

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРИЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ISSN 2524-048X

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

№ 11 – 2018

Рекомендовано Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 5 від 22 листопада 2018 р.)

Європейські історичні студії: науковий журнал. – № 11. – К., 2018. – 301 с.

ISSN 2524-048X

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11>

УДК 94

Тематика згідно з галуззю науки «07.00.00 – історичні науки» відповідно до чинного переліку галузей наук. Висвітлюються європейські інтеграційні процеси, зовнішня політика країн Європейського Союзу, євроінтеграція України, європейська історія та міжнародні відносини.

Редакційна колегія

- Машевський О. П. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка) (голова редколегії)
Мартинов А. Ю. д-р іст. наук, проф. (Інститут історії України НАНУ) (заступник голови редколегії)
Купчик О. Р. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (заступник голови редколегії)
Пількевич В. О. к.і.н., ас. (КНУ імені Тараса Шевченка) (відповідальний секретар)
Банті Р. доктор філософії (Історія) (Міністерство освіти Ізраїлю, Єрусалим, Ізраїль)
Гасимли М. Джафар огли – д-р іст. наук, проф. (Бакинський Державний Університет, Азербайджан)
Добронські А. Ч. д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Дьомін О. Б. д-р іст. наук, проф. (Одеський національний університет ім. І. Мечникова)
Іванов О. Ф. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Капелюшний В. П. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Кожокару Л. Д. д-р іст. наук, доц. (Державний університет Молдови, Кишинів, Молдова)
Малько В. доктор філософії (Історія) (Каліфорнійський університет, Фресно, США)
Миронович Є. д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Мордвінцев В. М. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Патриляк І. К. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Руккас А. О. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Сава-Чайка Е. д-р габілітований (Вища школа міжнародних відносин і американістики, Варшава)
Слюсаренко А. Г. д-р іст. наук, проф., акад. НАПН України (КНУ імені Тараса Шевченка)
Ставнюк В. В. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Хакамієс П. д-р іст. наук, проф. (Університет Турку, Фінляндія)
Щербак М. Г. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Яровий В. І. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Рекомендовано Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка до поширення через мережу Інтернет

Електронний журнал «Європейські історичні студії» включений до переліку електронних фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки».

(Наказ МОН України від 09.03.2016 № 241 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 25 лютого 2016 року»)

Рецензенти :

- Пронь С. В. д-р іст. наук, проф. (Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика)
Космина В. Г. д-р іст. наук, проф. (Таврійський національний університет імені В. Вернадського)

Адреса редакційної колегії:

01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
Тел. (044) 239 34 24, e-mail: european_studies@ukr.net , olegmashev@ukr.net Сайт журналу: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>
Засновник: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Видавець: історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
Періодичність наукового видання – тричі на рік

Recommended by the Academic Council of historical faculty Kyiv National Taras Shevchenko University to spread through the Internet (Protocol № 5 of November 22, 2018).

European historical studies: academic journal. – № 11. – К., 2018. – 302 p.

ISSN 2524-048X

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11>

УДК 94

Topics under the branch of science "07.00.00 – Historical sciences" according to the current list of sciences. Highlights European integration processes, foreign policy of the European Union, the European integration of Ukraine, European history and international relations.

Editorial board

Mashevskiy O. P. Dr. habil. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University) (Chairman of Editorial Board)

Martynov A. Y. Dr. habil. (History), Professor (Institute of History of Ukraine NASU) (Deputy Chairman of Editorial Board)

Kupchuk O. R. Ph.D. (History), associate professor (Kyiv National Taras Shevchenko University) (Deputy Chairman of Editorial Board)

Pilkevich V. O. Ph.D. (History), assistant professor (Kyiv National Taras Shevchenko University) (executive secretary)

Banti R. Ph.D (History), Ministry of Education of Israel, Jerusalem, Israel)

Gasimli M. Jafar oglu Dr. habil. (History), Professor (Baku State University, Azerbaijan)

Dobronski Charles A. Dr. habil. (History), Professor. (University of Bialystok, Poland)

Diomin O. B. Dr. habil. (History), Professor (Odessa Mechnikov National University)

Ivanov O. F. Ph.D. (History), associate professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Kapelushnyi V. P. Dr. habil. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Cojocar L. D. Dr. habil. (History), associate professor (State University of Moldova, Chisinau, Moldova)

Malko W. Ph.D. (History), associate professor (University of California, Fresno, United States)

Myronovych E. Dr. habil. (History), Professor (University of Bialystok, Poland)

Mordvintsev V. M. Dr. habil. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Patryliak I. K. Dr. habil. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Rukkas A. O. Ph.D. (History), associate professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Sawa-Czajka E. Dr. habil. (History), The Academy of International Relations and American Studies (Warsaw, Poland)

Slyusarenko A. G. Dr. habil. (History), Professor, Acad. NAPS Ukraine (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Stavniuk V. V. Dr. habil. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Hakamies P. Dr. habil. (History), Professor (University of Turku, Finland)

Shcherbak M. G. Dr. habil. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Yaroviy V. I. Dr. habil. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Electronic journal European historical studies is included in the list of professional electronic journals of Ukraine, in which can be published results of dissertations for degree of doctor and candidate of sciences, speciality "historical science".

(Order of Ministry of education Ukraine from 09.03.2016 № 241 "On Approval of decisions concerning the Certifying Board of the Ministry of academic councils of 25 February 2016")

Reviewers:

Pron S. V. Dr.habil. (History), Professor (Pylp Orlyk International Classical University)

Kosmyna V. G. Dr.habil. (History), Professor Tavrida National V.I. Vernadsky University

Editorial address:

01601, Kyiv, Vladimirska str., 60, Kyiv National Taras Shevchenko University, Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of foreign countries

Phone: (044) 239 34 24, e-mail: european_studies@ukr.net

Web-page: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>

Founder: Kyiv National Taras Shevchenko University

Publisher: Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries

Frequency of scientific journal – three times a year

ЗМІСТ

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

- Сергій Горопах** Ключові віхи переговорного процесу щодо вступу Хорватії до ЄС у 2007–2008 рр. **8**
- Андрій Мартинов** Формування та реалізація політики Європейського Союзу щодо Близькосхідного регіону..... **28**
- Оксана Мітрофанова** Особливості реалізації зовнішньої політики та координація позицій провідних держав ЄС..... **54**
- Євген Хан** Українські студенти у вищих навчальних закладах Європейського Союзу: проблеми та перспективи міжнародних академічних обмінів..... **79**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ
ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

- Ірина Автушенко** Перепідготовка військовослужбовців збройних сил України за програмою НАТО-Україна..... **99**
- Ольга Бутурлімова** Боротьба Лейбористської партії Великої Британії за виборців в 20-х рр. ХХ сторіччя..... **113**
- Дмитро Лакішик** Підтримка світової спільноти у встановленні суверенітету України на Донбасі: форми, здобутки й можливості..... **129**
- Юрій Латиш** Джеремі Корбін і «лівий поворот» в Лейбористській партії..... **148**
- Галина Мінгазутдінова** Становлення Румунії як країни-члена Північноатлантичного альянсу..... **170**
- Світлана Мотрук** Традиції та перспективи розвитку богемістики в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка..... **189**
- Ольга Нагнибіда** Становлення концепції ірландського нейтралітету в 30-х рр. ХХ ст. **210**
- Віра Саварин** Італійська військово-гуманітарна операція «Mare Nostrum» (2013-2014 рр.) **227**
- Ігор Срібняк** «Ганебна пропозиція повернутися до батьківщини...»: оголошення більшовицькою дипломатією амністій в таборі інтернованих вояків-українців Каліш, Польща (1922 р.) **241**

Володимир Юшкевич Основні напрямки співпраці між військовою радою з питань біженців США та неурядовими організаціями (1944 – 1945) **254**

РЕЦЕНЗІЇ

Олег Машевський Траєкторія геостратегії Російської Федерації: виклики та загрози регіональній та глобальній безпеці. Рецензія. (Олег Кондратенко. Геостратегічний вимір зовнішньої політики Російської Федерації. Монографія. 2017. 607 с.) **271**

Петро Опанащук Радянський період в історії української греко-католицької церкви у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Рецензія на монографію: Тарас Пшеничний. Українська греко-католицька церква (1939 – 1991 рр.): історіографія. Монографія. Київ: ФОП Блохін О.А., 428 с.....**276**

НАУКОВА ХРОНІКА

Сабіна Котова, Сергій Стельмах «Націоналізм, ксенофобія і толерантність у Східній Європі: витоки, ідеологія, соціальна структура». Міжнародний науковий семінар, 16 жовтня 2018 р..... **282**

CONTENTS

EUROPEAN INTEGRATION: PAST AND PRESENT

- Serhii Horopakha** Key milestones of the negotiating process on the accession of Croatia to the EU in 2007 – 2008 ..... **8**
- Andrii Martynov** Genesis and implementation of the European Union's policy in the Middle East **28**
- Oksana Mitrofanova** The particularities of foreign policy's implementation and EU leading states positions' coordination **54**
- Evgen Khan** Ukrainian students in the higher educational establishments of the European Union: problems and prospects of international academic exchanges **79**

CURRENT PROBLEMS OF EUROPEAN HISTORY AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Iryna Avtushenko** The retraining of the servicemen of the armed forces of Ukraine within the framework of the NATO-Ukraine program **99**
- Olha Buturlimova** British Labour Party in the 1920s: the electoral competition... **113**
- Dmytro Lakishyk** The world community support in the becoming of sovereignty of Ukraine on Donbas: forms, expenses and opportunities **129**
- Yurii Latysh** Jeremy Corbin and the left turn of the Labour Party..... **148**
- Galyna Mingazutdinova** Romania's genesis as a NATO member state **170**
- Svitlana Motruk** Traditions and development prospects of the Czech studies in Taras Shevchenko National University of Kyiv..... **189**
- Olha Nahnybida** Formation of the Irish neutrality concept in the 1930s..... **210**
- Vira Savaryn** Italian military-humanitarian operation "Mare Nostrum" (2013-2014) **227**
- Ihor Sribnyak** «The shameful proposal to return to the motherland...»: declaring bolshevik diplomacy of amnesty in the camp of interned soldiers-ukrainians Kalisz, Poland (1922) **241**

Volodymur Yushkevych Major vectors of cooperation of the War Refugee Board with non-governmental organizations (1944 - 1945) **254**

REVIEWS

Oleg Mashevskiy The trajectory of Russian geostrategy: challenges and threats of regional and global security. Review: Oleg Kondratenko's. Geostrategic Dimension of Foreign Policy of the Russian Federation. Monograph. Kyiv: PPC "Kyiv University", 2017. 607 p. **271**

Petro Opanashchuk The soviet period in history of ukrainian greekcatholic church in national and foreign historiography. Review: Taras Pshenechnyi. Ukrainian Greco-catholic church (1939 – 1991): historiography. Monograph. Kyiv: FOP Blohin O.A., 2017. 428 p..... **276**

SCIENCE CHRONICLE

Sabina Kotova, Sergiy Stelmakh “Nationalism, xenophobia and tolerance in East Europe: origins, ideology, social structure”. International Scientific Seminar, October 16th, 2018..... **282**

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 94(4):327(497.5)«2007/2008»

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.8-27>

Сергій Горопаха,

аспірант

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

КЛЮЧОВІ ВІХИ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО ВСТУПУ ХОРВАТІЇ ДО ЄС У 2007 – 2008 РР.

Анотація. 1 липня 2013 року Республіка Хорватія офіційно стала повноправним 28-м членом Європейського Союзу, що ознаменувало виконання однієї з головних, поряд зі вступом у НАТО у 2009 р., зовнішньополітичних цілей та величезний поступ у процесі довгострокової консолідації країни.

У даній статті автором проаналізовано ключові події 2007 – 2008 рр. у відносинах Хорватії та Європейського Союзу, які наблизили цю балканську країну до реалізації нею свого євроінтеграційного курсу. Зокрема, окрема увага приділяється особливостям ходу передвступних переговорів з Європейським Союзом, а також внутрішньо- та зовнішньополітичним чинникам, які мали безпосередній вплив на євроінтеграційний діалог між Хорватією та Європейським Союзом. У цьому контексті наголос зроблено на проблемних питаннях, які певною мірою уповільнили динаміку переговорного процесу, зокрема одностороннє застосування Хорватією Захищеного екологічного риболовного поясу, та зусиль влади Хорватії з їхнього врегулювання.

Виокремлено також важливі здобутки Хорватії в переговорному процесі з Європейським Союзом, зокрема, помітний поступ країни у досягненні відповідних критеріїв Європейського Союзу та визначення терміну завершення передвступних переговорів.

Ключові слова: Хорватія, Європейський Союз, європейська інтеграція, переговори про членство, гармонізація законодавства, Захищений екологічний риболовний пояс.

Республіка Хорватія (РХ) після розпаду Федеративної Республіки Югославія та проголошення незалежності у 1991 р. пройшла тернистий шлях до набуття членства в Європейському Союзі (ЄС) 1 липня 2013 р. Цей шлях супроводжувався війною за незалежність (1991 – 1995 рр.), перебудовою економічної моделі розвитку на ринкові засади, врегулюванням територіального спору з Словенією та необхідністю активної співпраці з Міжнародним трибуналом для колишньої Югославії. Величезним здобутком Хорватії на євроінтеграційному шляху стали: гармонізація законодавства країни з правовим доробком ЄС, інституційне будівництво, реформування системи державного управління, а також європеїзація хорватського суспільства та свідомості громадян.

Правову основу для набуття РХ членства в ЄС заклала підписана у 2001 році Угода про стабілізацію та асоціацію. У лютому 2003 р. Хорватія подала заявку на членство в ЄС, а вже в червні 2004 р. отримала статус кандидата на членство в ЄС. Офіційний старт переговорів про вступ Хорватії до Євросоюзу дала Рада ЄС 3 жовтня 2005 р., а в практичному плані переговори розпочалися 20 жовтня 2005 р. з процедури т. зв. «screening»-у (приведення внутрішнього законодавства РХ до норм ЄС), яка тривала до листопада 2006 р. Загалом було визначено 35 розділів, які потрібно було переглянути для отримання Хорватією статусу повноправного члена Євросоюзу [23].

У вітчизняній історичній науці проблема європейської інтеграції Хорватії на даний час не стала предметом спеціального комплексного дослідження. Науковці спрямовували свої зусилля на вивчення лише окремих аспектів цієї теми. У цьому контексті варті уваги праці М.Нагірного, Є.Кузнєцова, І.Боровець, Т.Павлюк. Узагальнене розуміння політики розширення ЄС, роботи

його інституцій та особливостей його правової системи дають у своїх роботах В.Копійка, Р.Буряк і О.Гупало, І.Грицьак та ін.

Дослідження хорватських науковців відкривають ширші можливості для дослідження теми євроінтеграційного шляху Хорватії. Передусім, тут слід виокремити праці І.Голдштейна, Б. Грідіча, Д.Йовича, К.Отт, Б.Царатана, З.Петака, В.Самарджії, Н.Блануші.

Метою даної статті є проаналізувати ключові події 2007 – 2008 рр. у відносинах Хорватії та ЄС, які наблизили цю балканську країну до реалізації нею свого зовнішньополітичного курсу на європейську інтеграцію.

Отже, після завершення процесу «screening»-у в листопаді 2006 р., уряд Хорватії активно сфокусував свою діяльність на усунення недоліків, що були виявлені в ході аналітичної оцінки законодавства РХ. Враховуючи, загалом, схвалення Європарламентом темпів розвитку процесу входження РХ до Євросоюзу, керівництво Хорватії мало намір в 2007 році вирішити якомога більше питань, пов'язаних зі вступом країни до ЄС, з тим, щоб у 2008 році повністю завершити підготовку з подальшим набуттям повноправного членства в ЄС.

З цією метою в січні 2007 р. було прийнято «Національну програму вступу РХ до ЄС на 2007 рік» [14], яка отримала досить позитивну оцінку під час третього засідання Ради з питань стабілізації і асоціації, що проходило 6 березня 2007 р. у Брюсселі. Основний акцент представниками ЄС було зроблено на необхідності продовження проведення реформ у системі правосуддя, державної влади, а також на посиленні заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією. Відзначено значний прогрес РХ у питанні захисту прав національних меншин [22, р. 2-3].

20–21 березня 2007 р. відбулося п'яте засідання Спільного парламентського комітету Хорватія – ЄС (відбувалося кожні півроку у Загребі чи Брюсселі з метою перевірки стану досягнення Хорватією копенгагенських критеріїв). Основними темами заходу стало розгляд ходу переговорного процесу, узгодження законодавчої бази Хорватії з правовим доробком ЄС у

сфері торговельної конкуренції та державної підтримки, проведення реформ органів правосуддя та оцінка заходів щодо боротьби з корупцією. Слід зазначити, що Голова хорватської переговорної делегації В.Дробняк відзначив значні успіхи у проведенні переговорного процесу з ЄС та наголосив, що хорватська сторона сподівається, що всі пункти переговорного процесу можливо буде завершити у 2008 році [24].

Помітною подією весни 2007 р. стало прийняття 25 квітня депутатами Європейського парламенту резолюції щодо ходу реалізації РХ курсу на євроінтеграцію, яка стала першим документом, де було зазначено, що 2009 рік може бути датою вступу Хорватії до ЄС. У документі також наголошено, що Хорватія має здійснити все для проведення необхідних реформ всередині держави з тим, щоб вчасно завершити передвступні переговори. Лише у цьому випадку, як зазначено у резолюції, Європарламент зможе прийняти відповідне рішення ще до чергових європарламентарних виборів у червні 2009 року [11].

26 червня 2007 р. під час Міжурядової конференції в Брюсселі було відкрито переговори з наступних шести розділів переговорного процесу щодо вступу Хорватії до ЄС, зокрема: права підприємницьких товариств; фінансові послуги; інформаційне суспільство і ЗМІ; статистика і фінансовий контроль; сфера надання послуг; права суб'єктів підприємницької діяльності [13].

Хід переговорного процесу між ЄС та Хорватією належав до одного з важливих питань діяльності Верховного комісара ЄС з питань розширення Оллі Рена. 20 вересня 2007 р. у м. Брюсселі він прокоментував результати роботи двох сторін на цьому напрямі. Зокрема, високий представник ЄС позитивно оцінюючи хід переговорів зазначив: «Маємо гарний прогрес з Хорватією та очікуємо, що протягом португальського головування буде відкрито ще декілька розділів. В даний час ми працюємо над декількома з них. Тож, поки в Хорватії триває передвиборча кампанія, робота на європейському плані продовжується» [6].

Про успішність євроінтеграційних процесів у Хорватії свідчив і той факт, оприлюднений прем'єр-міністром РХ І.Санадером під час засідання уряду 20

вересня 2007 р., що протягом січня-вересня 2007 р. урядом країни було передано до Хорватського сабору 67 законопроектів, пов'язаних з гармонізацією хорватського законодавства з правовою базою ЄС, при запланованих на 2007 рік 56 законопроектах [9].

Слід зазначити, що процес євроінтеграції мав для РХ важливе значення не лише в політичному, а й в економічному і соціальному аспектах. Політичне керівництво країни у своїх коментарях постійно підкреслювало, що процеси, які відбуваються в Хорватії, важливі не лише з точки зору вступу країни до ЄС, а перш за все засвідчують переваги вступу РХ до Євросоюзу та забезпечують наближення до стандартів та рівня життя провідних європейських країн.

Підтвердженням цьому стала доповідь Європейської Комісії про поступ Хорватії на шляху до ЄС, де було відзначено значні успіхи та досить активну динаміку в досягненні країною критеріїв ЄС. Документ було оприлюднено на засіданні ЄК 6 листопада 2007 р. [3], практично через рік після завершення «screening»-у.

Доповідь містить в цілому схвальну оцінку і відзначає відчутні успіхи Хорватії на шляху вступу до ЄС, зокрема, вперше зазначається, що РХ має дієву ринкову економіку на відміну від формулювань попередніх доповідей. Серед основних досягнень Хорватії у питаннях поступу країни до ЄС особливо було відзначено стрімкий ріст економіки (зростання ВВП склало 5,15%); зменшення рівня інфляції (2.3% порівняно з минулорічними 3.2%); успіхи у приватизації; зниження рівня безробіття; стабілізація куни (місцевої валюти) стосовно євро; ріст інвестицій (іноземні інвестиції у 2006 р. становили 3.5 млрд. дол. США, що на 2 млрд. більше ніж в попередні роки); зменшення кількості невирішених судових справ; успіхи переговорного процесу з ЄС та розвиток регіонального співробітництва. Визнано досить успішною діяльність у сфері забезпечення людських прав та прав національних меншин, впровадження свободи слова в ЗМІ.

Було прийнято рішення про збільшення річної (2007 р.) квоти для Хорватії у вступних фондах Євросоюзу з 138,5 до 141 млн. євро, а у наступні 4

роки планувалося виділення 146 млн., 151,2 млн., 154,2 млн. і 157,2 млн. євро відповідно.

Разом з тим, у доповіді ЄК було вказано і на недоліки над якими необхідно було невідкладно працювати, зокрема, низька кваліфікація суддів (підвищення кваліфікації не давала бажаних наслідків, що призводило до неефективного використання міжнародних угод і неоднаковості суддівської практики); наявність корупції (особливо відсутність великих корупційних справ і боротьба лише з окремими дрібними випадками зловживань); дискримінація циган і сербів (тяжкі умови життя, проблеми з працевлаштуванням і низький рівень представленості в державних органах, поліції та органах правосуддя, проблеми із забезпеченням законних прав колишніх власників права на проживання); неврегульовані відносини зі Словенією у питаннях визначення лінії кордону та зовнішній борг (частка зовнішнього боргу складала 85% ВВП). Крім того, у стосунках з ЄС, як зазначено у цьому документі, хорватська влада не в повній мірі надає державну підтримку процесам наближення до Євросоюзу, які були відображені в Угоді про стабілізацію та асоціацію; невідкладного вирішення потребують і «слабкі місця» в питаннях застосування фінансової допомоги ЄС, а державне управління занадто політизоване.

Незважаючи на загально позитивну оцінку співробітництва з Гаазьким трибуналом, було відзначено негативне ставлення в країні до МТКЮ.

У цілому, позитивна доповідь ЄК підтвердила, що передвступні переговори з Хорватією проходили активно та демонстрували конкретні результати. У цьому контексті слід зазначити, що на кінець 2007 р. Хорватія загалом відкрила 14 розділів переговорного процесу [13].

Важливою подією внутріполітичного життя РХ, яка мала безпосередній вплив на євроінтеграційний курс країни, стало проведення 25 листопада 2007 р. парламентських виборів. За результатами волевиявлення з незначною перевагою перемогла провладна партія – Хорватська демократична спільнота (ХДС) на чолі з її лідером, Прем'єр-міністром країни І.Санадером, отримавши

66 депутатських місць у Хорватському саборі (з 153 місць). Опозиційна Соціал–демократична партія отримала 56 місць в парламенті [16].

За результатами консультацій з керівництвом політичних партій та представниками нацменшин, що пройшли до парламенту, президент країни С.Месич вручив у грудні 2007 р. мандат на формування влади лідеру правлячої ХДС І.Санадеру. ХДС змогла заручитися підтримкою коаліції Хорватської селянської партії–Хорватської соціал-ліберальної партії, партії пенсіонерів та депутатів від нацменшин, що дало можливість отримати необхідну для формування влади більшість у парламенті.

Окремої уваги у контексті європейської інтеграції Хорватії заслуговує ситуація довкола одностороннього запровадження РХ з 1 січня 2008 р. Захищеного екологічного риболовного поясу (ЗЕРП) та певними застереженнями для Хорватії, у цьому зв'язку, з боку Євросоюзу, які були обумовлені відповідною позицією Італії і Словенії. Зокрема, ЄС привертало увагу керівництва Хорватії на необхідність «дотримання положень угоди від 4 липня 2004 року щодо проголошення ЗЕРПу, яка передбачає непоширення будь-яких обмежень на країни–члени ЄС до підписання спільної угоди в дусі Євросоюзу», а ігнорування зазначеної угоди могло мати негативний вплив на хід передвступних переговорів з ЄС.

На цьому тлі, початок 2008 року характеризувався певними ускладненнями у процесі вступних переговорів між Хорватією і ЄС, що активно обговорювалося в хорватському політикумі. Так, Прем'єр–міністр РХ І.Санадер вперше висловився щодо незадоволення ходом переговорного процесу. Про це також заявляв Головний переговорник РХ В.Дробняк і новий Міністр закордонних справ РХ Г.Яндроквич. Зі свого боку, високопосадовці ЄК висловлювали незадоволення станом переговорного процесу та стосунками з РХ через небажання Загреба, незважаючи на застереження ЄК, відмовитися від застосування ЗЕРПу до країн ЄС.

Важливим кроком на шляху до зближення з ЄС стало прийняття 7 лютого 2008 р. урядом РХ «Національної програми Республіки Хорватія щодо вступу

до Євросоюзу на 2008 рік» [15]. Програма містить повний перелік основних завдань, які необхідно виконати для забезпечення переговорного процесу та умов відкриття окремих розділів. У документі чітко визначено поквартальні завдання для кожного міністерства і, зокрема для міністерства правосуддя, робота якого розглядалася визначальною в період передвступних переговорів. Зазначений документ став шостим річним планом, покликаним забезпечити виконання умов ЄС для відкриття і закриття переговорних глав та передбачав прийняття 119 законів і 353 підзаконних актів необхідних для приведення національного законодавства до вимог ЄС.

На тлі напруження ситуації довкола ЗЕРПу на початку березня 2008 року з візитом в РХ перебував Єврокомісар з питань розширення О.Рен, де головною темою його зустрічей з керівництвом РХ були питання прискорення процесу інтеграції Хорватії до ЄС та хід переговорного процесу. Однією з основних вимог ЄК, висловленої О.Реном у ході візиту, стала необхідність невідкладного вирішення проблеми застосування ЗЕРП. Він наголосив, що зазначене питання розглядається як одне з найважливіших питань, які необхідно вирішити шляхом прийняття політичного рішення, оскільки його затягування може спричинити затримку переговорного процесу з ЄС [2].

Питання незастосування ЗЕРПу до країн–членів Євросоюзу після візиту О.Рена набуло особливої уваги в хорватському політикумі. Зокрема, 10 березня 2008 р. Прем'єр–міністр Хорватії І.Санадер заявив, що ЗЕРП є єдиною серйозною проблемою, через яку блокуються переговори про вступ до ЄС, та запропонував відмінити його застосування до країн Євросоюзу до завершення переговорного процесу. 11 березня він провів зустрічі з представниками всіх парламентських партій з тим, щоб досягти консенсусу в питанні припинення застосування ЗЕРПу. Як результат, 13 березня Хорватський сабор приймає рішення щодо незастосування ЗЕРПу стосовно країн – членів ЄС до підписання відповідної угоди з Євросоюзом [17].

Важливе значення для прискорення процесу євроінтеграції РХ мала зустріч прем'єр–міністра Хорватії І.Санадера з Президентом ЄК Ж.М.Баррозу

13 березня 2008 р. у Брюсселі. За результатами зустрічі Голова ЄК заявив про можливість представлення у осінньому пакеті Єврокомісії індукативного тимчасового плану щодо технічного завершення Хорватією вступних переговорів у 2009 році. Було також відзначено просування РХ на шляху євроінтеграції та висловлено переконання в успішному вирішенні таких основних умов, без яких неможливе подальше просування переговорного процесу: виконання всіх додаткових умов для відкриття переговорних розділів до червня 2008 р., виконання всіх зобов'язань РХ згідно з УСА та налагодження дієвого менеджменту щодо використання європейської фінансової допомоги [19].

Вартим уваги кроком у наближенні Хорватії до ЄС стало прийняття, за результатами звіту Комітету ЄП з питань зовнішньої політики, 10 квітня 2008 року Резолюції щодо перспектив вступу Хорватії до Євросоюзу, де зазначається, що «за умови посилення роботи з боку хорватської сторони та подальшій підтримці інституцій ЄС, вступні переговори можуть бути завершені у 2009 році», та висловлено заклик уряду і парламенту РХ посилити роботу з тим, щоб виконати всі умови для відкриття переговорних глав [10].

Серед основних подій переговорного процесу Хорватії з ЄС у той період стало виконання поставлених ЄС додаткових вимог. У цьому зв'язку Прем'єр-міністр РХ І.Санадер у кінці червня 2008 року поінформував Президента ЄК Ж.М.Баррозу про виконання Хорватією всіх додаткових завдань у встановлений термін з тим, щоб завершити загальний процес переговорів восени 2009 року [21].

Певним ускладненням для європейського поступу РХ став провал ратифікації Лісабонської угоди в Ірландії 12 червня 2008 р. У зв'язку з цим, основні зусилля влади Хорватії були спрямовані на розмежування процесу вступних переговорів РХ з вирішенням інституційної кризи пов'язаної з ірландським «ні». З метою лобіювання такої позиції хорватської сторони прем'єр-міністр РХ І.Санадер зробив ряд візитів до країн ЄС і Брюсселю.

Незважаючи на оптимістичні заяви хорватського політичного керівництва щодо гарантованої європейської перспективи РХ, серед хорватського населення стало помітним зростання «євроскептицизму», а також недовіри до дій уряду та державних органів влади РХ у питаннях реалізації головних зовнішньополітичних завдань. Як свідчили результати соціологічних опитувань лише третина хорватського населення підтримувала вступ Хорватії в ЄС, в той час як близько 40 % опитаних займали негативну позицію [1, с. 316].

З метою посилення підтримки населенням Хорватії євроінтеграційних процесів, уряд країни проводив кампанію щодо популяризації переваг вступу РХ до ЄС шляхом підготовки спеціальних радіопрограм про Євросоюз на локальних радіостанціях, відповідних тематичних лекцій, виступів провідних політиків і спеціалістів на державних телеканалах тощо.

Незважаючи на інтенсифікацію хорватською стороною переговорного процесу з ЄС та постійне лобіювання власних інтересів серед представників країн-членів Євросоюзу, з боку очільників ЄК все чіткіше лунали сигнали щодо відтермінування очікуваного вступу РХ до 2012 року. Це було обумовлено як існуючими відкритими питаннями в самому Євросоюзі, так і особливостями процедури набуття статусу члена ЄС. В політичних колах РХ, переважно опозиційного спрямування, також була присутня риторика щодо перенесення терміну вступу Хорватії до ЄС на 2014 рік.

У зв'язку з цим Головний переговорник Хорватії з ЄС В.Дробняк, після засідання 24 вересня Національного комітету хорватського парламенту з питань спостереження за переговорним процесом з ЄС, категорично відкинув будь-які спекуляції на цю тему. Він наголосив, що немає жодних змін у державній стратегії щодо термінів та ходу переговорного процесу, а Хорватія й надалі очікує на вступ до Союзу у 2010 або 2011 році та висловив переконання, що у Європейському бюджеті 2014 року буде представлена і РХ [8].

5 листопада 2008 р. Єврокомісар з питань розширення О.Рен представив щорічну доповідь про хід передвступних переговорів Хорватії. У документі, що охоплює період від 1 листопада 2007 р. до 1 листопада 2008 р., подається

детальний аналіз всіх розділів передвступних переговорів РХ з ЄС, де вперше дана загалом позитивна оцінка результатів, досягнутих у всіх сферах і напрямках переговорного процесу. Відзначено певні успіхи у реформі правосуддя, боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, дана позитивна оцінка сфері економіки і розвитку ринкового господарства, які, на думку представників ЄК, здатні витримати загальноєвропейську конкуренцію за умови подальшого їх реформування.

Водночас, ЄК наголосила на необхідності продовження процесу реформ у ключових переговорних розділах, що стосуються боротьби з корупцією, реформування системи правосуддя та управлінської системи, захисту прав національних меншин, повернення біженців і реструктуризації кораблебудівної галузі, в т.ч. і шляхом її приватизації. Важливими для завершення процесу переговорів з ЄС, за оцінками представників ЄК, мали стати «непроті переговори по розділах щодо захисту навколишнього середовища, формування ринкових відносин, розвитку сільського господарства та вирішення окремих питань у сфері ветеринарії і фітосанітарії».

Незважаючи на низку невирішених питань та блокування декількох переговорних розділів зі сторони Словенії, ЄК вперше у своїй доповіді визначила як можливу дату технічного завершення переговорів РХ з ЄС – кінець 2009 року. Крім цього, в документі також міститься графік їхнього проведення. Зокрема, згідно з планом завершення передвступних переговорів, Хорватія мала до кінця 2008 р. відкрити більшість розділів переговорного процесу і завершити його на початку 2009 р. Ще в 2008 р. мало бути закрито 4 переговорних позиції, у першій половині 2009 року – 12 розділів, а до кінця 2009 р. – 15. Протягом 2009 року мав бути оприлюднений фінансовий пакет щодо прийняття Хорватії у члени ЄС, а Раді ЄС рекомендовано започаткувати роботу спеціального комітету з питань вступу РХ до ЄС [4].

З метою безпосереднього інформування вищого керівництва РХ про рішення ЄК щодо можливості завершення технічної частини переговорів Хорватії з ЄС у 2009 році та ознайомлення з процесом практичного вирішення

поставлених Єврокомісією завдань з цієї сфери, 12–13 листопада 2008 р. у Хорватії з візитом перебував Єврокомісар з питань розширення О.Рен. За результатами візиту єврокомісар висловив повну підтримку ЄС євроінтеграційним прагненням Хорватії та поінформував, що Єврокомісія вбачає можливим завершити кінцеву фазу переговорів до кінця 2009 року у разі виконання всіх необхідних передумов [20].

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що переговорний процес щодо набуття Хорватією членства в ЄС упродовж 2007–2008 рр., незважаючи на окремі перепони, зокрема, застосування ЗЕРПу та інституційну кризу, пов'язану з негативними результатами ірландського голосування щодо Лісабонського Договору, характеризувався помітним поступом в напрямі досягнення країною відповідних критеріїв ЄС. Визначення дати завершення передвступного переговорного процесу мало важливе політичне значення, оскільки констатувало готовність ЄС до набуття Хорватією членства незалежно від внутрішніх чинників у самому Євросоюзі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боровець І. Еволюція суспільної думки в Республіці Хорватія щодо європейської інтеграції упродовж 2000 – 2013 рр. / Ірина Боровець // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвідомчий збірник наукових праць / відп. ред. С.В. Віднянський. – 2016. – Вип. 25. – С. 307–323.

2. Ako se ZERP brzo ne riješi, doći će do zastoja u hrvatskim pregovorima // Poslovni dnevnik. – 2007. – 3. ožujak. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/ako-se-zerp-brzo-ne-rijesi-doci-ce-do-zastoja-u-hrvatskim-pregovorima-72847>. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 11.08.2018.

3. Croatia 2007 Progress Report: Commission Staff Working Paper (SEC(2007) 1431) // The European Commission. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2007/nov/croatia_progress_reports_en.pdf. – Title from the Screen. – Last Access: 5th July 2018.

4. Croatia 2008 Progress Report: Commission Staff Working Paper (SEC(2008) 2694) // The European Commission. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/press_corner/key-documents/reports_nov_2008/croatia_progress_report_en.pdf. – Title from the Screen. – Last Access: 5th September 2018.

5. Croatia on the Road to the European Union: second edition // Ministry of Foreign Affairs and European Integration of the Republic of Croatia. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.mvep.hr/files/file/publikacije/Croatia_on_the_Road_to_the_EU.pdf. – Title from the Screen. – Last Access: 16th July 2018.

6. Do kraja 2007. otvara se nekoliko poglavlja // Poslovni dnevnik. – 2007. 21. rujna. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/do-kraja-2007-otvara-se-nekoliko-poglavlja-54685>. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 12.09.2018.

7. Drobnjak V. Specificity of Croatia's Accession Negotiations and Implications for the EU Membership / V. Drobnjak // Etudes Européennes. – 2011. – Vol. December. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.etudes-europeennes.eu/images/stories/A_look_at_Croatia/ENA-vladimir_drobnjak-final_draft_011211js-FINAL.pdf. – Title from the Screen. – Last Access: 15th September 2017.

8. Drobnjak: Nema pada entuzijazma i pomicanja rokova // Slobodna Dalmacija. 2008. – 24. rujna. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: <https://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/22593/drobnjak-nema-pada-entuzijazma-i-pomicanja-rokova>. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 06.09.2018.

9. 260. sjednica Vlade Republike Hrvatske // Vlada Republike Hrvatske. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: <https://vlada.gov.hr/sjednice/260-sjednica-vlade-republike-hrvatske/727>. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 19.07.2018.

10. European Parliament resolution of 10 April 2008 on Croatia's 2007 progress report (2007/2267(INI)) // The European Parliament. [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0120+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>. – Title from the Screen. – Last Access: 6th September 2018.

11. European Parliament resolution of 25 April 2007 on Croatia's 2006 progress report (2006/2288(INI)) // The European Parliament. [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0156+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>. – Title from the Screen. – Last Access: 6th September 2018.

12. Jovic D. Hrvatska vanjska politika pred izazovima članstva u Europskoj Uniji // Politička misao. – 2011. – God. 48. – Br. 2. – Str. 7–36.

13. Kronologija odnosa Hrvatske i Europske unije // Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: <http://www.mvep.hr/hr/hrvatska-i-europska-unija/pregovori/kako-smo-pregovarali/kronologija-odnosa-hrvatske-i-europske-unije/>. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 15.09.2018.

14. Nacionalni program Republike Hrvatske za pristupanje Europskoj uniji – 2007. godina // Vlada Republike Hrvatske. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/Arhiva//62-01.pdf>. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 11.08.2018.

15. Nacionalni program Republike Hrvatske za pristupanje Europskoj uniji – 2008. godina // Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: http://www.mvep.hr/files/file/dokumenti/NPPEU_HRV_2008.pdf. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 11.08.2018.

16. Najnoviji rezultati DIP-a: SDP 56, HDZ 66 mandata // 24 sata. 2007. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: <https://www.24sata.hr/news/najnoviji-rezultati-dip-a-sdp-56-hdz-66-mandata-38652>. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 05.08.2018.

17. O izmjeni Odluke o proširenju jurisdikcije Republike Hrvatske na Jadranskom moru: odluka Hrvatskog sabora od 13. ožujka 2008. br. 998 // Narodne novine. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_03_31_998.html. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 11.08.2018.

18. Ott. K. Croatian Accession to the European Union: the challenges of participation // Croatian Accession to the European Union. The challenges of participation / ed. Katarina Ott. – Zagreb : Institut of Public Finance, Friedrich Ebert Stiftung, 2006. – Vol. 4. – P. 1–27.

19. Predsjednik Vlade s predsjednikom Europske komisije Barrosom // Vlada Republike Hrvatske. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: <https://vlada.gov.hr/vijesti/predsjednik-vlade-s-predsjednikom-europske-komisije-barrosom/8007>. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 12.09.2018.

20. Predsjednik Vlade: 2009. mogla bi biti velika godina za Hrvatsku // Vlada Republike Hrvatske. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: <https://vlada.gov.hr/vijesti/predsjednik-vlade-2009-mogla-bi-bit-velika-godina-za-hrvatsku/8470>. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 11.08.2018.

21. Predsjednik Vlade: Hrvatska ispunila mjerila za otvaranje svih poglavlja pregovora s EU // Vlada Republike Hrvatske. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: <https://vlada.gov.hr/vijesti/predsjednik-vlade-hrvatska-ispunila-mjerila-za-otvaranje-svih-poglavlja-pregovora-s-eu/8227>. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 11.08.2018.

22. Third meeting of the Stabilisation and Association Council between the European Union and Croatia (Brussels, 6 March 2007): Joint Press Release // European Council/Council of the European Union. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/93105.pdf. – Title from the Screen. – Last Access: 5th July 2018.

23. Vukandin S. Evo kako smo putovali u EU / S. Vukadin // Tportal.hr. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: <http://m.tportal.hr/270547/Evo-kako-smo-putovali-u-EU.html>. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 20.09.2018.

24. Započela sjednica Zajedničkog parlamentarnog odbora RH-EU [// Hrvatski sabor. [Elektronički Resurs] – Način pristupa: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=12732&sec=1100>. – Naslov sa zaslona. – Datum pristupa: 11.08.2018.

References:

1. BOROSETS, I. (2016) Evoliutsiia suspilnoi dumky v Respublitsi Xorvatiia shchodo yevropeiskoi intehratsii uprodovzh 2000 – 2013 rr. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovy poshuky i znahidky: mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats.* 25, p. 307–323.

2. Ako se ZERP brzo ne riješi, doći će do zastoja u hrvatskim pregovorima (2007) *Poslovni dnevnik.* 3 ožujak [Online] – Available from: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/ako-se-zerp-brzo-ne-rijesi-doci-ce-do-zastoja-u-hrvatskim-pregovorima-72847> [Accessed: 11th August 2018].

3. Croatia 2007 Progress Report. Commission Staff Working Paper. SEC(2007) 1431 (2007). *The European Commission* [Online] – Available from: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2007/nov/croatia_progress_reports_en.pdf [Accessed: 5th July 2018].

4. Croatia 2008 Progress Report. Commission Staff Working Paper. SEC(2008) 2694 (2008). *The European Commission* [Online] – Available from: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/press_corner/key_documents/reports_nov_2008/croatia_progress_report_en.pdf [Accessed: 5th September 2018].

5. Croatia on the Road to the European Union: second edition (2010). *Ministry of Foreign Affairs and European Integration of the Republic of Croatia* [Online] –

Available from:
http://www.mvep.hr/files/file/publikacije/Croatia_on_the_Road_to_the_EU.pdf
 [Accessed: 16th July 2018].

6. Do kraja 2007. otvara se nekoliko poglavlja (2007) *Poslovni dnevnik*. 21. rujna [Online] – Available from: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/do-kraja-2007-otvara-se-nekoliko-poglavlja-54685> [Accessed: 12th September 2018].

7. DROBNJAK, V. (2011) Specificity of Croatia's Accession Negotiations and Implications for the EU Membership. *Etudes Européennes*. December [Online] – Available from: http://www.etudes-europeennes.eu/images/stories/A_look_at_Croatia/ENA-vladimir_drobnjak-final_draft_011211js-FINAL.pdf [Accessed: 15th September 2017].

8. Drobnjak: Nema pada entuzijazma i pomicanja rokova (2008) *Slobodna Dalmacija*. 24 rujna [Online] – Available from: <https://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/22593/drobnjak-nema-pada-entuzijazma-i-pomicanja-rokova> [Accessed: 6th September 2018].

9. 260. sjednica Vlade Republike Hrvatske (2007) *Vlada Republike Hrvatske* [Online] – Available from: <https://vlada.gov.hr/sjednice/260-sjednica-vlade-republike-hrvatske/727> [Accessed: 19th July 2018].

10. European Parliament resolution of 10 April 2008 on Croatia's 2007 progress report. 2007/2267(INI) (2007). *The European Parliament* [Online] – Available from: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0120+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN> [Accessed: 6th September 2018].

11. European Parliament resolution of 25 April 2007 on Croatia's 2006 progress report. 2006/2288(INI) (2006). *The European Parliament* [Online] – Available from: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0156+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN> [Accessed: 6th September 2018].

12. JOVIĆ, D. (2011) Hrvatska vanjska politika pred izazovima članstva u Europskoj Uniji. *Politička misao*. 48(2), p. 7–36.

13. Kronologija odnosa Hrvatske i Europske unije. *Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske* [Online] – Available from: <http://www.mvep.hr/hr/hrvatska-i-europska-unija/pregovori/kako-smo-pregovarali/kronologija-odnosa-hrvatske-i-europske-unije/> [Accessed: September 15, 2018].

14. Nacionalni program Republike Hrvatske za pristupanje Europskoj uniji – 2007. godina (2007). *Vlada Republike Hrvatske* [Online] – Available from: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/Arhiva//62-01.pdf> [Accessed: 11th August 2018].

15. Nacionalni program Republike Hrvatske za pristupanje Europskoj uniji - 2008. godina (2008). *Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske*. [Online] – Available from: http://www.mvep.hr/files/file/dokumenti/NPPEU_HRV_2008.pdf [Accessed: 11th August 2018].

16. Najnoviji rezultati DIP-a: SDP 56, HDZ 66 mandata (2007) *24 sata*. [Online] – Available from: <https://www.24sata.hr/news/najnoviji-rezultati-dip-a-sdp-56-hdz-66-mandata-38652> [Accessed: 5th August 2018].

17. O izmjeni Odluke o proširenju jurisdikcije Republike Hrvatske na Jadranskom moru. Odluka Hrvatskog sabora od 13. ožujka 2008. br. 998 (2008). *Narodne novine* [Online] – Available from: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_03_31_998.html [Accessed: 11th August 2018].

18. OTT, K. (2006) Croatian Accession to the European Union: the challenges of participation. *Croatian Accession to the European Union. The challenges of participation* / ed. Katarina Ott. 4, p. 1–27.

19. Predsjednik Vlade s predsjednikom Europske komisije Barrosom (2008). *Vlada Republike Hrvatske* [Online] – Available from: <https://vlada.gov.hr/vijesti/predsjednik-vlade-s-predsjednikom-europske-komisije-barrosom/8007> [Accessed: 12th September 2018].

20. Predsjednik Vlade: 2009. mogla bi biti velika godina za Hrvatsku (2008). *Vlada Republike Hrvatske* [Online] – Available from:

<https://vlada.gov.hr/vijesti/predsjednik-vlade-2009-mogla-bi-bit-velika-godina-za-hrvatsku/8470> [Accessed: 11th August 2018].

21. Predsjednik Vlade: Hrvatska ispunila mjerila za otvaranje svih poglavlja pregovora s EU (2008). *Vlada Republike Hrvatske* [Online] – Available from: <https://vlada.gov.hr/vijesti/predsjednik-vlade-hrvatska-ispunila-mjerila-za-otvaranje-svih-poglavlja-pregovora-s-eu/8227> [Accessed: 11th August 2018].

22. Third meeting of the Stabilisation and Association Council between the European Union and Croatia (Brussels, 6 March 2007). Joint Press Release (2007). *European Council/Council of the European Union* [Online] – Available from: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/93105.pdf [Accessed: 5th July 2018].

23. VUKANDIN, S. (2013) Evo kako smo putovali u EU. *Tportal.hr* [Online] – Available from: <http://m.tportal.hr/270547/Evo-kako-smo-putovali-u-EU.html> [Accessed: 20th September 2018].

24. Započela sjednica Zajedničkog parlamentarnog odbora RH-EU (2007). *Hrvatski sabor* [Online] – Available from: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=12732&sec=1100> [Accessed: 11th August 2018].

Serhii Horopakha,

Graduate Student

Faculty of History

Taras Shevchenko National University of Kyiv

KEY MILESTONES OF THE NEGOTIATING PROCESS ON THE ACCESSION OF CROATIA TO THE EU IN 2007 – 2008

Abstract. On 1st July 2013, the Republic of Croatia officially became the 28th member of the European Union. This event marked the fulfillment of a foreign policy

goal, along with joining NATO in 2009, as a major step forward in the country's long-term consolidation process.

The article therefore analyzes the key events of the Croatia – EU relations in 2007-2008, which moved this Balkan country closer to implementing its Euro-integration course. Particular attention is paid to the peculiarities of the pre-accession negotiations with the European Union, as well as to internal and foreign policy factors that had a direct impact on the Euro-integration dialogue between Croatia and the European Union. In this context, emphasis is placed on problem issues that slowed down the dynamics of the negotiation process to a certain extent, in particular the unilateral application by Croatia of the Ecological and Fisheries Protection Zone, and measures taken by the Croatian authorities to settle them.

Significant achievements of Croatia in the negotiation process with the European Union are highlighted, in particular, progress of the country in meeting the European Union criteria as well as a date determination the of pre-accession negotiations completion as an important political sign of the European Union readiness to accept a new member in future.

Key words: *Croatia, European Union, European integration, membership negotiations, harmonization of legislation, Ecological and Fisheries Protection Zone.*

Надійшла до редколегії 05.10.2018

УДК 327.8.32(53)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.28-53>

Андрій Мартинов,

доктор історичних наук, професор,
Інститут історії України НАН України

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО БЛИЗЬКОСХІДНОГО РЕГІОНУ

Анотація. У статті аналізуються особливості процесу формуванні та реалізації політики Європейського Союзу щодо Близького Сходу. Після завершення «холодної війни» регіон є пріоритетним для економічних, безпекових та соціокультурних інтересів країн-членів ЄС. У центрі близькосхідної політики ЄС перебуває проблема арабсько-ізраїльського замирення. Моделі мирного врегулювання на основі мир в обмін на землю не були реалізовані. Палестинське питання залишається маркером ефективності політики ЄС на Близькому Сході. Регіональна розстановка сил змінилася під впливом подій «арабської весни». Близький Схід перебуває у затяжному процесі геополітичної трансформації. ЄС опосередковано підтримує стратегію США щодо просування демократичних цінностей у арабські мусульманські країни. Регіон залишається ареною геополітичного протистояння великих держав: Китаю, Індії, Росії, США, Японії. Складна регіональна ієрархія сил є динамічною. Викликом для регіональної і глобальної безпеки є іранська ядерна програма. ЄС критикує політику адміністрації президента США Трампа, який скасував угоду 2015 р. з Іраном щодо розвитку мирної атомної енергетики. Нестабільним залишається становище в Іраку. Ця країна є об'єктом гуманітарної політики ЄС. Стурбованість європейських правозахисників викликає ситуація із правами людини в Саудівській Аравії. Метою політики ЄС на Близькому Сході є запобігання радикалізації політичних настроїв. Це має допомогти ЄС уникнути терористичної загрози та модернізувати суспільства мусульманських країн Близького Сходу.

Ключові слова: «арабська весна», Близький Схід, Європейський Союз, Ізраїль, іслам, Сирія, США, Туреччина.

Постановка проблеми. Формування і реалізації спільної політики Євросоюзу на Близькому Сході є актуальною проблемою теоретичного та емпіричного аналізу. Близькосхідний регіон є важливим для імплементації економічних, безпекових та цивілізаційних інтенцій Євросоюзу. Однак складності із проведенням політики ЄС щодо зазначеного регіону накладаються на гострі протиріччя між великими державами, які мають власні інтереси у цьому регіоні та на внутрішньо регіональні традиційні конфлікти. Тому метою статті є висвітлення особливостей генезису та імплементації близькосхідної політики ЄС від початку 1990-х років і до подій «арабської весни».

Огляд публікацій. Історіографія зазначеної проблеми є невичерпною. У форматі статті доцільно розглянути найбільш резонансні публікації останнього часу. Радник першого президента Європейської Ради Германа ван Ромпея нідерландський історик Луук ван Мідделаар у 2009 р. видав книгу «Перехід до Європи: як континент став союзом». У зазначеній праці Л. ван Мідделаар розглядає Євросоюз як синтез трьох складових: зовнішньої (сукупності усіх держав Європи), внутрішньої («Європа спільноти» зі спільними інституціями), та проміжної (відносин між державами-членами ЄС). Автор наголошує на важливості позиціонування Європейської Спільноти як політичного суб'єкта [8, с. 12]. Жвавою є наукова і політична дискусія з приводу сумісності ісламу із сучасністю. На думку французького дослідника Д. Муазі, «ідеологію на її місці двигуна історії замінили пошуки ідентичності збоку людей, що не певні того, хто вони є, не певні свого місця в світі та перспектив повноцінного майбутнього». Зокрема, це є вибором для відносин Туреччини і ЄС. Адже «без перспективи членства в Союзі спокуса Сходу може стати для Туреччини нездоланною. У підсумку Союз опиниться поряд із потенційно дуже проблематичним сусідом» [10, с. 127].

Близький Схід, навіть виходячи з його географічної назви, є регіоном, який безпосередньо межує з країнами Європейського Союзу. Звідси вони традиційно отримують більше половини нафти, яку споживають. Традиційно Франція та Велика Британія постачають великі обсяги зброї до країн регіону, після чого європейська дипломатія починає докладати зусилля до замирення протиріч. Загалом близькосхідна політика ЄС спрямована на залагодження стосунків з ісламським світом. Зазначена задача є складною, адже ісламський світ не має держави гегемона, яка може стати центром політичної та економічної інтеграції [6, с. 26].

Після розпаду британської та французької колоніальних імперій загострилася проблема вибудовування нової ієрархії сил у близькосхідній системі міжнародних відносин. Ситуація особливо ускладнилася після створення у 1948 р. Держави Ізраїль. Не в останню чергу листопадові події 1956 р., пов'язані з британсько-французько-ізраїльською агресією проти Єгипту прискорили процес консолідації західноєвропейських країн. Водночас на Близькому Сході остаточно зміцнилися позиції США, а Європа опинилася на других ролях у місцевих геополітичних іграх. Війни 1967 та 1973 років активізували політику Європейських Співтовариств на Близькому Сході. Корективи у політику Євросоюзу внесла чергова арабсько-ізраїльська війна «Судного дня» у жовтні 1973 року. У жовтні 1973 р. Данія та Нідерланди виступили проти того, аби постійні члени Ради Безпеки ООН Франція та Велика Британія представляли спільну позицію Європейських Співтовариства. Причому Франція спиралася на традиційно тісні відносини з елітами Сирії та Лівану. Однак, зважаючи на багато полюсність близькосхідної системи міжнародних відносин, орієнтуватися потрібно було на ширше коло зв'язків.

Відповідно до статті 238 Римського договору (1957) Європейське Співтовариство підписало 11 травня 1975 р. угоду про співпрацю з Ізраїлем. Крім того, у 1976 р. було підписано угоди про асоціацію з Алжиром, Марокко, Тунісом, Мальтою, а у 1977 р. з Єгиптом, Йорданією, Сирією, Ліваном. [1, с. 133]. Однак нормальний розвиток відносин у 1980-ті рр. був ускладнений

внаслідок нерегульованості близькосхідного арабсько-ізраїльського конфлікту. З початком у грудні 1987 р. повстання на палестинських територіях Європейські Спільноти приступають до складного процесу узгодження курсу щодо арабсько-ізраїльських проблем. Проблем для всього Близького Сходу додав конфлікт, який 2 серпня 1990 р. ініціював Саддам Хусейн, захопивши Кувейт, став потужним стимулом для роздумів з приводу потреби формування спільної зовнішньої та оборонної політики Європейських Співтовариств. Велика Британія і Франція направили своїх військових до коаліції на чолі США, яка мала мандат ООН.

Після успішної військової операції на чолі зі США 28 лютого 1991 р. Ірак прийняв умови звільнення Кувейту. На Мадридській мирній конференції 1991 р. Ізраїль погодився з принципом «території в обмін на мир». Європейська Спільнота не була активним учасником Мадридської (жовтень-листопад 1991 р.) мирної конференції у справах Близького Сходу. Однак чимало європейських країн підтримували формулу «мир в обмін на територію». Результатом угоди між палестинцями та Ізраїлем, досягнутої в Осло, стало створення Палестинської автономії, але не була вирішена головна проблема, тобто не створено незалежної держави Палестина [21, с. 123]. Поразка Іраку спровокувала чергове посилення ісламського радикалізму. В Європі, зазначає російський дослідник А.Малашенко, іслам став вічним фактором присутності. «Пасивний» іслам не несе загрози внутрішній стабільності Європи» [7, с. 91]. Однак Європейський Союз закликали зайнятися факторами, які сприяють радикалізації та мобілізації сил для проведення терористичних актів. Вирішуючи цю проблему, Європейський Союз намагається вести діалог з поміркованими мусульманами як на міжнародному, так і національному рівнях [4, с. 50]. Але епохальних успіхів на цьому непростому шляху дипломатія країн ЄС так і не досягла. Наприклад, міжконфесійна війна в Боснії та Герцеговині дала підстави порівнювати її з громадянською війною у Лівані. У обох випадках ЄС не знаходив адекватних механізмів замирення [12, с. 41].

Також не можна не констатувати, що найбільше розбіжностей між провідними країнами Європейського Союзу стосується близькосхідної політики. Хоча Європейський Союз з часу підписання 1993 р. угоди в Осло залишається головним спонсором Палестинської автономії, Франція наполягає на самостійній посередницькій ролі Європейського Союзу, а Німеччина краще розуміє ізраїльську сторону [20, с. 99].

Водночас питання вибору стратегії щодо країн Близького Сходу стало черговим приводом для протиріч між США та Європою. Каменем спотикання у євроатлантичних відносинах стали Ірак та Іран. Париж та Берлін уникли прямої військової підтримки США в Іраку у 2003-2009 роках. Недостатньо консолідованою була позиція ЄС та США щодо іранської ядерної програми. «Стара» Європа зазначала, якщо до Ірану ставитися як до ворога, він ворогом і стане. Правда, Євросоюз фактично підтримав зміцнення без пекових позицій НАТО у близькосхідному регіоні. У лютому 1995 р. НАТО започаткувало спеціальний інструмент діалогу з Єгиптом, Ізраїлем, Йорданією, Мавританією, Марокко й Тунісом. Того ж року в Осло було підписано палестинсько-ізраїльську угоду про принципи самоуправління у секторі Газа та на Західному березі річки Йордан. Однак просування вперед мирного процесу викликало невдоволення в середовищі радикалів. 4 листопада 1995 р. ізраїльський фанатик Ігал Амір вбив прем'єр-міністра Іцхака Рабіна. Євросоюз висловив співчуття та занепокоєння з цього приводу. В результаті зриву переговорів з Я.Арафатом не було вирішено проблему статусу Єрусалиму, повернення палестинських біженців та долю єврейських поселень на палестинських землях.

На «Об'єднаній арабській конференції» в Каїрі у 1996 р. було заявлено, що справедливий та загальний мир на Близькому Сході є стратегічним вибором арабських країн. У жовтні 1998 р. Євросоюз вітав підписану за посередництва президента США Б.Клінтона угоду Вай-Плантейшн, що забезпечила суверенітет Палестинської автономії над 18% територій, звільнених від ізраїльського контролю. Однак незворотними позитивні тенденції не стали. У вересні 2000 р. ізраїльський політик А.Шарон у провокаційних цілях відвідав

Храмову гору в Єрусалимі. Палестинці розглядали це як провокацію. Мирний процес знову було зупинено. Євросоюз продовжував наполягати на тому, аби дві держави Ізраїль та Палестина жили у безпечних та визнаних кордонах. Але до реалізації цієї моделі мирного врегулювання ще далеко. З початком другої палестинської інтифади погіршилося економічне становище на палестинських територіях. Євросоюз не був готовий направити своїх спостерігачів до зони конфлікту. Водночас країни-члени Євросоюзу намагався використати перспективу розвитку співробітництва з Ізраїлем з метою активізації процесу близькосхідного мирного процесу. Європейська перспектива навіть розглядалася як основний мотив для Ізраїлю. Який мав би спонукати його до пошуку миру з палестинцями. [23, с. 155.].

У березні 2002 р. Саудівська Аравія висунула «Загально арабську мирну ініціативу». Вона відповідала загальному баченню близькосхідного врегулювання, яке також мав Європейський Союз. Хоча єдина позиція навіть провідних країн Європейського Союзу з цього питання відсутня. «Ліга арабських держав» вимагає від Ізраїлю не лише визнати кордони станом на 4 червня 1967 р., а й повернути Сирії Голландські висоти. Араби вимагають справедливого вирішення проблеми палестинських біженців на основі визнання їхнього права на повернення (з демографічної точки зору це абсолютно неприйнятно для Ізраїлю). Ізраїль визнає право палестинських біженців на повернення, але тільки на палестинські території, кордони яких будуть визначені після остаточного врегулювання. Адже Ізраїль маленька країна й поселення біженців підірвало би його устої як єврейської держави. Також арабські країни домагаються від Ізраїлю погодитися на незалежної і суверенної палестинської держави на окупованих з 4 червня 1967 р. палестинських територіях на Західному березі Йордану та в секторі Газа зі столицею в Східному Єрусалимі. В разі виконання цих вимог арабські країни готові: визнати закінчення арабсько-ізраїльського конфлікту та укладання мирної угоди з Ізраїлем з метою забезпечення безпеки всіх держав регіону, арабські держави встановлять з Ізраїлем нормальні відносини в рамках загального

мирного врегулювання. «Ліга арабських держав» тоді закликала підтримати цю ініціативу офіційних посередників, тобто ООН, США, мусульманські країни і Європейський Союз.

Однак цього разу на заваді реалізації саудівської ініціативи стали події навколо Іраку. У березні 2003 р. США під приводом недопущення створення іракської атомної бомби розпочали війну. Хоча тодішній голова МАГАТЕ Г.Блікс висловлював сумніви у наявності у Іраку таємної програми створення ядерної зброї після рейду ізраїльської авіації 1981 року [13, с. 44]. Еліти «старої» Європи були шоковані американсько-британським підходом у обґрунтуванні іракської загрози. Заради мети відбувалося маніпулювання розвідувальними даними. Напруги додавав й етнічно-релігійний чинник, адже арабський світ вважає надто великим вплив ізраїльського лобістів на процес прийняття зовнішньополітичних рішень Сполученими Штатами Америки [19, с. 49].

Євросоюз знову був розчарований тим, що сформована у рамках Спільної зовнішньої політики 22 червня 2002 р. у Севільській декларації стратегія палестинсько-ізраїльського врегулювання втрачала шанс на втілення. Це, на думку З.Бжезинського, означало, що саме «на близькосхідному напрямку Європейський Союз вперше «починає знаходити контури по-справжньому єдиної та повномасштабної європейської стратегії, яка суперечить монополії Америки на роль регіонального арбітра...У найближчій перспективі Америці вистачить сили й волі, аби ігнорувати думку європейців» [2, с. 99]. Після взяття у квітні 2003 р. американськими військами Багдаду Європейський Союз закликав до посилення ролі ООН у реалізації гуманітарної місії в Іраку [15, с. 94]. Однак «демократичний» Ірак відкинув вимогу Європейського Союзу скасувати смертну кару. Загалом чи не єдиним практичним результатом іракської компанії стала відмова лівійського лідера М.Каддафі від реалізації власної ядерної програми.

Європейські країни-члени НАТО вимушені підтримувати політику США щодо «демократизації» ісламського світу. Однак, протидія здобуттю Іраном

ядерної зброї, на думку європейських експертів, не повинна була привести Європейський Союз до широкомасштабного конфлікту з ісламським світом ззовні та всередині Європи [14, с. 33]. Чимало європейських експертів визнають, що для Ірану ядерна зброя є фактором залучення до впливового кола держав та підвищення свого статусу в мусульманському світі. Однак від того не можна скасовувати режим ядерного нерозповсюдження.

Німецький соціолог У. Бек зазначав, що «зовсім не по-європейському обмежувати мусульман ісламом. Саме тому, що європейські цінності мають світський характер, вони не прив'язані до жодної конкретної релігії або якогось спадку». [3, с. 34]. Однак у випадку з Близьким Сходом з'ясувалося, що демократія полегшує доступ до влади ісламістським антизахідним режимам. Більшість країн, наприклад, ОПЕК були незадоволені від того, що західні країни імпортери нафти на заміну намагаються експортувати демократію. Це розглядалося у термінології лідера терористичного угруповання «Аль-Каїда» Усами бін Ладена, як «змова» сіоністів та нових хрестоносців. Основним подразником у цьому сенсі були самі лише розмови про гіпотетичну можливість вступу Держави Ізраїль в НАТО. [17, с. 87]. Насправді, НАТО навряд чи готовий воювати з усім ісламським світом, прямо захищаючи Ізраїль. Зрештою, 21 лютого 2005 р. Європейський Союз затвердив план партнерства з Державою Ізраїль. [18, с. 185]. Це радикальні ісламісти й вважають доказом такої «змови». На фоні поширення такої пропаганди у січні 2006 р. на виборах до місцевих органів влади в секторі Газа (його площа 360 кв. км. з населенням 1,5 млн. палестинців) перемогли радикальні ісламісти з руху «Хамас». Палестинський рух вкотре було розколото. У відповідь на радикалізм «Хамас» Ізраїль запровадив економічну блокаду сектора Газа, звідки ракетами обстрілювали південні міста Ізраїлю. Це доводило, що побудована «стіна безпеки», яка відділяє палестинські території від земель Ізраїлю.

17 липня 2006 р. Рада міністрів закордонних справ країн-членів Європейського Союзу прийняла декларацію щодо потреби збереження позитивного темпу близькосхідного мирного процесу. В свою чергу Ізраїль

відповів на про вокативні обстріли своєї території бойовиками шиїтського руху «Хезболла» та потрапив до кривавої війни на Півдні Лівану. За ініціативи Європейського Союзу 26 липня 2006 р. у Римі відбулася міжнародна конференція, яка була присвячена черговій ізраїльсько-ліванській війні. Цього разу Європейський Союз зайняв консолідовану позицію. Завдяки цьому у серпні 2006 р. Європейський Союз долучився до миротворчої операції у територіальних водах Лівану.

Наприкінці березня 2007 р. «Ліга арабських держав» прийняла рішення про повторний запуск «загально арабської мирної ініціативи». Її сенс полягає у звільненні окупованих палестинських територій. Прийняття цієї ініціативи відкривало перед Ізраїлем перспективу встановлення дипломатичних відносин з 57 арабськими та мусульманськими країнами. Адміністрація Дж. Буша молодшого розглядала зусилля, спрямовані на відновлення арабсько-ізраїльського діалогу як складову стабілізації становища на Близькому Сході. 27 листопада 2007 р. за американського посередництва у Аннаполісі відбулося повернення до палестинсько-ізраїльського мирного процесу, який був перерваний 2000 року. Європейський Союз вітав готовність сторін досягнути домовленостей на основі «Дорожньої карти».

У свою чергу Євросоюз висунув власний проект облаштування Близького Сходу. Президент Франції Н.Саркозі під час саміту Європейський Союз – Африканський союз (7-8 грудня 2007 р.) ініціював створення «Середземноморського союзу». Метою було формування спільної міграційної політики, охорона навколишнього середовища, боротьба проти тероризму та корупційних зв'язків. Планувалося створення Середземноморського інвестиційного банку. Мотивом для зацікавлення партнерів стала пропозиція обміняти технології атомної енергетики на доступ до газових родовищ північно-африканських країн. Франція вважала, що наслідки розширення Європейського Союзу на Схід вимагають наполегливого пошуку нових джерел сировини. До 2020 року Європейський Союз мав намір зберегти доступ до вуглеводів. «Консалтингова агенція PFC ENTRGY» наприкінці 2007 р.

підрахувала, що лише 7% світових запасів нафти та газу повністю відкриті для західних компаній. 16% контролюються росіянами, 12% іншими національними компаніями. Лише 65% родовищ розробляються на умовах концесії та розподілу видобутку [22, с. 89]. Пропонується синхронізувати взаємодію Європейського Союзу з майбутнім «Середземноморським союзом». Німеччина вважала «Середземноморський союз» своєю «альтернативою» Європейському Союзу. Турки вбачають у цьому проекті можливість зробити неможливим вступ Туреччини до власне Європейського Союзу. Скептично до цього проекту поставилися Ліван, Ізраїль. Прихильніше французький проект сприйняли Марокко, Алжир, Лівія, Туніс. Це пояснюється потужними позиціями французьких концернів на ринку північно-африканських країн. Франція вийшла на лідерські позиції в питаннях розвитку газових проектів з країнами Північної Африки. Зрештою, 13 липня 2008 р. у Парижі відбулася чергова зустріч потенційних членів «Середземноморського союзу» (G-Med). Ініціатива створення «Середземноморського союзу» належить раднику президента Франції Анрі Гено. Він пропонував створити міждержавне об'єднання 27 країн-членів Європейського Союзу та 10 країн Середземноморського басейну. Пропонувалося, що учасники «Середземноморського союзу» будуть його очолювати за принципом ротації. Ключовими питаннями вважаються розвиток співпраці в галузі енергетичної безпеки, боротьби з тероризмом, міграції, торгівлі. За підсумками паризької зустрічі 43 країни прийняли рішення реалізувати шість проектів: покращення екології Середземного моря, модернізації морських шляхів, цивільна оборона, сонячна енергетика, створення університету та агентства з надання допомоги малим та середнім підприємцям. Скептики вважають, що середземноморський діалог може створити Європу, яка суперечить самій собі та ідеї інтеграції, яка була покладена в її фундамент батьками-засновниками. Як зазначала М.Тетчер, неможливо побудувати Єрусалим в Брюсселі [21, с. 123].

У контексті стратегічного розвитку «Великого Близького Сходу» особливе значення має розвиток еміратів Перської затоки. 8 травня 2007 р. в

саудівській столиці Ер-Ріяді відбувся 17-й саміт країн Перської затоки та Європейського Союзу. Було зафіксовано рішення щодо подальшого зближення двох інтеграційних угруповань. Зрештою, 1 січня 2008 р. було створено Спільний ринок країн Перської затоки: Катару, Саудівської Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратів, Оману, Бахрейну, Кувейту. Фактично цьому проєкту повторено модель створення Європейського Союзу. Громадяни країн Арабської (так у еміратах звать політично коректно Перську затоку) Затоки отримали право не лише вільно інвестувати в економіку країн регіону, а й шукати роботу у сусідів, навчатися тут та отримувати пенсію. Однак, на відміну від Європейського Союзу, створена 1981 року «Рада співробітництва країн Перської (Арабської) затоки» немає спільних правових інституцій. Крім того, ключовим питанням залишається гарантування регіональної безпеки регіону Перської. До 2010 р. планувалося запровадити спільну грошову одиницю – динар Затоки. Зазначена ідея обговорювалася з 2002 р., коли у грошовий обіг було запроваджено євро. Валютний союз сприятиме розвитку торгівлі у регіоні та зменшить його залежність від американського долара. Але до 2018 р. вона так і не була реалізована.

Водночас домінуючі позиції у Перській затоці залишаються за США. У цьому регіоні розташовано близько 40 тис. американських військ та 5-й військово-морський флот Сполучених Штатів. Найбільшу проблему становить Іран. Об'єднані Арабські Емірати висувають територіальні претензії Ірану, вимагаючи повернення трьох спірних островів. Іран закликає розвивати співробітництво без втручання «іноземних сил». Восени 2007 р. президент Ірану Махмуд Ахмедінеджад запропонував країнам «Ради співробітництва країн Перської затоки» укласти регіональний оборонний пакт та розвивати співробітництво від створення зони вільної торгівлі до ядерної енергетики.

Ізраїльська ядерна програма реалізується вже понад півстоліття. Повідомив про це 1986 р. ядерник Мордехай Вануну. Після виходу на свободу 2004 р. він стверджував, що Ізраїль володіє від 100 до 200 ядерними бомбами. За ядерною потугою Ізраїль вийшов на шосте місце в світі після США, Росії,

Великої Британії, Франції, Китаю, випередивши Індію та Пакистан. Крім того, Ізраїль неодноразово погрожував військовою операцією проти Ірану навіть без згоди США. Але Вашингтон стримував такий порив. Зокрема, адміністрація Дж. Буша молодшого заборонила постачання наступальних озброєнь, потрібних для нанесення удару по Ірану. Вашингтон не хотів, аби його поставили перед скоєним фактом, як у 1981 р. після знищення військово-повітряними силами Ізраїлю іракської атомної станції. Американські війська вразливі у разі іранської відповіді в Іраку. Тому США відмовили у постачанні анти бункерних бомб, без яких важко розбомбити підземні ядерні об'єкти. Тому Ізраїлю було відмовлено у постачанні літаків «Боїнг 767», переобладнаних як дозаправщики. Без них ізраїльські літаки не зможуть бомбувати на Сході Ірану ядерні сховища та повернутися на бази. Вашингтон не надав повітряного коридору над Іраком.

Імідж Європейського Союзу в ісламському світі був зіпсований публікацією в датській пресі карикатур на Пророка Мухаммеда [17, с. 123]. Це викликало розрив відносин більшості мусульманських країн з Королівством Данія. Спроби виправити ситуацію були успішними, коли 13 липня 2008 р. у Парижі відбувся саміт країн Європейського Союзу за участю середземноморських країн. Для Франції відносини з мусульманськими країнами особливу актуальність становлять у зв'язку з проблематикою нелегальної міграції. Одночасно у Парижі відбулися консультації прем'єр-міністра Ізраїлю Е.Ольмерта та сирійського президента Б.Асада. Європейський Союз наголосив, що гарантія безпеки Ізраїлю може виникнути в разі створення демократичної палестинської держави.

США й надалі намагаються використовувати Ірак як противагу впливу Ірану. Перманентні переговори з Іраном вела «шістка» у складі Великобританії, Китаю, Росії, США, Франції, Німеччини залишалися на рівні тактичних маневрів. Тегеран демонстрував готовність вести переговори з ядерного нерозповсюдження, але відмовлявся вводити мораторій на збагачення урану.

Захід сподівався, що поганий стан іранської економіки піти на поступки в питанні ядерної програми. США наклали заборону великим банкам кредитувати розробку найбільшого іранського родовища «Південний Парс». Але відсутність іранських поставок енергоносіїв робила Європейський Союз більш залежним від Росії. Водночас зацікавлення в розробці родовища висловлювали китайські та індійські енергетичні компанії, які склали конкуренцію ЄС у контексті проекту газопроводу «Набукко» й у Туркменістані.

Вашингтон звинувачував Тегеран у підтримці іракського та афганського руху опору. Ізраїль звинувачував Іран у співпраці з Сирією в питанні збагачення урану. У червні 2008 р. ізраїльські військові літаки відпрацювали тактику бомбування іранських ядерних об'єктів. У відповідь Іран провів випробування ракети дальністю 2000 км., що загрожувало Європі. США звинувачували Іран про розробці ядерної зброї під прикриттям мирної атомної програми. В обмін на припинення робіт зі збагачення урану Тегерану пропонували низку спільних економічних проектів у тому числі в енергетиці. Інакше загрожували санкціями.

Країни Перської затоки після початку восени 2008 р. глобальної економічної кризи зазнали збитків не лише від падіння ціни на нафту (з липня 2008 р. вона була на рівні 147 дол. за барель, а у грудні 2008 р. лише 98 дол., а й від втрат капіталовкладень внаслідок падіння курсу акцій на фондових ринках Європи та США. Нестабільною залишалася й ситуація на Близькому Сході. Наприкінці грудня 2008 р. Європейський Союз докладав зусилля заради припинення наступу Ізраїлю на бойовиків руху «Хамас» у секторі Гази. Однак домогтися цього виявилось не під силу. Європейському Союзу було важко досягнути режиму стабільного припинення вогню між Ізраїлем та Палестиною. Чимало політиків у Європі ставляться до Ізраїлю як до «51-го штату» США на Близькому Сході. Звичайно, Ізраїль залишається представником Заходу на Близькому Сході [10, с. 44].

18 січня 2009 р. напередодні інавгурації президента США Барака Обами Ізраїль припинив військові дії у секторі Газа. Зазначимо, що Європейський

Союз, так само як і США, визнали палестинський рух «Хамас» терористичним угрупованням ще навесні 2006 року [16, с. 34]. Прихильники цієї ідеї вважали, що Організація Північноатлантичного договору має принести на Близький Схід більшу довіру та безпеку. Але в такому разі НАТО вступило би у пряме зіткнення з ісламським світом. Хоча цього поки що не відбулося, але відносини демократичного Заходу з мусульманським Сходом залишаються конфронтаційними.

26 січня 2009 р. міністри закордонних справ Європейського Союзу висловилися за виключення організації «Моджахеди іранського народу» зі списку терористичних організацій. Підштовхнути ісламський світ на шлях реформ було неможливо без «зіткнення цивілізацій». Європейському Союзу також доводиться враховувати позицію європейських ультраправих, завдяки яким зближуються ознаки європейського та арабського антисемітизму. В той же час європейські ультраправі популісти створили «антиісламський фронт». [11, с. 44]. Оскільки антисемітизм та ісламофобія співіснують у європейській масовій свідомості, суперечливою залишається й стратегія ЄС на Близькому Сході.

За умов світової економічної кризи позиції ЄС на «Великому Близькому Сході» залишалися міцними. У 2009 р. Франція відкрила військову базу в Ормузькій протоці (на території Оману). Крім того, 2300 французьких військових залишаються в Джібуті. Перемога у березні 2009 р. на парламентських виборах у Ізраїлі правих розглядалася як загроза мирному процесу. Консервативні кола вважають неможливою репатріацію палестинців на території, втрачені ними після 1948 р., наполягають на демілітаризації палестинських територій. Однак ізраїльські праві проти відходу Ізраїлю за лінію 1967 р. та пошуку прийнятної для всіх формули поділу Єрусалиму.

Будь-який імперський устрій Близького Сходу приречений. Водночас наявність багатьох центрів впливу у регіоні та серед великих держав робить ситуацію на Близькому Сході особливо нестабільною. Євросоюз має обмежений та умовний вплив на Ізраїль та США у питанні створення

Палестинської держави. У цьому не допоміг навіть прецедент Косово, хоча прихильники руху «Хамас» загрожували піти шляхом одностороннього проголошення державності. Але вирішити палестинську проблему можливо лише у широкому контексті розв'язання проблем «Великого Близького Сходу», що найближчим часом малоймовірно. У зв'язку з ризиками відмови уряду Б.Нетаньяху від створення Палестинської держави, Європейський Союз погрожував переглянути умови взаємин з Державою Ізраїль. Втім, саме Ізраїль залишається центральним фронтом «зіткнення цивілізацій». Глобальна війна з тероризмом створює для цього додаткові вагомі аргументи. США продовжують вести гру з арабами заради контролю над запасами енергетичної сировини, що є передумовою збереження статусу американського долара як світової валюти, а отже й глобальної американської гегемонії. Але гіпотетична остаточна поразка Держави Ізраїль, який залишається «прифронтовою» державою у міжцивілізаційному протистоянні з арабським світом також не в інтересах Європейського Союзу. Адже в такому разі європейські проблеми з мусульманами лише загостряться. Загалом вироблення спільного зовнішньополітичного курсу ЄС щодо Близького Сходу та особливо його реалізації залишаються серйозною проблемою для Євросоюзу.

Наразі можна виділити та дослідити передусім американську стратегію формування «Великого Близького Сходу», стратегію багато полярності у цьому регіональному контексті, стратегію перманентної зміни регіональних лідерів, а також стратегію гіпотетичного формування Халіфату як тотожності ісламських цінностей та інтересів. Треба зауважити, що зазначені стратегічні підходи є не лише традиційними для регіоналістики, а й обумовлені історичними обставинами. Нагадаємо, що регіон Близького Сходу до класичної західної доби колоніального домінування перебував під впливом Османської імперії. Лише після Першої світової війни, коли зазначена імперія як «хвора держава» занепала й прискорено розпадалася, на Близькому Сході загострилася конкурентна боротьба за поділ сфер впливу між тодішніми великими

колоніальними імперіями Великою Британією та Францією. Цей процес супроводжувався пожвавленням арабського національно-визвольного руху.

За підсумками Другої світової війни стало зрозуміло, що нафтовий фактор став головним у геополітичній конкуренції на арабському Близькому Сході. Тому за існування біполярної системи міжнародних відносин доби «холодної війни» США і СРСР конкурували за впливи на нафтоносні держави цього регіону. Отже, фактично впродовж XIX-XX століть на Близькому Сході конкурували між собою декілька стратегій. Насамперед після розпаду Османської імперії занепала ідея Халіфату, але переживала підйом ідея формування нових незалежних арабських держав із одночасним пожвавленням арабського націоналізму. Після Суецької кризи 1956 р. Велика Британія та Франція були вимушені віддати регіональну ініціативу США, які стримували на Близькому Сході СРСР. Попри це, союз Москви із Іраком, Сирією, Єменом фактично тривав до розпаду СРСР.

Військова операція зі звільнення Кувейту від іракських військ (2 серпня 1990 – 23 лютого 1991 рр.) закріпила американське домінування у регіоні. Європейський Союз дуже повільно розробляв власну стратегію на Близькому Сході й зрештою підпорядкував її американському баченню регіональних перспектив. До зазначеної стратегії були вимушені адаптуватися й інші великі держави. Російська Федерація лише у нульові роки XXI століття почала систематично боротися за повернення втрачених позицій на Близькому Сході. В свою чергу Індія та Китай вибудовують свої близькосхідні зовнішньополітичні стратегії, виходячи передусім із власних економічних інтересів. Але, якщо на цю ситуацію подивитися з точки зору більшості арабських країн, то можна побачити, що вони навряд чи відчують себе суб'єктами регіональної політики. Діяльність «Ліги арабських держав», не кажучи вже про набагато ширшу за представництвом і складом «Організацію ісламської конференції», багата прикладами різних суперечностей та протиріч між державами учасницями. Усередині цих міжнародних структур триває перманентна боротьба за право визначення стратегії дій.

14 травня 2018 р. у рамках відзначення 70-річчя створення Держави Ізраїль США офіційно перевели своє посольство із Тель-Авіва до Єрусалиму. Ця історична дата започаткувала новий етап близькосхідного протистояння. Стратеги американської зовнішньої політики З.Бжезинський, С.Гантінгтон, Г.Кіссінджер, зрозуміло кожен із власною аргументацією, але досить переконливо писали про потребу адаптації ісламського світу до умов глобального ідеологічного та військового наступу демократії. Причому більшість політологів, коментуючи такий підхід, вели мову про потребу підтримки ліберальної модернізації консервативних арабських політичних режимів. У часовому вимірі цьому процесу відводили час не менший, ніж тривала доба «холодної війни». Адміністрація Джорджа Буша молодшого залишила у спадок стратегію формування «Великого Близького Сходу». Цей підхід набув нової актуальності з початком восени 2008 р. світової економічної кризи. Адміністрація Барака Обами уточнила мету зазначеної стратегії, яка полягає у трансформації регіональної геополітики в інтересах збереження західного домінування у форматі так званої однополярної системи міжнародних відносин. Впродовж 2011-2012 рр. США обрали тактику підтримки зміни режимів у Тунісі, Єгипті, Лівії, Ємені. Критична маса такої трансформації може стати точкою біфуркації у процесі територіального розпаду існуючих арабських держав та утворення нових. Зокрема, мова може йти про закінчення тривалого процесу створення держави Курдистан. Нагадаємо, що США наполягали на її виникненні ще після Першої світової війни, але тоді обставини та розстановка світових сил склалися іншим чином. Тепер внаслідок послідовного зміцнення після 2003 р. на Півночі Іраку курдської автономії, навіть попри силовий супротив Туреччини, ця територія стає точкою тяжіння для «іранських», «турецьких» та «сирійських» курдів. Держава Курдистан має стати інструментом подальшої геополітичної трансформації регіону, внаслідок якої повинні утворитися менші за нині існуючі арабські держави, поділені за племінними та конфесійними ознаками. В такому разі керовані конфлікти між цими державами дадуть можливість на тривалий час поховати націоналістичну

ідеологію панарабізму. Це також дасть шанс забезпечити територіальний розпад Ірану, який має стати кінцевою метою формування «Великого Близького Сходу». Зрозуміло, що зазначена стратегія є оптимальною для інтересів й Ізраїлю. Однак цій домінуючій стратегії на даному історичному відрізку часу протистоять принаймні три інші стратегії. Розглянемо кожну з них.

Навіть фактичний союз США та Євросоюзу у процесі формування «Великого Близького Сходу» не може нівелювати вплив на події у регіоні інших центрів сили. Звичайно, навіть теоретична можливість вступу до Євросоюзу Туреччини, незалежно від реальної часової перспективи цього процесу, робить ЄС зацікавленим гравцем на Близькому Сході. Однак відкладання завершення процедури європейської інтеграції Туреччини ставить цю державу у невизначене становище. Зважаючи на курдський фактор, власті Туреччини намагаються проводити обережну політику щодо нових «пост-авторитарних» арабських режимів, які з'явилися внаслідок недавніх арабських революцій. Попри це, Туреччина залишається «найслабшою ланкою» у західній стратегії формування «Великого Близького Сходу», адже ціною реалізації цього проекту неминуче буде територіальна фрагментація самої Туреччини. Тому Туреччина, небезпідставно претендуючи на роль регіонального лідера, схиляється до максимально можливого пошуку компромісів із інтересами інших впливових світових гравців у регіоні. Причому Анкара готова робити це навіть за рахунок помітного погіршення відносин із Ізраїлем. Останній все ще розглядається арабами як «привнесений ззовні» західний союзник, а не «автохтонний суб'єкт» регіональної політики. Хоча, звичайно, кожен із претендентів на статус близькосхідної регіональної держави вимушений рахуватися із інтересами фактично визнаних полюсів сили, географічно наближених до Близького Сходу. Зокрема, Індія, маючи традиційні історичні зв'язки із Близьким Сходом, наразі суттєво залежить від постачання нафти із країн зазначеного регіону. Тому стабільний розвиток індійської економіки корелюється із уникненням конфліктних сценаріїв подій на Близькому Сході. В свою чергу Росія та Китай розглядають цей регіон як цінний приз у глобальній

геополітичній грі на теренах Євразії. Адже ймовірна трансформація «Великого Близького Сходу» радикально змінює євразійську геополітику та послаблює позиції як Росії, так і Китаю, причому не лише на «новому» Близькому Сході, а й у глобальному масштабі.

Найбільш оптимальною тактикою стримування реалізації стратегії формування «Великого Близького Сходу» є зіткнення інтересів США із інтересами країн, які небезпідставно претендують на роль регіональних лідерів. Тому Росія та Китай намагаються, підтримуючи Сирію та Іран як останні бар'єри на шляху арабських революцій, обмежити можливість зміцнення регіональних позицій американських союзників. Передусім мова йде про нафтоносні монархії Перської затоки, які об'єднані у «Союз арабських держав Перської затоки». Вони давно консолідовані із бізнесовими інтересами США та ЄС, тому стратегічно орієнтовані на союз із ними, звичайно, на умовах збереження свого внутрішньополітичного устрою. Але стабільність у тій же Саудівській Аравії потребує постійних фінансових дотацій та є відносною. Загострення конкурентної боротьби за регіональне лідерство відповідає інтересам полюсів сили з-за меж Близького Сходу. Адже це уповільнює процес визначення кола держав гегемонів у регіоні, які будуть здатні послідовно протидіяти зовнішньому впливу, відстоюючи власні інтереси. Для багатопольярної системи міжнародних відносин ідеальним варіантом нової геополітичної конфігурації Близького Сходу може бути своєрідна поліархія, тобто контрольований геополітичний хаос у формі боротьби усіх проти усіх із постійною зміною ролей союзників і конкурентів.

Своєрідний «імпорт революцій» став тактикою дій нафтовидобувних монархій Перської затоки під час арабських революцій. Внаслідок цього Саудівська Аравія та Катар позиціонувалися як нові лідери, які навіть конкурують із Туреччиною. Отже, Саудівська Аравія, Катар, Бахрейн, використовуючи й сирійських фактор, намагаються консолідувати арабський світ проти «перського» Ірану. В свою чергу Іран підтримкою шиїтів у Ємені та Бахреїні пробує зв'язати руки Саудівській Аравії та її арабським й західним

союзникам. «Пост-революційні» Єгипет та Лівія, які до 2011 р. претендували на статус регіональних лідерів, тепер більше стурбовані внутрішніми проблемами. Зокрема, реальна перспектива територіального розпаду Лівії у вигляді відокремлення від Тріполітанії та Феццану нафтовидобувної Кіренаїки фактично є головним призом для «коаліції бажаючих», яка у жовтні 2011 р. усунула від влади Муамара Каддафі. Такий варіант розвитку подій підсилює позиції Заходу та його союзних монархій Перської затоки та послаблює Іран й Туреччину у боротьбі за регіональне лідерство.

Претензії Ірану на регіональне близькосхідне лідерство безпосередньо конфліктують із інтересами Заходу та Ізраїлю у цьому регіоні. Водночас в сучасному Ірані наявні усі фактори, які стимулювали арабські революції. Насамперед, в іранському суспільстві більшість складає молодь, яка, на відміну від передумов шийтської ісламської революції 1979 р., переважно орієнтована на західні цінності й не має постійної роботи. Внаслідок цього високою є ймовірність появи в Ірані «роздратованих громадян», які будуть здатні силою змінити політичний устрій країни. Високою є ймовірність загострення міжнаціональних відносин між персами та національними меншинами. Тож Іран зможе й надалі претендувати на роль регіонального лідера не лише створивши за будь-яку ціну ядерну зброю, а й вирішивши ці проблеми.

Висновки. Запорукою нівелювання стратегії перманентної зміни близькосхідних регіональних лідерів та забезпечення домінування стратегії формування «Великого Близького Сходу» є подальше зміцнення Ізраїлю. Однак зазначені тенденції стають важливим мотивом для можливої реалізації ще однієї регіональної стратегії, пов'язаної з «ісламською інтеграцією».

Формальне завершення наприкінці 2014 р. активної військової фази операції НАТО в Афганістані, якщо звичайно після президентських виборів у США 6 листопада 2012 р. не було зроблено чергових коректив, може підштовхнути до радикалізації політичного ісламу. Особливо це буде актуальним у разі повернення до влади, принаймні у пуштунських районах Афганістану, талібів. Але своєрідним полігоном для зазначеної стратегії є

держави Магрибу. «Постреволюційні» країни Північної Африки опинилися під посиленням впливом радикальних ісламістів. Звичайно, навіть попри посилення їхніх позицій у Єгипті та Лівії, вони вимушені рахуватися із світськими та прозахідними політичними силами, які також наявні у цих країнах. Водночас важко не помітити тенденції приходу до виконавчої влади у Марокко, Тунісі, навіть у «Перехідній національній раді» Лівії політиків, які були помічені у прихильності до інтегрального ісламу. Вже навіть з'явився конкретний проект створення на ісламістських засадах «Союзу держав Магрибу», який теоретично може стати праобразом Халіфату. Утім, із цього ланцюга поки що випадає Алжир, який за майже двадцять років громадянської війни, здається, послабив ці настрої у своєму суспільстві.

Крім того, потужною альтернативою проекту Халіфату, хоча й з певними запереченнями та припущеннями, залишається Туреччина. Навіть там поступовий та обережний відхід від моделі демократії під захистом військових повернув до влади поміркованих ісламістів. Вони час від часу схиляються до своїх колишніх ідеалів. Принаймні такий ризик треба враховувати. Тим паче, що «турецький шлях» для мусульманських країн не є універсальним. Його спробував адаптувати до своїх умов Пакистан, де армія досі залишається оплотом нехай не зовсім демократичної, але світської республіки. Однак перманентне протиборство із пакистанськими військовими стало однією із причин того, що пакистанські ісламісти є чи не найбільш палкими прихильниками створення глобальної ісламської громади, яка житиме у одній мусульманській імперії – Халіфаті, причому під захистом пакистанської ядерної зброї. Але чи не найбільшою перешкодою на шляху реалізації стратегії створення ісламського Халіфату є міжконфесійне протистояння у мусульманському світі. «Арабська весна» стимулювала у більшості із 22 арабських країн внутрішні громадянські війни між сунітами та шиїтами. Кожна із конфесій має своїх радикалів, здатних поховати проект відродження Халіфату. Отже, усі зазначені стратегії одночасно взаємодіють на Близькому Сході та переплетені у тугий «Гордіїв вузол» конфліктів й протиріч, які

виходять за межі регіону й набувають глобального значення. Адже навіть теоретична перемога однієї із зазначених стратегій може суттєво змінити глобальну розстановку сил. У найближчі десятиліття зазначені стратегії й надалі конкуруватимуть між собою. Причому не можна виключати й можливості «часткової перемоги» однієї із них, внаслідок чого на Близькому Сході може виникнути небачений раніше «гібрид» геополітичної ієрархії.

Список використаних джерел та літератури

1. Барановский В.Г. Европейское сообщество в системе международных отношений / В.Г. Барановский. – М.: Международные отношения, 1986. – 350 с.
2. Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2004. – 340 с.
3. Бек У. Космополитическая Европа: реальность и утопия / У.Бек // Свободная мысль. – 2007. – №3. – С. 32-44.
4. Вестфален К. Взаимоотношения ЕС с арабским миром / К. Вестфален // Азия и Африка сегодня. – 2006. – №1. – С. 40-60.
5. Кардини Ф. Европа и ислам. История непонимания / Ф.Кардини. – СПб: Питер. – 2007. – 350 с.
6. Козин Н. Вызов или ответ ислама? / Н.Козин // Свободная мысль. – 2007. – №1. – С. 20-30.
7. Малашенко А. Исламская альтернатива и исламистский проект / А.Малашенко. – М.: Весь мир, 2006. – 290 с.
8. Мідделаар Л. Перехід до Європи: як континент став союзом / Л. Мідделаар. / Пер. з англ.. – К.: Дух і літера, 2018. – 576 с.
9. Муазі Д. Геополітика емоцій. Як культури страху, приниження та надії змінюють світ / Д.Муазі. – Пер. з англ.. К.: Бізнесбукс, 2018. – 260 с.
10. Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти / В.О. Швед. – К: Знання. – 2006. – 280 с.

11. Ansorge D. Antisemitismus in Europa und in der arabischen Welt. Ursachen und Wechselbeziehungen eines komplexen Phänomens / D.Ansorge. – Paderborn: Taschenbuch Verlag, 2006. – 440 s.
12. Bieber F. Bosnien-Herzegowina und der Libanon im Vergleich. Historische Entwicklung und Politische System vor dem Bürgerkrieg / F. Bieber. – Sinsheim: Piper Verlag. – 1999. – 400 s.
13. Blix H. Mission Irak / H. Blix. – München: C.H. Beck, 2004. – 380 s.
14. Grand C. The European Union and the non-proliferation of nuclear weapons / C.Grand. // Paper 37. – Paris: Institute for Security Studies of WEU. – January 2000. – P. 30-43.
15. Erklärung der Europäischen Union zum Nahen Osten, Irak und Iran abgegeben im Rahmen der Schlussfolgerungen des Rates am 19 und 20 Juni 2003 in Thessaloniki // Internationale Politik. – 2003. – №10. – S. 90-94.
16. Fücks R. Israel in die NATO // Internationale Politik. – 2006. – №6. – c.30-41.
17. Keppel G. Die neuen Kreuzzüge. Die arabische Welt und die Zukunft des Westens / G. Keppel. – München: C.H. Beck Verlag, 2004. – 300 s.
18. Lior H. Die ENP-Aktionspläne: Israel und Ukraine / H. Lior // Osteuropa. – 2007. – №2–3. – S. 180-195.
19. Mearsheimer J. Die Israel-Lobby. Wie die amerikanische Außenpolitik beeinflusst wird / J. Mearsheimer, S. Walt. – Frankfurt-am-Mein: Buchsverlag, 2007. – 400 s.
20. Peres S. Eine Zeit des Krieges, eine Zeit des Friedens. Erinnerungen und Gedanken / S. Peres. – Berlin: Direct Verlag, 2004. – 300 s.
21. Said E. The end of the peace process Oslo and after / E.Said. – London: Rutledge Books. – 2000. – 320 p.
22. Schlicht A. Die Araber und Europa. 2000 Jahre gemeinsamer Geschichte / A. Schlicht. – Stuttgart: Sohne Verlag, 2008. – 480 s.
23. Veit W. Eine europäische Perspektive für Israel: Schlüssel zur Lösung des Nahost Konflikts / W.Veit // Internationale Politik. – 2003. – №2. – S. 150-165.

References

1. BARANOVSKIY, W.G. (1986). *Evropeiskoe soobshestvo v sisteme mezhdunarodnykh otnosheniy*. M.: Mezhdunarodnye otnoshenia.
2. BZEZINSKY, Z. (2004) *Vybor. Globalnoe gospodstvo ili globalnoe liderstvo*. M.: Mezhdunarodnye otnoshenia.
3. BECK, U. (2007) *Kosmopoliticheskaya Europe: realnost i utopia. Svobodnaya mysl*. P.32-44.
4. WESTFALEN, K. (2006). *Wsaimootnoshenia ES s arabskim mirom Azia i Afrika segodnya*. P.40-60.
5. KARDINI, F. (2007) *Europe i islam. Istorya neponimania*. Peterburg: Piter.
6. KOZIN, N. (2007) *Wysov ili otvet islama? Svobodnaya mysl*. P.20-30.
7. MALASHENKO, A. (2006). *Islamskaya alternative i islamistskiy projekt*. M.: Ves mir.
8. MIDDELAAR, L. (2018). *Perechid do Europe: yak continent stav sousom*. K: Duch i litera.
9. MUASI, D. (2018). *Geopolitika emoziy*. K: Bisness Buks.
10. SHWED, W.O. (2006) *Bliskoschidnyi region u suchasnykh strategiakh transatlantichnoi spilnoty*. K.: Znaniay.
11. ANSORGE, D. (2006). *Antisemitismus in Europa und in der arabischen Welt. Ursachen und Wechselbeziehungen eines komplexen Phänomens*. Paderborn: Taschenbuch Verlag.
12. BIEBER, F. (1999). *Bosnien-Herzegovina und der Libanon im Vergleich. Historische Entwicklung und Politische System vor dem Bürgerkrieg*. Sinsheim: Piper Verlag.
13. BLIX, H. (2004). *Mission Irak*. München: C.H. Beck.
14. GRAND, C. (2000) *The European Union and the non-proliferation of nuclear weapons* Paper 37. Paris: Institute for Security Studies of WEU. P.30-43.
15. (2003) ERKLAERUNG der Europäischen Union zum Nahen Osten, Irak und Iran abgegeben im Rahmen der Schlussfolgerungen des Rates am 19 und 20 Juni 2003 in Thessaloniki *Internationale Politik*. S.90-94.

16. FUECKS, R. (2006). Israel in die NATO *Internationale Politik*. P.30-41.
17. KEPPEL, G. (2004). *Die neuen Kreuzzüge. Die arabische Welt und die Zukunft des Westens*. München: C.H. Beck Verlag.
18. LIOR, H. (2007). Die ENP-Aktionspläne: Israel und Ukraine *Osteuropa*. P.180-195.
19. MEARSHEIMER, J., WALT S. (2007). *Die Israel-Lobby. Wie die amerikanische Außenpolitik beeinflusst wird*. Frankfurt-am-Mein: Buchsverlag,
20. PERES, S. (2004). *Eine Zeit des Krieges, eine Zeit des Friedens. Erinnerungen und Gedanken*. Berlin: Direct Verlag.
21. SAID, E. (2000). *The end of the peace process Oslo and after*. London: Rutledge Books.
22. SCHLICHT, A. (2008). *Die Araber und Europa. 2000 Jahre gemeinsamer Geschichte*. Stuttgart: Sohne Verlag.
23. VEIT, W. (2003). Eine europäische Perspektive für Israel: Schlüssel zur Lösung des Nahost Konflikts *Internationale Politik*. P.150-165.

Andrii Martynov,

DoS (History),

Professor, Institute of History of Ukraine, NASU

GENESIS AND IMPLEMENTATION OF THE EUROPEAN UNION'S POLICY IN THE MIDDLE EAST

Abstract. *The paper analyses the specifics of process of genesis and implementation of the EU policy in the Middle East. After the end of the “cold war”, the region has become the priority for eco-friendly, security and social and cultural interests of the EU member states. The problem of the Arab-Israeli reconciliation lies in the center of the Middle East policy of the EU. Thus, the models of peaceful settlement based on peace in exchange for land failed to have been implemented. The Palestinian question remains a marker of the effectiveness of the EU policy in the*

Middle East. The regional alignment of forces changed under the influence of the events of the "Arab Spring". The war in Syria has challenged European security. The Middle East is now facing a protracted process of geopolitical transformation. The region remains an arena of geopolitical confrontation between the great powers: China, India, Russia, the USA and Japan. The complex regional hierarchy of forces is dynamic. The challenge for regional and global security is the Iranian nuclear program. The EU criticizes the administration of the US president, Donald Trump, who canceled the 2015 agreement with Iran on the development of peaceful nuclear energy. The purpose of the EU policy in the Middle East is to prevent the radicalization of political climate. This might help the EU to avoid terrorist threat and modernize the societies of the Muslim countries of the Middle East.

Keywords: *Arab Spring, Middle East, European Union, Israel, Islam, Syria, USA, Turkey.*

Надійшла до редколегії 15.10.2018

УДК 327(44+430)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.54-78>

Оксана Мітрофанова,

кандидат політичних наук,

старший науковий співробітник

ДУ «Інститут всесвітньої історії» НАНУ

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА КООРДИНАЦІЯ ПОЗИЦІЙ ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВ ЄС

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей реалізації зовнішньої політики та координації позицій провідних держав ЄС. Вивчається позиція керівників провідних потуг щодо посилення безпекової та оборонної співпраці. Виокремлюється чинник становлення постійного структурованого співробітництва ЄС та обґрунтування його доцільності. Стаття досліджує міграційну кризу в ЄС, реакцію європейських політиків та наслідки, які втілилися у виборах в Італії до парламенту. Аналізуються реформи, які мають підтримку лідерів Франції, Німеччини та Італії.

Підсумовується, що провідні країни ЄС: Франція, Німеччина та Італія мусять узгоджувати свою політику заради вдалого функціонування ЄС. Ці держави є найвагомішими економічними потугами Євросоюзу, від стабільності їхніх економік залежить економічний успіх усієї структури. Втім, країни мають свої власні специфічні погляди і, іноді, не готові йти на компроміси.

На поточному етапі давні французькі заклики до створення автономності європейців у царині безпеки та оборони стають реальністю. Велика Британія, яку французи іноді характеризували як «троянського коня США» в Європі, виходить з ЄС: одним з наслідків є декларації політиків провідних країн ЄС, що це не є основним поточним питанням, нагальною потребою є розбудова ЄС. Водночас провідні партнери Франції налаштовані на серйозну співпрацю військово-промислових комплексів.

Ключові слова: ЄС, Італія, міграція, Німеччина, оборона, парламентські вибори, Франція.

Вдале функціонування ЄС неабияким чином залежить від узгодженої позиції його окремих складових, тобто держав-членів. Провідні держави ЄС: Франція, Німеччина та Італія є водночас засновниками цього утворення, а отже й найстарішими членами Євросоюзу поряд з Бельгією, Нідерландами та Люксембургом. Співпраця французько-німецького тандему стала нагальною темою окремих досліджень історії та міжнародних відносин. Позиція Італії, третьої економіки ЄС, також визначає значним чином європейську політику, а виклики останніх років, такі як міграція в Італію та результати виборів в італійський парламент підкреслюють важливість позиції цієї країни як для роботи ЄС у цілому, так і для можливості втілення окремих реформ ЄС, зокрема, президента Франції Е. Макрона.

Важливим чинником координації позицій провідних держав ЄС є політичні погляди та переконання керманічів, які знаходяться при владі в цих країнах. Зокрема, майбутнє Євросоюзу, єврозони та ролі Франції у цій структурі різнилося суттєвим чином у кандидатів на президентських виборах у Франції 2017 року. Позиції лідерів перегонів Е. Макрона та М. Ле Пен щодо ЄС були дуже відмінними. Якби Ле Пен перемогла на виборах, це призвело б до турбулентності у французькій політиці щодо ЄС. Перемога Е. Макрона та отримання ним підтримки депутатів у результаті виборів у дві палати парламенту Франції стали позитивним чинником для майбутнього Євросоюзу, тоді як складнощі у формуванні коаліції у Німеччині змусили канцлера зосередитися на внутрішньополітичних проблемах, а інші країни – очікувати активізації зовнішньополітичної діяльності провідної економічної потуги ЄС.

Недостатня координація позицій провідних держав ЄС та відсутність очікуваної допомоги конкретному члену ЄС цілком може втілитися у розчаруванні виборців, яке матиме конкретні наслідки під час голосування, що і сталося на виборах у парламент Італії 2018 року.

Окремі аспекти цієї проблематики досліджуються в роботах Ф. Бурманда, Г. Клосса, М. Новака, К. Шмідта, М. Шарель та інших фахівців.

Завдання статті – дослідити координацію позицій провідних держав ЄС у процесі реалізації політики ЄС. Вивчити дискусійні питання та відмінність поглядів керівників ЄС на їхнє майбутнє. Проаналізувати причини падіння рейтингу єврооптимістів та посилення євроскептиків. Дослідити курс лідерів ЄС на зміцнення Євросоюзу та пошук компромісів.

Партнерство Франції та Німеччини є актуальним питанням. Варто пригадати, що населення обох держав разом становить 30% населення Європи та майже половину ВВП у євроні. З такими показниками роль французько-німецького діалогу є основоположною, до того ж, вага обох країн всередині Союзу та їхня історична роль у формуванні ЄС мають суттєве значення.

Визначення стратегії політичного відродження європейського проекту іноді може гальмуватися перепонами як з боку Німеччини, так і з боку Франції. Тому нагальним питанням є пошук компромісу між провідними країнами Євросоюзу, які можуть мати різні погляди стосовно розвитку економічної, безпекової, оборонної, політичної складової ЄС. Досягнення компромісу між провідними державами сприятиме його поширенню на інших партнерів ЄС, хоча, ймовірно, не на всіх, через те, що члени ЄС є неоднорідними, і країни Бенілюксу, Південної Європи, Північної та Балтійської Європи та певні країни Центральної Європи постають перед своїми викликами, обумовленими геополітичним положенням. Тоді як Італія та Греція намагаються залучити інші країни до активнішого вирішення міграційної кризи, Польща відмовляється від мігрантів, використовуючи аргументи, що має забагато мігрантів з України, які насправді є заробітчанами. Хоча країни Центральної Європи прагнуть привернути увагу до ситуації в Україні та наголошують, що російська агресія є небезпечною для всієї Європи, втім їх не запросили до участі у нормандському форматі, попри неодноразові заяви польських посадовців відносно доцільності приєднання Польщі до перемовин. Німеччина та Франція намагаються сприяти врегулюванню ситуації на Донбасі через свою участь у нормандському

форматі. Втім, це не заважає окремим французьким та німецьким політикам висловлюватися щодо доцільності припинення або послаблення санкцій щодо Росії.

Зона євро є об'єднуючим чинником, який змушує країни–члени ЄС турбуватися про стабільність та конкурентоздатність спільної валюти. Цей проект є привабливим для нових членів Євросоюзу, які мають шанс покращивши свою економіку, приєднатися до обігу євро. Навіть негативні ситуації, наприклад як криза у Греції, посилюють необхідність взаємодопомоги та відповідальності всіх країн єврозони.

Канцлер А.Меркель після свого переобрання відвідала Францію 16 березня 2018 року для перемовин з Е. Макроном. Цікаву характеристику їм дав певний урядовий міністр: "Макрон – це молода і сильна потуга; Меркель – це стара і тендітна сила. Але у них немає альтернативи, крім спільної роботи, вони повинні бути дуже прагматичними » [1].

Е. Макрон, переконаний європейець, ініціатор багатьох реформ Євросоюзу, певною мірою був змушений чекати на обрання канцлера заради спільної роботи щодо просування своїх ідей реформ. Тому французький президент не забарився запропонувати А. Меркель створити "чітку і амбіційну дорожню карту" для відновлення Європи. А. Меркель під час зустрічі висловила готовність співпрацювати з урядом Е. Макрона.

Директор Інституту європейських досліджень Ж. Делора С. Мейард виокремлює наступні позиції, з яких, згідно його думки, є узгодженість між президентом Франції та канцлером Німеччини: міграційна криза, оподаткування значного бізнесу, який ведеться в інтернеті, та захист правової Європи. Втім, є царини, де французько-німецька узгодженість є проблематичною, це: інституційна реформа зони євро(спільний бюджет, об'єднання банківських систем), спільна оборона ЄС.

Дискусійною є ідея Макрона запровадити посаду міністра фінансів ЄС та бюджет єврозони. Ці далекосяжні перспективи певним чином насторожують його європейських партнерів [5].

Член-засновник Європейського Союзу, Італія хотіла б відігравати одну з провідних ролей та розділяє з Францією бажання будувати на основі Лісабонського договору більш ефективну Європу за допомогою більш дієвих та демократичних установ. Рим також бачить Європейський Союз як інструмент для зміцнення територіальної єдності та посилення свого економічного розвитку.

Італія, де відбулося 25 березня 2017 року на саміті святкування 60-ї річниці Римських договорів, відіграє провідну роль з Францією та Німеччиною у пожвавленні європейського проекту. Французькі та італійські позиції збігаються в основних питаннях реформування Євросоюзу, запропонованих Макроном (пріоритет надається розвитку, інвестиціям і працевлаштуванню молоді, посиленню європейської оборони).

Відносини Франції з Італією є інтенсивними, дві країни-засновниці Європейського Союзу є основними прикордонними партнерами, тісно пов'язаними між собою економічними обмінами, культурою та історією. У лютому 1982 р. у Римі було започатковано щорічний французько-італійський саміт.

27 вересня 2017 року в Ліоні відбувся тридцять четвертий двосторонній саміт. Декларація за підсумками саміту надала новий імпульс французько-італійським відносинам, зокрема відзначивши спільне прагнення зміцнити французько-італійські міркування стосовно втілення стратегії на двосторонньому, європейському та багатосторонньому рівнях. Узгодження поглядів між двома державами призвело до прийняття восьми міністерських планів, що містять конкретні проекти, пов'язані з Євросоюзом.

Обидві країни також проводять тісні консультації в рамках G20 / G7. Італія відіграє активну роль у просуванні теми регулювання цін на сільськогосподарську сировину. Ця країна поділяє основні французькі пріоритети, зокрема відносно фінансового регулювання та підвищення ефективності глобальної інституційної системи. Рим, як і раніше, рішуче

налаштований на неформальний характер "Великої двадцятки" та збереження ключової ролі "Великої сімки".

У прикордонній співпраці між Францією та Італією переважають питання інфраструктури та транспорту, які найчастіше є частиною програм, що фінансуються Європейським Союзом. Кілька великих проектів прикордонного співробітництва є символом двосторонніх відносин: тунель Монблан з'єднує з 1965 року Шамоні (Верхня Савойя) з Курмайором (Валле-д'Аоста); тунель Фрейжус зв'язує Модане (Франція) з Бардонеккією (Італія); проект залізничного сполучення між Ліоном і Турином, започаткований у 1996 році; врешті, міжурядова угода із запуску робіт у прикордонній секції набула чинності 1 березня 2017 року. «Ліон-Турин» наразі є провідним проектом двосторонніх французько-італійських відносин. Цей проект має цілі як на двосторонньому рівні (подолання альпійського бар'єру), так і на європейському рівні (розвиток південного коридору) та економічні перспективи. Французько-італійський саміт в Ліоні у вересні 2017 року підтвердив повне залучення обох сторін у проект, в той час як створення робочої групи міністерствами транспорту має визначити майбутні терміни проекту разом з європейським координатором [10].

Ще до висунення Е. Макроном своїх пропозицій з реформування ЄС італійський політик, прем'єр-міністр Італії у 2014-2016 рр., лідер Демократичної партії у 2013-2018 рр. Маттео Ренці висловлювався за надання додаткових повноважень Брюсселю у сфері фінансів, економіки, оборони та міграційної політики. Також він сподівався, що пожвавиться рух капіталу та активізує італійську економіку. Італійський міністр з європейських справ Сандро Гоці зауважив, що в даному питанні вже є підтримка Франції. Існує нагальна потреба переконати в цьому Німеччину [24].

Прем'єр-міністр Італії Паоло Джентільоні заявив, що перемога Е. Макрона на президентських виборах у Франції є надією для Європи [22].

26 вересня 2017 року у Сорбонні Е. Макрон окреслив сфери реформ. Початок з царини оборони цілком вписується в парадигму французького бачення розвитку євроінтеграції. Президент Франції зазначив, що фундаментом

будь-якої політичної спільноти, першим чинником є безпека. Е. Макрон запропонував приймати в європейські армії, починаючи з французької, солдатів добровольців з європейських країн для діяльності у сферах розвідки, планування, підтримки оперативних дій. Він вважає, що на початку наступного десятиріччя Європа повинна мати спільну оперативну групу, єдиний оборонний бюджет та загальну доктрину дій. Другим чинником, згідно Макрона, є забезпечення суверенітету, тобто контроль кордонів та збереження цінностей. Третім чинником є зовнішня політика, партнерство з Африкою, політика розвитку, котра повинна призвести до опрацювання великого проекту з інвестицій, освіти, здоров'я, енергії. Четвертим чинником суверенітету ЄС є здатність знайти гідну відповідь на глобальні трансформації світу, екологічні зміни. П'ятий чинник, на думку Макрона, є цифровим. Цей виклик полягає у суттєвій трансформації економік, суспільств, навіть уяви. Цифрова трансформація – це не сектор діяльності, Європа має як багато втратити, так і отримати. ЄС має унікальну схильність до постійного балансу між свободою, солідарністю та безпекою, і все це становить суть цифрової революції.

М. Ренці висловився на підтримку реформ Е. Макрона. Він вважає, що промова президента Франції в Сорбонні є важливим поворотним моментом для Європи. Назагал це є правильним напрямом. Ренці вважає, що прохолодні реакції з боку Євросоюзу спричинені тим, що ця структура зосередилася на технократичних питаннях, а не на опрацюванні загальної стратегічної моделі майбутнього. Отже, у дискусіях переважають правила та цифри, хоча нагальною потребою є новий погляд на майбутнє Європи. Ренці підкреслює, що на власному досвіді переконався, що варто повторювати багато разів, щоб ЄС зрозумів – необхідні зміни у питаннях міграції, гнучкість у правилах, центральна роль культури в європейській ідентичності. Він зіткнувся з тим, що його ідеї сприймали свого часу за божевільні.

Порівняльний аналіз показує, що у зовнішньополітичних концепціях Ренці та Макрона спостерігається певне співпадіння щодо майбутнього Євросоюзу. Два політика переконані, що Євросоюз приділяє занадто багато

уваги бюрократичним питанням, тоді як для посилення ваги ЄС на міжнародній арені та його дієздатності потрібна доволі кардинальна стратегія оновлення ЄС.

Спільним є те, що їхні пропозиції визнаються за достатньо радикальні та піддаються критиці з боку політиків та журналістів. Втім, ці реформаторські ідеї висувуються політиками країн, які є засновниками ЄС і найпотужнішими економіками після Німеччини. Мотивацією цих лідерів є, насамперед, зміцнення ЄС та посилення єдності європейських країн.

Хоча проблеми, джерело яких знаходиться в неєвропейських регіонах, можуть мати суттєвий вплив на потребу швидкої координації політики провідних країн ЄС, а зволікання з допомогою має красномовні наслідки. Міграційна криза виникла через спалах конфліктів в неєвропейському регіоні, проте поставила європейські країни перед дилемою надання допомоги біженцям, їхньому розподілу по країнах та вирішенню подальшої долі. Через суто географічні критерії Італія та Греція опинилися в авангарді тих, хто повинен вирішувати проблему біженців. Польща та інші нові країни ЄС поставилися до прийому біженців з недовірою через побоювання розмивання своєї культурно-цивілізаційної ідентичності. Втім, свого часу нові члени ЄС отримали значні суми для пожвавлення власного розвитку, і на поточному етапі провідні країни ЄС почувають себе ошуканими через небажання нових членів ЄС долучитися до вирішення неочікуваної міграційної кризи, тоді як вони у свій час всіляко сприяли вирішенню економічних проблем країн Центральної Європи. Відбувається зіткнення культурно-цивілізаційної та економічної парадигм на європейському просторі. Регіональні інтереси збереження власної національно-культурної ідентичності перетинаються з глобальними прагненнями вирішити міграційну кризу, причому так, щоб усі країни ЄС досягли компромісу з цього приводу. Наразі Велика Британія взагалі обрала шлях виходу з ЄС, тоді як італійці надали значну кількість голосів євроскептикам під час голосування в парламент.

Ренці вважає, що канцлер Меркель цінує особливі відносини між Францією та Німеччиною, що є важливим для обох країн та для Європи.

Водночас, на його думку, Італія відіграє вирішальну роль у цьому контексті хоча б через те, що в економічній сфері були деякі розбіжності з Меркель. Ренці разом з Франсуа Олландом намагався переконати канцлера діяти проти культури жорсткої економії, яка, як на нього, зруйнувала Європу. Хоча Меркель не виступає за зміну економічної політики, вона розуміє необхідність змін у Євросоюзі. Ренці підсумовує, що німецькі ліберали можуть бути стриманими, але альтернативи немає. Отже, лідерство президента Макрона є дуже важливим для майбутнього Європи [2].

Проблема мігрантів. Італія зіткнулась з проблемою мігрантів. Італійський уряд, рятуючи мігрантів, вважає, що країни ЄС мають спільну відповідальність, та Італія не повинна лишатися наодинці з цим питанням. Більш того, італійські керівники часом вдаються до погроз, щоб привернути увагу колег з ЄС та залучити їх до спільного вирішення міграційної кризи.

Зокрема, Італія погрожувала відправити мігрантів в інші країни та закрити свої порти для іноземних суден, якщо ЄС не візьме на себе зобов'язань щодо порятунку нелегалів. Наприклад, прем'єр-міністр Італії Маттео Ренці погрожував надавати тимчасову посвідку на проживання для незаконних мігрантів, дозволяючи їм вільно переміщатися по шенгенській зоні. Він зауважив, що Європа опинилася "на роздоріжжі", та додав, що якщо вона хоче бути спільнотою людей, як ми це собі уявляли, вона повинна взяти на себе відповідальність за спільні рішення проблем [15].

Втім, ще у 2015 році лідери Франції та Німеччини звернули увагу на те, що вже наявне єдине законодавство ЄС щодо біженців не виконується в повному обсязі. Канцлер Меркель зауважила, що потрібно виконувати закони у царині реєстрації мігрантів, мінімальних стандартів їхнього розміщення та медичної допомоги. Тоді як президент Франції Ф. Олланд підкреслив, що важливо робити розподіл між біженцями з регіонів, де палають війни, та мігрантами, які прагнуть кращого життя. Він додав, що варто прискорити створення центрів для біженців в Італії та Греції. Меркель висловила згоду з

позицією президента Франції стосовно опрацювання ЄС єдиного переліку безпечних країн, мігрантів з яких ЄС буде повертати на батьківщину [12].

Наступний президент Франції Е. Макрон прийняв першого іноземного гостя – прем'єр-міністра Італії Паоло Джентілоні 21 травня 2017 року та заявив, що йому добре відомі ті проблеми, з якими Італія зіткнулася у сфері міграції. На його думку, слід було набагато раніше почути заклики Італії про допомогу та реформувати законодавство про право на притулок, щоб краще захистити країни, на які припадає основний міграційний потік [23].

Опрацювання міграційної кризи на рівні МВС Італії та Німеччини спричинило появу спільного листа з пропозиціями відносно врегулювання проблеми біженців в Європі голови МВС Німеччини Томас де Мезьєра та голови МВС Італії Анджеліно Альфано на адресу Єврокомісії. Запропоновано, насамперед, гарантувати безпеку зовнішніх кордонів ЄС для ослаблення потоку біженців, розробити єдиний механізм реєстрації та перевірки всіх мігрантів та шукачів притулку. Підкреслено, що мігранти не повинні обтяжувати тільки прикордонні території ЄС, їх необхідно рівномірно надсилати до європейських країн. Врешті, запропоновано введення нової « вивіреної загальноєвропейської системи прийому шукачів притулку» [19].

4 березня 2018 року відбулися італійські парламентські вибори. Євроскептичні партії, які прагнуть скасувати санкції проти Росії, досягли значного успіху. Хоча, певною мірою, це можна пояснити складною ситуацією в економіці, зокрема суттєвим збільшенням державного боргу та наслідками економічної кризи 2008-2013 рр., через які Італія не досягла докризового ВВП, проте аналітики звертають увагу на вплив міграційної кризи та відсутність очікуваної солідарності з італійцями країн ЄС.

Президент проєвропейського аналітичного центру «Civico Europa» Гійом Клоса таким чином пояснює результат голосування на виборах у парламент Італії – майже всі італійці, незалежно від їхнього голосування на виборах, вважають, що Європейським Союзом не надається належної допомоги Італії у врегулюванні міграційної кризи. Але правда і те, що Європейський Союз не має

юрисдикції щодо питань міграції. Розчарування відчувається не стосовно Європи як такої, але відносно європейських держав, які не були солідарними з італійською ситуацією. І, звичайно, це негативно вплинуло на італійців, які давно є найбільш проєвропейськими людьми на континенті [6].

Французький журналіст у Брюсселі В. Леруж підкреслює, що італійські виборці показали скептицизм щодо ЄС. Він зазначив, що, по-перше, партія Ліги, явно єврофобська, отримує результат кращий, ніж очікувалося, і перевершує його більш помірний союзник, Сильвіо Берлусконі. Партія 5 зірок, яка проводила кампанію проти мігрантів, пройшла першою. Її виборці таким чином санкціонували відсутність солідарності Союзу в міграційній кризі. Італія є третьою економікою ЄС, отже є ризик, що реформи Євросоюзу, які висунув Макрон, загальмуються [4].

Зміцнення оборони ЄС. Військовий бюджет країн Європейського Союзу займає третє місце у світі після Сполучених Штатів та Китаю. Втім, здатності до швидкого транспортування військ є обмеженими, що є значним викликом на сучасному етапі, враховуючи європейську потугу з більш, ніж мільйоном військовослужбовців, значною кількістю винищувачів та військових кораблів.

Результатом є вражаюча неефективність використання значних ресурсів через відсутність постійного співробітництва військової промисловості країн ЄС.

Перебіг подій на європейському стратегічному просторі, серед яких Брексіт та заклики президента США Д. Трампа до більшої відповідальності європейців за власну безпеку спричинили поживлення ідеї посилення співпраці провідних країн ЄС у царині безпеки та оборони.

Міністр оборони Італії Роберта Пінотті на початку 2017 року оприлюднила ідею створення «оборонного шенгена» шляхом зміцнення співпраці між Італією, Францією, Німеччиною та Іспанією. На її думку, європейська оборона повинна посилюватися не тільки, щоб збільшити оборонні можливості ЄС, але й тому що, якщо всередині НАТО європейські держави не будуть діяти разом, це свідчитиме про слабкість. Утім, й для НАТО важливо,

щоб Європа була єдиною у своїй стратегії оборони. Тому європейська оборона має бути єдиним блоком як всередині НАТО, так і поза НАТО. Отже Італії, Франції, Німеччині та Іспанії потрібно більше співпрацювати для втілення ідеї спільної оборони [14].

Влітку 2017 р. міністри оборони Німеччини і Франції провели перемовини стосовно створення "більш послідовної політики безпеки і оборони в ЄС". Зокрема, обговорювалося постійне структуроване співробітництво в оборонній сфері (Pesco) для втілення країнами-членами ЄС спільних проектів у сфері безпеки. У світлі заяв Д. Трампа щодо недостатнього фінансування членами НАТО оборони дана ініціатива є певною відповіддю та планом дій.

Міністри наголосили, що цей проект зробить Європу більш відповідальною за свою власну безпеку. Міністр оборони ФРН Урсула фон дер Ляєн зазначила, що для обох країн вкрай важливо, що вони працюють разом в напрямі європейської оборони та безпеки союзу. А міністр оборони Франції Сільві Гулар підкреслила, що держави починають дуже амбітний проект, але не хочуть ставити жодних бар'єрів для інших європейських країн, які не поділяють їхні амбіції. Одним з аргументів доцільності Pesco була нагальність допомоги п'яти країнам Африки на південь від Сахари в боротьбі з тероризмом [20].

Врешті, 13 листопада 2017 р. 23 з 28 держав-членів ЄС об'єдналися в оборонний союз PESCO (Permanent Structured Cooperation). Постійне структуроване співробітництво було затверджено 15 грудня 2017 р. Європейською Радою, передбачено реалізацію 17 проектів: Європейське медичне командування; морське спостереження та інші. Європейський оборонний фонд має дві складові. Перша – включає фінансування дослідницьких проектів у галузі озброєнь, з тим, щоб Європейський Союз підтримував високий рівень військової техніки. Друга складова передбачає співфінансування 20% етапу розробки проекту (прототип, детальний дизайн), якщо проект підтримується трьома компаніями щонайменше з двох різних держав-членів ЄС. 1 мільярд євро призначено на цей компонент на початку наступного багаторічного бюджету. Цей фонд є суттєвим прогресом у розвитку

спільної європейської безпекової та оборонної політики. Дійсно, це вперше, коли Європейський Союз фінансуватиме програми військових досліджень з 2020 року на значну суму – 500 мільйонів євро.

Показово, що вимога співпраці принаймні двох держав сприятиме зближенню військових промисловостей європейських держав, що у свою чергу сприятиме поступовому зменшенню конкуренції між державами ЄС у цій сфері, яка певним чином гальмує співпрацю.

Втім, було повідомлено, що план «Постійного структурного співробітництва в оборонній сфері» викликає у керівництва НАТО занепокоєння, позаяк це збільшить кількість військових бюрократів або почне чинити непотрібний тиск на Північноатлантичний альянс через те, що між командуваннями виникне конкуренція, а це буде корисним для Росії [16].

Але канцлер ФРН Ангела Меркель вважає, що політика безпеки та оборони Європейського Союзу і НАТО мають бути сумісними, цим організаціям належить гармонійно співпрацювати, а не протиставляти одну іншій. Вона апелює до ситуації в Африці, де НАТО не задіяна, а європейські країни беруть участь у врегулюванні безпекових проблем та потребують координації між собою у своїй діяльності. Канцлер підкреслює, що військові рішення необхідні, проте політика допоможе врегулюванню конфліктів.

У свою чергу голова бундесверу Урсула фон дер Ляєн звертає увагу на наслідки Брекситу та позицію американського президента Д. Трампа, які спонукають європейців до поглиблення співпраці у сфері оборони в рамках Європейського Союзу [21].

Між тим, аналізуючи заяви міністрів оборони провідних країн ЄС, знаходимо відмінні погляди щодо партнерства з Росією та її президентом В. Путіним. Зокрема, стосовно Росії міністр оборони Італії Пінотті наголосила, що сприймає цю країну як потенційного партнера, а не потенційного супротивника. Згідно неї, навіть, пам'ятаючи про санкції проти Росії через її дії в Криму та Україні, варто залучати цю країну до забезпечення стабільності у

Середземномор'ї. Міністр зазначила, що її здивувала швидкість росіян у врегулюванні криз в Лівії та Сирії [17].

Утім, міністр оборони Німеччини фон дер Ляєн заявила, що Путін вже давно не є партнером, хоча й не визначає його противником, щоб не зачинити двері перед РФ. Вона характеризує діяльність президента Росії як «постійну провокацію, розпалювання конфліктів і дестабілізацію», але вона уникає означення "війна", пояснюючи, що останнє може призвести до суттєвих наслідків, якщо це буде заявлено на урядовому рівні [18].

А міністр закордонних справ Іспанії Альфонсо Дастіс взагалі запропонував подвійний підхід у відносинах з Росією: засудження Росії за неприпустимі дії та водночас ведення з нею діалогу.

"Росія є стратегічним партнером і предметом стратегічної стурбованості. Деякі її дії не можуть вважатися дружніми. Деякі з них – неприпустимі, наприклад, вторгнення в Україну і анексія Криму. Однак потрібно бути реалістами і розуміти, що Росія необхідна для вирішення певних глобальних криз, таких як Сирія. Необхідно мати подвійний підхід, реагувати і засуджувати неприйнятні дії і разом з тим вести діалог для вирішення проблем, які хвилюють всіх нас", – заявив Дастіс [13].

5 квітня 2018 р. у Парижі відбулася зустріч міністрів оборони Франції та Німеччини: Флоранс Парлі та Урсула ван дер Ляєн мають спільні підходи до багатьох складових стратегічної автономності Європи. Для консолідації політики оборони ЄС Франція та Німеччина прагнуть втілити конкретний план у промисловій сфері, а саме: створити французько-німецький бойовий літак, який замінить французький "Рафал" та німецький "Єврофайтер" за 20 років. Цей процес може бути проблематичним через перемовини виробників. Зринає питання лідерства виробників, розглядають кандидатури «Dassault» та «Airbus». Виникне необхідність узгодження правил експорту через те, що Німеччина має набагато жорсткіший підхід до продажу озброєнь. Наразі незрозуміло, що буде з планами Німеччини з придбання американського

бойового літака F-35, який вважається носієм "нової" американської атомної бомби B61 в Європі в рамках НАТО.

З іншого боку, Франція за підтримки Німеччини планує розпочати втілення європейської ініціативи втручання, яка дозволить європейським країнам, що мають політичну волю, швидше реагувати на міжнародні кризи, а ці операції об'єднуюватимуть європейські армії [9].

З боку Італії пролунала думка, що проект зі створення літака повинен залучити якнайбільше європейських країн. Начальник штабу Військово-повітряних сил Італії Енцо Вечіареллі заявив, що французько-німецький проект нових винищувальних літаків стосується й інших європейських країн. Він зазначив, що не може передбачити розробку такої складної системи без участі європейської аерокосмічної галузі. На його думку, потрібно звернутися до всіх європейських країн для їхнього залучення у розробку літака п'ятого покоління [3].

Серед провідних країн ЄС часом виникають суперечки стосовно важливих безпекових та промислових питань. Зокрема, влітку 2017 року протиріччя між Італією та Францією стосувалися права власності найбільших верфей та ситуації в Лівії. Франція тимчасово націоналізувала свої верфі для запобігання придбання ключових STX верфей італійською компанією Фінкантері (Carpplast Fincantieri). Ще однією проблемою стала позиція Італії, яка вважала, що Франція частково відповідальна за дестабілізацію Лівії через те, що Франція здійснила повітряне бомбардування позицій лівійського уряду, що призвело до повалення Муаммара Каддафі та започаткувало політичний хаос у країні [8].

Втім, вже 28 вересня 2017 р. Е. Гіло, командувач французької військово-морської групи оголосив, що ця військово-морська група та італійський суднобудівник Фінкантері відмовляються від німецького тендеру на військові кораблі МКС-180.

Даній події передувало оголошення домовленості Франції та Італії 27 вересня 2017 р. у Ліоні про створення Альянсу у військово-морському

оборонному секторі. Отже, ці компанії, які візьмуть участь в розробці плану зі створення Альянсу схвалили цю домовленість. Однією з основоположних цілей партнерства є план стосовно створення флагманського корабля Європейського військово-морського альянсу. Є також план із будівництва нового танкера та патрульних човнів. У свою чергу спільна діяльність повинна сприяти покращенню конкурентоспроможності Франції та Італії на світовому ринку та подоланню останніх двосторонніх суперечок [7].

Брексіт. Викликом для ЄС є питання Брексіту. Відповідальний за процес Брексіту Мішель Барньє, пояснює, що труднощі виникають з того, що фактично, 29 березня 2019 року британці вийдуть "механічно з 755 договорів", а також з Євроатому, Європолу та Європейського агентства оборони. Вихід відбувається після "44 років інтеграції", розробки "сотень законів" та підпису "тисячі міжнародних договорів". Постає питання опрацювання методів співпраці Великої Британії зі структурами, які вона залишає. Втім, Мішель Барньє наголошує, що європейський проект, який хочуть залишити британці, не буде ослаблено.

Однією з пріоритетних проблем перемовин є облаштування кордону між Сполученим Королівством та ЄС. Це питання стосується Кіпру, де знаходяться дві британські військові бази, а, до того ж, складна ситуація з Північною Ірландією, яка відома трагічним та насильницьким конфліктом між протестантами та католиками. Відновлення миру між двома Ірландіями було частиною європейської політики. Потрібно забезпечити контроль, не будуючи кордонів.

Важливим є питання долі мільйонів європейців, які живуть у Великобританії, та британців, які мешкають на континенті. Зокрема, яким чином вирішити їхні соціальні пільги та забезпечити права працівників. М. Барньє вважає, що це повинно бути впорядкованим.

Делікатне бюджетне питання потребує владнання. Бюджет Європейського Союзу був схваленим 28 національними парламентами держав-

членів у 2014 році, і це на період сім років. М. Барньє зайняв чітку позицію: 27 членів не повинні сплачувати все те, що було ухвалено 28 державами.

Втім, скидається, європейські лідери одноставні в оцінці Брексіту.

Підсумовуючи, Мішель Барньє цитує Меркель: «майбутнє Європи є важливішим від Брексіту» [11].

Таким чином, провідні країни ЄС: Франція, Німеччина та Італія мусять узгоджувати свою політику заради вдалого функціонування ЄС. Ці держави є найвагомими економічними потугами Євросоюзу, від стабільності їхніх економік залежить економічний успіх усієї структури. Втім, країни мають свої власні специфічні погляди і, іноді, не готові йти на компроміси. Президент Франції Е. Макрон прагне створити посаду міністра фінансів ЄС, тоді як Німеччина ще не готова до цього кроку.

Цілком ймовірно, що на поточному етапі давні французькі заклики до створення автономності європейців у царині безпеки та оборони стають реальністю. Велика Британія, яку французи іноді характеризували як «троянського коня США» в Європі, виходить з ЄС: одним з наслідків є декларації політиків провідних країн ЄС, що це не є основним поточним питанням, нагальною потребою є розбудова ЄС. Водночас провідні партнери Франції налаштовані на серйозну співпрацю військово-промислових комплексів: Німеччина – у спільній розробці з Францією бойового літака, а Італія – у суднобудуванні.

Міжнародні проблеми сучасності здатні, в певній мірі, негативно вплинути на налагоджену співпрацю європейських партнерів, якщо суттєвим чином ослаблять одного з партнерів, як це сталося у випадку з міграційною кризою, коли Італія стала відчувати, що ЄС не надає їй належної підтримки у врегулюванні питання міграції, а наслідки не забарилися проявити себе під час голосування в італійський парламент у березні 2018 року. Історичний перебіг подій доводить, що доволі часто вони є непередбачуваними, а отже завчасно не готуються сценарії їхнього врегулювання: прикладами є Брексіт та міграційна криза. Отже, іноді координувати свою політику країнам ЄС приходиться,

відповідаючи на неочікувані виклики сучасності. Втім, наразі, незважаючи на численні прогнози про кінець існування ЄС, ця організація продовжує своє існування, і на тлі посилення євроскептиків, президент ядерної потуги ЄС – Франції Е.Макрон має найамбітніші плани реформування ЄС, і його основні партнери готові його підтримати в реалізації деяких з них.

Список використаних джерел та літератури

1. Bourmand F. X. Macron et Merkel s'engagent à refonder l'Union européenne / F. X. Bourmand [Ressource électronique] – Mode d'accès: <http://www.lefigaro.fr/international/2018/03/16/01003-20180316ARTFIG00352-macron-et-merkel-s-engagent-a-refonder-l-union-europeenne.php> [Accès: 01 Avril 2018]. – Titre de l'écran.

2. Charrel M. Matteo Renzi: «Le leadership de Macron est très important pour l'Europe» / M. Charrel, A. Salles [Ressource électronique] – Mode d'accès: http://www.lemonde.fr/europe/article/2017/10/28/matteo-renzi-le-leadership-de-macron-est-tres-important-pour-l-europe_5207229_3214.html [Accès: 15 Mai 2018]. – Titre de l'écran.

3. Cornwell A. Rome: D'autres pays s'associeront au projet franco-allemand d'avion de combat/ A. Cornwell, E. Faye [Ressource électronique] – Mode d'accès: <https://www.usinenouvelle.com/article/rome-d-autres-pays-s-associeront-au-projet-franco-allemand-d-avion-de-combat.N612753> [Accès: 12 Mars 2018]. – Titre de l'écran.

4. Elections en Italie : le pire scénario pour l'Europe ? [Ressource électronique] – Mode d'accès: https://www.francetvinfo.fr/monde/europe/berlusconi/elections-en-italie-le-pire-scenario-pour-l-europe_2642186.html [Accès: 22 mai 2018]. – Titre de l'écran.

5. Enfin stabilisée au pouvoir, Merkel vient à Paris parler d'Europe avec Macron [Ressource électronique] – Mode d'accès: <http://www.liberation.fr/planete/2018/03/16/enfin-stabilisee-au-pouvoir-merkel->

vient-a-paris-parler-d-europe-avec-macron_1636561 [Accès: 06 Juin 2018]]. – Titre de l'écran.

6. Klossa G. "L'Italie est sortie de la modération" après des élections où "les principaux partis ont eu des comportements populistes"/ G. Klossa [Ressource électronique] – Mode d'accès: https://www.francetvinfo.fr/monde/italie/elections-italiennes/l-italie-est-sortie-de-la-moderation-apres-des-elections-ou-les-principaux-partis-ont-eu-des-comportements-populistes_2641320.html [Accès: 15 Juillet 2018]. – Titre de l'écran.

7. Maděránek J. France and Italy increase naval defence cooperation/ J. Maděránek [Electronic resource] – Available from: <https://www.esjnews.com/france-italy-naval-cooperation> [Accessed: 17 January 2018]. – Title from the Screen.

8. Novák M. French-Italian disputes could complicate cooperation on migration/ M. Novák [Electronic resource] – Available from: <https://www.esjnews.com/france-italy-disputes> [Accessed: 27 March 2018]. – Title from the Screen.

9. Paris et Berlin veulent consolider l'Europe de la défense [Ressource électronique] – Mode d'accès: <http://www.rfi.fr/europe/20180405-paris-berlin-veulent-consolider-europe-defense> [Accès: 20 Juillet 2018]. – Titre de l'écran.

10. Relations bilaterales [Ressource électronique] – Mode d'accès: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/italie/la-france-et-l-italie/> [Accès: 28 Aout 2018]. – Titre de l'écran.

11. Schmitt C. Michel Barnier : "l'avenir de l'Europe est bien plus important que le Brexit"/ C. Schmitt [Ressource électronique] – Mode d'accès: <https://www.touteurope.eu/actualite/michel-barnier-l-avenir-de-l-europe-est-bien-plus-important-que-le-brexit.html> [Accès: 01 Aout 2018]. – Titre de l'écran.

12. Драчук С. Німеччина і Франція хочуть єдиного підходу в ЄС до біженців/ С. Драчук [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/27207359.html> – Дата звернення : 07.07. 2018. – Назва з екрану.

13. Засудження і діалог. Глава МЗС Іспанії висловився за подвійний підхід у відносинах з Росією [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/zasudzhennja-i-dialoh-hlava-mzs-ispaniji-vislovivsja-za-podvijnij-pidkhd-u-vidnosinakh-z-rosijeju-2461485.html> – Дата звернення : 29.08.2018. – Назва з екрану.

14. Италия выступила за создание "оборонного шенгена" [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.rbc.ua/rus/news/italiya-vystupila-sozdanie-oboronno-go-shengena-1486307856.html> – Дата обращения: 14.06.2018. – Название с экрана.

15. Італія погрожує ЄС закрити порти для суден з нелегальними мігрантами [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dt.ua/WORLD/italiya-pogrozhuye-yes-zakriti-porti-dlya-suden-z-nelegalnimi-migrantami-176032_.html – Дата звернення : 04.07.2018. – Назва з екрану.

16. Мануков С. НАТО видит в Европейской армии конкурента/ С. Мануков [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://expert.ru/2017/12/1/nato-vidit-v-evropejskoj-armii-konkurenta/> – Дата обращения: 30.06.2018. – Название с экрана.

17. Министр обороны Италии хочет построить "итальянский Пентагон" [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ria.ru/world/20170301/1489033459.html> – Дата обращения: 15.05.2018. – Название с экрана.

18. Міністр оборони Німеччини: Путін вже давно не партнер [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/03/19/7078980/> – Дата звернення : 15.04.2018. – Назва з екрану.

19. Німеччина й Італія запропонували ЄС план рішення міграційного кризи [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dt.ua/WORLD/nimechchina-y-italiya-zaproponovali-yes-plan-rishennya-migraciynogo-krizi-201669_.html – Дата звернення : 09.04.2018. – Назва з екрану.

20. Німеччина і Франція обговорюють спільні проекти європейської оборони [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/06/2/7066614/> – Дата звернення : 10.06.2018. – Назва з екрану.

21. Оборонна політика ЄС і НАТО мають доповнювати одна одну – Меркель [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2245072-oboronna-politika-es-i-nato-maut-dopovnuvati-odna-odnu-merkel.html> – Дата звернення : 12.04.2018. – Назва з екрану.

22. "Свобода, равенство, братство": реакция на победу Макрона [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4237949> – Дата обращения: 08.06.2018. – Название с экрана.

23. Франция и Италия развалит ЕС? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://thekievtimes.ua/society/512550-franciya-i-italiya-razvalyat-es.html> – Дата обращения: 03.04.2018. – Название с экрана.

24. Франция и Италия хотят превратить ЕС в федерацию, но Берлин против – Rzeczpospolita [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://zn.ua/WORLD/franciya-i-italiya-hotyat-prevratit-es-v-federaciyu-no-berlin-protiv-rzeczpospolita-222230_.html – Дата обращения: 05.03.2018. – Название с экрана.

References

1. BOURMAND F. X. (2018) *Macron et Merkel s'engagent à refonder l'Union européenne* (Online) – Available at: <http://www.lefigaro.fr/international/2018/03/16/01003-20180316ARTFIG00352-macron-et-merkel-s-engagent-a-refonder-l-union-europeenne.php> [Accessed: 01 April 2018]

2. CHARREL M., SALLES A. (2017) *Matteo Renzi: «Le leadership de Macron est très important pour l'Europe»* (Online) – Available at: http://www.lemonde.fr/europe/article/2017/10/28/matteo-renzi-le-leadership-de-macron-est-tres-important-pour-l-europe_5207229_3214.html [Accessed: 15 May 2018]

3. CORNWELL A., FAYE E. (2017) *Rome: D'autres pays s'associeront au projet franco-allemand d'avion de combat* (Online) – Available at: <https://www.usinenouvelle.com/article/rome-d-autres-pays-s-associeront-au-projet-franco-allemand-d-avion-de-combat.N612753> [Accessed: 12 March 2018]

4. *Elections en Italie : le pire scénario pour l'Europe ?* (2018) (Online) – Available at: https://www.francetvinfo.fr/monde/europe/berlusconi/elections-en-italie-le-pire-scenario-pour-l-europe_2642186.html [Accessed: 22 May 2018]

5. *Enfin stabilisée au pouvoir, Merkel vient à Paris parler d'Europe avec Macron* (2018) (Online) – Available at: http://www.liberation.fr/planete/2018/03/16/enfin-stabilisee-au-pouvoir-merkel-vient-a-paris-parler-d-europe-avec-macron_1636561 [Accessed: 06 June 2018]

6. KLOSSA G. (2018) *"L'Italie est sortie de la modération" après des élections où "les principaux partis ont eu des comportements populistes"* (Online) – Available at: https://www.francetvinfo.fr/monde/italie/elections-italiennes/l-italie-est-sortie-de-la-moderation-apres-des-elections-ou-les-principaux-partis-ont-eu-des-comportements-populistes_2641320.html [Accessed: 15 July 2018]

7. MADĚRÁNEK J. (2017) *France and Italy increase naval defence cooperation/* [Online] – Available from: <https://www.esjnews.com/france-italy-naval-cooperation> [Accessed: 17 January 2018]

8. NOVÁK M. (2017) *French-Italian disputes could complicate cooperation on migration* [Online] – Available from: <https://www.esjnews.com/france-italy-disputes> [Accessed: 27 March 2018]

9. *Paris et Berlin veulent consolider l'Europe de la défense* (2018) (Online) – Available at: <http://www.rfi.fr/europe/20180405-paris-berlin-veulent-consolider-europe-defense> [Accessed: 20 July 2018]

10. *Relations bilaterales* (2018) (Online) – Available at: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/italie/la-france-et-l-italie/> [Accessed: 28 August 2018]

11. SCHMITT C. (2017) *Michel Barnier : "l'avenir de l'Europe est bien plus important que le Brexit"* (Online) – Available at: <https://www.touteurope.eu/actualite/michel-barnier-l-avenir-de-l-europe-est-bien-plus-important-que-le-brexit.html> [Accessed: 1 August 2018]

12. DRACHUK S. (2015) *Nimechchyna i Frantsija khochut` edynoho pidkrodu v ES do bizhentsiv* [Online] – Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/27207359.html> [Accessed: 7 July 2018]

13. *Zasudzhennia i dialoh. Hlava MZS Ispanii vyslovyyvsia za podvijnyj pidkhid u vidnosynakh z Rosieju* (2018) [Online] – Available from: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/zasudzhennja-i-dialoh-hlava-mzs-ispanti-ji-vislovivsja-za-podvijnij-pidkhid-u-vidnosinakh-z-rosijeju-2461485.html> [Accessed: 29 August 2018]

14. *Italija vystupila za sozdanie "oboronnoho shenhenna"* (2017) [Online] – Available from: <https://www.rbc.ua/rus/news/italiya-vystupila-sozdanie-oboronno-go-shengena-1486307856.html> [Accessed: 14 June 2018]

15. *Italija pohrozhuje ES zakryty porty dlia suden z nelegalnymi migrantamy* (2015) [Online] – Available from: https://dt.ua/WORLD/italiya-pogrozhuje-yes-zakriti-porti-dlya-suden-z-nelegalnimi-migrantami-176032_.html [Accessed: 04 July 2018]

16. MANUKOV S. (2017) *NATO vidit v Evropejskoj armii konkurenta* [Online] – Available from: <http://expert.ru/2017/12/1/nato-vidit-v-evropejskoj-armii-konkurenta/> [Accessed: 30 June 2018]

17. *Ministr oborony Italii khochet postroit "italianskij Pentagon"* (2017) [Online] – Available from: <https://ria.ru/world/20170301/1489033459.html> [Accessed: 15 May 2018]

18. *Ministr oborony Nimechchyny: Putin vzhe davno ne partner* (2018) [Online] – Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/03/19/7078980/> [Accessed: 15 April 2018]

19. *Nimechchyna j Italija zaproponuvaly ES plan rishennia mihratsijnoji kryzy* (2016) [Online] – Available from: https://dt.ua/WORLD/nimechchina-y-italiya-zaproponuvali-yes-plan-rishennya-migraciynogo-krizi-201669_.html [Accessed: 09 April 2018]

20. *Nimechchyna i Frantsija obhovoruut` spil`ni projekty evropejskoji oborony* (2017) [Online] – Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/06/2/7066614/> [Accessed: 10 June 2018]

21. *Oboronna polityka ES I NATO majut` dopovnuvaty odna odnu – Merkel`* (2017) [Online] – Available from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2245072-oboronna-politika-es-i-nato-maut-dopovnuvati-odna-odnu-merkel.html> [Accessed: 12 April 2018]

22. *"Svoboda, ravenstvo, bratstvo": reaktsija na pobedu Makrona* (2017) [Online] – Available from: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4237949> [Accessed: 08 June 2018]

23. *Frantsija i Italija razvaliat ES?* (2017) [Online] – Available from: <http://thekievtimes.ua/society/512550-franciya-i-italiya-razvalyat-es.html> [Accessed: 03 April 2018]

24. *Frantsija i Italija khotiat prevratit` ES v federatsiju, no Berlin protiv– Rzeczpospolita* (2016) [Online] – Available from: https://zn.ua/WORLD/franciya-i-italiya-hotyat-prevratit-es-v-federaciyu-no-berlin-protiv-rzeczpospolita-222230_.html [Accessed: 05 March 2018]

Oksana Mitrofanova,

PhD (Political science), Senior Researcher,
State Institution “Institute of World History”

THE PARTICULARITIES OF FOREIGN POLICY’S IMPLEMENTATION AND EU LEADING STATES POSITIONS’ COORDINATION

***Abstract.** The article touches upon to investigation of the particularities of foreign policy’s implementation and the EU leading states positions’ coordination. The position of leading states politicians towards strengthening of EU security and defense sphere cooperation has been studied. The factor of Permanent structure cooperation (PESCO) creation and the rationale for its expediency has been underlined. The article deals with migration crisis in the EU, the reaction of the European politicians to this issue and the consequences that manifested in the elections to the Italian parliament. The reforms having support of the leaders of France, Germany and Italy have been analyzed.*

It is concluded that the leading EU member states such as France, Germany and Italy have to coordinate their policies for the successful functioning of the EU. These states are the most important economic powers of the European Union, and the economic success of the entire structure depends on the stability of their economies. However, other countries have their own specific views and, sometimes, are not ready to compromise.

It is likely that actually the French ideas of creation of European security and defense autonomy might spring to life, taking into account the strengthening cooperation of France with Germany and Italy in this sphere. The leading partners of France are ready for serious partnership between their military-industrial enterprises.

***Keywords:** defense, EU, Germany, Italy, migration, parliamentary elections, France.*

Надійшла до редколегії 15.09.2018

УДК 378.1 (477)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.79-98>

Євген Хан,

кандидат історичних наук,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНИХ АКАДЕМІЧНИХ ОБМІНІВ

Анотація. У статті представлені основні аргументи та причини прагнення українських студентів навчатися за кордоном, в першу чергу у європейських вищих навчальних закладах. Наведено статистичні дані та дані соціологічних опитувань щодо кількості українських студентів, які перебувають на навчанні за кордоном, зокрема у європейських університетах. Також представлено дані щодо навчання українських студентів в окремих європейських країнах, зокрема в Німеччині, Польщі, Франції, Чехії, Італії. Показано які саме програми та умови навчання для іноземних студентів пропонують саме ці країни та чому вищі навчальні заклади цих країн такі популярні нині серед української молоді. Виникає велике проблемне питання, у зв'язку з тим, що зараз важко сказати і уявити яка кількість з українських студентів, що нині вже навчаються і поступають на навчання до європейських вищих навчальних закладів, а ця тенденція щорічно збільшується, повернуться до України, а не залишаться в Європі на постійне місце проживання. У зв'язку з цим постає проблема «освітньої міграції» та «відтоку мізків» – еміграції за кордон здібної, талановитої і перспективної молоді.

Ключові слова: Європейський освітній простір, міжнародна академічна мобільність, вищі навчальні заклади, інтеграція, освітня еміграція.

Входження України до єдиного європейського простору вищої освіти зумовлює необхідність реформування системи вищої освіти відповідно до міжнародних зобов'язань та національних стратегій країни. Функціонування європейського простору вищої освіти передбачає співробітництво національних систем вищої освіти та їх інтернаціоналізацію. Інтернаціоналізація вищої освіти, як важлива світова тенденція, спрямована на формування системи вищої освіти, здатної ефективно реагувати на вимоги сучасного ринку праці та виклики глобалізації суспільства. Важливим елементом інтеграції до європейської системи вищої освіти, є процеси міжнародної академічної співпраці, міжнародних обмінів, обмін досвідом та практичною реалізацією програм міжнародної академічної мобільності.

Мета статті дослідити, вивчити і прослідкувати динаміку міжнародних академічних обмінів, в першу чергу між українськими та європейськими вищими навчальними закладами. Визначити проблеми та перспективи, які постають між Україною та європейськими країнами у процесі міжнародних академічних обмінів та у рамках формування єдиного європейського освітнього простору, що було започатковано ще у 1999 році з підписанням Болонської декларації. Також, важливо визначити, які саме європейські країни обирають українські студенти, аспіранти, науковці для навчання, які спеціальності, з якими труднощами зіштовхуються у процесі навчання, проживання, перебування за кордоном загалом. Точно так само як і іноземні студенти, які навчаються в українських вищих навчальних закладах.

Проблемою міжнародної академічної мобільності та міжнародної співпраці у сфері освіти і науки, зокрема участі України у Болонському процесі та участі нашої держави у міжнародних освітніх програмах і проектах займається велика кількість європейських та вітчизняних учених, дослідників у сфері права, освіти і науки, також ця тема є важливою і актуальною для керівництва та адміністрації українських вищих навчальних закладів. Серед найвідоміших спеціалістів у цій сфері можна виділити праці Андрущенко [1], В. Вікторова [4], В. Глибовця [5], М. Данилишина [6], М. Згуровського [7],

Г. Калінічевої [8] та ін. Проблематика інтеграції та інтернаціоналізації вищої освіти висвітлена у працях вітчизняних дослідників, зокрема у публікаціях М. Бойченка [3], Р. Ковальчук [9], А. Чирва [18]. Важлива аналітична інформація щодо участі України у Болонському процесі, участі у різноманітних програмах міжнародної академічної мобільності, моніторингового дослідження системи вищої освіти України та процесів її трансформації в контексті входження до Європейського простору вищої освіти та наукових досліджень у 2012-2014 роках міститься в аналітичному звіті «Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження» [14]. Важливим джерелом також дані соціологічних досліджень та опитувань, проведених «Центром дослідження суспільства «CEDOS» за 2016/2017 рр. [15] та результати дослідження «Молодь України - 2015», проведене компанією GfK Ukraine у 2015 [13].

Згідно з офіційними статистичними даними, найбільша кількість іноземних студентів в Україну прибуває зі Сходу, – це громадяни Туркменістану (13,5 тис. осіб у 2014–2015 навчальному році), Азербайджану (9,2 тис.), Індії (3,9 тис.), країн Близького Сходу – Іраку (2,6 тис.), Йорданії (1,9 тис.), протягом останніх років зросла чисельність іноземних студентів з країн Африки, зокрема Нігерії (3,3 тис.), Марокко (2 тис. осіб). Серед регіонів України, як бачимо з рис. 4, за чисельністю іноземних студентів лідерство належить Харківській обл. (21,8 тис. осіб), м. Києву (9,8 тис. осіб), Одеській обл. (6,2 тис. осіб). За даним звіту «The Global Education Digest 2012», Україна входить до п'ятірки лідерів за чисельністю залучених студентів по відношенню до таких країн, як Йорданія, Сирія, Російська Федерація, Туркменістан та Молдова. Нині Україна не посідає лідерських позицій у світових освітніх рейтингах, проте займає стабільну нішу в експорті освітніх послуг. Наша держава володіє близько 1% міжнародного ринку освітніх послуг та має перспективи зростання обсягів їх експорту, підвищуючи частку валової доданої вартості у вищій освіті як одній із провідних галузей національної економіки [11].

За даними ЮНЕСКО, в період з 2000 по 2012 роки чисельність українських студентів за кордоном збільшилась у понад 4 рази і сягала 37 тис. осіб. Особливо стрімко вона зросла в країнах, до яких спрямовані потоки міграції. За даними щорічного моніторингу кількості українських громадян, які навчаються у закордонних університетах на денній формі навчання, що здійснюється аналітичним центром CEDOS (охоплює 34 країни світу), у 2013/2014 навчальному році за кордоном навчалися вже 47724 громадян України¹⁹. Найбільше з них у Польщі (15 тис.), Німеччині (9 тис.), Росії (6 тис.), Канаді (2 тис.), Чехії (2 тис.), Італії (1,9 тис.), США (1,5 тис.), Іспанії (1,4 тис.), Франції (1,3 тис.), Великобританії (1 тис.) [12, с. 15].

За даними Центру дослідження суспільства до десятки лідерів серед країн, які обирають для навчання та стажування українські студенти за підсумками 2012/2013 року входили Польща, Німеччина, Чехія, Угорщина, Італія, США, Іспанія, Франція, Канада та Австрія. Однак протягом останнього десятиліття українці неодноразово змінювали свої пріоритети. Одні країни поступово втрачають прихильність наших абітурієнтів (США, Росія, Молдова та Швеція), інші з перемінним успіхом тримають число громадян України серед своїх студентів на приблизно однаковому рівні (Німеччина, Франція, Угорщина та Болгарія). Проте більшість країн тішиться постійним збільшенням кількості українців у своїх університетах (Польща, Чехія, Італія, Іспанія, Канада, Австрія, Великобританія, Австралія, Швейцарія та ін.) [15, с. 14].

Польща є єдиною країною, де українські громадяни складають найчисельнішу групу серед усіх іноземних студентів – 37%. Протягом останніх років університети неабияк активізували свою роботу на українському освітньому ринку. Демографічна криза та відтік власної молоді за кордон спонукає шукати абітурієнтів в Україні, де географічна, мовна та культурна близькість лише сприяють цьому. Варто зазначити, що поляки ведуть досить грамотну та гнучку політику з приводу залучення до навчання студентів з України. Широко застосовується практика заохочення до навчання в польських ВНЗ людей, що мають польське коріння чи родичів у Польщі, досить

лояльними є умови вступу до ВНЗ (зокрема, визнаються українські атестати, вартість навчання є не дорогою і достатньо доступною, виплата стипендій сягає від 200 до 700 євро на місяць). Таким чином, досить висока якість навчання, навіть у порівнянні з українськими ВНЗ, а значно нижчу вартість навчання, а також привабливі та комфортні умови перебування, проживання, соціального забезпечення, спонукають українських студентів обирати саме польські вищі навчальні заклади. Найбільшою популярністю серед українських студентів користуються університети Варшави та ін.

Одним з основних чинників, який зазвичай приваблює іноземних студентів, відсутність плати за навчання у державних ВНЗ або ж її порівняно низький рівень. До країн, які пропонують саме такі умови, належать Німеччина, Чехія, та частково Франція. До недавнього часу такі ж правила діяли і у Швеції, однак з 2011 року для іноземців з-за меж ЄС була запроваджена плата за навчання і кількість іноземних студентів там скоротилась на 28 %. Можливість безкоштовного навчання на німецькомовних програмах протягом довгого часу дозволяла університетам Німеччини зберігати пальму першості серед українських абітурієнтів. Німецькі ВНЗ ще від 2005 року набули право збирати плату за навчання, однак на такий непопулярний крок пішли лише у деяких федеральних землях. Натомість більшість ВНЗ на бакалаврських програмах обмежуються лише невеликими зборам, до яких може входити, наприклад, плата за місячний проїзний квиток. Окрім цього українським абітурієнтам доступно чимало стипендій серед яких є програми і від приватних ВНЗ. Складно сказати, які спеціальності приваблюють саме студентів-українців, але загалом студенти у Німеччині найчастіше обирають економіку, машинобудування, інформатику та електротехніку.

Французьке законодавство, як і німецьке, визначає однакові права на вищу освіту для власних громадян та для іноземців. Плата за навчання існує у так званих вищих школах (*école normale*), натомість в університетах платять лише адміністративні збори. Абсолютна більшість студентів-українців навчається на франкомовних програмах, а для вступу українські студенти

повинні володіти французькою мовою (рівень В 2) та подати завірений атестат. Дві третини усіх студентів з України у Франції вивчають економіку, природничі та технічні науки, а також філологію. Не відстають у цьому плані і чеські університети, які з кожним роком набирають популярності серед українських абітурієнтів, особливо тих, хто володіє чеською мовою. Адже навчальні програми чеською мовою у 26 публічних університетах Чехії є безкоштовними для іноземців. Понад дві третини студентів-українців навчаються саме у таких публічних університетах. Більше того, як студенти приватних, так і студенти публічних університетів можуть подаватись на одну з декількох стипендій для іноземців. Майже усі студенти-українці користуються такою можливістю, адже за статистикою у 2017 році лише 46 осіб (загалом 1782 студенти) самостійно оплачували своє навчання. Для вступу до ВНЗ у Чехії українці повинні разом із аплікацією подати посвідчення атестата, скласти екзамен та заплатити вступний збір. Які саме спеціальності обирають українці частіше за все, на жаль не відомо, однак популярністю серед загалу іноземних студентів користуються економічні, фізико-математичні та медичні науки, на яких навчається майже половина усіх громадян інших країн.

Серед країн, де освіта для іноземців є платною, українські громадяни найчастіше обирають Італію, США, Іспанію, Австрію, Канаду, Великобританію та Австралію. Ці країни об'єднує спільна риса – їх університети займають провідні місця у світових рейтингах. Це дозволяє їм навчати 43% від усіх іноземних студентів світу. Водночас для студентів-українців існують певні відмінності між цими країнами. Для навчання у США, Канаді, Великій Британії існує чимало стипендій від університетів чи фондів. Натомість стипендіальних програм для навчання в Італії чи Іспанії не так багато, значний відсоток студентів-українців навчається там, так би мовити, йдучи стопами батьків, котрі виїхали до цих країн на заробітки. У свою чергу найбільш популярними цінами може похизуватися Австрія, де встановлено фіксовану вартість навчання за один семестр – 730 Євро. У австрійських університетах студенти-

українці найчастіше вивчають економічні, соціальні та гуманітарні науки, понад 70 % навчається саме на цих напрямках [15, с. 14–18].

«Центр дослідження суспільства «CEDOS» вже декілька років поспіль займається збиранням та аналізом даних про кількість українських громадян, які навчаються у закордонних університетах. На сьогодні є вже дані про кількість українських студентів у 2016–2017 навчальному році в Австрії, Білорусі, Болгарії, Естонії, Італії, Латвії, Литві, Молдові, Німеччині, Польщі, Росії, Словаччині та США. Зокрема у польських університетах на програмах повного циклу навчалось 33 370 українських громадян. Таким чином, враховуючи вищеназвану статистику, можна припустити, що у 2016–2017 навчальному році за кордоном навчалось щонайменше 72 000 українських громадян. Цього року вперше була зібрана інформація про кількість українських громадян, які навчались за кордоном на PhD-програмах. У цій категорії є дані 14 країн, де станом на 2015–2016 навчальний рік навчалось понад 1600 українців. Варто зауважити, що через платний доступ до даних серед них відсутні США, Канада, Велика Британія, які так чи інакше приваблюють молодих українських науковців, не менш ніж Франція чи Німеччина. Проте, навіть такі дані дають змогу зробити висновки про те, яким країнам надають перевагу українці, які хочуть отримати науковий ступінь. У Швейцарії та Чехії кількість українців, які роблять свої наукові роботи, збільшилась удвічі за останні десять років. Німеччина, яка за статистикою має найбільше українських аспірантів, за останні роки їх кількість збільшилась на 20 %. У Польщі зростання протягом лише останніх п'яти років склало 40% [10, с. 53-54].

Фахівці Європейської експертної групи з питань освітньої мобільності у своїй доповіді «Перетворюючи мобільність у навчання на можливість для всіх» прогнозують, що до 2020 року кількість молодих європейців віком від 16 до 29 років, що отримуватимуть можливість навчатися за кордоном, має досягти 50%. Для цього щорічно за кордон мають їхати навчатися 6 % всіх студентів університетів та 3,5 % студентів професійних шкіл. Про обсяги освітніх

міграцій країн, які є учасниками Болонського процесу, щороку складаються спеціальні Звіти про вищу освіту в Європі. В Збірнику за 2012 рік для освітніх міграцій використовується поняття «студентської мобільності», яке трактується двояко: як мобільність для отримання повноцінного ступеня бакалавра, магістра (довготривала мобільність – *degreemobility*); як короткотермінова мобільність (отримання подвійного диплому – *creditmobility*). Інші форми мобільності: інтернатура, дослідницькі роботи, літні школи, мовні курси, на європейському рівні не обліковуються. Про обсяги, напрямки, інтенсивність потоків студентської мобільності вказують наступні статистичні дані. Так, за рівнем в'їзної довготривалої мобільності до країн ЕНЕА зі всього світу найвищі позиції мають країни: Кіпр (26,4%), Англія, Франція, Ірландія, Китай, Німеччина, а найменший відсоток іноземних студентів є в Україні (0,9%). За країнами походження найбільш академічно активними були студенти з Австрії (16, 94 %), Китаю, Чеської республіки, Об'єднаного королівства Кіпру, Німеччини, а найменше – з України (всього 0,35 %) [16, с. 7].

Авторитетним інформаційним джерелом щодо оцінки рівня міжнародної академічної мобільності та навчання українських громадян за кордоном є результати дослідження «Молодь України – 2015», проведене компанією GfK Ukraine у 2015 році на замовлення Міністерства молоді та спорту і за підтримки ООН в Україні. Згідно відповідей, більшості молоді властивий досвід реалізації міжнародної академічної мобільності щонайменше у кордонах регіону. Досвід переміщення за кордон мали 37 % опитаних респондентів, при чому найбільше було тих, хто їздив до Росії – 19 %, Польщі – 12 %, Туреччини – 7 %. Загалом у країнах Європейського Союзу побували 23 %, а в країнах СНД – 22% [13, с. 39].

Однак, зростання темпів міжнародних академічних обмінів, в умовах та реаліях нашої держави, може мати і негативну складову. Вона пов'язана з тим, що значна кількість українських громадян, в першу чергу молоді, навчаються за кордоном, зокрема в європейських університетах, може не повернутися до України та пришвидшити темпи трудової еміграції. Такі побоювання є цілком реалістичними, оскільки рівень життя, фінансові можливості, соціальне

забезпечення, дієве законодавство та загалом високий рівень освіти, забезпечують сприятливі умови, які впливають на вибір людини щодо її місця роботи і проживання. На жаль, на сьогоднішній день Україна поки що не може конкурувати в цьому плані з країнами Європи.

Вітчизняний дослідник М. Біль зазначає, що за даними офіційної статистики на 2014–2015 рр. кількість громадян України, які навчаються за кордоном сягнула майже 60 тис. осіб. При чому значна кількість молодих громадян, за даними соціологічних опитувань, розглядають не тільки можливість навчатися за кордоном, а і в перспективі залишитися на постійне місце проживання. Однак, все ж таки більшість – 37 % з опитаних розглядають можливість навчатися чи працювати за кордоном, але з обов'язковим поверненням до України [2, с. 5-7].

Серед найбільш бажаних для навчання країн українських студентів у 2015 р. були Польща, Німеччина, Канада, Чехія, Італія, США, Іспанія, Франція, Австралія, Великобританія. Серед спеціальностей найбільшу популярність мають економічні, юридичні, технічні та ІТ-спеціальності. Європейські академічні програми не передбачають обов'язкове повернення та відпрацювання протягом певного періоду в Україні для обміну набутого досвіду, що значно впливає на соціально-економічний розвиток України. На початку травня 2016 року європейський парламент прийняв нову директиву, з метою зробити країни ЄС більше привабливим для іноземних студентів з інших країн. Зокрема усі члени ЄС (окрім Данії, Ірландії та Великої Британії) хочуть дозволити іноземним студентам, які завершили навчання в місцевих університетах, перебувати у країні з метою пошуку роботи або ж самостійної зайнятості протягом щонайменше 9 місяців після випуску. Вибір студента щодо навчання за кордоном можна умовно розділи на два етапи. На першому етапі студент приймає рішення «чи варто взагалі їхати за кордон навчатися?». Тобто на цьому етапі студент оцінює переваги навчання за кордоном з перспективою на майбутнє. Студент аналізує свій рівень життя, кар'єрні перспективи та соціальний статус після навчання у закордонному ВНЗ. На другому етапі

студент обирає країну навчання, вищий навчальний заклад та спеціальність. Вибір студента на цьому етапі залежить від багатьох чинників: фінансових можливостей студента та його родини, знання мови, перспективності, престижу навчального закладу та обраної спеціальності.

З метою виявлення причин того чому саме, з якою метою українські абітурієнти, студенти прагнуть навчатися за кордоном, в першу чергу в Європейських ВНЗ проводилося чимало соціологічних опитувань. Серед опитаних 200 чоловік були студенти та випускники старших класів вікової категорії 13–25 років. Проведене опитування дозволило з'ясувати низку питань, серед яких: якою є тенденція до виїзду за кордон на навчання серед української молоді; основні причини виїзду за кордон на навчання; ВНЗ якої країни є найбільш популярними для молоді України; найважливіші параметри вибору ВНЗ та спеціальності для навчання за кордоном; допустимі ціни навчання у закордонних ВНЗ для української молоді. За результатами опитування, з 200 опитаних – 35,5% планують навчання за кордоном, 39,5% – мають бажання навчатися за кордоном та 25 % опитаних взагалі не мають бажання навчатися за кордоном. Найбільша кількість опитаних, що планують навчатися в закордонних ВНЗ відносяться до категорії 16–18 років. 94 % з опитаних, що мають бажання отримати вищу освіту за кордоном, у тому числі і ті, хто мають можливість, хотіли би проходити практику за кордоном.

Найбільша кількість опитаних, що планує навчатися у закордонних ВНЗ відноситься до категорії 16–18 років. 94 % з опитаних, що мають бажання отримати вищу освіту за кордоном, у тому числі ті, хто не має можливості, хотіли би проходити практику за кордоном. З респонденті, що планують. Або мають бажання. Але не мають можливості навчатися за кордоном, кількість яких складає 150 чоловік, лише 35 % бажають повернутися до України після навчання. Найбільш істотною причиною повернення до України опитувані вважають звиклий стиль життя у своїй країні, а також сімейні зобов'язання перед батьками. Майже половина (48,7%) з опитуваних мають бажання у майбутньому залишитися жити за кордоном. Найбільш поширеними

причинами від'їзду за кордон на навчання серед респондентів 13–25 років престижний диплом та шанси отримати в перспективі більш високооплачувану роботу після навчання у закордонному ВНЗ (62,7%), а також більш високий рівень освіти за кордоном (56,7%). Лише 9,3% опитаних респондентів влаштовує рівень освіти в Україні. Пріоритетними країнами для отримання вищої освіти респонденти визнали Німеччину та США (36,7%). Також респонденти виділили серед країн Польщу (28%) та Канаду (26,7%). Важливими особливостями вибору країни для навчання у ВНЗ опитуванні відмітили репутацію, престиж освіти та науки у цих країнах (60%), можливість додаткового заробітку (52%) та можливість подальшого працевлаштування в цих країнах (48,7%). Важливими параметрами вибору закордонного ВНЗ респонденти вважають: спеціальності (56,7%), умови проживання (45,3%) та диплом (44,7%). Найбільш популярними серед опитаних є економічна (43,3%) та Інформаційних Технологій спеціальності (34,7%). Допустимою ціною на навчання для більшості респондентів є освіта безкоштовна чи в межах 500 євро. Лише 12 % респондентів мають можливість оплачувати навчання вартістю 1000–2000 євро [17, с. 70].

Ще одна перевага зарубіжних ВНЗ – за кордоном часто навчання є дешевшим. Навчання в деяких європейських ВНЗ може коштувати інколи дешевше, ніж українських. Так, вартість навчання за рік у приватних ВНЗ Чехії становить від 3-х тисяч євро на рік, а у державних навчання чеською мовою є безкоштовним. У Польщі навчання коштує від 1800–2500 євро на рік. У державних ВНЗ Німеччини рік навчання коштує 400 євро на рік. Для порівняння, щоб навчатися на престижних спеціальностях у престижних київських ВНЗ, потрібно заплатити близько 14000–31000 грн. на рік (близько 500–1000 євро на рік). Багато українських абітурієнтів обирають зарубіжні ВНЗ через особливість навчання в них. В європейських ВНЗ не буває корупції, студент крім обов'язкових предметів може обирати для себе ті, що є цікавими для нього. Ще одною причиною масового виїзду українських абітурієнтів за кордон з метою отримання вищої освіти є політика іноземних ВНЗ. Вони

активно рекламують свої ВНЗ на освітніх виставках та школах України, виділяють безкоштовні місця для наших студентів. Роблять великі знижки на навчання на контрактній основі. Найчастіше такими ВНЗ є східноєвропейські ВНЗ – угорські, чеські та польські. Польща, Чехія та Угорщина вступили до Євросоюзу в 2004 році. Для студентів цих країн відкрились кордони для навчання у Західній Європі. Тому, з цих країн студенти їдуть навчатися до Західної Європи, а на їх місце приїздять навчатися талановита молодь з України. Таким чином, вони своїми досягненнями підвищують престиж ВНЗ, в якому вони навчаються, а також розвивають науку, тим самим укріплюючи економіку всієї країни.

За результатами опитування пріоритетними для навчання є Німеччина, США та Польща. Навчання в Німеччині приваблює для української молоді з цілого ряду причин. По-перше, якість німецької освіти одна з кращих в світі, особливо в області техніки, економіки та природничих наук. Дипломи міжнародних відділень німецьких ВНЗ високо цінуються роботодавцями багатьох країн Європи та США. По-друге, у Німеччині університет – це великий інфраструктурний комплекс, що включає в себе мультимедійні класи, оцифровані бібліотеки, міжнародні культурні центри, спортивне обладнання та сучасні гуртожитки. По-третє, законодавство Німеччини дозволяє студентам влаштовуватися на рівних правах з німцями на роботу і таким чином мінімізувати витрати на проживання. Студенти мають змогу працювати на підприємствах, де потрібні різноробочі або персонал з невисокою кваліфікацією. Також студент має можливість влаштовуватися на оплачувану трудову практику за фахом.

Польські університети, особливо приватні, переживають спад вступників через демографічну кризу минулих років та виїзд молоді за кордон. Шукаючи альтернативне джерело фінансування, вони почали виходити на закордонний ринок. Українські студенти складають більше, ніж 40 % усіх іноземних студентів Польщі і ця тенденція іде до зростання. Причинами популярності Польщі серед українських студентів є: можливість жити та працювати у

Євросоюзі, низька вартість навчання та можливість навчатися безкоштовно, зручно побудовані навчальні програми, високий рівень науково-технічної бази, проходження практики в усьому світі, унікальні спеціальності, територіальна та культурна суміжність. Під час навчання в Польщі студенти з України мають можливість вільно подорожувати по всій Європі за студентською візою [17, с. 71].

Отже, українські студенти, беруть активну участь у процесах міжнародних освітніх обмінів, міжнародної академічної мобільності та навчаються у багатьох європейських країнах. Українська молодь має бажання і часто можливості навчатися за кордоном, в першу чергу в європейських вищих навчальних закладах. Найпопулярнішими країнами, які обирають для навчання українські абітурієнти та студенти є Польща, Німеччина, Чехія Болгарія, Угорщина, Італія, Іспанія, Франція, та Австрія. Серед спеціальностей найбільшу популярність мають економічні, юридичні, технічні, IT-спеціальності, а також досить популярними є і гуманітарні науки, соціологія, психологія, сфера послуг.

За даними соціологічних досліджень, проведених «Центром дослідження суспільства «CEDOS» за 2016–2017 рр. та за результатами дослідження «Молодь України – 2015», проведене компанією GfK Ukraine у 2015 році, за кордоном навчалось понад 72 тисячі українців, абсолютна більшість яких саме в європейських вищих навчальних закладах. Однак, зростання темпів міжнародних академічних обмінів, в умовах та реаліях нашої держави, може мати і негативну складову. Вона пов'язана з тим, що значна кількість українських громадян, в першу чергу молоді, що навчаються за кордоном, зокрема в європейських університетах, може не повернутися до України та пришвидшити темпи трудової еміграції. Такі побоювання є цілком реалістичними, оскільки рівень життя, фінансові можливості, соціальне забезпечення, дієве законодавство та загалом високий рівень освіти, забезпечують сприятливі умови, які впливають на вибір людини щодо її місця

роботи і проживання. На жаль, на сьогоднішній день Україна поки що не може конкурувати в цьому плані з країнами Європи.

Наше завдання – це інтеграція української вищої освіти до європейської освітньої системи, при збереженні свого науково-педагогічного та кадрового потенціалу та зменшення темпів «академічної міграції», можливість навчатися в європейських вищих навчальних закладах, брати участь у різноманітних міжнародних проектах, програмах міжнародної академічної мобільності, отримувати гранти та стипендії, переймати європейський досвід, залучати передові, сучасні технології для модернізації вітчизняної науково-освітньої сфери і разом з тим, мінімізувати процеси еміграції, що зараз є дуже важливим та необхідним для нашої держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Андрущенко В. Педагогічна освіта України в стратегії Болонського процесу: Бесіда з ректором педагогічного університету ім. М. Драгоманова В. Андрущенко [Вела розмову М. Корюненко] // Освіта України. – 2004. – № 13. – 17 лютого. – С. 4.

2. Біль М. М. Освітня мобільність населення: сутність та виклики для України / М. М. Біль ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України». – 12 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2017_34/zb34_09.pdf (Дата звернення: 25 вересня 2018 р.) – Назва з екрану.

3. Бойченко М. Вплив інтернаціоналізації на розвиток інноваційних процесів в управлінні європейською вищою освітою / М. Бойченко // Порівняльно-педагогічні студії. – 2011. – № 2(8). – С. 71-78.

4. Вікторов В. Нові моделі управління освітою: [Процес перетворень у системі управління освітою України відповідно до вимог Болонського процесу] / В. Вікторов // Вища освіта України. – 2005. – № 2. – С. 66-71.

5. Глибовець В. Л. Академічна мобільність як новий вид сезонної міграції населення / Глибовець В. Л., Степанець І. О. // Географія та туризм. – С. 188-

195. [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/Vlad/Downloads/gt_2013_26_26.pdf (Дата звернення: 8 вересня 2017 р.) – Назва з екрану.

6. Данилишин М. Оболонювання: [Погляд на приєднання України до Болонського процесу: труднощі приєднання] / М. Данилишин // Всеукраїнська технічна газета. – 2005. – № 27 (7 липня). – С. 8-9.

7. Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України. / М. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2006. – 544 с.

8. Калінічева Г. І. Академічна мобільність як складова європейського простору вищої освіти / Г. Калінічева // Вища освіта України. – 2010, 1(19). – Том 1 (19). – Тематичний випуск Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – 576 с.

9. Ковальчук Р. Л. Інтернаціоналізація освіти: міжнародно-правовий досвід і національна практика / Р. Л. Ковальчук // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. – 2011. – Вип. 604. – С. 40–43.

10. Комарницька Г. О. «Відтік мізків»: Міф чи реальність / Г. О. Комарницька // Соціально-економічні процеси функціонування та інноваційного розвитку вищої освіти: матеріали круглого столу за участю порадників академічних груп та викладачів факультету управління фінансами та бізнесу. – 25 квітня 2018 р. – Львів: ФУФБ, 2018. – 95 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Круглий-стіл-23_05.pdf (Дата звернення: 17 вересня 2018 р.) – Назва з екрану.

11. Левченко О. М. Експорт освітніх послуг вищими навчальними закладами України у вимірі глобалізаційних процесів / О. М. Левченко, Д. Д. Плинокос // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2015. – № 4 (20). – С. 210–216. [Електронний ресурс] – Режим доступу до журналу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n4.html> (Дата звернення: 12 вересня 2018 р.) – Назва з екрану.

12. Міграція в Україні: факти та цифри. Дослідження Міжнародної організації з міграції. – 2016 р. – 32 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf (Дата звернення: 18 вересня 2018 р.) – Назва з екрану.

13. Молодь України – 2015. Результати дослідження / ООН в Україні, Міністерство молоді та спорту України, GfK Ukraine. – К., 2015. – 88 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dsmsu.gov.ua/media/2015/12/09/5/Molod_Ukraine_block.pdf (Дата звернення: 22 вересня 2018 р.) – Назва з екрану.

14. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж.: аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова – К. : Таксон, 2014. – 144 с.

15. Світящук І. Академічна міграція / І. Світящук, Є. Стадний // Центр дослідження суспільства. – 31 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631 (Дата звернення: 15 вересня 2018 р.) – Назва з екрану.

16. Семенів Л. К. Освітня міграція як фактор розвитку територіальних міграційних систем: національний та європейський контекст / Л. К. Семенів // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2013. – Вип. 3 (101). – 10 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://ird.gov.ua/sep/sep20133\(101\)/sep20133\(101\)_244_SemivLK.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20133(101)/sep20133(101)_244_SemivLK.pdf) (Дата звернення: 12 вересня 2018 р.) – Назва з екрану.

17. Черба В. М. Причини освітніх міграцій українських студентів за кордон / В. М. Черба, Тоболь, Д. В. Мушкаторова // Економічна наука Інвестиції: практика та досвід. – № 12. – 2017 р. – С. 68–72. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2017/14.pdf (Дата звернення: 25 вересня 2018 р.) – Назва з екрану.

18. Чирва А. С. Вимірювання інтернаціоналізації вищої освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream/123456789/1671/1/ВимірюванняІВО.pdf> (Дата звернення: 12 вересня 2018 р.) – Назва з екрану.

References

1. ANDRUSHCHENKO, V. (2004) Pedagogichna osvita Ukrainy v stratehii Bolonskoho protsesu: Besida z rektorom pedagogichnoho universytetu im. M. Drahomanova V. Andrushchenkom [Vela rozmovu M. Koriunenka] // *Osvita Ukrainy*. № 13. – 17 liutoho, p. 4.

2. BIL, M. *Osvitnia mobilnist naseleennia: sutnist ta vyklyky dlia Ukrainy* «Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy». 12 p. [Online]. Available from: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2017_34/zb34_09.pdf (Accessed: 18 th September 2018).

3. BOICHENKO, M. (2011) *Vplyv internatsionalizatsii na rozvytok innovatsiinykh protsesiv v upravlinni yevropeiskoiu vyshchoiu osvitoiu: Porivnialno-pedagogichni studii*. – 2011. № 2(8), p. 71–78.

4. VIKOROV, V. (2005) Novi modeli upravlinnya osvitoiu: [Proces peretvoren` u sy`stemi upravlinnya osvitoiu Ukrayiny vidpovidno do vymog Bolonskogo procesu]. *Vyscha osvita Ukrainy*. № 2, p. 66–71.

5. GLYBOVETS, V., STEPANETS, I. (2013) *Akademichna mobilnist yak novyi vyd sezonnoi migracii naseleennya. Geografiya ta turyzm*. P. 188–195 [Online]. – Available from: file:///C:/Users/Vlad/Downloads/gt_2013_26_26.pdf (Accessed: September 18, 2017)

6. DANYLYSHYN, M. (2005) Obolonyuvannya: [Poglyad na pryednannya Ukrainy do Bolons`kogo procesu: trudnoschi pryednannya]. *Vseukrains`ka texnichna gazeta*. № 27 (7 lyunya), p. 8–9.

7. ZGUROVSKIY, M. (2006) *Bolons`kyi proces: golovni pryncypy ta shlyakhy strukturnogo reformuvannya vyschoyi osvity Ukrainy*. Kyiv: NTUU «KPI».

8. KALINICHEVA, G. (2010) *Akademichna mobilnist yak skladova evropeiskogo prostoru vyschoi osvity. Vyscha osvita Ukrainy. Tematychnyj vypusk Vyshha osvita Ukrayiny u konteksti integraciyi do yevropejskogo osvitnogo prostoru.*

9. KOVALCHUK, R. (2011) Internatsionalizatsiia osvity: mizhnarodno-pravovyi dosvid i natsionalna praktyka: *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Pravoznavstvo.* №. 604, p. 40–43.

10. KOMARNYTSKA, H. (2018) «*Vidtik mizktiv*»: *Mif chy realnist Sotsialno-ekonomichni protsesy funktsionuvannia ta innovatsiinoho rozvytku vyschoi osvity: materialy kruhloho stolu za uchastiu poradykiv akademichnykh hrup ta vykladachiv fakultetu upravlinnia finansamy ta biznesu.* 95 p. [Online]. Available from: http://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Круглий-стіл-23_05.pdf (Accessed: 17 th September 2018).

11. LEVCHENKO, O., PLINOKOS, D. (2015) Eksport osvitnikh posluh vyshchymy navchalnymy zakladamy Ukrainy u vymiri hlobalizatsii nykh protsesiv *Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal.* – 2015. № 4 (20), p. 210–216.

[Online]. Available from: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n4.html> (Accessed: 12 th September 2018).

12. *Mihratsiia v Ukraini: fakty ta tsyfyry.* (2016) *Doslidzhennia Mizhnarodnoi orhanizatsii mihratsii.* 32 p. [Online]. Available from: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf (Accessed: 18 th September 2018).

13. *Molod Ukrainy – 2015.* (2015) / *OON v Ukraini, Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy, GfK Ukraine.* – 88 p. [Online]. Available from: http://dsmsu.gov.ua/media/2015/12/09/5/Molod_Ukraine_block.pdf (Accessed: 18 th September 2018).

14. *Monitorynh intehtratsii ukrainskoi systemy vyschoi osvity v Yevropeyskyi prostir vyschoi osvity ta naukovooho doslidzhennia: monitorynh. doslidzh. : analit. zvit / Mizhnarod. blahod. Fond «Mizhnarod. Fond doslidzh. osvit. polityky»* (2014) 144 p.

15. SVITIASHCHUK, I, STRADNYI, Y. (2018) Akademichna mihratsiia. *Tsentr doslidzhennia suspilstva*. 31 p. [Online]. Available from: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631 (Accessed: 15 th September 2018).

16. SEMENIV, L. (2013) Osvitnia mihratsiia yak faktor rozvytku terytorialnykh mihratsiinykh system: natsionalnyi ta yevropeyskyi kontekst *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*. Vyp. 3 (101), 10 p. [Online]. Available from: [http://ird.gov.ua/sep/sep20133\(101\)/sep20133\(101\)_244_SemivLK.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20133(101)/sep20133(101)_244_SemivLK.pdf) (Accessed: 12 th September 2018).

17. CHERBA, V., TOBOL, H. Mushkatorova MUSHKATOROVA D, (2017) *Prychyny osvitnikh mihratsii ukrainskykh studentiv za kordon // Ekonomichna nauka Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 12, p. 68–72. [Online]. Available from: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2017/14.pdf (Accessed: 25 th September 2018).

18. CHYRVA, A. (2014) *Vymiriuvannia internatsionalizatsii vyshchoi osvity* [Online]. Available from: <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream/123456789/1671/1/ВимірюванняІВО.pdf> (Accessed: 12 th September 2018).

Evgen Khan,

PhD (History), J-r Research Fellow,

Research Department (Faculty of History),

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**UKRAINIAN STUDENTS IN THE HIGHER EDUCATIONAL
ESTABLISHMENTS OF THE EUROPEAN UNION: PROBLEMS AND
PROSPECTS OF INTERNATIONAL ACADEMIC EXCHANGES**

Abstract. *The article presents fundamental arguments and reasons that motivate Ukrainian students educate abroad, prima facie – in the European academic institutions. The statistics and opinion polls data upon the number of Ukrainian students studying abroad (i.a. in the European academia) have been given. The article also delivers data on the number of students presented in the separate countries of Europe (Germany, Poland, France, Czech Republic and Italy). The initial programs proposed and studying conditions available in these countries have been outlined. The popularity of a series of European educational institutions among the youth of Ukraine has been explained. It face the academic migration which might bring about the substantial demographic changes and brain drain (through dramatic loss of the highly qualified manpower), which basically is currently coming around. Therefore it is quite hard to claim whether the bigger or smaller part of the Ukrainian students studying in Europe or going to college therein stays abroad upon completing their education or return home. To this end, the issues of educational migration and brain drain rise dramatically nowadays.*

Key words: *European educational space, international academic mobility, academic institutions, integration, educational migration.*

Надійшла до редакції 20.10. 2018

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 94:355.291(477)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.99-112>

Ірина Автушенко,

кандидат історичних наук, доцент,

Національний транспортний університет, Київ

ПЕРЕПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЗА ПРОГРАМОЮ НАТО-УКРАЇНА

Анотація. Скорочення Збройних Сил України та їх реформування породило соціальні питання, які пов'язані з адаптацією до нових умов життя та діяльності військовослужбовців, звільнених з військової служби у запас або відставку. При переході від військових до цивільних умов життя багатьом офіцерам необхідна була перепідготовка за новими цивільними спеціальностями, що потребувало фінансової підтримки з боку держави. Але складна ситуація в країні не давала можливості виділити необхідні бюджетні кошти для вирішення цього питання. Саме тому надзвичайно великого значення набуває підтримка НАТО щодо фінансування програм, спрямованих на соціальну адаптацію військовослужбовців звільнених з військової служби, а також включених в план звільнення зі Збройних Сил України. За допомогою цих програм в роки незалежності було перепідготовлено більше 8 тисяч військовослужбовців. Для реалізації програм з адаптації військовослужбовців по всій країні у великих містах були створені центри з перепідготовки військовослужбовців, завдяки чому вони охопили велику кількість звільнених військовиків, або тих, які підлягали звільненню, надаючи їм можливість отримати цивільну спеціальність, яка користувалася попитом на ринку праці.

Ключові слова: *військовослужбовці, програма НАТО-Україна, адаптація, Збройні Сили України, центри перепідготовки, працевлаштування.*

На початку 1992 року у Збройних Силах України (далі – ЗСУ) загальна кількість військовослужбовців та цивільного персоналу становила понад 900 тис. осіб, утримання яких, на думку керівництва країни, могло призвести до серйозних соціальних наслідків та негативних процесів у державі. Тож було прийнято рішення про приведення структури, чисельності і оснащення Збройних сил у відповідність з рівнем потенційних військових загроз та економічних можливостей України шляхом їх реформування. Одним із напрямів реформування було скорочення чисельності особового складу ЗСУ.

Цей процес обумовлював необхідність державної підтримки заходів з питань соціальної адаптації та працевлаштування звільнених військовослужбовців та членів їх сімей, забезпечення їх житлом. У військових містечках, що вивільнялися, залишалися мешкати більшою частиною люди працездатного віку, які намагалися знайти себе в нових життєвих умовах. На ринок праці щорічно надходили десятки тисяч звільнених військовослужбовців та членів їх сімей, які потребували оперативного і вивіреного у правовому відношенні вирішення гострих проблем їх адаптації до умов цивільного життя.

Військова служба має особливий характер, що передбачає володіння специфічними спеціальностями, ризики для життя, значні обмеження свободи (пересування, вибору місця проживання тощо), цілковите підпорядкування службової діяльності військовим статутам. За період тривалої військової служби (десяти років і більше) переважна більшість військовослужбовців втрачає цивільну професію (кваліфікацію), більшість зв'язків із цивільним середовищем.

Згідно пункту 5 статті 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «...Військовослужбовцям, які мають вислугу військової служби не менше 10 років та позитивні службові характеристики, дозволяється, починаючи з 1 січня 2005 року протягом

останнього року перед звільненням з військової служби проходити професійну перепідготовку (тривалістю не менше 500 годин), без стягнення з них платні за навчання та із збереженням всіма видами забезпечення в порядку та на умовах, які визначаються Міністерством оборони України, у центрах перепідготовки та працевлаштування всіх форм власності за рахунок службового часу» [10]. Перепідготовку або перенавчання військовослужбовців, які звільняються, потрібно проводити як мінімум за один-два роки до звільнення, як прийнято у країнах Європейської та світової спільноти, а не в рік звільнення, як це прийнято в нашій державі, тому реально, перепідготовка проводиться в основному, після звільнення.

Перепідготовка військовослужбовців звільнених з військової служби в запас або відставку вже ставали об'єктом вивчення. Зокрема, окремі аспекти соціальної адаптації звільнених військовослужбовців та членів їх сімей розглядалися у статтях Н. Бідюка [2], О. Буряка та М. Гіневського [3], А. Красильщикова [7], В. Лазарева [8], О. Щербініна [16], але не набули комплексного дослідження.

Вивчення питання перепідготовки колишніх військовослужбовців та членів їх сімей за допомогою програми НАТО-Україна, яка сприяла їх подальшому переходу до повноцінного цивільного життя, є актуальним, новим та необхідним напрямом наукових досліджень. Тому метою даної розвідки є аналіз процесу реалізації міжнародної програми НАТО-Україна щодо перепідготовки звільнених військовослужбовців ЗСУ в роки незалежності.

За офіційними даними за 20 років незалежності зі ЗСУ звільнено 80 тисяч військовослужбовців, неперепідготовленими залишилося 25 тисяч осіб [9, с. 103]. В ситуації, що склалася, одним із пріоритетних напрямів соціальної політики Уряду України стала діяльність щодо формування та впровадження в життя державної політики у сфері розв'язання соціально-економічних проблем військовослужбовців, звільнених у запас або відставку. Україна, одна з найперших серед держав СНД, приступила до комплексного розв'язання цих проблем, враховуючи економічні, соціальні, екологічні та інші аспекти цього

складного завдання. Але за умов недостатнього фінансування державою, Програма адаптації військовослужбовців була виконана тільки на 5 %.

Поряд з державними цільовими програмами, з метою вирішення проблеми соціальної адаптації військовослужбовців, допомогти Україні взялися західні інституції, які запропонували українському уряду низку програм, спрямованих на прискорення соціальної адаптації військовослужбовців із врахуванням досвіду своїх країн. Причому на вигідних для України умовах – навчанні звільнених у запас українських вояків коштом платників податків своїх країн.

Міжнародні проекти, спрямовані на забезпечення соціальної адаптації військовослужбовців, є однією з основних напрямів співпраці між Україною та Північноатлантичним Альянсом (НАТО) у сфері реформування в галузі оборони і безпеки України.

Одна з таких програм – Програма НАТО-Україна з перепідготовки військовослужбовців, котра ось вже понад 17 років поспіль успішно впроваджується на теренах України. Її метою є перепідготовка та сприяння в працевлаштуванні військовослужбовців, звільнених у запас чи у відставку або включених до планів звільнення із ЗСУ. На курсах з перепідготовки військовослужбовців навчали засадам тих спеціальностей, які користувалися найбільшим попитом. Наприклад, інформаційним технологіям, менеджменту, маркетингу тощо. Також відставникам надавали можливість оволодіти іноземними мовами.

Міністерство оборони України брало активну участь у міжнародних проектах і програмах, у рамках яких проводилася перепідготовка військовослужбовців, які підлягали звільненню, та осіб, звільнених з військової служби.

У рамках Хартії про особливе партнерство, 11 жовтня 1999 р. була укладена Угода між Національним координаційним центром соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку (далі – НКЦ), Кабінетом Міністрів України та НАТО «Про практичну

реалізацію ініціативи НАТО щодо перепідготовки українських військовослужбовців, звільнених у запас або відставку».

З метою координації діяльності міністерств та відомств щодо реалізації «Комплексної програми соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку» у жовтні 1996 р. був створений НКЦ. Йому був наданий статус юридичної особи з правом розпорядника виділених для виконання Програми коштів та право створення регіональних центрів соціальної адаптації колишніх військовослужбовців.

За пропозицією НКЦ було організовано курси іноземних мов для звільнених військових, фінансування яких здійснював Економічний директорат НАТО. Проведенням навчання займалася «Британська рада», «Інститут Гете», «Французький культурний центр» та «Італійський культурний центр». Протягом 1999-2002 рр. у рамках Договору між НКЦ та НАТО на мовних курсах пройшли перепідготовку більше 300 офіцерів [15, арк. 6-7].

Управління НАТО з економічних питань безпеки та оборони, прагнучи поглибити практичне співробітництво між Україною та НАТО, в дусі Хартії про Особливе партнерство, започаткувало програму мовної підготовки (400-годинні інтенсивні мовні курси – англійська, німецька, французька або італійська). Ця програма спрямована на надання допомоги колишнім військовим, або таким, які незабаром будуть звільнені у запас.

Перші випускники курсів французької та німецької мов, які було організовано НКЦ соціальної та професійної адаптації військовослужбовців у відставці або звільнених у запас, на початку червня 2000 р. отримали сертифікати. На курсах, які фінансувалися Економічним комітетом НАТО, протягом чотирьох місяців у Французькому культурному центрі навчання пройшли 9 киян та 12 колишніх військовослужбовців з м. Рівне. Ще 15 колишніх військових вивчали німецьку мову в Інституті Гете.

Виконання угоди між Україною і НАТО урядом було покладено на НКЦ. Всього на першому етапі програми перепідготовку пройшов 51 колишній

військовослужбовець. У травні 2000 р. курси англійської мови закінчили 14 чоловік, які навчалися при Британській Раді [14, с. 5].

Протягом 2001-2007 рр. на мовних та спеціалізованих курсах перепідготовки для військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, за кошти НАТО перепідготовлено близько чотирьох тисяч військовослужбовців, звільнених у запас або відставку (2001 р. – 170 осіб, 2002 р. – 310 осіб, 2003 р. – 610 осіб, 2004 р. – 610 осіб, 2005 р. – 730 осіб, 2006 р. – 797 осіб, 2007 р. – 630 осіб) [4].

Так, Міністерство оборони України, за фінансової підтримки НАТО, спільно здійснювало дві програми у сфері перепідготовки військовослужбовців. Це програма з перепідготовки військовослужбовців та проект Трастового Фонду у межах Програми «Партнерство заради миру», який був започаткований у жовтні 2005 року.

У січні 2006 р., в межах програми НАТО «Партнерство заради миру», Альянс взяв на себе ініціативу щодо фінансування діяльності Хмельницького центру перепідготовки та соціальної адаптації Хмельницького національного університету в сфері перепідготовки та допомоги в працевлаштуванні особам (180-200 чоловік щорічно) з числа військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, а також включених у план звільнення зі Збройних Сил України. Фінансування цього проекту здійснюється через Трастовий фонд НАТО «Партнерство заради миру» – Хмельницький центр перепідготовки та соціальної адаптації.

Проект Трастового фонду НАТО – Програма «Партнерство заради миру», який стосується цивільної адаптації військовослужбовців, що підлягають звільненню внаслідок скорочення Збройних Сил України підтримав функціонування Центру соціальної адаптації військовослужбовців у м. Хмельницькому (країною-лідером виступили Нідерланди), з метою фінансування професійного навчання (перепідготовки, підвищення кваліфікації) військовослужбовців звільнених у запас або відставку, а також включених у план звільнення зі Збройних Сил України.

У рамках проекту Тростового Фонду НАТО – Програми «Партнерство заради миру» у Хмельницькому центрі перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців впродовж 2008 року пройшли перепідготовку 218 військовослужбовців.

Починаючи з 2007 року, у зв'язку зі зростанням обсягу фінансування, було започатковано напрямок економічних дисциплін, переважно у невеличких містах, в яких розташовані військові гарнізони, щоб люди, які в них проживають і не мають змоги відвідувати курси у великих містах, також отримали можливість взяти участь у цій програмі [6].

Так, за період із 1999 по 2009 рр. у Києві, Одесі, смт Чорноморському, Білгород-Дністровському, Львові, Рівному, Харкові, Миколаєві, Сімферополі, Севастополі, Узині, Дніпропетровську, Херсоні, Чернігові, Мукачеві, Кривому Розі, Кіровограді, смт Озерному, смт Десні було організовано 95 навчальних курсів, на яких пройшли перенавчання близько 1500 військовослужбовців [1, с. 3].

Для вступу на курси необхідно було звернутися до Державного департаменту адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, та конверсії колишніх військових об'єктів. Військовослужбовці, що бажали пройти перепідготовку, мали змогу обрати курс мовної або економічної дисципліни.

Із 2009 р. Тростовий фонд розширив свою діяльність на Харківський регіон. Починаючи з 2009 року Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (далі – НТУ «ХПІ») на базі Міжгалузевого інституту післядипломної освіти НТУ «ХПІ» проводив навчання колишніх військовослужбовців на 3-х місячних курсах, які проводилися за спеціальностями: «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Комп'ютерні системи та мережі». Проведення цих курсів фінансувалось Тростовим фондом НАТО «Партнерство заради миру», донорами якого були такі країни як Королівство Нідерландів, Королівство Данії, Болгарія, Чехія, Польща, Люксембург та інші. З 2009 по 2013 рр. за цією програмою в НТУ

«ХПІ» пройшли навчання понад 690 осіб та отримали допомогу в працевлаштуванні понад 360 осіб [13].

НТУ «ХПІ» єдиний вищий навчальний заклад у Харкові та перший навчальний заклад у Східній Україні, що приймає участь у міжнародній програмі НАТО-Україна з перепідготовки та соціальної адаптації колишніх військовослужбовців, звільнених у запас або відставку.

Впродовж 2008 року в рамках проекту НАТО з перепідготовки військовослужбовців, який здійснювався у 26 містах України, перепідготовлено 475 військовослужбовців.

За проектом Трастового фонду НАТО забезпечувалося функціонування не лише Хмельницького центру соціальної адаптації звільнених військовослужбовців та його філіалу у Харкові, а також курсів перепідготовки у 24 інших містах України. Сьогодні вже більше 8800 колишніх військовослужбовців пройшли навчання за цією Програмою [11].

У Хмельницькому центрі перепідготовки та соціальної адаптації в рамках пролонгації діяльності Трастового фонду Програми НАТО «Партнерство заради миру» перепідготовка здійснювалась за такими спеціальностями: «Менеджмент підприємницької діяльності», «Маркетинг на ринку товарів та послуг», «Логістика», «Комп'ютерні системи та мережі», «Комп'ютерні технології в економічних системах», «Графічний дизайн та реклама», «Апаратура радіозв'язку, радіомовлення та телебачення». У 2009 році за цими спеціальностями було перепідготовлено 187 чол., 102 з яких – працевлаштовано. У 2010 році – перепідготовлено 185 чол., 81 з яких – працевлаштовано. У 2011 році – перепідготовлено 181 чол., 95 з яких працевлаштовано.

У результаті проведення комплексу заходів у 2009-2011 рр. послугами Хмельницького центру перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців скористалися 553 особи.

Новим етапом розвитку програми НАТО-Україна, з перепідготовки військовослужбовців, стало розширення діяльності Хмельницького центру з

Хмельницької на Харківську область. Серед інших обласних центрів Східної України Харківська область була обрана через наявність ряду факторів (спеціальності, які пропонує Хмельницький центр для перепідготовки військовослужбовців мають значний попит на ринку праці Харківського регіону; в цьому регіоні за 2002-2007 рр. було звільнено в запас або відставку близько 3500 осіб), що можна розглядати як позитивні передумови для успішної реалізації проекту [12].

За допомогою центру в Харківському регіоні у 2009-2011 рр. перепідготовку пройшли 442 особи за такими спеціальностями: «Менеджмент підприємницької діяльності», «Маркетинг на ринку товарів та послуг», «Комп'ютерні системи та мережі». Зокрема, Міжгалузевим інститутом післядипломної освіти Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» в рамках розширення Трастового фонду Програми НАТО «Партнерство заради миру» у 2009 р. було перепідготовлено 124 військовослужбовця з яких працевлаштовано 57, у 2010 р. перепідготовлено 150 чол., а працевлаштовано 96, у 2011 р. перепідготовлено 168 осіб, а працевлаштовано 109.

Загалом у 2006-2013 роках за умов фінансування Трастовим фондом НАТО «Партнерство заради миру» Хмельницький центр перепідготовки та соціальної адаптації» перепідготовку на 500-годинних курсах пройшли 2129 осіб, з них 1139 осіб, за допомогою центру, успішно працевлаштовані.

У Хмельницькому центрі протягом 2007-2017 років за програмою НАТО-Україна з перепідготовки військовослужбовців організовано перепідготовку 732 осіб на 350-годинних курсах та 30 осіб на 100-годинних курсах [12].

Таким чином, спільні дії України та НАТО дозволили більш повно вирішити питання перепідготовки і соціальної адаптації військовослужбовців Збройних Сил України.

На курсах слухачі набували знання та навички за новими цивільними спеціальностями, які необхідні їм для адаптації і працевлаштування на підприємствах, в організаціях, установах. Заняття проводилися протягом 500

годин. Окрім профільних дисциплін, випускникам надавали знання з англійської мови та вчили основам лідерства. Після закінчення курсів випускники отримували свідоцтва про підвищення кваліфікації державного зразка та міжнародні сертифікати НАТО.

Отже, в Україні в досліджуваний період було впроваджено різні соціальні програми за підтримки НАТО. За цей час понад 8,8 тисяч колишніх військовослужбовців ЗСУ отримали знання за цивільними спеціальностями, на які у суспільстві є попит. Питання адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, до цивільного життя набуває значно більшої ваги. Адже реалізація цих заходів підвищує соціальну захищеність «запасників», підвищує привабливість і престижність військової служби та розвиває стійку мотивацію до неї.

Держава повинна приймати участь в адаптації не тільки військовослужбовців, звільнених з військової служби, а також і членів їх сімей. Особливої актуальності це набуває у важкий для України час випробувань, коли для захисту цілісності території держави кращі сини віддають не тільки своє здоров'я, а навіть і життя.

Список використаних джерел та літератури:

1. 2009 – перепідготовка та допомога у працевлаштуванні звільненим військовослужбовцям // Народна Армія. – 2009. – 13 березня. – С. 3.

2. Бідюк Н.М. Соціально-адаптаційне професійне навчання безробітних військовослужбовців, звільнених у запас / Н. Бідюк // Вісник. Педагогічні науки. – Черкаси, 2009. – Вип. 147. – С. 28–32.

3. Буряк О.О. Соціальна адаптація армії України до нових умов існування / О. Буряк, М. Гіневський // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил, 2014. – Вип. 4(41). – С. 160–166.

4. Відносини Україна-НАТО в цифрах і фактах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=273&art_id=1674&lang=uk – (Дата звернення: 31.01.2018 р.). – Назва з екрану.

5. Колишні військові пройшли перепідготовку за програмою НАТО-Україна // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://primiske.com.ua/2017/12/20/> – (Дата звернення: 12.02.2018 р.). – Назва з екрану.

6. Коренчук О. 2007 – перепідготовка та допомога у працевлаштуванні звільненим військовослужбовцям Збройних Сил України / О. Коренчук. – К., 2007. – 78 с.

7. Красильщиков А.Л. Соціальна адаптація звільнених у запас військовослужбовців (проблеми та досвід їх вирішення в Україні та зарубіжних країнах) / А. Красильщиков // Демографія та соціальна економіка. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал. – 2005. – № 2. – С. 117–125.

8. Лазарев В.В. Проблеми соціальної адаптації звільнених військовослужбовців (їхніх родин) / В. Лазарев // Стратегічна панорама. – 2005. – № 1. – С. 130–138.

9. Парламентські слухання «Про стан та перспективи розвитку воєнної організації та сектору безпеки України» / За заг. ред. І.М. Грабовенка. – К.: Парламентське видавництво, 2012. – 160 с.

10. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/ed19911220> – (Дата звернення: 10.01.2018 р.). – Назва з екрану.

11. Програма НАТО-Україна з перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/news/12588.html?PrintVersion> – (Дата звернення: 30.01.2018 р.). – Назва з екрану.

12. Результати діяльності Хмельницького центру перепідготовки та соціальної адаптації в 2009-2013 рр. Харківський регіон // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://retrain.km.ua/hcre2010.htm> – (Дата звернення: 30.11.2017 р.). – Назва з екрану.

13. Соціальна адаптація військовослужбовців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mipk.kharkiv.edu/index.php?id=792> – (Дата звернення: 31.01.2018 р.). – Назва з екрану.

14. Танасійчук О. Українські військові отримують цивільні спеціальності / О. Танасійчук // Народна армія. – 2000. – 14 червня. – С. 5.

15. Центральний державний архів вищих органів влади України, м. Київ, ф. 5246, оп. 1, спр. 18, 140 арк.

16. Щербінін О. Соціальна політика чи соціальний популізм? / О. Щербінін // Військо України. – 2009. – № 11(113). – С. 14–16.

References

1. 2009 – perepidhotovka ta dopomoha u pratsevlashtuvanni zvilnenym viiskovosluzhbovtsyam (2009). *Narodna armii*, 13 Bereznia, p. 3.

2. BIDYUK, N.M. (2009) Socialno-adaptatsine profesine navchannya bezrobitnykh viiskovosluzhbovtsiv, zvilnenykh u zapas. *Visnyk. Pedagogichni nauky*. 147, p. 28–32.

3. BURYAK, O.O.; HINEVSKYI, M.I. (2014) Socialna adaptatsia armii Ukrainy do novykh umov isnuvannia. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh Syl*. 4(41), p. 160–166.

4. Vidnosyny Ukraina-NATO v tsyfrakh i faktakh. [Online]. Available from: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=273&art_id=1674&lang=uk [Accessed: 31th January, 2018].

5. Kolyshni viiskovi proishly perepidhotovku za prohramoiu NATO-Ukraina [Online]. Available from: <http://primiske.com.ua/2017/12/20/> [Accessed: 12th February, 2018].

6. KORENCHUK, O. 2007 – perepidhotovka ta dopomoha u pratsevlashtuvanni zvilnenym viiskovosluzhbovtsyam *Zbroynykh Syl Ukrainy*. Kyiv.

7. KRASYLSHCHYKOV, A.L. (2005) Socialna adaptatsia zvilnenykh u zapas viiskovosluzhbovtsiv (problemy ta dosvid yikh vyrishennia v Ukrainy ta

zarubizhnykh krayinakh). *Demohrafiia ta socialna ekonomika. Naukovo-ekonomichnyi ta suspilno-politychnyi zhurnal*. 2, p. 117–125.

8. LAZAREV, V.V. (2005) Problemy socialnoyi adaptatsii zvilnenykh viiskovosluzhbovtiv (yikhnikh rodyn). *Stratehichna panorama*. 1, p. 130–138.

9. HRABOVENKO, I.M. (ed.) (2012) *Parlamentski slukhannia «Pro stan ta perspektyvy rozvytku voyennoyi orhanizatsii ta sektoru bezpeky Ukrainy»*. Kyiv: Parlamentske vydavnytsvo.

10. *Zakon Ukrainy № 2011-XII vid 20 hrudnia 1991 r. Pro socialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv i chleniv yikh simey* (1991). [Online]. Available from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/ed19911220> [Accessed: 10th January, 2018].

11. Prohrama NATO-Ukraina z perepidhotovky ta socialnoyi adaptatscii viiskovosluzhbovtiv [Online]. Available from: <http://www.msp.gov.ua/news/12588.html?PrintVersion> [Accessed: 30th January, 2018].

12. Rezultaty diialnosti Khmelnytskoho centru perepidhotovky ta socialnoyi adaptatscii v 2009-2013. Kharkivskiy rehion [Online]. Available from: <http://retrain.km.ua/hcre2010.htm> [Accessed: 30th November, 2017].

13. Socialna adaptatsciia viiskovosluzhbovtiv [Online]. Available from: <http://www.mipk.kharkiv.edu/index.php?id=792> [Accessed: 31 Sichnia 2018].

14. TANASIICHUK, O. Ukrainski viiskovi otrymuiut tsyvilni spetsialnosti. (2000). *Narodna armia*, 14 Chervnia, p. 5.

15. Centralnyi derzhavnyj arkhiv vyshhykh orhaniv vlady Ukrainy, m. Kyiv, fond 5246, opis 1, sprava 18, 140 ark.

16. SHHERBININ, O. (2009) Socialna polityka chy socialnyi populizm? *Viisko Ukrainy*. 11(113), p. 14–16.

Iryna Avtushenko, PhD (History), assistant professor
National Transport University, Kyiv

THE RETRAINING OF THE SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE WITHIN THE FRAMEWORK OF THE NATO-UKRAINE PROGRAM

***Abstract.** The reduction and reform of the Armed Forces of Ukraine has caused the social issues associated with adapting to the new living conditions and the activities of the servicemen dismissed from the military service to the reserve or retirement. During the period of transition from military life to civilian, many officers needed retraining for gaining new civilian specialties, which required financial support from the state. But the difficult situation in the country did not allow massively invest the budgetary funds needed to solve this issue. That is why the NATO's support concerning the financing of programs aimed at social adaptation of servicemen dismissed from military service, as well as those included in the plan of dismissal from the Armed Forces of Ukraine, becomes dramatically important. In the years of independence, by means of these programs over 8 thousand servicemen have been retrained. For implementation of programs for the adaptation of servicemen all over the country, the centers for training of servicemen have been set up in the cities. Therefore these centers supported a large number of the dismissed servicemen or those who were to be dismissed, by giving them the opportunity to get a civilian specialty which was in demand in the labor market.*

***Key words:** servicemen, the NATO-Ukraine program, adaptation, the Armed Forces of Ukraine, training centers, employment.*

Надійшла до редколегії 15.10.2018

УДК 94: 329 (410) Лейб

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.113-128>

Ольга Бутурлімова,

аспірантка,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

БОРОТЬБА ЛЕЙБОРИСТСЬКОЇ ПАРТІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЗА ВИБОРЦІВ В 20-Х РР. ХХ СТОРІЧЧЯ

Анотація. У статті зроблено спробу проаналізувати причини успіхів британських лейбористів на парламентських та муніципальних виборах в 20-х роках ХХ ст. Основна увага звертається на вивчення організаційних форм партійної роботи з електоратом, аналізуються передвиборчі маніфести і програмні документи. В статті використовуються статистичні дані: результати виборів, кількість електорату до і після Виборчої реформи 1918 р., кількість членів Лейбористської партії, результати всезагальних виборів по округах.

Висвітлено відносини Лейбористської партії з церквами у Великій Британії, їх вплив на голоси виборців. Розглянуто «стратегію» формування політичної програми в сільськогосподарських регіонах країни.

Особливо відзначається значущість 1918 р. на шляху перетворення Лейбористської партії у масову, широко представлену, парламентську партію. В цьому році відбулася реорганізація партії, було запроваджено нову політичну програму, майже втричі збільшилась кількість виборців після виборчої реформи 1918 р. Все вищезазначене, ще й послаблення ліберальної партії, сприяло перетворенню лейбористів на впливову політичну силу загальнонаціонального рівня, яка стала серйозним конкурентом для консерваторів. Однак боротьба лівих і правих течій в партії, відсутність переконливої більшості в Парламенті, «брудні» технології політичних опонентів, кризове економічне положення в країні змушували виборців

сумніватися в можливостях партії захищати їх інтереси на вищому державному рівні.

Ключові слова: *Лейбористська партія, Велика Британія, Англійська Церква, результати виборів, сільські округи.*

На початку ХХ ст. на політичну сцену Великої Британії виходить Лейбористська партія. Ця політична сила пройшла складний шлях свого утвердження і стала однією з провідних партій в країні. Особливо показовими були успіхи лейбористів в 20-х роках ХХ ст., коли стрімко збільшився їх електорат, а відтак, зросло і представництво у Парламенті (63 місця в 1918 році, 142 в 1922 та 288 в 1929) [15, р. 96-98]. Саме тоді партія набула першого досвіду управління державою, отримавши право сформувати уряд.

Історії Лейбористської партії приділяється велика увага зарубіжних дослідників. Серед фундаментальних праць варто відзначити роботи Джона Коула [14], Генрі Пеллінга [21], Річарда Мілібенда [3], Кевіна Моргана [20], Річарда Лімана [18], Девіда Маркванда [19], Ендрю Торпа [22]. Заслуговує на увагу дослідження Крістофера Ховарда [16] про діяльність місцевих осередків Лейбористської партії. Вітчизняна історична наука, на жаль, не має на сучасному етапі свого розвитку спеціального дослідження з даної проблематики в зазначений період. Опубліковані праці мають, в основному, політологічний напрям і головна увага в них звертається на дослідження електорату Лейбористської партії часів Тоні Блера [7, 9].

Відразу необхідно наголосити, що передвиборча пропаганда та організація партійної роботи з електоратом є важливим фактором, який впливає на хід і результати виборів та політику партії. Тому, автор в першу чергу, зробить спробу проаналізувати корпус виборців Лейбористської партії, зверне увагу на їх уподобання, визначить коливання, які відбувалися в середовищі тих людей, які голосували за лейбористів.

1918 рік став дуже важливим для становлення і розвитку Лейбористської партії. Саме тоді було закладено фундамент «великих успіхів» цієї політичної

сили, які сталися в 20-х рр. ХХ ст. Першим важливим кроком партії на зустріч майбутньому успіху став її вихід з коаліції Д. Ллойд Джорджа.

В результаті, перейшовши в опозицію та висунувши на загальних виборах в грудні 1918 р. досить радикальну програму реформ, авторитет лейбористів значно зріс в очах британського суспільства. У передвиборчому маніфесті лейбористів першими були слова про визначну роль Лейбористської партії у розбудові миру в усьому світі [17, р. 16]. Партія, також, активно виступала за вивід військ з радянської Росії та захист її «демократичного руху» [17, р. 16]. Важливим було гасло «Свободу Ірландії!» [17, р. 16–17]. та заклики до скасування військової повинності, націоналізації землі, будівництва нових будинків для робітників та обкладання великого капіталу особливим податком. Крім того лейбористи боролися за рівноправ'я жінок у суспільстві та за націоналізацію «життєво важливих галузей» промисловості [17, р. 18].

Збільшенню електорату Лейбористської партії значною мірою посприяло прийняття в червні 1918 р. нової програми та нового статуту, внаслідок чого розширився соціальний склад членів партії і зріс її виборчий корпус.

Дуже важливе значення мала і виборча реформа, проведена ще в лютому 1918 р., яка скасувала майновий ценз для чоловіків та надала виборчі права жінкам старше 30 років з мінімальним майновим цензом. Ці нововведення збільшили кількість виборців з 7,7 млн. до 21,75 млн. чоловік [12, р. 240]. Жінки тепер склали майже 40% від загальної кількості виборців, що змушувало лейбористів уважно ставитися до цієї частини електорату [13, р. 7 – 8].

Отже, збільшення кількості виборців після проведення Парламентської реформи та ідеологічна і організаційна перебудова Лейбористської партії у 1918 році заклали фундамент для посилення впливу цієї політичної сили в суспільстві та перетворення її на масову партію, в яку тепер входили не тільки робітники, але й інтелігенція.

Важливим критерієм оцінки електорату є тип діяльності та місце проживання виборця [10, с. 105]. Для лейбористів це були переважно

робітники, які мешкали у великих містах та промислових районах країни. Якщо зробити аналіз результатів загальних виборів по виборчим округам, то видно, що найбільше місць у Парламент лейбористській партії забезпечили Лондонський виборчий округ та саме місто, Північно-Західна та Північно Східна Англія, Йоркшир, Шотландія та Уельс [12, р. 222]. В той же час жодного кандидата від лейбористів за період 1918 – 1931 рр. не пройшло від Північної Ірландії та університетів. Мінімумально результативними регіонами для Лейбористської партії були сільськогосподарські райони Південно-Східної, Південно-Західної та Східної Англії. В Західному та Східному Мідлендсі сили провідних партій були представлені приблизно порівну. Регіоном, в якому лейбористи завжди вигравали на усіх загальних виборах протягом 1918 – 1931 рр. був Уельс, а також Шотландія, якщо не враховувати 10 програних консерваторам місць в 1924 р. [12, р. 222].

Серед актуальних питань другої половини 20-х рр. минулого століття для лейбористів залишалась проблема розширення електорату за рахунок змішаних та сільськогосподарських округів, тобто залучення на свій бік сільського виборця [16, р. 69 – 70]. Після падіння першого Лейбористського кабінету 1924 р. вирішення цієї проблеми стало для партії дуже важливим. Адже на Півдні та Південному Заході Англії розташовувались великі сільськогосподарські регіони, які масово підтримували опозиційні партії і були мало знайомі з лейбористською ідеологією. Населення цих регіонів, у порівнянні с промисловими районами, в повоєнні роки не виявляло особливої схильності до зміни власних політичних пріоритетів. Лідер Ліберальної партії Д. Ллойд-Джордж так охарактеризував цю ситуацію: «Лише одна річ відділяє цю країну від соціалізму – той факт, що сільськогосподарський робітник ними (лейбористами) ще не завойований» [8, с. 86].

Але боротьба за сільськогосподарського робітника ускладнювалася багатьма факторами. По-перше, в другій половині 20-х рр. ХХ ст. партії потрібно було закласти основи для подальшого закріплення позицій в цих округах. В зазначений період в Парламенті від сільськогосподарського округу

був представлений лише один кандидат – Ноель Бакстон, міністр сільського господарства в Лейбористських урядах 1924 та 1929 рр. По-друге, боротьба за сільські округи проходила під час перебування партії в опозиції, яка в ці роки намагалась відновити свій вплив. По-третє, ситуація з сільським господарством в країні була складною. Від партії, яка намагалась завоювати симпатії виборців в сільських округах, вимагалась конструктивна програма вирішення кризової ситуації. Тому лейбористи повинні були обрати методи пропаганди та відпрацювати найкращі підходи і засоби боротьби за нового виборця.

Лейбористи не мали одностайної позиції з приводу боротьби за голоси фермерів. Проте, в партії розуміли, що округи неможливо виграти тільки за підтримки сільських робітників, тому необхідно було мати програму, звернену як до сільськогосподарських робітників так і до фермерів. Ситуація ускладнювалась і тим, що лейбористська партія ще не мала такої програми, а Ліберальна партія в жовтні 1925 р. презентувала власну сільськогосподарську програму, відому під назвою «Зелена книга». Лейбористська газета «Дейлі Геральд» з тривогою писала, що у випадку, якщо лейбористи не зможуть швидко запропонувати щось краще, ліберальна програма завдасть значного удару в боротьбі за сільськогосподарській електорат [8, с. 92].

На лейбористській конференції восени 1925 р. у Ліверпулі було прийнято рішення про напрацювання офіційної партійної програми по сільському господарству. Було створено спеціальний комітет під керівництвом Дж. Далласа. Комітет розпочав свою роботу і в результаті восени 1926 р. на черговій партійній конференції вже був представлений проект програми. Цей проект мав стати основою широкомасштабної пропагандистської компанії. Програма була офіційно схвалена щорічною лейбористською конференцією 1926 р. в Маргіті. Відтепер лейбористи мали офіційну сільськогосподарську програму, з якою можна було звернутися до нового нетрадиційного для цієї політичної сили виборця.

Перед початком цієї компанії на сторінках «Дейлі Геральд» з'явилася стаття Рамзі Макдональда, де автор говорить про пріоритетне значення

боротьби за сільськогосподарського виборця на даному етапі партійного розвитку. Він визнавав що розпочинає компанію з невеликим запізненням через нестачу фінансових ресурсів і наголосив, що найближче завдання партії, полягає в тому, щоб до весни сільські регіони країни дізналися про плани лейбористів [8, с. 109].

З ініціативи Рамзі Макдональда відбулась перша лейбористська демонстрація і регіональна конференція в Лінкольнширі 18 грудня 1926 р. Вже взимку 1927 р., починаючи з 8 січня відбулися подібні заходи в Бекінгемширі, Нортamptonширі, Сорреї, Ланкаширі. Більшість конференцій очолював лідер партії Рамзі Макдональд. Активно працювали в цьому напрямку і голова лейбористської партії Ф.О.Робертс, колишній міністр сільського господарства Н. Бакстон, колишній секретар міністерства сільського господарства У.Р.Сміт та Дж.Даллас. Всі вони взяли безпосередню участь і в розробці програми. Крім того, долучився до цієї роботи і представник в Палаті Лордів – граф де Ла Уорр. Пізніше до нього приєдналися і колишні члени лейбористського кабінету лорд Олівер і лорд Пармур. Активна участь лордів в компанії повинна була викликати особливу довіру консервативних сільських мешканців.

Якщо говорити про сільськогосподарську програму більш конкретно, то слід сказати, що вона охоплювала широке коло проблем актуальних для сільського мешканця. Дотримуючись традиційної ідеї суспільної власності на землю лейбористи намагались розробити проект привабливий як для сільськогосподарських робітників, так і для фермерів. Сільськогосподарським робітникам обіцяли вирішити проблеми прожиткового мінімуму і житла, фермерам – стабілізувати ціни, зупинити зловживання торгових посередників, покращити систему транспортування сільськогосподарської продукції, сприятливе кредитування і страхову систему. Окремий розділ програми був присвячений освітній реформі в галузі покращення початкової освіти, безкоштовної середньої освіти на селі, розвитку вищої сільськогосподарської освіти в університетах країни та державній підтримці дослідників в цій галузі.

Крім того, планувалось, що націоналізація землі надасть змогу провести розширену програму лісонасаджень.

У результати потужної сільськогосподарської компанії лейбористи мали як успіхи, так і невдачі. Наприклад, у традиційно консервативному окрузі Фавершем, лейбористи суттєво зменшили розрив у кількості поданих голосів, практично наздогнавши консерваторів. Так само і в Камартені (Західний Уельс), традиційному ліберальному окрузі, де лейбористи програли тільки символічну кількість голосів [12, р. 222]. «Нам казали, що ми не зможемо вплинути на сільські округи, – заявляв Рамзі Макдональд, – ми зробили це на цьому тижні і зробимо знову і знову» [8, с. 116]. Однак, як показали вибори 1929 р., хоча лейбористи і досягли значних успіхів і завоювали деякі сільські округи, але масового переходу сільськогосподарських мешканців на бік лейборизму не відбулося. Хоча, на наш погляд, це не применшує загальної значимості успіху лейбористського руху, в другій половині 20-х рр. Цікаво, що Дж. Далас, виступаючи на партійній конференції восени 1927 р. зазначив, що компанія у сільській місцевості виявилась однією з найбільших в лейбористській практиці, і в той же час найбільш дешевою [8, с. 119].

Важливою причиною успіху лейбористів у 20-х рр. ХХ ст. був крах лібералізму кінця 1922 р. Після створення лейбористської партії, ліберальна втратила свої позиції і перестала бути офіційним представником робітничого класу. З 1918 р. значна частина середніх прошарків населення починають підтримувати лейбористів. Симпатії до лібералів серед населення постійно зменшувались, партія перебувала у кризовому становищі. До того ж в консервативних колах постійна обговорювалась тема розриву коаліції.

На поч. 20-х рр. минулого століття починається процес «переливання крові» від лібералів до лейбористів та консерваторів [4, с. 20]. До останніх відходили переважно представники великої буржуазії, а лейбористська партія, як вже зазначалося вище, поповнила свої лави ліберально налаштованими реформістами з середовища дрібної та середньої буржуазії. Втративши здатність завойовувати політичну владу, ліберали почали забезпечувати

консерваторів «найкращим розумом й характерами», а лейбористів – ідеями. [18, с. 39] . Таким чином в 1922 році лейбористська партія витискає лібералів з політичного поля та впевнено займає своє місце в двопартійній системі Великої Британії. Це підтвердили й вибори того ж року, на яких за лейбористів проголосувало майже на 2 млн. більше ніж у 1918 р., що надало їм 142 місця у Парламенті [12, р. 214 – 215].

Після виборів 1922 р. тенденція зростання популярності лейбористської партії продовжувалася. Якщо порівняти результати загальних виборів 1922 та 1923 рр. по округах., то виходить, що кількість обраних членів в Парламент від традиційно успішних районів – Північної Англії, Шотландії та Уельсу – збільшилася зовсім не суттєво, а від менш вдалих регіонів або зовсім програшних – Центральної та Південної Англії – значно зросла порівняно з попередніми результатами [12, р. 222]. Таким чином, ці дані ілюструють появу довіри до партії у виборців в регіонах, де перемагали раніше інші партії і збереження підтримки в округах, де лейбористи домінували. Тобто, обрана тактика боротьби в Парламенті, в місцевих партійних організаціях, удосконалення партійної політичної програми та робота по її поширенню і поясненню серед населення виявилася вдалою і дала свої позитивні результати.

Період з кінця 1923 і на початку 1924 рр. став, також, визначним в історії Лейбористської партії. Ця політична сила продовжувала нарощувати свої оберти та змогла в результаті загальних виборів, проведених в грудні 1923 р., забезпечити рекордне на той час для лейбористів 191 місце у Парламенті [12, р. 215]. Саме за результатами цих виборів партія вперше в своїй історії мала змогу сформувати свій власний уряд.

Окрім зазначених вище причин цього успіху слід звернути увагу й на інші фактори, які вплинули на зростання авторитету лейбористів. Так, невдачі політики консервативного уряду С. Болдуїна та проблема безробіття змушували прислуховуватися електорат до лейбористів, які у своєму передвиборчому маніфесті презентували програму подолання безробіття в країні та

проголошували необхідність широкого соціального захисту літніх людей, вдів та дітей [17, р. 23-25].

Успіхи лейбористів на парламентських виборах в 20-х рр. ХХ ст. зумовлювались і організацією партійної роботи з електоратом. Важливим засобом для впливу на електорат, наприклад, була партійна преса. Головними друкованими органами лейбористської партії, через які здійснювалася агітація населення, були “Дейлі Геральд” – щоденна газета, яка знаходилася під контролем самої партії та конгресу тред-юніонів, та “Сандей Уоркер” – щотижнева газета, орган лівого крила британського робітничого руху. Разом з тим можна стверджувати, що лейбористська преса місцевих рівнів (“Бірмінгем Таун Краєр”, “Нотінгем Трібьюн”, “Дербшир Уоркер”, “Глазго Фовард”) була набагато якісніша та більш впливала на населення, завдяки врахуванню місцевих особливостей та потреб [16, р. 75-76]. Цікавим є і той факт, що навіть під час невдач на виборах в Парламент, лейбористська партія виграла в більшості округах на виборах в муніципалітет. Це було зумовлено продуманою виборчою компанією на місцях.

Корисною ініціативою для «перетягування» на свій бік електорату було створення в багатьох провінційних центрах спортивних ліг (з футболу, тенісу, дартсу) та духових оркестрів. На 1926 рік вже існувало 94 хори лейбористів, якій пізніше навіть об'єднались в Хоровий Союз лейбористської партії. Партійне керівництво небезпідставно сподівалося, що такі заходи будуть корисними [16, р. 76-77].

Ще одним важливим кроком до завоювання виборців було налагодження тісної співпраці лейбористів з Англіканською церквою, що було пов'язано з міцними впливами ідей християнського соціалізму всередині лейбористської партії. По закінченню війни все більше священників Англіканської церкви вдавалися до підтримки Лейбористської партії. Єпископ Пітерборо, наприклад, стверджував, що більша частина духовенства голосує за лейбористську партію [16, р. 68]. Його публічна підтримка Лейбористської партії була винятковою

серед англокатоликів Східного Мідлендсу. Були приклади Лейбористських активістів і серед нонконформістських церков [16, р. 69].

Післявоєнні відносини між лейбористським рухом і Церквою Англії пов'язані з діяльністю руху «За Життя і Свободу» заснованого Віл'ямом Темпелом, Альбертом Менсбриджем, Х. Р. Л. Шепардом та іншими англіканцями, багато з яких були капеланами у військових частинах під час Першої світової війни. Р. Тоуні та В. Темпл, які к 1918 р. вступили до лав Лейбористської партії були ідейними засновниками її соціальних і моральних реформ. Рух «За Життя і Свободу» посилювався в 20-х рр. ХХ ст. Найбільш значущою подією було проведення міжконфесійної конференції з Християнської політики, Економіки, Громадянської позиції (англійською Сорес) у Бірмінгемі в квітні 1924 р. По суті це було об'єднання християнських соціалістів, освічених педагогів-теоретиків і екуменістів. В подальшому це об'єднання змінювало мейнстрім в Англіканській церкві. Пізніше, Вільям Темпл обійме посаду архієпископа Йорського (1929 – 1942). Завдяки його діяльності Церква Англії відіграє позитивну роль в подоланні впливів фашистських організацій і підготовки суспільства до реформ, які були втілені у життя лейбористським урядом післявоєнного часу [1, с. 239].

Крім агітаційної підтримки у проповідях, була і підтримка справами. Зокрема, настоятель Абердінського собору в Лондоні, дозволив розвісити передвиборчі плакати Лейбористської партії [5, с. 16].

Таким чином, проповідницька діяльність служителів церкви сприяла збільшенню підтримки Лейбористської партії серед населення, що допомагало збільшувати кількість тих, хто віддавав свої голоси за лейбористів.

Необхідно звернути увагу на те, що після жовтневих загальних виборів 1924 р. лейбористи вперше втрачають свої місця в Парламенті [12, р. 214]. Найголовнішою причиною такої невдачі, на нашу думку, став негативний вплив на електорат так званого «листа Зінов'єва», оприлюдненого за чотири дні до виборів в газеті «Дейлі Мейл». Це була акція застосування «брудних технологій» консерваторами проти лейбористів напередодні виборів. У «листі

Зінов'єва» викладалась вказівка комуністичній партії Англії скинути англійський буржуазний уряд [1, р. 7] та був заклик до приєднання усіх лівих сил до світової революції. В умовах нещодавнього перебування лейбористів у влади та підписання британсько-радянської угоди 1924 р., лист такого змісту серйозно сколихнув електорат Лейбористської партії. Виборці дуже були налякані «червоною загрозою» [2, с. 266], що змусило їх віддати свої голоси за консерваторів.

Певному хитанню симпатій виборців сприяла і тимчасова втрата підтримки з боку Англіканської церкви. Це було зумовлено тим, що лейбористи відмовилися визнавати факт гоніння християн більшовиками в СРСР в 20-х роках ХХ ст. [16, р. 69]. Крім того, за відсутності більшості в Палаті Громад, уряд Джеймса Рамзі Макдональда не міг проводити серйозну соціальну політику, що і відштовхнуло від лейбористських уподобань частину виборчого корпусу, який очікував рішучих дій від лейбористів.

Отже, протягом 1918 – 1929 рр. простежується стрімке посилення позицій Лейбористської партії. Після виборчої реформи 1918 р. Лейбористська партія змінює свою політичну програму, тактику та методи передвиборчої боротьби. Реорганізація Лейбористської партії 1918 р. зумовила перетворення її в масову політичну партію Великої Британії. Поповнення лав лейбористів дрібною та середньою буржуазією, інтелігенцією сприяло ще більшому розширенню виборчого корпусу Лейбористської партії. Після формування першого Лейбористського уряду партія отримала новий досвід управління державою і зрозуміла необхідність парламентської більшості, а звідси зародились намагання залучитися підтримкою більшої кількості виборців. Але результати виборів 1924 р. були для партії невдалими. Застосування консерваторами брудних технологій, так званий «лист Зінов'єва», втрата підтримки з боку Англіканської церкви негативно вплинули на електорат лейбористів. Знаходячись в опозиції, вони розпочали боротьбу за нового для партії виборця в сільських місцевостях, уважніше підходили до організації партійної преси і роботи в місцевих осередках партії.

Список джерел та літератури

1. Великобритания: эпоха реформ / под ред. А. А. Громыко. – М.: Издательство «Весь мир», 2007. – 536 с.
2. Волков Ф.Д. Тайны Уайтхолла и Даунинг-стрит / Ф. Волков. – Москва: Мысль, 1980. – 462 с.
3. Милибенд Р. Парламентский социализм. Исследования политики лейбористской партии / Р. Милибенд. – Москва: Прогресс, 1964. – 508 с.
4. Перегудов С.П. Лейбористская партия в социально-политической системе Великобритании / С. Перегудов. – Москва: Наука 1975. – 413 с.
5. Сарне Л. Робітнича партія Англії і релігія / Л. Сарне. – Харків-Київ: Державне видавництво «Пролетар», 1931. – 83 с.
6. Согрин В.В. Британский либерализм: этапы развития и течения / В. Согрин // Новая и новейшая история. – 1996. – №4. – С. 38–42.
7. Соколов А.С. Генезис і еволюція політики англійського лейборизму: сутність, методи, концепції (історико-політологічний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. Наук: 23.00.02/А. С. Соколов. – Чернівці, 2010. – 18 с.
8. Суслопарова Е.А. Эволюция лейбористской партии Великобритании во второй половине 20-х гг. XX века / Е. А. Суслопарова. – Москва: издательство Московского университета, 2007. – 364 с.
9. Чорняк З.С. Зміни в організаційній структурі Лейбористської партії Сполученого Королівства: чинники та політичні наслідки / З.С. Чорняк // Політичне життя, 2016. – С .155-161 [Електронний ресурс] – Режим Доступу: <http://jpl.donnu.edu.ua/article/view/2692/0> Дата звернення: 06.09.2018. – Назва з екрану.
10. Шведа Ю.Р. Політичні партії: Енциклопедичний словник / Ю. Шведа. – Львів: Астролябія, 2005. – 487 с.
11. Bennett G. The Zinoviev Letter: Conspiracy That Never Dies / G. Bennett. – Oxford, 2018 [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://books.google.com.ua/books?id=nh5pDwAAQBAJ&pg=PT373&dq=zinoviev>

+letter&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwj4wrGXk6jdAhXG8ywKHTQ1A2wQ6AEISTAE#v=onepage&q=zinoviev%20letter&f=false – Last Access: 06.09.2018. – Title from the Screen.

12. Butler, D. British Political Facts, 1900-1994 / D. Butler, G. Butler. – London: Macmillan, 1994. – 541 p.

13. Butler D.E. The Electoral System in Britain since 1918 / D. Butler. – Oxford, 1963. – 232 p.

14. Cole G.D.H. A History of the Labour Party from 1914 / G. Cole. - London : Routledge and Kegan Paul Ltd, 1948. – 522 p.

15. Cook C. The Longman Handbook of Modern British History, 1714-2001 / C. Cook, J. Stevenson. – London: Longman, 2001. – 506 p.

16. Howard C. Expectations Born to Death: Local Labour Party Expansion in the 1920s / C. Howard // The Working Class in Modern British History. – Cambridge: Cambridge U. P., 1983. – P. 65 – 81.

17. Labour Party General Election Manifestos, 1900-1997/ ed. by I. Dale. – Lnd-NY, 2000. – 396 p.

18. Lyman R. W. The First Labour Government, 1924/ R. Lyman. – London: Chapman & Hall, 1957. – 302 p.

19. Marquand D. Ramsay Macdonald / D. Marquand. – London: Richard Cohen Books, 1997. – 859 p.

20. Morgan K. Ramsay Macdonald/ K. Morgan. – London: Haus Publishing, 2006. – 157 p.

21. Pelling H.A. A Short History of the Labour Party/ H. Pelling. – London : Macmillan, 1961. – 135 p.

22. Thorpe A. A History of the British Labour Party / A. Thorpe. – Palgrave, 2015 [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://books.google.com.ua/books?id=3plMDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=thorpe+andrew+a+history+of+the+labour+party&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjGs7Sir6bdAhWCDCwKHVylAgAQ6AEIJzAA#v=onepage&q=thorpe%20andrew%20a> – Last Access: 06.09.2018. – Title from the Screen.

References:

1. GROMYKO, A. (ed.) (2007) *Velikobritaniya: epokha reform*. Moskva: Isdatelstvo «Ves mir».
2. VOLKOV, F.D. (1980) *Tajny Uajtxolla y Daunynh-stryt*. Moskva: Mysl".
3. MYLYBEND, R. (1964) *Parlamentskyj socyalyzm. Yssledovanyya polytyky lejborystskoj partyy*. Moskva: Prohress
4. PEREGUDOV, S.P. (1975) *Leyboristskaya partiya v sotsialno-politicheskoy sisteme Velikobritanii*. Moskva: Nauka
5. SARNE L. (1931) *Robitnycha partiya Anhliyi i relihiya*. Xarkiv-Kyyiv: Derzhavne vydavnyctvo «Proletar»
6. SOHRYN V.V. (1996) Brytanskyj lyberalyzm: etapy razvytyya y techenyya. *Novaya y novejshaya ystoryya*. 4, p. 38–42.
7. SOKOLOV A.S. *Henezys i evolyuciya polityky anhlijs"koho lejboryzmu: sutnist", metody, koncepciyi (istoryko-politologichnyj analiz)*. (2010) Unpublished Thesis Abstract (PhD). Chernivetskiy natsional'nyy universytet im. Yu. Fed"kovycha
8. SUSLOPAROVA E.A. (2007) *Evolyuciya lejborystskoj partyy Velykobrytanyy vo vtoroj polovyne 20-x hh. XX veka*. Moskva: yzdatel"stvo Moskovskoho unyversyteta.
9. CHORNYAK Z. (2016) Zminy v orhanizacijnij strukturi Lejborysts"koyi partyi Spoluchenooho Korolivstva: chynnyky ta politychni naslidky. *Politychne zhyttya*, p. 155 – 161 [Online] Available from: <http://jpl.donnu.edu.ua/article/view/2692/0> [Accessed: 03th Sept. 2018].
10. SHVEDA Yu.R. (2005) *Politychni partyi: Encyklopedychnyj slovnyk*. L"viv: Astrolyabiya.
11. BENNETT G. (2018) *The Zinoviev Letter: Conspiracy That Never Dies*. [Online]. Available from: <https://books.google.com.ua/books?id=nh5pDwAAQBAJ&pg=PT373&dq=zinoviev+letter&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwj4wrGXk6jdAhXG8ywKHTQ1A2wQ6AEISTAE#v=onepage&q=zinoviev%20letter&f=false> [Accessed: 6th Sept 2018]

12. BUTLER, D., BUTLER, G. (1994) *British Political Facts, 1900 – 1994*. London: Macmillan.
13. BUTLER D. E. (1963) *The Electoral System in Britain since 1918*. Oxford: Oxford U.P.
14. COLE, G.D.H. (1948) *A History of the Labour Party from 1914*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
15. COOK, C., STEVENSON, J. (2001) *The Longman Handbook of Modern British History, 1714 – 2001*. London: Longman
16. HOWARD C. (1983) *Expectations Born to Death: Local Labour Party Expansion in the 1920s. The Working Class in Modern British History* Cambridge: Cambridge U. P.
17. DALE I. (2000) *Labour Party General Election Manifestos, 1900 – 1997*. London-NewYork: Routledge
18. LYMAN R. W. (1957) *The First Labour Government, 1924*. London: Chapman & Hall.
19. MARQUAND D. (1997) *Ramsay Macdonald*. London: Richard Cohen Books.
20. MORGAN K. (2006) *Ramsay Macdonald*. – London: Haus Publishing.
21. PELLING, H.A. (1961) *A Short History of the Labour Party*. London: Macmillan.
22. THORPE A. (2015) *A History of the British Labour Party*. Palgrave. [Online]. Available from: <https://books.google.com.ua/books?id=3plMDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=thorpe+andrew+a+history+of+the+labour+party&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjGs7Sir6bdAhWCDCwKHVylAgAQ6AEIJzAA#v=onepage&q=thorpe%20andrew%20a> [Accessed 06.09.2018].

Olha Buturlimova,

Post-graduate Student,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

BRITISH LABOUR PARTY IN THE 1920s: THE ELECTORAL COMPETITION

***Abstract.** The article examines the processes of growth of the British Labour Party in the early XXth century. The reasons of Labour Party's success on parliamentary and municipal elections in the 1920s have been analyzed. The main attention is paid to the party's activities in constituencies and analysis of Labour Party General Election Manifestos, General Elections Results and other statistic data.*

The relations between the Labour Party and churches in Great Britain have also been investigated. The support of the Anglican Church and denominations in Great Britain gave the Labour Party some votes but they lost some votes of believers in the next election in 1924 because of Labour government's failure to acknowledge Bolshevik persecution of the Christians in the USSR. The Labour attempts to win the countryside were also not so fruitful.

It is emphasized that 1918 was the turning point in the formation of the Labour Party as mass, widely represented and influential parliamentary party.

The reorganization of the Labour party in 1918, Representation of the People Act (1918), adoption of the "Labour and the New Social Order" party constitution have proved to be favorable for its further evolution. But some difficulties such as conflicts between left and right views in the party, absence of convincing majority, black mass-media technologies from political opponents and problems in economics of the country, seriously influenced on its abilities to win success in 1920-s.

***Key words:** Labour Party, Great Britain, Anglican Church, General Elections Results, countryside constituencies.*

Надійшла до редколегії 01.10.2018

УДК 327 (477)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.129-147>

Дмитро Лакішик

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник

ДУ «Інститут всевітньої історії НАН України»

ПІДТРИМКА СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ У ВСТАНОВЛЕННІ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ НА ДОНБАСІ: ФОРМИ, ЗДОБУТКИ Й МОЖЛИВОСТІ

Анотація. У статті досліджуються форми підтримки світовою спільнотою України у відновленні її суверенітету на Донбасі. Аналізуються нинішні досягнення та подальші перспективи у врегулюванні конфлікту на сході України. Наголошується, що російська агресія на території України похитнула основи європейської системи безпеки та засвідчила застарілі підходи та недієві механізми функціонування міжнародних безпекових структур.

Стверджується, що вже на початкових етапах конфлікту на сході української держави світова спільнота продемонструвала свою солідарність з Україною. Країни сформували неофіційне об'єднання на підтримку незалежності та територіальної цілісності української держави (увійшли більше 30 країн; міжнародні організації – Amnesty International, Human Rights Watch тощо; військово-політичні союзи – НАТО, ЄС, ПАРЄ, ОБСЄ тощо; фінансово-економічні інституції – МВФ, ЄБРР, Світовий банк тощо).

Зазначається, що введення миротворців ООН задля стабілізації ситуації на сході України наразі перебуває на стадії проекту і безпосередньо пов'язане з нагальністю реформування недосконалої системи функціонування міжнародної організації. Натомість активна невійськова міжнародна підтримка України світовою спільнотою (політична, економічна, гуманітарна тощо) нині є досить дієвою та ефективною.

Ключові слова: Україна, Російська Федерація, війна на Донбасі, суверенітет, міжнародна система безпеки, міжнародні організації.

Сучасний стан системи міжнародних відносин характеризується трансформаційними процесами, одним з яких є криза системи міжнародної безпеки. Її особливістю є те, що вона розгортається в умовах глобалізації, тобто максимального підвищення ступеня взаємної залежності суб'єктів міжнародної політики, що, відповідно, вимагає й підвищення рівня відповідальності учасників системи міжнародних відносин. Натомість нехтування міжнародними зобов'язаннями, особливо впливових акторів (наприклад – порушення Російською Федерацією низки ключових міжнародних домовленостей та угод), може спровокувати непередбачувані наслідки на регіональному та глобальному рівнях, підриваючи сталий економічний та культурний розвиток Європи та світу.

Незаконна анексія Росією Криму і початок війни на Донбасі призвели до руйнування основ європейської системи безпеки та засвідчили недієвість міжнародних безпекових механізмів, що виявились застарілими і такими, що не відповідають сучасним викликам та загрозам.

Нинішнє формування нового міжнародного порядку фактично визначається способами та наслідками вирішення сучасних конфліктних ситуацій, зокрема на сході України. Вироблення нових методів врегулювання світових криз сьогодення може зробити практично неможливим виникнення подібних конфліктів у майбутньому. Зазначимо, що війна на сході України є проявом сучасної гібридної війни, а способи її вирішення – ефективними заходами протидії гібридним технологіям.

Метою статті є висвітлення форм та напрямів підтримки міжнародною спільнотою України у боротьбі проти агресії РФ на її сході.

Дослідженням проблеми війни на Донбасі та підтримки України міжнародною спільнотою займається низка вітчизняних науковців, серед яких варто виділити В. Горбуліна, М. Розумного, В. Яблонського [16], Є. Магду [6]

та ін. У зв'язку з тим, що процес врегулювання ситуації на сході України не завершений, комплексно вивчати цю проблематику необхідно лише із використанням офіційних документів, як то рішення Генеральної Асамблеї ООН, Ради Безпеки ООН, Мінських домовленостей, санкційних документів тощо.

Зазначимо, що підтримка світовою спільнотою України на шляху до відновлення її суверенітету почала виявлятися вже на початкових етапах конфлікту на сході української держави. Першими дипломатичними кроками щодо врегулювання збройного конфлікту між Росією та Україною була Женевська зустріч за участю вищих дипломатичних представників України (А. Дециця), ЄС (К. Ештон), США (Дж. Керрі) та РФ (С. Лавров). 17 квітня 2014 р. було досягнуто домовленостей щодо звільнення захоплених бойовиками будівель на сході країни та амністії протестувальників. Для деескалації ситуації США, ЄС та РФ зобов'язалися підтримувати Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ на непідконтрольній українській владі території. Також західні держави призупинили введення додаткових економічних санкцій проти Росії, які вони готувалися запровадити в разі провалу женевських переговорів [19].

Першими вагомими спробами досягнення тимчасового перемир'я та припинення вогню були домовленості у Мінську 2014-2015 рр. (Мінськ-1 та Мінськ-2) та їх підтримка світовою спільнотою. 5 вересня 2014 р. була досягнута мирна угода, в розробці та підписанні якої брали участь представник ОБСЄ Посол Г. Тальявіні, Другий Президент України Л. Кучма, посол Росії в Україні М. Зурабов (Тристороння контактна група), представники самопроголошених ДНР О. Захарченко та ЛНР І. Плотницький. Текст угоди не передбачав будь-якого визнання Донецької та Луганської «народних республік», а лише закріплював за територіями двох областей, що були підконтрольними проросійським бойовикам, «особливий статус» у складі України [14]. 19 вересня учасники контактної групи узгодили меморандум за

яким відбувається припинення вогню, зупинка на поточній лінії зіткнення та встановлення 30-кілометрової зони безпеки в Україні [8].

Незважаючи на недотримання бойовиками та терористичними угрупованнями пунктів домовленостей Мінська-1 високий представник ЄС із зовнішньої та безпекової політики Ф. Могеріні зазначила, що не бачить військового шляху вирішення конфлікту і наголосила на необхідності повного виконання мінських угод та безапеляційної підтримки ЄС України [9].

Після фактичного зриву мінських домовленостей 2014 р. в лютому 2015 р. лідерами «нормандської четвірки» (тип зустрічей у чотиристоронньому форматі Україна-ФРН-Франція-РФ, щодо вирішення збройного конфлікту на сході України) були проведені переговори щодо ситуації на сході України. Результатом їх стало вироблення комплексу заходів (Мінськ-2) щодо виконання Мінського протоколу, що були узгоджені контактною групою з метою деескалації збройного конфлікту. Основні положення Мінська-2 містили, зокрема, такі умови: негайне і всеосяжне припинення вогню в окремих районах Донецької та Луганської областей України; звільнення та обмін всіх заручників і незаконно утримуваних осіб на основі принципу «всіх на всіх»; відновлення повного контролю над державним кордоном з боку уряду України у всій зоні конфлікту; виведення всіх іноземних збройних формувань, військової техніки, а також найманців з території України під спостереженням; роззброєння всіх незаконних груп. Зрештою, домовленості 2015 р., як і 2014 р., не були реалізовані, адже майже відразу після початку «перемир'я» 15 лютого 2015 р. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ зафіксувала обстріл позицій української армії збройними загонами бойовиків [15].

Щодо подій Мінська-2 вельми слушно зазначив у своїх мемуарах тодішній президент Франції Ф. Олланд: «Насправді, його [Путіна] мета – послабити владу у Києві зі сподіванням пізніше привести нову команду, більш зручну для Росії та таку, яка б не бажала зближення з Європою. Особливо він хоче перешкодити вступу України до НАТО. В. Путін бажає відновити зону впливу, яка була в радянській імперії. Він хоче створити навколо своєї країни

захисну зону «слухняних» держав. Його тактика полягає в тому, щоб роздмухувати конфлікти його друзів з його супротивниками, а потім їх заморожувати» [23].

Одразу ж після узгодження положень затверджених у Мінську у лютому 2015 р. Рада Безпеки ООН на своєму засіданні 17 лютого одноголосно прийняла Резолюцію щодо України № 2202 (2015) на підтримку мінських домовленостей. Але варто підкреслити, що цей документ був запропонований РФ і доопрацьовувався іншими членами Ради. Зокрема у ньому наголошувалось, що «вирішення ситуації у східних регіонах України може бути досягнуто лише через мирне врегулювання цієї кризи», а саме через забезпечення виконання комплексу заходів, що були вироблені у Мінську [15].

Цікаво, але власне Росія, як постійний член Ради Безпеки ООН, неодноразово призводила до дестабілізації миру та безпеки на регіональному та міжнародному рівнях через розв'язання «гібридних» воєн та створення зон нестабільності у світі (Придністров'я, Південна Осетія, Абхазія, Донбас, Крим, Сирія тощо). Доводиться констатувати, що нині ООН бракує ефективних інструментів, щоб притягнути країну-агресора до відповідальності, а механізм санкцій Ради Безпеки ООН, який застосовується у відповідь на дії країн, що порушують мир, не є дієвим проти держави-агресора, яка є постійним членом Ради Безпеки.

Зазначимо, що Росія двічі накладала вето під час розгляду українських питань Радою Безпеки ООН – щодо засудження референдуму в Криму та створення Міжнародного трибуналу для розслідування та притягнення до відповідальності винних в збитті малайзійського літака МН-17. Також через загрозу російського «вето» блокується запровадження міжнародної миротворчої місії в Україні задля стабілізації ситуації. Натомість українські робочі групи в ООН постійно працюють над питанням введення миротворчого контингенту на Донбас. Наприклад, восени 2017 р. українська делегація в ООН передала на розгляд партнерам з Ради Безпеки оновлений проект резолюції про розміщення миротворців на Донбасі (попередній проект 2016 р. не знайшов

підтримки та не викликав належної реакції). Паралельно з ним на розгляді Ради перебував проект резолюції щодо миротворців на Донбасі від РФ, за яким миротворці можуть перебувати лише на лінії розмежування сторін – для забезпечення безпеки місії ОБСЄ. Крім того, ввести миротворців на схід України можна лише після розведення сторін і відведення важкої техніки, і лише за узгодженням із представниками ДНР та ЛНР. Російський проект викликав негативну реакцію з боку представників України, які заявили про підміну поняття і знецінення власне ідеї миротворчості. Натомість було зазначено, що миротворча місія ООН має діяти на всій території Донбасу, а не лише на лінії зіткнення, у місії не повинно бути росіян, не може йтися про погодження її введення з бойовиками, також вона не має означати скасування чи ослаблення антиросійських санкцій [21].

Варто підкреслити, що одразу після анексії Росією Криму у березні 2014 р. почало формуватись неофіційне об'єднання на підтримку незалежності та територіальної цілісності України у світі, адже більша частина світового співтовариства виступила за захист суверенітету України. До цього об'єднання входять як окремі країни (більше 30), так і міжнародні організації (Amnesty International, Human Rights Watch, Святий Престол), військово-політичні союзи (НАТО, ЄС, Вишеградська група, ГУАМ, ПАРЄ, ОБСЄ та Рада Європи (крім РФ та деяких країн СНД), більша частина країн-членів ООН), фінансово-економічні блоки (Велика сімка, Велика двадцятка (крім РФ), МВФ, ЄБРР, Світовий банк) тощо. Міжнародна коаліція донині надає Україні підтримку у різних суспільних сферах (військовій, політичній, фінансовій, гуманітарній, правозахисній, реформаторській тощо) та проводить санкційну політику щодо країни-агресора [12].

Надважливою для України також є будь-яка підтримка окремими державами світу у ситуації, що склалась на її сході. Наприклад, США надають Україні вагомому допомогу економічного, військового та політичного характеру. У липні 2018 р. Палата представників Конгресу США прийняла двопартійну резолюцію щодо підтримки країн Східної Європи та НАТО. В документі також

наголошується на збереженні санкцій, введених США проти Росії у зв'язку зі спробою анексії Криму до відновлення суверенітету України над півостровом, а також санкцій через російське вторгнення на Донбас до повного виконання Мінських домовленостей. Водночас США прийняли рішення щодо виділення Україні 200 млн. дол., які мають бути використані для посилення її безпеки і оборони. Зокрема зазначається, що кошти мають бути спрямовані на надання Україні військової техніки та спорядження, послуг військового призначення, логістичного забезпечення та підготовку Збройних Сил України. Такі рішення керівництва США засвідчують незмінність їх позиції щодо підтримки України у її протидії російській агресії [18].

Протягом періоду російської агресії на території України незмінною є підтримка держави Великою Британією та Канадою. Хоча вихід Великої Британії з ЄС викликав занепокоєння можливою зміною її політичних настроїв щодо України, але заяви 2018 р. виявили задоволення її стійкої позиції у даному питанні. Також, військова допомога, яка надається Великою Британією та Канадою Україні постійно зростатиме до врегулювання безпекової ситуації на її території [1].

Одними з найактивніших учасників, які надають міжнародну допомогу Україні у ситуації, що склалась, є країни Балтії та Скандинавії. Зокрема, це Норвегія, яка від початку російської агресії збільшила фінансову підтримку України у 7 разів та Швеція [11; 22]. Постійною політичною підтримкою України займаються країни Балтії, які знаходяться у безпосередній близькості до держави-агресора. У 2017 р. прем'єр-міністри Естонії, Латвії та Литви висловили тверду підтримку суверенітету та територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, рішуче засудили агресію РФ проти України. Також вони підкреслили, що введені проти Росії санкції повинні залишатися доти, доки не відбудеться повне виконання Мінських домовленостей та відновиться суверенітет і територіальна цілісність України: «Ми... вимагаємо від Російської Федерації поважати територіальну цілісність і суверенітет України і повернутися до неухильного виконання своїх зобов'язань

згідно з міжнародним правом. Ми закликаємо міжнародне співтовариство продовжувати активні політичні та дипломатичні зусилля для відновлення територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах в інтересах стабільності і безпеки всієї Європи» [13].

У червні 2014 р. з метою налагодження дипломатичного діалогу між Україною та РФ, а також обговорення реалізації мирного плану Президента України П. Порошенка була заснована Тристороння контактна група (ТКГ), що є центральним посередницьким інструментом ОБСЄ. Загалом питання врегулювання кризи в Україні стало пріоритетом порядку денного ОБСЄ з лютого 2014 р. і до нині вдалося прийняти такі документи організації з регулювання ситуації на сході України: Рішення Постійної ради ОБСЄ від 21 березня 2014 р. «Щодо розгортання Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні»; Декларація Постійної ради ОБСЄ від 20 січня 2015 р.; Декларація на підтримку Спеціальної Моніторингової Місії ОБСЄ в Україні внаслідок трагічного інциденту, що стався 23 квітня 2017 р.

У березні 2014 р. в Україні почала роботу Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ (СММ), повноваження якої щороку продовжуються ще на рік. Це було необхідним для того, щоб зменшити напруженість та якомога швидше налагодити мир, стабілізувати ситуацію, а також забезпечити моніторинг та підтримку виконання усіх принципів та зобов'язань ОБСЄ. Спочатку місія повинна була збирати інформацію та робити звіти про безпекову ситуацію у зоні моніторингу, фіксувати факти інцидентів у ній, підтримувати за можливістю належне ставлення до прав людини та основних свобод, сприяти діалогу для нормалізації ситуації. З підписанням Мінського протоколу, Мінського меморандуму та Комплексу заходів, пов'язаних з імплементацією Мінських домовленостей основними завданнями СММ стали моніторинг за відведенням важкого озброєння на сході України, дотриманням режиму припинення вогню та сталий моніторинг ділянки українсько-російського державного кордону, яка тимчасово не контролюється Урядом України. У вересні 2016 р. СММ розробила оновлену концепцію моніторингу на

українсько-російському державному кордоні, але її реалізація ускладнюється блокуванням бойовиками доступу СММ до окупованих територій та неконтрольованої ділянки кордону, тому варто зазначити, що СММ не повністю виконує завдання, передбачені мандатом її місії [4].

Починаючи із подій, які відбулись в Україні у 2014 р., посилилось співробітництво між країною та НАТО у низці ключових галузей, адже Альянс повністю підтримує суверенітет та територіальну цілісність України у межах міжнародно визнаних кордонів. Країни-члени НАТО засудили військове втручання і підтримку бойовиків Росією та призупинили практичне цивільне та військове співробітництво з нею. З початком війни на сході України регулярно проводяться консультації у форматі Комісії Україна-НАТО. Окрім політичної підтримки, яку надає НАТО Україні, Альянс також істотно збільшив практичну допомогу країні. З липня 2016 р. (саміт НАТО у Варшаві) допомога НАТО Україні надається через Комплексну програму допомоги (КПД), яка містить проекти щодо активізації зусиль у ключових галузях реформування та розбудови спроможностей структур безпеки, а також оборони України (реформування структур безпеки і оборони, операції з підтримання миру, оборонні технології, оборонна промисловість та готовність цивільного суспільства, військове співробітництво, розвиток оперативної сумісності, наука і довкілля, громадська дипломатія тощо) [2].

Ще одним проявом підтримки України міжнародною спільнотою стало введення міжнародних санкцій у відповідь на агресію з боку РФ починаючи з 2014 р. Метою їх введення є припинення фінансування, надання озброєння та постачання Росією бойовиків на сході України. Санкції було введено більш ніж 40 країнами (деякі з них ці заходи проводять неформально, наприклад КНР) [5]. Передбачалось, поетапне введення санкцій проти РФ, починаючи із обмеження співробітництва, далі – обмеження на постачання окремих видів технологій і на завершення – санкції, направлені проти окремих секторів російської економіки [7].

Необхідно зазначити, що окремі європейські країни після рішення про введення санкцій проти Росії, рішуче виступили проти цього. Наприклад, з критикою санаційного тиску виступив уряд Словаччини, мотивуючи свої дії захистом національних інтересів країни, якщо санкції якимось чином зможуть їм зашкодити [17]. До держав, що висловились проти санкцій увійшли Чехія, Угорщина, Сербія, Кіпр, Італія, Фінляндія, що викликало невдоволення населення цих країн такою позицією їх керівництва.

Звернемо увагу на те, що початкове введення санкцій проти Росії відбувалось на тлі збройної агресії Росії проти України, що з плином часу позначилось на взаєминах найбільш економічно розвинутих політичних акторів – США, ЄС та КНР. Суперечності між ними призвели до виникнення протиріч, зокрема всередині ЄС та викликали сподівання РФ на відміну санкцій [3].

Загалом, введення санкцій проти РФ призвело до очікуваних економічних та політичних наслідків. Відбулось значне падіння російської валюти, що спровокувало зростання внутрішнього та зовнішнього боргів Росії, неможливість доступу до джерел зовнішніх запозичень та падіння цін на нафту [20]. Також Росія суттєво знизилася свою частку в торговельному балансі ЄС, хоча на завершення 2017 р. помітним було пожвавлення торговельних показників (що було спричинене сезонним збільшенням частки імпорту корисних копалин Росією до ЄС) [10].

Отже, агресія Росії проти України, яка призвела до війни на Донбасі, має глобальні наслідки та накладає відбиток на сучасний світовий порядок. Окрім того, дії Росії щодо України підірвали міжнародну систему довіри. Війна на сході України стала поштовхом до серйозних суперечок, які постали між глобальними акторами (США, ЄС, РФ, КНР) та регіонами. Внаслідок агресивної політики РФ щодо України відбулось нівелювання базових принципів міжнародного права та інститутів міжнародної безпеки.

Включення міжнародної спільноти до спроб врегулювання ситуації, яка виникла на сході України на ранніх етапах ескалації конфлікту, виявило солідарність дій у вирішенні посталої проблеми, зокрема через формат

Мінських домовленостей. Можна констатувати, що підписання Мінських угод сприяло крокам на шляху модернізації української армії та дало можливість врятувати тисячі життів мешканців Донбасу та українських військових, однак здебільшого невиконання пунктів Мінська-2 засвідчує про його недостатню ефективність та необхідність зміни такого формату.

Щодо дискусій, які тривають в Раді Безпеки ООН з розв'язання української кризи зазначимо, що наразі вони є безрезультатними з огляду на застосування Росією права вето або ігнорування рішень міжнародних інституцій. Проблема зміни правил прийняття рішень Радою Безпеки ООН триває досить довгий час, але у ситуації, коли одним з постійних членів ООН є держава-агресор і порушник міжнародних правил, потребує невідкладного вирішення. Нині за результатами обговорення на Генасамблеях ООН збройної агресії Росії проти України не було прийнято жодних конкретних рішень, що вказує на нездатність швидкого реагування міжнародної спільноти на сучасні безпекові виклики.

ОБСЄ, яка почала свою роботу на сході України на ранніх етапах розгортання конфлікту, не повністю виконує завдання, які передбачені мандатом її місії. Тим не менше, звіти місії ОБСЄ мають неоціненне значення, зокрема як джерело фактів постачання російської зброї, найманців і бойовиків з території Росії для підтримки російських збройних формувань на сході України.

Оскільки Україна не є членом НАТО, тобто не входить до його системи безпеки, у протистоянні російській військовій агресії Україна не отримала безпосередньої військової підтримки цієї організації. Натомість актуалізувався розвиток співробітництва між Україною та Альянсом у невійськовому вимірі. Непряма військова допомога у вигляді підготовки українських військовослужбовців інструкторами НАТО, проведення спільних навчань та постачання обладнання й екіпіровки, є надзвичайно важливою для протистояння російській агресії на сході України. Розвиваючи невійськову співпрацю з НАТО у сферах медичної реабілітації, логістики, кіберзахисту,

країна отримує потужну міжнародну підтримку та наближає Україну до стандартів Альянсу.

Міжнародні санкції, які почали запроваджувати країни світу щодо РФ після початку її агресії щодо України стали успішним прикладом здійснення тиску на порушника міжнародного порядку. Можна стверджувати, що вплив на Росію через санкційні обмеження є процесом досить тривалим і не одномоментним, але від того не менш дієвим, тому вартим подальшого застосування.

Загалом, нинішня міжнародна підтримка України світовою спільнотою є досить дієвою та ефективною, хоча вона наразі не передбачає військового втручання, а саме введення миротворчого контингенту ООН задля стабілізації ситуації на її сході.

Список використаних джерел та літератури:

1. Brexit не вплине на підтримку Великою Британією України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2372868-brexit-ne-vpline-na-pidtrimku-velikou-britanieu-ukraini.html> (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

2. Відносини з Україною [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

3. Горбулін В. Вулканічний синдром [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dt.ua/internal/vulkanichniy-sindrom-280772_.html (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

4. Залучення ОБСЄ до процесу врегулювання кризи в та навколо України [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://vienna.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/osce/OSCE_role (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

5. Китай де-факто підтримав санкції Заходу проти Росії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/157958> (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

6. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти / Є. Магда. – Х.: Віват, 2015. – 304 с.

7. Мазярчук В. Етапи введення санкцій ЄС, США та іншими країнами проти Росії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ua.odfoundation.eu/a/5377,etapi-vvedennya-sankciy-ies-ssha-ta-inshimi-krayinami-proti-rosiyi1> (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

8. Меморандум об исполнении положений Протокола по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.osce.org/ru/home/123807?download=true> (дата обращения: 14 октября 2018 г.). – Название с экрана.

9. Могеріні допускає впровадження нових санкцій проти Росії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2014/10/6/7026573/> (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

10. Названы главные торговые партнеры Евросоюза [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ubr.ua/ukraine-and-world/world/nazvany-hlavnye-torhovyie-partnery-evrosojuza-3867498> (дата обращения: 14 октября 2018 г.). – Название с экрана.

11. Норвегія пообіцяла і надалі надавати посилену фінансову підтримку Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1750379-norvegiya-poobitsyala-i-dali-nadavati-posilenu-finansovu-pidtrimku-ukrayini> (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

12. Основна мета участі Президента в заходах в рамках 70-ї сесії Генасамблеї ООН – зміцнення міжнародної коаліції на підтримку України та

реформування Радбезу ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/osnovna-meta-uchasti-prezidenta-v-zahodah-v-ramkah-70-yi-ses-36025> (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

13. Прем'єри країн Балтії виступили із рішучою заявою на підтримку України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/189465> (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

14. Протокол по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.osce.org/ru/home/123258?download=true> (дата обращения: 14 октября 2018 г.). – Название с экрана.

15. Резолюция 2202 (2015), принятая Советом Безопасности на его 7384-м заседании 17 февраля 2015 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http://undocs.org/ru/S/RES/2202\(2015\)](http://undocs.org/ru/S/RES/2202(2015)) (дата обращения: 14 октября 2018 г.). – Название с экрана.

16. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / За заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.

17. Словакия грозит наложить вето на санкции против России [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.bbc.com/russian/rolling_news/2014/08/140831_rn_slovakia_russia_sanctions.shtml (дата обращения: 14 октября 2018 г.). – Название с экрана.

18. Сполучені Штати прийняли рішення про виділення Україні 200 млн. дол. на цілі посилення безпеки і оборони у 2018 бюджетному році [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://usa.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/66456-spolucheni-shtati-prijnyali-rishennya-pro-vidilennya-ukrajini-200-mln-dol-na-cili-posilennya-bezpeki-i-oboroni-u-2018-byudzhetnomu-roci> (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

19. США, ЄС і Росія домовилися про кроки щодо врегулювання в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/04/140417_geneva_agreement_it.shtml
(дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

20. У Резервному фонді Росії закінчилися гроші - припиняє своє існування з лютого [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://economics.unian.ua/finance/2340152-u-rezervnomu-fondi-rosiji-zakinchilisyu-groshi-pripinyae-svoe-isnuvannya-z-lyutogo.html> (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

21. Україна передала РБ ООН свій проект резолюції щодо миротворців [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/09/9/7154526/> (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

22. Швеція виділить близько 400 тисяч доларів на підтримку українських реформ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tsn.ua/groshi/shveciya-vidilit-blizko-400-tisyach-dolariv-na-pidtrimku-ukrayinskih-reform-1194786.html> (дата звернення: 14 жовтня 2018 р.). – Назва з екрану.

23. Hollande F. Les leçons du pouvoir / F. Hollande. – Paris: Stock, 2018. – 288 р.

References:

1. Brexit ne vplyne na pidtrymku Velykoyu Brytaniyeyu Ukrayiny (2017) [Online] – Available from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2372868-brex-it-ne-vplyne-na-pidtrimku-velikou-britanieu-ukraini.html> [Accessed: 14th October 2018].

2. Vidnosyny z Ukrayinoyu (2018) [Online] – Available from: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm [Accessed: 14th October 2018].

3. HORBULIN, V. (2018) *Vulkanichnyy syndrom* [Online] – Available from: https://dt.ua/internal/vulkanichniy-sindrom-280772_.html [Accessed: 14th October 2018].

4. Zaluchennya OBSYE do protsesu vrehulyuvannya kryzy v ta navkolo Ukrayiny (2017) [Online] – Available from: https://vienna.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/osce/OSCE_role [Accessed: 14th October 2018].

5. Kytay de-fakto pidtrymav sanktsiyi Zakhodu proty Rosiyi (2016) [Online] – Available from: <http://tyzhden.ua/News/157958> [Accessed: 14th October 2018].

6. МАНДА, Y. (2015) *Hibrydna viyna: vyzhyty i peremohty*. Kharkiv: Vivat.

7. MAZYARCHUK, V. (2014) *Etapy vvedennya sanktsiy YES, SSHA ta inshymy krayinamy proty Rosiyi* [Online] – Available from: <https://ua.odfoundation.eu/a/5377,etapi-vvedennya-sankciy-ies-ssha-ta-inshimi-krayinami-proti-rosiyi1> [Accessed: 14th October 2018].

8. Memorandum ob ispolnenii polozheniy Protokola po itogam konsul'tatsiy Trekhstoronney kontaktnoy gruppy odnositel'no sovmestnykh shagov napravlennykh na implementatsiyu Mirnogo plana Prezidenta Ukrainy P. Poroshenko i initsiativ Prezidenta Rossii V. Putina (2014) [Online] – Available from: <https://www.osce.org/ru/home/123807?download=true> [Accessed: 14th October 2018].

9. Moherini dopuskaye vprovadzhennya novykh sanktsiy proty Rosiyi (2014) [Online] – Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2014/10/6/7026573/> [Accessed: 14th October 2018].

10. Nazvany glavnyye torgovyye partnery Yevrosoyuza (2018) [Online] – Available from: <https://ubr.ua/ukraine-and-world/world/nazvany-hlavnye-torhovyie-partnery-evrosojuza-3867498> [Accessed: 14th October 2018].

11. Norvehiya poobitsyala i nadali nadavaty posylenu finansovu pidtrymku Ukrayini (2018) [Online] – Available from: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1750379-norvegiya-poobitsyala-i-dali-nadavati-posilenu-finansovu-pidtrimku-ukrayini> [Accessed: 14th October 2018].

12. Osnovna meta uchasti Prezydenta v zakhodakh v ramkakh 70-yi sesiyi Henasambleyi OON – zmitsnennya mizhnarodnoyi koalitsiyi na pidtrymku Ukrayiny ta reformuvannya Radbezu OON (2015) [Online] – Available from: <https://www.president.gov.ua/news/osnovna-meta-uchasti-prezidenta-v-zahodah-v-ramkakh-70-yi-ses-36025> [Accessed: 14th October 2018].

13. Prem'yery krayin Baltiyi vystupyly iz rishuchoyu zayavoyu na pidtrymku Ukrayiny (2017) [Online] – Available from: <http://tyzhden.ua/News/189465> [Accessed: 14th October 2018].

14. Protokol po itogam konsul'tatsiy Trekhstoronney kontaktnoy gruppy otноситel'no sovmestnykh shagov napravlennykh na implementatsiyu Mirnogo plana Prezidenta Ukrainy P. Poroshenko i initsiativ Prezidenta Rossii V. Putina (2014) [Online] – Available from: <https://www.osce.org/ru/home/123258?download=true> [Accessed: 14th October 2018].

15. Rezolyutsiya 2202 (2015), prinyataya Sovetom Bezopasnosti na yego 7384-m zasedanii 17 fevralya 2015 goda (2015) [Online] – Available from: [http://undocs.org/ru/S/RES/2202\(2015\)](http://undocs.org/ru/S/RES/2202(2015)) [Accessed: 14th October 2018].

16. HORBULIN, V. (ed.) (2017) *Svitova hibrydna viyna: ukrayins'kyy front : monohrafiya*. Kyiv: NISD.

17. Slovakiya grozit nalozhit' veto na sanktsii protiv Rossii (2014) [Online] – Available from: https://www.bbc.com/russian/rolling_news/2014/08/140831_rn_slovakia_russia_sanctions.shtml [Accessed: 14th October 2018].

18. Spolucheni Shtaty pryynyaly rishennya pro vydilennya Ukrayini 200 mln. dol. na tsili posylennya bezpeky i oborony u 2018 byudzhetnomu rotsi (2018) [Online] – Available from: <https://usa.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/66456-spolucheni-shtati-prijnyali-rishennya-pro-vidilennya-ukrajini-200-mln-dol-na-cili-posilennya-bezpeki-i-oboroni-u-2018-byudzhetnomu-roci> [Accessed: 14th October 2018].

19. SSHA, YES i Rosiya domovylysya pro kroky shchodo vrehulyuvannya v Ukrayini (2014) [Online] – Available from: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/04/140417_geneva_agreement_it.shtml [Accessed: 14th October 2018].

20. U Rezervnomu fondi Rosiyi zakinchylysya hroshi - pryypnyaye svoje isnuvannya z lyutoho (2018) [Online] – Available from: <https://economics.unian.ua/finance/2340152-u-rezervnomu-fondi-rosiji->

zakinchilisya-groshi-pripinyae-svoe-isnuvannya-z-lyutogo.html [Accessed: 14th October 2018].

21. Ukrayina peredala RB OON sviy proekt rezolyutsiyi shchodo myrotvortsiv (2017) [Online] – Available from: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/09/9/7154526/> [Accessed: 14th October 2018].

22. Shvetsiya vydilyt' blyz'ko 400 tysyach dolariv na pidtrymku ukrayins'kykh reform (2018) [Online] – Available from: <https://tsn.ua/groshi/shveciya-vidilit-blizko-400-tisyach-dolariv-na-pidtrimku-ukrayinskih-reform-1194786.html> [Accessed: 14th October 2018].

23. HOLLANDE, F. (2018) *Les leçons du pouvoir*. Paris: Stock.

Dmytro Lakishyk

PhD (History), Senior Research Fellow,

Institute of World History of

the National Academy of Science of Ukraine

**THE WORLD COMMUNITY SUPPORT IN THE BECOMING OF
SOVEREIGNTY OF UKRAINE ON DONBAS:
FORMS, EXPENSES AND OPPORTUNITIES**

***Abstract.** The article examines the forms of support for the international community of Ukraine in restoring its sovereignty in Donbas. The current achievements and further perspectives in the settlement of the conflict in eastern Ukraine have been analyzed. It is noted that Russian aggression on the territory of Ukraine has shaken the foundations of the European security system and has shown outdated approaches and ineffective mechanisms of functioning of international security structures.*

It is alleged that at the initial stages of the conflict in the east of the Ukrainian state, the world community has demonstrated its solidarity with Ukraine. A number of

countries have formed an informal association in support of the independence and territorial integrity of the Ukrainian state (over 30 countries have entered; international organizations are Amnesty International, Human Rights Watch, etc.; military-political unions – NATO, EU, PACE, OSCE, etc.; financial and economic institutions – IMF, EBRD, World Bank, etc.).

It is noted that the introduction of UN peacekeepers in order to stabilize the situation in the east of Ukraine is currently at the stage of the project and is directly related to the urgency of reforming the imperfect system of functioning of the international organization. Instead, active non-military international support (political, economic, humanitarian, etc.) of Ukraine by the international community is now quite effective and efficient.

Keywords: *Ukraine, Russian Federation, the war on Donbas, sovereignty, international security system, international organizations.*

Надійшла до редколегії 11.08.2018

УДК 94(41):329(410)ЛАВ:324“2017”Корбін

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.148-169>

Юрій Латиш,

кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ДЖЕРЕМІ КОРБІН І «ЛІВИЙ ПОВОРОТ» В ЛЕЙБОРИСТСЬКІЙ ПАРТІЇ

Анотація. Стаття присвячена ідейно-політичній трансформації Лейбористської партії Великої Британії після поразки на парламентських виборах 2015 року. Боротьба між прихильниками політики Ентоні Блера («новими лейбористами») та «крайніми лівими» («hard left») завершилась несподіваною перемогою ветерана лейбористського руху лівого соціаліста Джеремі Корбіна, незважаючи на опір блеристського істеблішменту та критику ЗМІ. Не менш несподіваним став відносний успіх лейбористів на дострокових парламентських виборах 2017 року. Це обумовлює важливість концептуально-теоретичного осмислення «Лівого повороту» в Лейбористській партії та в країнах Заходу загалом, де представники лівих рухів (Б. Сандерс, Дж. Корбін, Ж.-Л. Меланшон) досягли помітних успіхів на виборах.

У статті розглянуто політичну біографію лідера лейбористів, його погляди на внутрішню та зовнішню політику, хід передвиборної кампанії, особливості її висвітлення у ЗМІ, причини падіння популярності консерваторів та зростання рейтингу лейбористів. Проаналізовано передвиборний маніфест Лейбористської партії 2017 року, який став найбільш лівою програмою після 1983 року. У результаті виборів консерватори втратили більшість у Палаті громад, що стало моральним тріумфом Джеремі Корбіна над «новими лейбористами» і збільшило його шанси посісти посаду прем'єр-міністра у майбутньому. Це обумовлює важливість дослідження перспектив лівих рухів у боротьбі за владу.

Ключові слова: лейборизм, лівий рух, «нові лейбористи», парламентські вибори у Великій Британії 2017 р., вихід Великої Британії з Європейського Союзу (Брекзит).

Крах СРСР призвів до глибокої деморалізації більшості лівих партій. Однак, як зазначає професор Единбурзького університету Л. Марч, розпад СРСР певним чином звільнив радикальний лівий рух, надавши йому свободу розробки нової «неортодоксальної» політики без потреби консультуватися з Москвою [23]. Між багатьма раніше ворожими лівими групами почали стиратися ідеологічні відмінності, і на Заході почали утворюватись нові партії, що включали в себе лівих різної орієнтації. Але лише після економічної кризи 2008 р. ці проекти стали впливовими на державному рівні. Найуспішнішим прикладом єднання сил лівіших за соціал-демократів стала грецька коаліція радикальних лівих СІРІЗА, яка у 2015 р. прийшла до влади. Успішними політичними проектами стали іспанська ліва політична партія «Podemos» («Ми можемо») та словенська «Лівія». А на Кіпрі в 2008 р. президентом країни було вперше обрано представника лівої (по суті комуністичної) партії АКЕЛ. Важливим чинником перемоги ставала наявність харизматичного лідера, від якого тепер не вимагається бути теоретиком чи ідеологом.

Успіхи лівих помітні в тих країнах, де надзвичайно гостро відчувались наслідки економічної кризи та політики «затягування пасків», а також традиційно слабкими були праворадикальні рухи. В інших країнах Заходу ліві сили співіснують з правими радикалами, а найчастіше відстають від них за популярністю [13]. Однак несподіванкою стало зростання популярності лівих у країнах двопартійної демократії, таких як США, де сенатор-соціаліст Б. Сандерс гідно змагався за номінацію на президентські вибори від Демократичної партії, та Велика Британія, де лише кілька депутатських мандатів не вистачило для формування уряду лівому соціалісту Джеремі Корбіну за наслідками дострокових парламентських виборів.

Завданням статті є аналіз причин і перспектив «Лівого повороту» в Лейбористській партії на тлі аналогічних процесів у країнах Західної Європи та Північної Америки, висвітлення життєвого шляху і політичних поглядів Джеремі Корбіна.

Після оголошення результатів екзит-полів увечері 8 червня 2017 р. багато коментаторів поквапились оголосити про крах тетчеризму, виразником якого вважається чинний прем'єр-міністр Великої Британії Тереза Мей, а також блеризму, творець якого экс-прем'єр Ентоні Блер заявляв про намір повернутися в політику [14].

Оголошуючи дострокові вибори, Т. Мей розраховувала, по-перше, збільшити представництво Консервативної партії в Палаті громад, по-друге, отримати мандат довіри на проведення «жорсткого» Brexit і політики «затягування пасків». На той момент консерватори випереджали лейбористів на 20% і могли відібрати у них понад 50 мандатів. Коли кампанія тільки починалась, переважна кількість спостерігачів вважала, що Дж. Корбіна чекає поразка, після чого кінець його кар'єри буде дуже швидким.

Лідера лейбористів ЗМІ оголосили безнадійним кандидатом («unelectable») [25]. 68-річний соціаліст здавався занадто лівим для партії, яка в роки лідерства Е. Блера капітулювала перед неолібералізмом. «Нові лейбористи» фактично стали спадкоємцями тетчеризму, підтримували інтервенції в Афганістан та Ірак, прагнули відмежуватися від профспілок. Вони хотіли перетворити британську економіку на «економіку послуг», залишивши в минулому індустріальну добу. З одного боку, це породжувало безробіття, з іншого, нестачу некваліфікованих працівників, а відповідно, провокувало зростання міграції [15, с. 76]. У внутрішній політиці опоненти іменували Е. Блера політичним бастардом М. Тетчер, а в зовнішній – «пуделем Дж. Буша-молодшого». Сама «залізна леді» колись сказала, і не без підстав, що її найбільший успіх – це Е. Блер [11]. Різниця між «новими лейбористами» та консерваторами, які змінили їх на чолі уряду 2010 р., стала настільки непомітною, що широкої популярності набув жарт колишнього члена

Парламенту Джорджа Галлоуея: «Яка різниця між Тоні Блером та лідером консерваторів? Ніякої, це дві половинки однієї дупи!» [27]

2015 рік став для Лейбористської партії Великої Британії поворотним. У тому році відбулися дві події, які мали істотний вплив на долю партії: в травні вона зазнала поразки на парламентських виборах, показавши найгірший результат з 1987 р., а у вересні партію очолив «крайній лівий» Дж. Корбін [2; 9], який помітно відрізнявся від інших претендентів на пост лідера партії. Як пише журналістка Х. Хілі, під час теледебатів зі своїми конкурентами «він здавався людиною з іншого світу. На тлі інших кандидатів, глянцеви́х, амбітних, в ретельно підібраних костюмах і з заздалегідь підготовленими репліками, він справляв сильне враження... Він був щирим і не виглядав як політикан-кар'єрист. Коли він говорив, ви вірили йому» [21]. Тож переміг Дж. Корбін насамперед завдяки моральним якостям – чесний, принциповий, мужній, а довкола нього утворилася коаліція «старих лівих» і протестної молоді [24]. Британський політолог Р. Саква вважає, що він уособлює собою політику трансцендентності, ставлячи ідеали вище за «реальну політику», чим нагадує останнього радянського лідера М. Горбачова [10].

Дж. Корбін не мав шансу очолити партію, якби вибір залежав від лейбористського істеблішменту. Але був обраний прямим голосуванням рядових членів партії та її прихильників (за участь у виборах вони повинні були заплатити 3 фунти стерлінгів) [3]. Дж. Корбін отримав 59,5% голосів 422664 членів партії та профспілкових активістів, які взяли участь у виборах нового лідера. В останні 48 годин реєстрації заявки подали 183 тис. осіб [15, с. 78]. Значну частину з них склали незадоволена молодь, прихильники соціалістичних традицій робітничого руху, члени лівих та ліворадикальних угруповань, екологічних рухів тощо. Виборці Дж. Корбіна – це молоді політично активні люди з вищою освітою. Вони не підтримують авіаудари по Сирії, негативно ставляться до інституту монархії. Серед них мало людей з доходом вище за середній (26%) і високим соціальним статусом (36%). Більшість з них вважає США «найбільшою загрозою миру» (51%). Ідеалістів

серед них також більшість (67% приєдналися до слів Дж. Леннона «Ви можете вважати мене мрійником») [1].

Таким чином у вересні 2015 р. Дж. Корбін став офіційним лідером опозиції і очолив тіньовий кабінет, в якому практично не було його прихильників. За кілька тижнів було засновано «Моментум» – низовий рух на підтримку лідера лейбористів, який нараховує понад 20 тис. членів і понад 200 тис. осіб у базі підтримки. Понад 80 тис. нових членів невдовзі приєдналися до Лейбористської партії [10].

Багато аналітиків передбачали, що перемога Дж. Корбіна призведе до розколу Лейбористської партії, адже його програма неприйнятна для «нових лейбористів». Е. Блер назвав результати виборів трагедією і катастрофою. За словами колишнього прем'єр-міністра, лейбористи під керівництвом Дж. Корбіна ніколи не зможуть перемогти на виборах, тому що його радикально ліва програма відштовхне більшість виборців. «Тепер Лейбористська партія стала загрозою нашій національній безпеці, нашій економічній безпеці, безпеці ваших сімей», – написав на своїй сторінці у Twitter, тодішній прем'єр-міністр, лідер консерваторів Девід Кемерон.

І з перших днів на чолі партії Дж. Корбін зазнавав небувалого тиску ЗМІ. Перша атака відбулась, коли лідер опозиції не став співати гімн під час урочистої церемонії у Соборі св. Павла в Лондоні, присвяченої річниці «Битви за Британію» у роки Другої світової війни. Як соціаліст і противник монархії, він не вважав за потрібне співати «Боже, бережи королеву». Негайно посипались звинувачення в образі королеви і неповазі до загиблих на війні. Дж. Корбін відповів, що дотримувався «поважної тиші» та «віддав данину поваги пам'яті загиблих і згадував про свою сім'ю і ветеранів війни» [12].

Внутрішньопартійна криза ще більше загострилася після референдуму 23 червня 2016 р., на якому британці проголосували за вихід з ЄС. Значна частина лейбористського істеблішменту звинуватила Дж. Корбіна в нездатності мобілізувати прихильників збереження членства Британії в Євросоюзі.

28 червня 2016 р. 172 члена Палати громад від Лейбористської партії винесли вотум недовіри Дж. Корбіну. Заступник лідера лейбористів Томас Уотсон заявив, що Дж. Корбін сприяє проникненню в партію троцькістів. Тільки 40 депутатів висловилися на підтримку свого лідера. У той же день Д. Кемерон звернувся до лідера опозиції «заради усього святого» піти у відставку. «Те, що він залишається тут у парламенті, можливо, в інтересах моєї партії. Але це суперечить національним інтересам», – пафосно виголосив прем'єр. Але піти довелося самому Д. Кемерону, який залишив посаду після поразки на референдумі щодо Brexit.

Незважаючи на тиск, Дж. Корбін відмовився йти у відставку, пославшись на те, що він був демократично обраний на свою посаду і парламентарії-лейбористи не мають повноважень для його усунення [16]. А рядові лейбористи і прихильники партії знову обрали його лідером партії, причому на цей раз останні мали заплатити вже 25 фунтів. Підтримка Дж. Корбіна навіть зросла і склала 61,8%, що було на 62 тис. голосів більше, ніж у 2015 р.

Лідер Лейбористської партії народився 26 травня 1949 р. у родині антивоєнних активістів. Середню освіту здобув у відомій школі Adams' Grammar School в Ньюпорті (графство Шропшир). У 18 років став волонтером благодійної організації на Ямайці, де пропрацював два роки. З 20 років є переконаним вегетаріанцем. Після повернення розпочав кар'єру спочатку профспілкового, а потім політичного активіста. Через це навчання у Університеті Північного Лондона довелося припинити.

Усе своє життя Дж. Корбін був бунтарем і йшов проти течії. Він виступав за ядерне роззброєння, за розпуск НАТО, вів переговори з лідерами ірландських сепаратистів, які зіграли важливу роль у припиненні кровопролиття в Ольстері, був готовий сісти за стіл переговорів з Аргентиною щодо статусу Фолклендських островів, виступав проти вторгнення в Афганістан та Ірак, вимагав припинити торгівлю зброєю з Саудівською Аравією, а в роки Перебудови звертався до керівництва Радянського Союзу з пропозицією реабілітувати Л. Троцького. Дж. Корбін зазнав помітного впливу

марксизму. Захоплення філософією К. Маркса висловлював і під час кампанії з виборів лідера Лейбористської партії у 2015 р. Він навіть розлучився з другою дружиною, тому що вона хотіла віддати сина до приватної школи, і таки наполіг на державному навчанні. Протягом двох десятиліть перебував під наглядом таємної поліції «на тлі побоювань, що він намагається підірвати демократію» [28].

Вперше Дж. Корбін був обраний до Парламенту в 1983 р. – у рік, коли М. Тетчер завдала нищівної поразки опонентам внаслідок патріотичної мобілізації, викликаній маленькою переможною війною на Фолклендах. З того часу постійно здобував перемоги на виборах в окрузі Іслінгтон-Норт Великого Лондона, набираючи не менше 50% голосів. Про себе він каже: «Я не витрачаю багато грошей, я живу дуже нормальним життям. У мене немає машини і я їжджу на велосипеді» [20].

У вересні 2001 р., буквально за кілька днів після терактів 9/11 в Нью-Йорку і Вашингтоні, після яких Дж. Буш-мол. оголосив війну проти тероризму, Дж. Корбін заснував «Коаліцію за припинення війни». 15 лютого 2003 р. майже два мільйони людей вийшли на демонстрацію протесту проти планів вторгнення в Ірак. Це була найбільша подібна акція в історії Великої Британії. Дж. Корбін гучно заявив про себе як опонента «нового лейборизму». Він ніколи не займав ніяких посад у правлячих чи тіньових кабінетах, не належав до лейбористського істеблішменту, а при голосуваннях у парламенті не вважав себе зв'язаним партійною дисципліною [8, с. 116].

Два з половиною роки британські ЗМІ вишукано шельмували лідера опозиції. Навіть ліволіберальна «The Guardian» вела активну кампанію проти нього. Таблоїди встигли оголосити Дж. Корбіна другом Володимира Путіна, Башара Асада і Усами бен Ладена, посібником ірландських терористів, «ворогом бізнесу», «радянською маріонеткою», «марксистським екстремістом», «криптотроцькістом» («malign trotskyist»), звинувачували у постійному захопленні тими, хто виступає проти США, лякали навалом мігрантів у випадку перемоги лейбористів і т. д., і т. п. Через те, що Дж. Корбін їздить на

велосипеді, мас-медіа називали його маоїстом [7]. А напередодні виборів «The Sun», що належить мільярдеру Руперту Мердоку, зобразила лідера опозиції у сміттєвому контейнері і підписала: «Не пхайте Британію у Cor-Bin» (bin перекладається як «урна для сміття»).

Зрештою, на думку політологів, безперестанне цькування дало протилежний ефект. Дж. Корбіну все ж вдалося справити враження щирої та чуйної людини, симпатичного дідуся, схожого на джедая Обі-вана Кенобі, тоді як Т. Мей сприймалася як манірна директриса школи, яка не наважилась на прямі дебати з опонентом і повторювала банальні фрази, головним чином про «силу і стабільність». ЗМІ нагородили британського прем'єра титулом «Мейбот» – злиттям прізвища зі словом «робот» – і він приклеївся до неї [5]. Вдалим став каламбур Дж. Корбіна «June 8 will be the end of May» («8 червня стане кінцем травня/Мей»).

Однією з головних причин відносного успіху лейбористів стала їх здатність створити коаліцію зі сплавом дуже бідних і дуже освічених виборців. Ядерний електорат партії у 2017 р. склали представники середнього класу, що відчують економічні труднощі, і найбільш вразливих груп із найбільш низьким рівнем доходів. Натомість у середовищі консервативних кваліфікованих робітників і в нижніх прошарках середнього класу лейбористи показали поганий результат.

Маніфест (виборча програма) лейбористів «For the many, not the few» був найбільш лівим, як мінімум з 1983 р. [18]. Цей документ, що позначає повернення класової політики, передбачав підвищення податків на корпорації і прогресивного оподаткування багатих (до 50%); ренаціоналізацію і розвиток залізниць, енергетичної галузі та поштової служби; 500 млрд. фунтів стерлінгів інвестицій в енергетику, транспорт і житло; відновлення британської промисловості; створення Національного та регіональних інвестиційних держбанків; подальший розвиток Національної системи охорони здоров'я; введення безкоштовної вищої освіти і відновлення університетських стипендій; скорочення чисельності дітей в класі для учнів у віці 5–7 років до не більше 30

осіб, безкоштовне харчування для всіх учнів молодших класів; збільшення фінансування програм інтеграції мігрантів; підвищення мінімальної зарплати з 7,5 до 10 фунтів за годину до 2020 р.; програму муніципального житлового будівництва не менше мільйона об'єктів житлової нерухомості та введення розумних обмежень на вартість оренди; створення спеціального міністерства, відповідального за трудові права, поширення соцгарантій працівників на самозайнятих громадян, забезпечення кожному працівникові права і можливості об'єднуватися в профспілки; заборону «нульового контракту» (коли в контракті прописано 0 годин і роботодавець сам вирішує, коли і на який час залучати співробітника) і неоплачуваних стажувань; обмеження різниці в оплаті праці пропорцією 20:1 на державних підприємствах; збереження і розвиток соціальних пільг і гарантій для різних верств населення; додаткові чотири державних вихідних в дні святих – заступників складових Сполученого Королівства; гарантії захисту пенсій від будь-яких скорочень; заборону фрекінгу, переведення національної енергетики на джерела відновлюваної або екологічно чистої енергії в частці не менше 60% від загального обсягу до 2030 р. [7; 18].

Критикуючи політику «жорсткої економії», Дж. Корбін пропонував як альтернативу кейнсіанські методи регулювання економіки, збільшення державних витрат, націоналізацію залізниць, низки банків і енергетики, а також деяке підвищення податків на корпорації і великі особисті статки. При цьому він говорив про підтримку малого і середнього бізнесу [8, с. 118].

Хоча ЗМІ не переставали жартувати з приводу програми лейбористів, яка нібито тягне країну в 1970-ті роки, 129 британських економістів підтримали її. «Консервативний маніфест закликає до продовження жорсткої економії, яка, як правило, сповільнює економіку на вирішальному етапі, на тлі переговорів про Brexit. Скорочення витрат завдає шкоди найбільш вразливим і не досягло поставленої мети скорочення заборгованості та скорочення дефіциту.

Навпаки, пропозиції маніфесту лейбористів набагато краще спрямовані на зміцнення і розвиток економіки і забезпечення того, щоб її переваги були більш

справедливими і стійкими, а також фінансово відповідальними і заснованими на достовірних оцінках», – йшлося в їхньому зверненні [26].

Слабкими місцями лейбористської програми в політичному плані були питання Brexit і мігрантів. Партія виступала за збереження членства в ЄС. Разом з тим Дж. Корбін вважається найбільшим євроскептиком серед лідерів лейбористів останнього часу [6]. Він є прихильником лівої традиції, яка завжди розглядала ЄС як американський проект часів холодної війни і знаряддя капіталістичної гегемонії. На референдумі 1975 р. він голосував проти членства в Європейському економічному співтоваристві, а в 2009 р. – проти ратифікації Лісабонського договору. У питанні Brexit партія намагалася одночасно йти двома протилежними шляхами. Адептів Brexit запевнили в тому, що не перешкоджатимуть розлученню з Євросоюзом, і одночасно в замаскованій формі звернулися до прихильників збереження членства в ЄС із запевненнями про захист таких дуже важливих для цієї групи аспектів, як загальний внутрішній ринок.

Незважаючи на те, що лідер лейбористів критично ставиться до дій В. Путіна, він підтримує демілітаризацію європейських кордонів з Росією, покликану запобігти новій холодній війні. За словами Дж. Корбіна, у нього безліч «критичних зауважень до Путіна – порушення прав людини в Росії і мілітаризація суспільства», проте Заходу слід уникати подальшої ескалації у відносинах з Росією [17].

Нещодавно британське видання «The Sunday Times» разом з університетом Суонсі в Уельсі провели розслідування, під час якого отримали докази, що російські боти у соцмережах намагалися вплинути на результати виборів на користь лейбористів. Професор А. Талавера заявив, що таких ботів було виявлено не менше 6,5 тис. [22].

Однак консервативна «The Times» відверто глузує з цього дослідження: «Думка про те, що на результати виборів і перемогу Лейбористської партії вплинула не нікчемна політика консервативного уряду, а зла Росія, звучить

набагато приємніше. Консерваторам, які насилу зберегли владу, таке пояснення дуже підійшло» [19].

Помітну роль у зростанні популярності лейбористів зіграли теракти в Лондоні та Манчестері, які дискредитували Т. Мей, котра, обіймаючи посаду міністра внутрішніх справ, у дусі неоліберальної жорсткої економії провела скорочення поліції. А також скандальні кроки з урізання витрат за рахунок найбільш незахищених верств населення – скасування безкоштовних шкільних сніданків для дітей старше 11 років (попередня «залізна леді» М. Тетчер відібрала у школярів тільки молоко) і так званий «податок на деменцію» – впровадження плати за догляд за людьми похилого віку вдома. Нині, якщо літня людина змушена переселитися до будинку для людей похилого віку, держава забирає її будинок або квартиру. Якщо ж людина хоче доживати у власному помешканні, то родичі зобов'язані дотримуватись жорстких правил: наймати цілодобових доглядальниць, регулярно запрошувати лікарів, переобладнати будинок під потреби старого. Консерватори запропонували забирати нерухомість навіть тих громадян, які не переїжджають до будинку для людей похилого віку, а перебувають під опікою рідних. Натомість літнього громадянина будуть іноді відвідувати на дому медсестри і соцпрацівники.

Не виправдався і розрахунок правлячої партії на низьку явку виборців. Вона досягла 20-річного максимуму в 68,7%. Молодь, яка традиційно голосує за лейбористів, на цей раз не стала відсиджуватися вдома. Серед виборців у віці від 18 до 24 років партії Дж. Корбіна віддали перевагу 67%, консерваторам – 18%. У віковій групі від 25 до 34 років це співвідношення склало 58 до 22%. Консерватори перемогли серед виборців старших за 45 років.

Отже, за даними екзит-полів увечері 8 червня Велика Британія отримувала так званий «підвішений» парламент, в якому жодна з партій не мала більшості у 326 мандатів. Консерватори отримували 314 місць, але єдиним їхнім союзником могла стати північноірландська Демократична юніоністська партія (ДЮП), яка виступає за єдність країни та «жорсткий» Brexit і мала в попередньому парламенті тільки 8 місць. У той час, як Дж. Корбін швидше за

все отримав би мандат на формування уряду так званого «прогресивного альянсу» в складі лейбористів, Шотландської національної партії (ШНП), ліберальних демократів (ЛДП) і більш дрібних партій. Однак така коаліція все одно б виявилася коаліцією меншості, оскільки обрані депутати від північноірландської сепаратистської партії «Шинн Фейн» традиційно бойкотують роботу парламенту.

Але остаточні результати 9 червня не порадували прихильників Дж. Корбіна. Незначні зміни в порівнянні з екзит-полами кардинально змінили розстановку сил в Палаті громад. Хоча загальна кількість голосів, поданих за лейбористів, збільшилась на 9,5% в порівнянні з виборами 2015 р. і в абсолютних показниках (12,85 млн.) виявилася найкращою з 1997 р., а підсумкове відставання від консерваторів виявилось менше, ніж 2,5%, при мажоритарній системі значення має не загальна кількість голосів, а кількість округів, в яких переміг кандидат від партії. Консерватори отримали 318 мандатів (-12 порівняно з виборами 2015 р.); лейбористи – 262 (+32); ШНП – 35 (-19); ЛДП – 12 (+3), а ДЮП збільшила своє представництво з 8 до 10 депутатів. Таким чином, Т. Мей отримала мандат на формування кабінету меншості, сподіваючись заручитися підтримкою ДЮП. А відносна перемога Дж. Корбіна не принесла йому пост прем'єр-міністра.

Вирішальними виявилися голоси Шотландії, де консерватори відібрали у ШНП 12 мандатів. Шотландські націоналісти налякали багатьох виборців вимогою повторного референдуму про незалежність, явка знизилася, і більш дисциплінований віковий консервативний електорат приніс успіх прихильникам єдиної Британії. Цікаво, що в 11 з цих 12 округів кандидати від ШНП і лейбористів сумарно набрали більше голосів, ніж консерватори [4]. Але ідея висунення єдиних кандидатів від «прогресивного альянсу» була відкинута Дж. Корбіном задовго до виборів.

Чутки про смерть тетчеризму виявилися передчасними, а поразка консерваторів відносною. Загальна кількість голосів, поданих за торі, в порівнянні з 2015 р., збільшилась на 5,5%. Але головне – завдяки дрейфу

вправо (в першу чергу, в питанні Brexit) їм вдалося «зачистити» ультраправу нішу від Партії незалежності Сполученого Королівства, чия підтримка скоротилася з 12,6 до 1,8%.

Але навіть, якби Дж. Корбіну вдалося сформувати уряд меншості, незабаром він би зіткнувся з низкою проблем. Різноманітні коаліція навряд чи виявилася б довговічною. Шотландські націоналісти прагнули б до незалежності, ліберальні демократи вимагали б повторного референдуму щодо Brexit, а істеблішмент Лейбористської партії вичікував би моменту, щоб всадити ножа у спину своєму лідерові. У фракції лейбористів більшість як і раніше належить послідовникам Е. Блера, а Т. Уотсон залишається лейбористом №2.

Відносний успіх Дж. Корбіна віддаляє надії істеблішменту на зміну лідера партії і вірогідно унеможлиблює анонсовану політичну реінкарнацію Е. Блера (принаймні як лідера лейбористів), але не змінює співвідношення сил всередині фракції і тіньового уряду. Проти Дж. Корбіна працює й час. Йому вже 69 років. І якщо не буде дострокових виборів (чого не можна виключати через відсутність стабільної парламентської більшості і проблемний Brexit), то наступний шанс він отримає в 73. Томасу Уотсону – 51, супернику Дж. Корбіна на останніх внутрішньопартійних виборах Оуену Сміту – 48.

Не можна виключати й такого варіанту розвитку подій, що у разі неможливості усунення Дж. Корбіна істеблішмент вчинить, як верхівка Соціалістичної партії Франції. Після перемоги на праймеріз лівого соціаліста Бенуа Амона його основний конкурент, екс-прем'єр-міністр Мануель Вальс підтримав Еммануеля Макрона. Неафішовану підтримку останньому надавало і керівництво Соцпартії на чолі з екс-президентом Франсуа Олландом. Фактично верхівка соціалістів пішла на самознищення партії, щоб не допустити в ній перемоги лівого крила.

Успіх Дж. Корбіна не варто недооцінювати, але не можна і переоцінювати. Він відображає реакцію прогресивної частини суспільства розвинених західних країн на «правий поворот» – посилення впливу

праворадикальних, націоналістичних, клерикальних сил та/або різке поправління традиційних правих, при посиленні неоліберальних тенденцій в економіці (політика соціального реваншу, злиття капіталу з державою, «економізація» сфер, раніше виключених з логіки отримання прибутку – освіта, наука, громадський транспорт, ЖКГ).

Традиційні ліві старшого покоління (Берні Сандерс, Джеремі Корбін, Жан-Люк Меланшон) спробували кинути виклик глобальній тенденції правого повороту, досягли локальних успіхів, але все ж не змогли перемогти. Чи має лівий рух нових лідерів, здатних прийти на зміну цим віковим політикам? Чи має він стійку соціальну базу в умовах трансформації традиційного робітничого класу? Чи може він виступати організовано, як раніше це робили профспілки? Чи здатний він відстоювати свою позицію на вулицях і не допустити захоплення вулиці ультраправими, як це трапилося в країнах Східної Європи? Чи довговічний «Лівий поворот» в Лейбористській партії? На ці питання поки важко дати ствердну відповідь.

Список використаних джерел і література

1. Ананьева Е. В. Лейбористская партия в Великобритании: принципы или власть? / Е. Ананьева // Современная Европа. – 2016. – № 2 (68). – С. 92–96.
2. Громько А. А. Великобритания: новая политическая ситуация / А. Громько // *Nonogis causa*: сборник научных статей, посвященный 70-летию профессора В. В. Сергеева. – СПб., 2016. – С. 63–67.
3. Даутов Т. «Неизбираемый» / Т. Даутов // *Liva.com.ua*. – 2015. – 16 вересня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://liva.com.ua/unelectable-sorbyn.html> (дата звернення: 12 листопада 2018 р.) – Назва з екрану.
4. Латыш Ю. Победа и поражение Джереми Корбина / Ю. Латыш // *Liva.com.ua* – 2017. – 12 червня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://liva.com.ua/pobeda-i-porazhenie-dzheremi-korbina.html> (дата звернення: 12 листопада 2018 р.) – Назва з екрану.

5. Лейза М. Британський розворот: завдяки чому лейбористи можуть перемогти на нових виборах / М. Лейза // Європейська правда – 2017. – 28 липня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/07/28/7069145/> (дата звернення: 12 листопада 2018 р.) – Назва з екрану.

6. Морозова А. Е. Влияние референдума 2016 года о выходе Великобритании на карьеру отдельных британских политиков неправящих партий / А. Морозова // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2017. – Т. 9. – № 3/2. – С. 65–70.

7. Пилаш Д. Выборы в Великобритании: Джереми Корбин и возрождение левой социал-демократии / Д. Пилаш // Спільне. – 2017. – 9 июня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://commons.com.ua/uk/vybory-v-velikobritanii/> (дата звернення: 12 листопада 2018 р.) – Назва з екрану.

8. Работяжев Н. В. Лейбористская партия Великобритании: вперед в прошлое? / Н. Работяжев // Полития: Анализ. Хроника. Прогноз (Журнал политической философии и социологии политики). – 2016. – № 4 (83). – С. 108–127.

9. Работяжев Н. В. «Левый поворот» британских лейбористов / Н. Работяжев // Мировая экономика и международные отношения. – 2017. – Т. 61. – № 12. – С. 63–73.

10. Саква Р. Джереми Корбин и политика трансцендентности [Електронний ресурс] / Р. Саква. – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/valday/Dzheremi-Korbin-i-politika-transtcendentnosti-17911#r9> (дата звернення: 9 березня 2018 р.) – Назва з екрану.

11. Сункара Б. Сможет ли Джереми Корбин возродить лейбористскую партию? / Б. Сункара, Л. Панич // Открытая левая. – 2015. – 15 сентября. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://openleft.ru/?p=6869> (дата звернення: 12 листопада 2018 р.) – Назва з екрану.

12. «Троцкист» заставил нервничать британскую элиту // Взгляд. – 2015. – 16 сентября. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<https://vz.ru/politics/2015/9/16/767275.html> (дата звернення: 12 листопада 2018 р.)
– Назва з екрану.

13. Уоткінс С. Новые левые на Западе: Корбин, Сандерс, Ципрас и компания / С. Уоткінс // Спільне. – 2017. – 29 березня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://commons.com.ua/uk/novye-levye-na-zarade/> (дата звернення: 12 листопада 2018 р.) – Назва з екрану.

14. Шамир И. Победа Корбина – это поражение тэтчеризма / И. Шамир // Завтра. – 2017. – 9 июня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://trueinform.ru/modules.php?name=Laid&sid=13835> (дата звернення: 12 листопада 2018 р.) – Назва з екрану.

15. Юрченко Ю. Ліві рухи Великої Британії: зліва направо, а потім наліво? / Ю. Юрченко // Ліва Європа / Гол. ред. А. Ляшева. – К., 2017. – С. 56–85.

16. Asthana A. Labour MPs Prepare for Leadership Contest after Corbyn Loses Confidence Vote / A. Asthana, R. Syal, J. Elgot // The Guardian. – 2016. – June 28. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/28/jeremy-corbyn-loses-labour-mps-confidence-vote> (last access: November 12, 2018). – Title from the Screen.

17. Elgot J. Corbyn backs reduction of NATO presence along Russia's borders / J. Elgot // The Guardian. – 2016. – Nov. 13. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.theguardian.com/politics/2016/nov/13/jeremy-corbyn-hints-at-reducing-nato-presence-russia-putin> (last access: November 12, 2018). – Title from the Screen.

18. For the many, not the few. The Labour Party Manifesto 2017 [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://labour.org.uk/wp-content/uploads/2017/10/labour-manifesto-2017.pdf> (last access: March 11, 2018). – Title from the Screen.

19. Geddes D. Labour leader Jeremy Corbyn: Yes, I'd do business with Vladimir Putin / D. Geddes // The Times. – 2018. – March 20. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.thetimes.co.uk/edition/news/labour-leader-jeremy->

corbyn-yes-id-do-business-with-vladimir-putin-rwc2k2dxs (last access: November 12, 2018). – Title from the Screen.

20. Hattenstone S. Jeremy Corbyn: 'I don't do personal' / S. Hattenstone // The Guardian. – 2015 – June 17. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.theguardian.com/politics/2015/jun/17/jeremy-corbyn-labour-leadership-dont-do-personal> (last access: November 12, 2018). – Title from the Screen.

21. Healy H. So, Just Who Is Jeremy Corbin? [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://newint.org/blog/2015/09/22/jeremy-corbyn-labour-leader/> (last access: March 7, 2018). – Title from the Screen.

22. How Russian bots invaded Twitter to fight in Jeremy Corbyn's army // The Sunday Times. – 2018. – April 29. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.thetimes.co.uk/article/invasion-of-the-russian-twitter-bots-to-fight-in-jeremy-corbyns-army-78966pjrk> (last access: November 12, 2018). – Title from the Screen.

23. Interview № 17: Luke March on Left Populism [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://populismobserver.com/2017/07/24/interview-17-luke-march-on-left-populism/> (last access: March 12, 2018). – Title from the Screen.

24. Kellner P. Why Jeremy Corbyn's supporters don't care about winning / P. Kellner // The Prospect magazine. – 2015. – Aug. 12. [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.prospectmagazine.co.uk/blogs/peter-kellner/why-jeremy-corbyns-supporters-dont-care-about-winning> (last access: November 12, 2018). – Title from the Screen.

25. Sparrow A. Jeremy Corbyn: is he really unelectable as prime minister? / A. Sparrow // The Guardian. – 2015. – Sept. 12. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.theguardian.com/politics/2015/sep/12/jeremy-corbyn-is-he-really-unelectable-as-prime-minister> (last access: November 12, 2018). – Title from the Screen.

26. The big issue: Labour's manifesto proposals could be just what the economy needs // The Guardian. – 2017. – June 4. [Electronic Resource] – Mode of

Access: <https://www.theguardian.com/news/2017/jun/03/the-big-issue-labour-manifesto-what-economy-needs> (last access: November 12, 2018). – Title from the Screen.

27. What's the difference between Tony Blair and the Tory leader? None, they're two cheeks of the same arse! [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.youtube.com/watch?v=DVcqZsHJz_A (last access: April 2, 2018). – Title from the Screen.

28. Why exactly were the police spying on Jeremy Corbyn? // The Guardian. – 2017. – June 27. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.theguardian.com/uk-news/undercover-with-paul-lewis-and-rob-evans/2017/jun/27/why-exactly-were-the-police-spying-on-jeremy-corbyn> (last access: November 12, 2018). – Title from the Screen.

References

1. ANAN'EVA, E. V. (2016) Lejboristskaja partija v Velikobritanii: principy ili vlast'? *Sovremennaja Evropa*. № 2 (68), p. 92–96.

2. GROMYKO, A. A. (2016) Velikobritanija: novaja političeskaja situacija. *Honoris causa sbornik nauchnyh statej, posvjashhennyj 70-letiju professora V. V. Sergeeva*. SPb: Nestor-Istorija, p. 63–67.

3. DAUTOV, T. (2015) «Neizbiraemyj». *Liva.com.ua*. Sept. 16. [Online]. Available from: <http://liva.com.ua/unelectable-corbyn.html>

4. LATYSH, Yu. (2017) Pobeda i porazhenie Dzheremi Korbina. *Liva.com.ua*. June 12. [Online]. Available from: <http://liva.com.ua/pobeda-i-porazhenie-dzheremi-korbina.html> [Accessed: November 12, 2018].

5. LEJZA, M. (2017) Brytans'kyj rozvorot: zavdyaky chomu lejborysty mozhut' peremohty na novyx vyborax. *Yevropejs'ka pravda*. July 28. [Online]. Available from: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2017/07/28/7069145/> [Accessed: November 12, 2018].

6. MOROZOVA, A. E. (2017) Vlijanie referendumu 2016 goda o vyhode Velikobritanii na kar'eru ot del'nyh britanskih politikov nepravjashhih partij. *Istoricheskaja i social'no-obrazovatel'naja mysl'*. Vol. 9. № 3/2, p. 65–70.

7. PILASH, D. (2017) Vybery v Velikobritanii: Dzheremi Korbin i vozrozhdenie levoj social-demokratii. *Spil'ne*. June 9. [Online]. Available from: <https://commons.com.ua/uk/vybory-v-velikobritanii/> [Accessed: November 12, 2018].

8. RABOTJAZHEV, N. V. (2016) Lejboristskaja partija Velikobritanii: vpered v proshloe? *Politija: Analiz. Hronika. Prognoz (Zhurnal politicheskoy filosofii i sociologii politiki)*. № 4 (83), p. 108–127.

9. RABOTJAZHEV, N. V. (2017) «Levyj povorot» britanskih lejboristov. *Mirovaja ekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija*. Vol. 61. № 12, p. 63–73.

10. SAKVA, R. Dzheremi Korbin i politika transcendentnosti [Online]. Available from: <http://www.globalaffairs.ru/valday/Dzheremi-Korbin-i-politika-transcendentnosti-17911#r9> [Accessed: March 9, 2018].

11. SUNKARA, B., PANICH, L. (2015) Smozhet li Dzheremi Korbin vozrodit' lejboristskuju partiju? *Otkrytaja levaja*. Sept. 15. [Online]. Available from: <http://openleft.ru/?p=6869> [Accessed: November 12, 2018].

12. “Trotskyist” zastavil nervnichat' britanskuju jelitu. (2015) *Vzgljad*. Sept. 16. [Online] – Available from: <https://vz.ru/politics/2015/9/16/767275.html> [Accessed: November 12, 2018].

13. WATKINS, S. (2017) Novye levye na Zapade: Korbin, Sanders, Cipras i kompanija. *Spil'ne*. March 29. [Online]. Available from: <https://commons.com.ua/uk/novye-levye-na-zapade/> [Accessed: November 12, 2018].

14. SHAMIR, I. (2017) Pobeda Korbina – jeto porazhenie tjetcherizma. *Zavtra*. June 9. [Online]. Available from: <https://trueinform.ru/modules.php?name=Laid&sid=13835> [Accessed: November 12, 2018].

15. YURCHENKO, Yu. (2017) Livi ruxy Velykoyi Brytaniyi: zлива napravo, a potim nalivo? *Liva Yevropa / Hol. red. A. Lyasheva*. Kyiv, p. 56–85.

16. ASTHANA, A., SYAL, R., ELGOT, J. (2016) Labour MPs Prepare for Leadership Contest after Corbyn Loses Confidence Vote. *The Guardian*. June 28. [Online]. Available from: <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/28/jeremy-corbyn-loses-labour-mps-confidence-vote> [Accessed: November 12, 2018].

17. ELGOT, J. (2016) Corbyn backs reduction of NATO presence along Russia's borders. *The Guardian*. Nov. 13. [Online]. Available from: <https://www.theguardian.com/politics/2016/nov/13/jeremy-corbyn-hints-at-reducing-nato-presence-russia-putin> [Accessed: November 12, 2018].

18. For the many, not the few. The Labour Party Manifesto (2017) [Online]. Available from: <https://labour.org.uk/wp-content/uploads/2017/10/labour-manifesto-2017.pdf> [Accessed: March 11, 2018].

19. GEDDES, D. (2018) Labour leader Jeremy Corbyn: Yes, I'd do business with Vladimir Putin. *The Times*. March 20. [Online]. Available from: <https://www.thetimes.co.uk/edition/news/labour-leader-jeremy-corbyn-yes-id-do-business-with-vladimir-putin-rwc2k2dxs> [Accessed: November 12, 2018].

20. HATTENSTONE, S. (2015) Jeremy Corbyn: 'I don't do personal'. *The Guardian*. June 17. [Online]. Available from: <https://www.theguardian.com/politics/2015/jun/17/jeremy-corbyn-labour-leadership-dont-do-personal> [Accessed: November 12, 2018].

21. HEALY, H. So, Just Who Is Jeremy Corbin? [Online]. Available from: <https://newint.org/blog/2015/09/22/jeremy-corbyn-labour-leader/> [Accessed: March 7, 2018].

22. How Russian bots invaded Twitter to fight in Jeremy Corbyn's army. (2018) *The Sunday Times*. April 29. [Online]. Available from: <https://www.thetimes.co.uk/article/invasion-of-the-russian-twitter-bots-to-fight-in-jeremy-corbyns-army-78966pjrj> [Accessed: November 12, 2018].

23. Interview № 17: Luke March on Left Populism. [Online]. Available from: <https://populismobserver.com/2017/07/24/interview-17-luke-march-on-left-populism/> [Accessed: March 12, 2018].

24. KELLNER, P. (2015) Why Jeremy Corbyn's supporters don't care about winning. *The Prospect magazine*. Aug. 12. [Online]. Available from: <http://www.prospectmagazine.co.uk/blogs/peter-kellner/why-jeremy-corbyns-supporters-dont-care-about-winning> [Accessed: November 12, 2018].

25. SPARROW, A. (2015) Jeremy Corbyn: is he really unelectable as prime minister? *The Guardian*. Sept. 12. [Online]. Available from: <https://www.theguardian.com/politics/2015/sep/12/jeremy-corbyn-is-he-really-unelectable-as-prime-minister> [Accessed: November 12, 2018].

26. The big issue: Labour's manifesto proposals could be just what the economy needs. (2017) *The Guardian*. June 4. [Online]. Available from: <https://www.theguardian.com/news/2017/jun/03/the-big-issue-labour-manifesto-what-economy-needs> [Accessed: November 12, 2018].

27. 'What's the difference between Tony Blair and the Tory leader? None, they're two cheeks of the same arse!' [Online]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=DVcqZsHJz_A [Accessed: April 9, 2018].

28. Why exactly were the police spying on Jeremy Corbyn? (2017) *The Guardian*. June 27. [Online]. Available from: <https://www.theguardian.com/uk-news/undercover-with-paul-lewis-and-rob-evans/2017/jun/27/why-exactly-were-the-police-spying-on-jeremy-corbyn> [Accessed: November 12, 2018].

Yurii Latysh,

PhD (History), Associate Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

JEREMY CORBIN AND THE LEFT TURN OF THE LABOUR PARTY

***Abstract.** The article touches upon the ideological and political transformation of the Labor Party of Great Britain after the defeat in the 2015 parliamentary elections. The struggle between the supporters of Anthony Blair's policy ("New Labour") and "hard left" ended with an unexpected victory by veteran of Labour,*

Leftist Socialist Jeremy Corbin, despite the resistance of the Blairist establishment and media criticism. No less unexpected was the relative success of the Labour Party in the early 2017 parliamentary elections. The importance of the conceptual and the theoretical understanding of the "Left turn" of the Labor Party and the West in general, where the left-wing representatives (B. Sanders, J. Corbin, J.-L. Mélenchon) had achieved remarkable success in the elections, has been underlined.

The article deals with the political biography of the leader of the Labour Party, his views on domestic and foreign policy. The course of the election campaign, the peculiarities of its coverage in the media, the reasons for the fall of conservative popularity and the rise of the Labour ratings have been highlighted. The Labour Party Manifesto 2017 "For the many, not the few", which became the most left program since 1983, has been analyzed. As a result of the election, the Conservative and Unionist Party lost the majority in the House of Commons. It was a moral triumph of Jeremy Corbin over the "New Labour" which increased his chances of becoming Prime Minister in the future.

Key words: *Labour Party, left-wing movement, "New Labour", British parliamentary elections in 2017, Brexit.*

Надійшла до редколегії 15.07.2018

УДК 327 (498+НАТО)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.170-188>

Галина Мінгазутдінова

кандидат історичних наук,

Київський національний

університет імені Тараса Шевченка

СТАНОВЛЕННЯ РУМУНІЇ ЯК КРАЇНИ-ЧЛЕНА ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО АЛЬЯНСУ

Анотація. У статті досліджується шлях Румунії до отримання статусу країни-члена Північноатлантичного альянсу, а також розглядаються передумови формування міжнародного іміджу країни у сфері безпеки. Проаналізовано зовнішні причини прискорення залучення Румунії до рядів країн-учасниць НАТО, розглянуто основні геополітичні чинники важливості включення Румунії до трансатлантичної системи міжнародної безпеки. Окреслено основні етапи зближення Бухаресту з Північноатлантичним альянсом протягом 1990 – 2004 рр. Особливу увагу приділено проведенню реформ військового сектору Румунії першої половини 1990-х рр. ХХ ст. як одному з найбільш важливих елементів набуття членства в Альянсі. Проведено порівняння румунського та українського шляхів до євроатлантичної інтеграції. З'ясовано, що на своєму шляху до НАТО Румунія не лише здійснила внутрішні перетворення в різних сферах суспільно-політичного буття для досягнення своєї мети, але й отримала підтримку власних євроатлантичних прагнень за рахунок перебудови загальної безпекової картини світу та важливості власного геополітичного положення, що продовжують відігравати важливу роль для участі Румунії в забезпеченні регіональної безпеки на Балканському півострові та в басейні Чорного моря.

Ключові слова: Румунія, НАТО, євроатлантична інтеграція, оборона, стратегічне партнерство, міжнародна безпека.

Розпад СРСР та демонтаж біполярної системи міжнародних відносин призвів до утворення безпекового вакууму на пострадянському просторі та в країнах колишнього ОВД. У рамках гарантії власної безпеки та дотримання забезпечення територіальної цілісності своїх країн, держави постсоціалістичного блоку вдалися до перебудови власних зовнішньополітичних пріоритетів, обравши шлях до європейської та євроатлантичної інтеграції. Географічне та геополітичне положення деяких з цих держав лягло в основу як нової зовнішньополітичної стратегії, так і внутрішньої політики, спрямованої на досягнення відповідності членству в НАТО та ЄС. Так, стратегічне розташування Румунії в Чорноморському регіоні, її контроль над р. Данубе та економічний потенціал зумовили рух цієї держави до інтеграції в Північноатлантичний альянс наприкінці ХХ ст. Зараз Бухарест становить собою надійного, серйозного та ініціативного партнера в рамках НАТО та зміцнення безпеки Чорноморського басейну в контексті російської агресії в Криму. Основними євроатлантичними партнерами сучасної Румунії в рамках військового та оборонного секторів є Франція – один з основних інвесторів в румунську економіку, а також Німеччина та США [4, с.79 – 80].

Низка сучасних наукових досліджень українських та зарубіжних науковців присвячені розгляду проблематики Румунії та країн Чорноморського регіону і Балкан як важливого елемента північноатлантичної безпеки. Питанням еволюції зовнішньополітичного курсу Румунії в рамках вступу до НАТО та стратегічним інтересам держави в рамках євроатлантичної інтеграції присвячені розвідки румунських авторів А.Ніколеску [21], В.Кречуна [11], А.Генчі [2], А.Дінеску [14], Ю.Берділі [8]. Українські науковці Н.Безнос [1], О.Коломієць [4], Б.Левик [5] та О.Златін [3] розглядають загальні тенденції стратегічних підходів НАТО до Румунії та Чорноморського регіону в цілому, адаптацію безпекової політики Румунії в рамках євроатлантичної співпраці, а також трансформацію румунської євроатлантичної стратегії в контексті російсько-українського військового протистояння. Американський дослідник

З.Барани у своїй науковій праці «Майбутнє розширення НАТО» акцентує на доцільності включення держав Балкансько-Чорноморського регіону до Альянсу, проте зазначає деякі слабкі сторони країн-претендентів на їх шляху до НАТО початку 2000-х рр., серед яких – і Румунії [7]. Метою ж даного дослідження є простежити шлях Румунії до НАТО з урахуванням відповідних трансформацій військового, внутрішньополітичного та економічного секторів, розглянути сучасну роль Румунії в Північноатлантичному альянсі, а також провести певні аналогії між шляхами Румунії та України в статусі країн-кандидатів на членство в Альянсі та умови, які склалися для двох країн на цьому шляху.

Слід зауважити, що в цілому шлях Румунії до Північноатлантичного альянсу був вельми строкатим та не позбавленим певної зовнішньополітичної іронії. Одним з основних моментів, що їх необхідно було вирішити Бухаресту, була необхідність приведення економічного та внутрішньополітичного й суспільного життя до вимог, що задовольняли умови вступу до ЄС та НАТО. Протягом 1990-х рр. зусилля Румунії, спрямовані на проведення відповідних реформ, на думку західних партнерів, були незначними, проте стрімка перебудова безпекової картини світу внаслідок розгортання загрози міжнародного тероризму після 11 вересня 2001 р. прискорив утворення повноцінних зв'язків між Альянсом та Румунією як важливим геополітичним вузлом операцій на Балканах та як джерелом військової допомоги в діях НАТО на Близькому Сході. Таким чином, Румунії вдалося повністю включитися до євроатлантичної системи безпеки та співробітництва без завершення процесу внутрішнього реформування країни.

Відкриття Румунії для зовнішньополітичних, а відтак і конкретно стратегічних та оборонних контактів з західним світом, відбувалося поступово та характеризувалося суттєвою долею скептицизму з боку США та країн Західного Європи. У 1980-і рр. політичний режим Н.Чаушеску знаходився у фактичній міжнародній ізоляції; зовнішньополітичній привабливості Румунії не сприяли такі атрибути внутрішньополітичного буття, як низький рівень дотримання прав людини та економічна непривабливість внаслідок

нерозвиненості аграрного сектору. Крім того, маючи величезний зовнішній борг, Н.Чаушеску здійснював його покриття через внутрішньоекономічні утиски та нехтування суспільними потребами громадян. «Друзями» Бухаресту часів Н.Чаушеску на міжнародній арені виступали такі міжнародні вигнанці, як КНДР, Лівія, Куба та Ірак; натомість відносини з СРСР в епоху «перебудови» сходили нанівець. Оскільки зовнішня політика М.Горбачова стала запорукою покращення відносин між Москвою та Вашингтоном, СРСР покінчив з фінансовою підтримкою режиму румунського диктатора [8, с.16].

Західний скепсис отримав ще більшу підпитку після кривавого повалення режиму Н.Чаушеску, остаточно утвердивши зовнішній імідж Румунії як політично нестабільної держави. Регіональна нестабільність через втручання Росії у внутрішні справи сусідньої Молдови та утворення маріонеткової Придністровської Молдавської республіки, а також загострення ситуації між колишніми суб'єктами Соціалістичної республіки Югославії спонукали країни західного світу дотримуватися підходу утримування політичної ізоляції Румунії. Насамперед це було продиктовано побоювання стосовно того, що Румунія може бути втягнута в будь-який з цих конфліктів унаслідок наявності на території Румунії югославських національних меншин (зокрема, в Румунському Банаті проживала велика кількість сербів – близько 100 000 чол. [12, с.115]) та історії молдавсько-румунських відносин. Також існувала небезпека того, що сербські або хорватські бойовики можуть звернутися по політичний притулок або військову допомогу саме до Румунії. Відтік хорватських та сербських меншин до Румунії та перехід угорських меншин з югославської Воєводини на румунські землі та до невизнаної ПМР могло загострити «угорське питання» в регіоні, що позначилося б вкрай негативно на регіональній безпеці та власне на безпеці самої Румунії [31, с.50].

Попри зовнішні побоювання щодо встановлення відносин з Румунією, Бухарест усвідомлював, що досягнення регіональної та державної безпеки в умовах, що склалася, можливе лише за рахунок доручення Румунії до системи євроатлантичного партнерства та встановлення тісних зв'язків з зовнішнім

актором, здатним надати допомогу з підтримки державного суверенітету та безпеки держави. У 1991 – 1992 р. президент Румунії І.Ілієску проголосив про необхідність євроатлантичної інтеграції Румунії в якості запоруки демократизації держави та отримав підтримку цього курсу з боку парламенту. Тим не менш, потенційні західні партнери на початку 1990-х рр. мали, окрім безпекових побоювань, ще й деякі сумніви щодо демократичного потенціалу Румунії: оскільки сам президент Ілієску був обраний на свій пост з результатом 85% голосів, країни західного світу утвердилися в думці про те, що десятиліття комуністичного правління в країні стали на заваді демократичній конкуренції в політиці, а вплив комуністичних сил і у 1990-і все ще залишається відчутним [8, с.18].

1993 – 1995 рр. ознаменували собою розгортання внутрішньополітичних перетворень всередині Румунії та її становлення на рейки розвитку за демократичними принципами західного світу, що слугувало важливим фактором зближення Бухаресту зі США та західною Європою на шляху Румунії до Північноатлантичного альянсу. У цей же час Бухарест офіційно заявляє про своє прагнення приєднатися до НАТО. Так, у лютому 1993 р. Альянс запросив президента І.Ілієску виступити зі зверненням перед Північноатлантичною радою; також глава держави зустрівся з Генеральним секретарем НАТО М.Вернером [32]. Усередині країни румунський політикум одноставно підтримав євроатлантичні ідеї президента, які відкривали шлях до забезпечення безпеки Румунії в регіоні. Основною складовою перебудови внутрішньодержавної системи Румунії для отримання членства в Альянсі стала реформа військового сектору, яка включала наступні складники: по-перше, було знищено мережу тотального політичного контролю комуністичних органів всередині Міністерства оборони та Міністерства внутрішніх справ та реорганізовано системи стратегічного та оперативного командування. По-друге, в 1992 р. в Румунії було засновано першу в Центральній та Східній Європі вищу школу національної оборони, яка слугувала джерелом зв'язку між військовими та представниками громадянського суспільства - Національний

коледж оборони. По-третє, в системі управління оборонним сектором Румунії з'являються цивільні кадри: у 1993 р. міністр оборони Н.Спірою призначив цивільну особу, Л.Муресана, заступником директора Національного коледжу оборони; заступником самого Н.Спірою також став не військовий, І.Паску. У 1994 р. Г.Тінка стає першим «цивільним» міністром оборони Румунії [23, с.309]. По-четверте, назви військових інституцій та форма одностроїв румунських військових зазнали «декомунізації». По-п'яте, представники радянської військової школи протягом 1990-х рр. починають замінюватися «новою хвилею» військових кадрів, які отримували професійну освіту в США, Канаді, Великій Британії, Італії та Німеччині. Крім того, в румунській армії було запроваджено інститут капеланства [8, с.19].

У 1994 р. Румунія долучилася до програми НАТО «Партнерство заради миру», що становила собою надання можливостей для не-членів Альянсу брати участь в ініціативах НАТО з підтримки безпеки та стабільності, з метою стати частиною Альянсу на першому етапі його розширення на схід. У вересні 1994 р. румунські військові взяли участь в навчаннях у рамках даної програми біля м. Познань у Польщі [15]. Подальша активна участь Румунії в заходах в рамках «Партнерства заради миру» поступово закріплювала її як потенційного кандидата на вступ до Альянсу, проте в 1995 – 2000 рр. країна стикнулася з економічними труднощами, що могли стати на заваді євроатлантичної інтеграції держави: нове недосвічене керівництво Румунії на чолі з президентом Е.Константінеску у купі з урядом, що загруз у корупції, призвело до спаду в економіці країни, а також завдало удару по успіхах І.Ілієску в галузі реформування військового сектору. Згідно з вимогами до вступу до Альянсу, країна-кандидат (так само як і країни-члени НАТО) мала закладати 2% ВВП на оборону щорічно, тоді як ослабла економіка Румунії середини 1990-х р. не могла покривати такі витрати; внутрішньо економічна ситуація в країні покращилася лише на початку 2000-х рр.[25] Отже, зменшення витрат на оборону знову призвело до зародження скепсису серед західних країн стосовно перспектив приєднання Румунії до Північноатлантичного альянсу.

У липні 1997 р. в рамках Мадридського саміту приєднатися до НАТО запросили Чехію, Польщу та Угорщину; Румунії (разом зі Словенією) ж дали зрозуміти, що їхнє включення до Альянсу затримується як мінімум на два роки через невідповідність вимогам для набуття членства в НАТО [18]. Попри той факт, що у 1996 – 1997 рр. Румунії вдалося схилити на свою сторону в справі євроатлантичної інтеграції таких членів Альянсу, як Франція, Туреччина, Греція та Італія, а також налагодити відносини з Німеччиною шляхом замирення щодо питання дискримінації німецьких меншин на території Румунії за часів комуністичного правління, і, як наслідок, отримавши ще один голос на свою користь ще й від Берліну [13, с.26], останнє слово щодо перспектив Румунії в НАТО все ж сказали США. Оскільки така позиція викликала здивування серед румунського політикуму, Вашингтон вдався до заохочення Бухаресту продовжувати реформи, що сприятимуть вступу до Альянсу. Після саміту НАТО в Мадриді 1997 р. Б.Клінтон відвідав Бухарест та підкреслив, що Румунія є частиною єдиного, демократичного та вільного європейського простору та партнером США та відзначив успіхи внутрішнього реформування в державі, що відкривають шлях до НАТО; відтак було зафіксовано встановлення стратегічного партнерства між Вашингтоном та Бухарестом [10].

Зі свого боку, Бухарест вдався до практичних кроків, здатних довести прихильність євроатлантичному курсу Румунії: країна прийняла сторону Альянсу в ході конфлікту у Косово та закрила свій повітряний простір для російських літаків, якими Москва планувала доставити свої війська в буремний регіон, натомість давши зелене світло повітряним силам НАТО [16]. Окрім відкритого неба, Бухарест надав союзникам можливість користуватися румунськими інфраструктурою, морським простором та суходолом для переміщення та дислокації об'єднаних сил Альянсу. У такий спосіб Румунія зарекомендувала себе як надійного партнера в справі боротьби з міжнародним тероризмом [13, с.27]. Нарешті, з поверненням у президентське крісло ініціатора євроатлантичного вибору Румунії І.Ілієску після виборів у грудні 2000 р. загальна тенденція руху держави в бік НАТО знову стала конкретною та

чіткою. Оздоровлення економіки та здатність виділити необхідну кількість коштів на оборону повернула Румунію в список найближчих кандидатів на вступ до НАТО. Протягом 2001 – 2002 рр. витрати Румунії на оборону склали 2, 45 % ВВП та 2, 30 % ВВП відповідно [9, с.11]. Таким чином, Румунії ще до вступу до НАТО вдалося створити відповідні фінансові умови для підтримки обороноздатності в рамках колективної безпеки Альянсу.

Що ж стосується суспільної думки про необхідність членства Румунії в НАТО, цифри стабільно демонстрували широку підтримку населення ідей зовнішньої гарантії безпеки та суверенітету, закладених президентом І.Ілієску: наприкінці ХХ ст. більш ніж 80% румунів висловлювалися на користь приєднання до НАТО [8, с.19-20]. У цьому румунське суспільство було непохитним навіть попри той факт, що досягнення стандартів НАТО через реформування військового та оборонного секторів виявлялося дорогим задоволенням і потребувало від держави близько 4 млрд. дол. США для повної реалізації перебудови у відповідних галузях [8, с.20]. Щоправда, суспільна підтримка НАТО дещо похитнулася в ході Косовського конфлікту – тоді процент прихильників приєднання до Альянсу впав до позначки 56% [6, с.165].

Поява такого чинника загрози міжнародній безпеці, як міжнародний тероризм, призвела до перегляду формату включення нових членів до лав Північноатлантичного альянсу. Крім того, на долю майбутніх членів НАТО з представників постсоціалістичного блоку вплинула і зміна геополітичного значення Чорноморського басейну внаслідок формування осередків міжнародної небезпеки на Близькому Сході та на Кавказі. Цей фактор разом з нестабільністю на Балканах та особливо в Косово докорінно змінив геополітичну важливість Румунії, перетворивши її на зону безпосередніх інтересів НАТО. Тож залишаючись в підвішеному стані в таких сферах внутрішнього буття, як боротьба з корупцією, реформування оборонного та правового секторів та проблема демонтажу посткомуністичної бюрократії, Румунія отримала запрошення до переговорного процесу про членство в Альянсі на пражському саміті 2002 р. разом з Болгарією, Словенією,

Словаччиною та країнами Балтії [4, с.81]. 29 березня 2004 р. Румунія стає повноцінним членом НАТО [26], а запровадження натівських стандартів через кілька років допомогли країні стати і членом ЄС [5, с.238].

Вже в якості країни-члена НАТО Румунія продовжує стверджувати себе як ефективного учасника Альянсу та надійного союзника в дотриманні регіональної безпеки. Протягом 2004 – 2012 рр. Бухарест приймав ряд важливих євроатлантичних зібрань; першим з таких стала зустріч міністрів оборони країн-членів НАТО 13 та 14 жовтня 2004 р. У 2008 р. Румунія приймала в своїй столиці саміт Альянсу 2 – 4 квітня, що для зовнішньої політики Румунії стало виключно важливою подією; крім того, Бухарестський саміт був найбільшим зібранням в історії НАТО. У 2012 р. в м. Сібіу відбулася конференція Військового комітету НАТО [27, с.4]. Стратегія національної безпеки Румунії на 2015 – 2019 рр. вкотре засвідчує відданість Бухаресту принципам євроатлантичного співробітництва як одного з принципових складників міжнародної безпеки країни; серед основних цілей співробітництва Румунії та НАТО в галузі безпеки – гарантування безпеки в Чорноморському регіоні, посилення позицій країни всередині Альянсу шляхом практичної та теоретичної співпраці з органами НАТО та поглиблення двосторонньої співпраці з країнами-сусідами по регіону, а також з країнами – представницями східного флангу Альянсу [19, с.8-9]. Бухарест активно лобіював посилення присутності військ НАТО в Південно-Східній Європі під час та після Варшавського саміту 2016 р. попри опір своїх натівських та регіональних сусідів Туреччини та Болгарії [29]. У жовтні 2017 р. Генеральний секретар Альянсу Й.Столенберг оголосив про нарощення наземної, повітряної та морської присутності об'єднаних сил Альянсу в Румунії для ефективної протидії російській агресії та присутності ВМС РФ у Чорноморському басейні [17]. Якщо на півночі Росію стримують країни Балтії та Польща, Румунія становить собою форпост НАТО на півдні.

Також разом з Польщею Румунія в умовах українсько-російського протистояння та його впливу на регіональну безпеку утворили «альянс

всередині альянсу», запропонувавши безпекову ініціативу зі співробітництва в рамках НАТО та ЄС. Ініціатива отримала назву «Бухарестська дев'ятка», і охоплює вона кооперацію між «молодими» країнами-членами НАТО та була запропонована главами Румунії та Польщі К.Іоаннісом та А.Дудою наприкінці 2015 р. Метою цієї ініціативи є розвиток особливого регіонального співробітництва країн-членів НАТО, що представляють Східну та Центральну Європу та гарантія стабільності й безпеки в басейнах Чорного та Балтійського морів [28]. Бухарест особливо є зацікавленим в колективному стримуванні зазіхань РФ на морське домінування в Чорноморському басейні, адже Румунія знаходиться на шляху Росії до контролю над важливою стратегічною водною артерією – Дарданеллів, тож зараз зростання ініціативності Румунії в рамках НАТО є прямо пропорційним російській загрозі безпеці самої Румунії [30].

Порівнюючи Румунію – кандидата на вступ до НАТО та Україну з її бажанням стати частиною НАТО, зауважимо ряд факторів, які вплинули на просування Румунії в її прагненнях та розглянемо наявність подібних умов для України. По-перше, важливими елементами становлення Румунії як члена Альянсу стали проведення демократичних реформ, становлення ринкової економіки, модернізація збройних сил, участь у міжнародних миротворчих операціях та зміна регіонального порядку та, як наслідок, збільшення зовнішнього інтересу до Румунії як до частини регіональної безпеки. У випадку з Україною є сенс згадати не менш довгу історію відносин з Альянсом: як і Румунія, Україна в 1994 р. приєдналася до «Партнерства заради миру». Проте, на відміну від Румунії, претензії з боку західних держав до України на поч. ХХІ ст. не обмежувалися відсутністю успіхів в демократизації та економічних реформах: відносини Києва та НАТО суттєво підточило викрадення та вбивство Г.Гонгадзе за причетністю Л.Кучми у 2002 р. У наступному році Україна брала участь у союзних операціях в Іраку, але тінь політичного вбивства безпекове співробітництво з НАТО продовжувала визначати тон двосторонніх відносин України та Альянсу [20]. Охолодження політикуму часів Л.Кучми до членства України в НАТО, короткий період заохочення євроатлантичних прагнень

України часів В.Ющенка та різкий розворот зовнішньої політики в бік РФ часів В.Януковича не покращили імідж України в очах країн-членів Альянсу. Тож в період до російської агресії проти України стосунки з Альянсом мали хоча і довгу, але виключно нестабільну історію. Сучасні продуктивні відносини з НАТО сформувалися внаслідок зміни безпекової ситуації в регіоні, і в цьому можна порівнювати позиціонування з Румунією: якщо перша стала форпостом протистояння міжнародному тероризму на Балканах та Близькому Сході, Україна зараз перетворилася на форпост боротьби з загарбницькою політикою РФ.

Для Румунії важливим чинником зближення з НАТО була зовнішня підтримка з боку країн-учасниць Альянсу – спочатку Італії, Туреччини, Франції та Греції, а потім і Німеччини. Зараз Україна має двох основних адвокатів своїх євроатлантичних прагнень в особі Польщі та Литви, яка продовжує підтримувати Україну та разом з нею протистоїть спробам Угорщини заблокувати діалог між Києвом та НАТО [24, с.1]. Стосовно ж відносин з Польщею в Україні залишаються деякі спірні питання, зокрема, стосовно ставлення до ролі ОУН-УПА в історії обох країн в рамках Другої світової війни, проте в цілому Варшава продовжує підтримувати євроатлантичні амбіції Києва [22]. Тож якщо проводити паралелі між зовнішньою підтримкою Румунії та України, гіпотетично можна порівняти відносини «Україна – Польща» з флангом «Румунія – Німеччина», а «Україна – Литва» – з «Румунія – Франція» відповідно.

Підсумовуючи, зазначимо, що внаслідок приєднання Румунії до Північноатлантичного альянсу НАТО отримала зручний вихід до акваторії Чорного моря, що є особливо принциповим для розгортання флоту Альянсу для стримування Росії в контексті анексії Криму та його використання в якості військово-морської бази РФ. Тож залучення Румунії та Болгарії в 2004 р. до лав НАТО стало зручним для стратегічної діяльності Альянсу не лише в короткостроковій перспективі. Що стосується загальних положень відносно входження Румунії та України до НАТО через запровадження відповідних

внутрішніх реформ, Бухарест та Київ у цілому поділяють шлях виконання умов перебудови політичної та економічної системи, однак тут для обох країн було та є важливим дотримуватися принципу *show not tell*: регулярні підкреслення своєї відданості принципам НАТО не є достатніми для переконання західних партнерів і мають супроводжуватися відповідними фактичними діями в даному напрямку.

Список використаних джерел та літератури

1. Безнос Н.Н. Концептуальные основы стратегии НАТО в отношении Черноморского региона / Н.Безнос // Панорама політологічних студій: Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – 2012. – Вип. 9. – С. 87-94.

2. Генча А. Членство Румунії в НАТО – набуття гарантій безпеки та стабільності / А.Генча // Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива. – К.: Ін-т трансформації суспільства, 2007. – С. 65-67.

3. Златін О. Зовнішня політика й національна безпека Румунії у контексті агресії Росії проти України / О.Златін // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2016. – Вип. 25. – С. 324-334.

4. Коломієць О.В. Трансформація безпекової парадигми Румунії в контексті євроатлантичної та європейської інтеграції / О. Коломієць // Проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 7. – С.79-80.

5. Левик Б.С. Історичний досвід зарубіжних країн у політичному забезпеченні національної безпеки і оборони в новітній період / Б.Левик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 693 «Держава та армія». – С. 234-239.

6. Almost NATO. Partners and Players in Central and Eastern European Security [С.Krupnick]. – Lanham: Rowman & Littlefield, 2003. – 341 p.

7. Barany Z. The Future of NATO's Expansion. For Case Studies / Z.Barany. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 278 p.

8. Berdila I. Romania's NATO Membership / I.Berdila. – Fort Leavenworth, Kansas: School of Advanced Military Studies, 2012. – 44 p.

9. Chao W.J. Trends in European Defense Spending, 2001 – 2006: A Report of the CSIS Defense-Industrial Initiatives Group / W.J. Chao, G.Sanders, Ben-Ari G. – CSIS, 2008. – 23 p.

10. Clinton W. Remarks to the Citizens of Bucharest, Romania [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=54402> (last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

11. Craciun V. The Strategic Interest of Romania as NATO and EU Member /V.Craciun // Annals of “Constantin Brancusi” University of Targu-Jiu. Serie Economy. – 2007. – №. 2. – P. 87-92.

12. Cvijeto J. Yugoslavia’s Ruin: The Bloody Lessons of Nationalism, A Patriot’s Warning / J.Cvijeto. – Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2002. – 303 p.

13. Delova G. Understanding NATO Enlargement: Master Thesis in International Relations / Gabriela Delova. – Malmo, 2009. – 59 p.

14. Dinescu A. Romania’s Long Road after NATO /A.Dinescu // Papeles del Este. Transiciones Poscomunistas. – 2003. – №5. – 4 p.

15. Exercise Cooperative Bridge 94 [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.nato.int/cps/en/SID-8BD9D109-6EB228F2/natolive/news_24256.htm (last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

16. Fitchett J. Clark Recalls “Lessons” of Kosovo [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.nytimes.com/2000/05/03/news/clark-recalls-lessons-of-kosovo.html> (last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

17. Gherasim C. Romania Takes Key Role as NATO Prepares to Face Off with Russia [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.euronews.com/2017/10/17/romania-takes-key-role-as-nato-prepares-to-face-off-with-russia> (last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

18. King J. NATO Invites Poland, Hungary, Czech Republic to Join [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://edition.cnn.com/WORLD/9707/08/nato/index.html> (last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

19. National Defense Strategy 2015 – 2019. A Strong Romania within Europe and the World. – Bucharest: The Presidential Administration, 2015. – 23 p.

20. NATO Officially Gives Ukraine Aspiring Member Status; Membership Action Plan is Next Ambition [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://euromaidanpress.com/2018/03/10/nato-officially-gives-ukraine-aspiring-member-status-membership-action-plan-next-ambition> (last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

21. Nicolsecu A. Changes in Romania's Foreign Policy from the Perspective of NATO and EU Membership / A.Nicolescu // Romanian Journal of European Affairs. – 2010. – Vol. 10. – № 1. – P. 64-76.

22. Poland Will Support Ukraine's Aspirations to NATO [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://eadaaily.com/en/news/2018/03/29/poland-will-support-ukraines-aspiration-to-nato> (last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

23. Post-Cold-War Defense Reform: Lessons Learned in Europe and in the United States [I.Gyarmati, T.Winkler] – Washington, D.C.: Brassey's, 2002. – 434 p.

24. Ras K. Lithuania: Ukraine's Advocate in the International Arena /K.Ras, D.Szeligowski // Bulletin. The Polish Institute of International Relations. – 2018 . – No. 28 (1099). – 2 p.

25. Romania – Military Spending [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.globalsecurity.org/military/world/europe/ro-budget.htm> (last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

26. Romania – NATO. Romanian Ministry of Foreign Affairs Ambition [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.mae.ro/en/node/2066> (last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

27. Romanian Defense 2014 [/M.Szlavik]. – Ministry of National Defense, 2014. – 44 p.

28. Rotaru V. How Romania and Poland Can Strengthen NATO and the EU [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.foreignaffairs.com/articles/central-europe/2017-11-10/how-romania->

and-poland-can-strengthen-nato-and-eu(last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

29. Touma A. NATO Inaugurates New Black Sea Force in Romania [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.balkaninsight.com/en/article/nato-inaugurates-black-sea-force-to-deter-russia-10-09-2017> (last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

30. Turcanu M. Romania Plays Key Role for NATO on Eastern Flank [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.esjnews.com/romania-nato> (last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

31. Tzifakis N. The Yugoslav Wars' Implications on Romanian Security / N.Tzifakis // Southeast European Politics. – May 2001. – Vol. 2. – № 1. – P. 46-58.

32. Visit by the President of Romania, Mr. Ion Iliescu to NATO on 17 February 1993. Press Release [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://archives.nato.int/visit-by-president-of-romania-mr-ion-iliescu-to-nato-on-17-february-1993> (last Access: May 30, 2018). – Title from the Screen.

References

1. BEZNOS, N. (2012) Kontseptual'nye osnovy strategii NATO v otnoshenii Chernomorskogo regiona. *Panorama politologichnyh stydiy: Naukoviy visnyk Rivnenskogo derzhavnogo humanitarnogo universytety*. Vol. 9, p. 87-94.

2. GENCHA, A. (2007) Chlenstvo Rumunii v NATO – nabuttya garantiy bezpeky ta stabil'nosti. *Partnerstvo zarady bezpeky: dosvid krain NATO ta ukrains'ka perspektyva*. Kyiv: Instytut transformacii suspil'stva, p. 65-67.

3. ZLATIN, O. (2016) Zovnishnya polityka j natsional'na bezpeka Rumunii u konteksti agresii Rosii proty Ukrainy. *Mizhnarodni зв'язki Ukrainy: naukovi poshyky I znahidky*. Vol. 25, p. 324-334.

4. KOLOMIETS', O. (2013) Transformazia bezpekovoї paradygmy Rumunii v konteksti evroatlantychnoi ta evropeiskoi integracii. *Problemy mizhnarodnyh vidnosyn*. Vol. 7, p. 79-80.

5. LEVYK, B. (2011) Istorychnyi dosvid zarubizhnyh krain u politychnomy zabezpechenni natsional'noi bezpeky I oborony v novitinyi period. *Visnyk Natsional'nogo universytety «L'vivs'ka politehnika»*. № 693 «Derzhava ta armiya», p. 234-239.

6. KRUPNICK, C. (ed.) (2003) *Almost NATO. Partners and Players in Central and Eastern European Security*. Lanham: Rowman & Littlefield.

7. BARANY, Z. (2003) *The Future of NATO's Expansion. For Case Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.

8. BERDILA, I. (2012) *Romania's NATO Membership*. Fort Leavenworth, Kansas, School of Advanced Military Studies,.

9. CHAO, W.J., SANDERS, G. & BEN-ARI G. (2008) *Trends in European Defense Spending, 2001 – 2006: A Report of the CSIS Defense-Industrial Initiatives Group*. CSIS.

10. CLINTON, W. (1997) *Remarks to the Citizens of Bucharest, Romania* [Online] – Available from: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=54402> [Accessed: May 30, 2018].

11. CRACIUN, V. (2007) The Strategic Interest of Romania as NATO and EU Member. *Annals of "Constantin Brancusi" University of Targu-Jiu. Serie Economy*. No. 2, p. 87-92.

12. CVIJETO, J. (2002) *Yugoslavia's Ruin: The Bloody Lessons of Nationalism, A Patriot's Warning*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

13. DELOVA, G. (2009) *Understanding NATO Enlargement*. Unpublished Thesis (Master Degree). Malmo, University of Malmo.

14. DINESCU, A. (2003) Romania's Long Road after NATO. *Papeles del Este. Transiciones Poscomunistas*. №. 5.

15. Exercise Cooperative Bridge 94 (2008) [Online] – Available from: https://www.nato.int/cps/en/SID-8BD9D109-6EB228F2/natolive/news_24256.htm [Accessed: May 30, 2018].

16. FITCHETT, J. (2000) *Clark Recalls “Lessons” of Kosovo* [Online] – Available from: <https://www.nytimes.com/2000/05/03/news/clark-recalls-lessons-of-kosovo.html> [Accessed: May 30, 2018].

17. GHERASIM, C. (2017) *Romania Takes Key Role as NATO Prepares to Face Off with Russia* [Online] – Available from: <http://www.euronews.com/2017/10/17/romania-takes-key-role-as-nato-prepares-to-face-off-with-russia> [Accessed: May 30, 2018].

18. KING, J. (1997) *NATO Invites Poland, Hungary, Czech Republic to Join* [Online] – Available from: <http://edition.cnn.com/WORLD/9707/08/nato/index.html> [Accessed: May 30, 2018].

19. National Defense Strategy 2015 – 2019. A Strong Romania within Europe and the World (2015). Bucharest: The Presidential Administration.

20. NATO Officially Gives Ukraine Aspiring Member Status; Membership Action Plan is Next Ambition [Online] – Available from: <http://euromaidanpress.com/2018/03/10/nato-officially-gives-ukraine-aspiring-member-status-membership-action-plan-next-ambition> [Accessed: May 30, 2018].

21. NICOLESCU, A. (2010) Changes in Romania’s Foreign Policy from the Perspective of NATO and EU Membership. *Romanian Journal of European Affairs*. Vol. 10, No. 1, p. 64-76.

22. Poland Will Support Ukraine’s Aspirations to NATO [Online] – Available from: <https://eadaily.com/en/news/2018/03/29/poland-will-support-ukraines-aspiration-to-nato> [Accessed: May 30, 2018].

23. GYARMATI, I. & WINKLER, T. (eds.) (2002) *Post-Cold-War Defense Reform: Lessons Learned in Europe and in the United States*. Washington, D.C.: Brassey’s.

24. RAS, K. & SZELIGOWSKI, D. (2018) Lithuania: Ukraine’s Advocate in the International Arena. *Bulletin. The Polish Institute of International Relations*. – No. 28 (1099).

25. Romania – Military Spending (2018) [Online] – Available from: <https://www.globalsecurity.org/military/world/europe/ro-budget.htm> [Accessed: May 30, 2018].

26. Romania – NATO. Romanian Ministry of Foreign Affairs Ambition (2018) [Online] – Available from: <https://www.mae.ro/en/node/2066> [Accessed: May 30, 2018].

27. SZLAVIK, M. (ed.) (2014) *Romanian Defense 2014*. Ministry of National Defense.

28. ROTARU, V. & UMLAND, A. (2017) *How Romania and Poland Can Strengthen NATO and the EU* [Online] – Available from: <https://www.foreignaffairs.com/articles/central-europe/2017-11-10/how-romania-and-poland-can-strengthen-nato-and-eu> [Accessed: May 30, 2018].

29. TOUMA, A. (2017) *NATO Inaugurates New Black Sea Force in Romania* [Online] – Available from: <http://www.balkaninsight.com/en/article/nato-inaugurates-black-sea-force-to-deter-russia-10-09-2017> [Accessed: May 30, 2018].

30. TURCANU, M. (2017) *Romania Plays Key Role for NATO on Eastern Flank* [Online] – Available from: <https://www.esjnews.com/romania-nato> [Accessed: May 30, 2018].

31. TZIFAKIS, N. (2001) The Yugoslav Wars' Implications on Romanian Security. *Southeast European Politics*. Vol. 2, №. 1, p. 46-58.

32. Visit by the President of Romania, Mr. Ion Iliescu to NATO on 17 February 1993. Press Release (1993) [Online] – Available from: <http://archives.nato.int/visit-by-president-of-romania-mr-ion-iliescu-to-nato-on-17-february-1993> [Accessed: May 30, 2018].

Galyna Mingazutdinova

PhD (history),

Historian of the Research Department

(history department)

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ROMANIA'S GENESIS AS A NATO MEMBER STATE

***Abstract.** The article touches upon Romania's path towards obtaining its NATO membership, as well as the prerequisites of shaping of its international image in the sphere of security. The external reasons of activating Romania's accession to the North Atlantic Treaty Organization have been analyzed, and the fundamental geopolitical factors of Romania's importance and contribution to the Transatlantic and regional security have been outlined. The article also reveals the basic stages of rapprochement between Bucharest and NATO in 1990 – 2004. Special attention has been paid to the process of the Romanian military sector reforming in early 1990s, which constituted an essential element of the country's gaining membership in the Alliance. Some comparisons of the Romanian and Ukrainian paths towards obtaining NATO membership and introducing their Euro-Atlantic integration have been made. It is concluded that en route towards NATO, not only did Romania succeed in holding some essential reforms of the social and political sectors to fulfill its Euro-Atlantic aspirations, but it also has found itself in a particularly profitable situation of the international security situation's transformation. What is more, Romania did prove itself as an important strategic partner with its geopolitical and geographical position in the Black Sea basin and in the Balkans. Today, these factors continue contributing to Romania's importance for NATO's practical activities aimed to provide peace and security to the Black Sea region.*

***Key words:** Romania, NATO, Euro-Atlantic integration, defense, strategic partnership, international security.*

Надійшла до редколегії 08.10.2018

УДК 930.2(437.3):001.891:378.4(477-25)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.189-209>

Світлана Мотрук,

кандидат історичних наук, доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ТРАДИЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БОГЕМІСТИКИ В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Анотація. *В статті висвітлюються основні напрями та зміст наукової діяльності істориків-богемістів Київського університету в контексті становлення та розвитку історичного слов'янознавства. Особлива увага приділена її загальним закономірностям та специфічним рисам на різних етапах, а також внеску окремих університетських кафедр у вивчення історії та культури Чехії. Серед родоначальників української богемістики був відомий історик-медієвіст, професор А. М. Ясинський, який займався соціально-економічними проблемами середньовічної Чехії. Початок його науково-викладацької діяльності тісно пов'язаний з Університетом Св. Володимира. Традиції університетської богемістики набули свого найбільш повного й системного продовження на історичному факультеті в роботі кафедри, заснованої у 1967 р. (з 1996 р. – кафедра історії слов'ян). Найяскравішим її представником був професор А. Ф. Кізченко – фахівець з історії зовнішньої політики Чехословаччини напередодні Другої світової війни. Широкою і різноманітною наразі є тематика наукових досліджень богемістів кафедри історії Центральної та Східної Європи, створеної у 2016 р. в рамках нової освітньої програми "Східноєвропейські історичні студії". Проте за роки, що минули, в університеті так й не сформувався потужний науково-дослідний центр богемістики, спроможний теоретично й практично стимулювати системні розвідки в цій сфері, готувати нові покоління фахівців, сприяти повноцінному розвитку українсько-чеського співробітництва, поширенню знань*

про Чехію в Україні, а також гідно репрезентувати вітчизняну науку на міжнародній арені.

Ключові слова: богемістика, Університет Св. Володимира, Київський університет імені Тараса Шевченка, кафедра історії та літератури слов'янських нарід, кафедра слов'янської філології, кафедра історії слов'ян, кафедра історії Центральної та Східної Європи.

На сучасному етапі важливої наукової і суспільно-політичної актуальності набуває з'ясування закономірностей зародження, становлення та збагачення історичної думки у дослідженні історії Центрально-Східної Європи. Зростає інтерес суспільства як до проблеми сприйняття України інтелектуальною елітою сусідніх країн упродовж попередніх століть, так і до проблеми осмислення українцями дійсності та минулого народів регіону, зокрема, чехів. У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує богемістика як міждисциплінарна гуманітарна дисципліна, що вивчає чеську мову, літературу, історію та культуру. Богемістичні студії повсякчас займали провідні позиції в науково-освітньому житті Київського університету. Проте до сьогодні вони не знайшли належного висвітлення в українській та зарубіжній історіографії [3; 6; 7; 13; 18]. Тому вельми нагальним наразі є заповнення наукової прогалини, переосмислення традицій та ролі цього навчального закладу серед інших славістичних центрів, встановлення основних етапів, чинників, напрямів та перспектив дослідницької діяльності вітчизняних вчених-богемістів.

Становлення вітчизняного слов'янознавства та богемістики як його галузі значною мірою пов'язується з діяльністю університетів. Одним з таких осередків став Імператорський Університет Св. Володимира, указ про заснування якого було підписано 8 (20) листопада 1833 р. Урочисте відкриття університету відбулося 15 (27) липня 1834 р., а 28 серпня (9 вересня) розпочалися заняття студентів філософського факультету. Наступного року розгорнув роботу юридичний факультет, 1847 р. – медичний. Тогочас в структурі навчального закладу була лише єдина історична кафедра –

всесвітньої і російської історії та статистики, де закладалися підвалини наукової розробки проблем історії слов'янських народів [9, с. 40; 11, с. 14–15, 169; 12, с. 9–14;].

Протягом 30–40-х рр. XIX ст. у відповідності із статутом 1835 р. (§ 11) в університетах Російської імперії (Московському, Санкт-Петербурзькому, Харківському, Казанському) утворилися кафедри історії та літератури слов'янських нарід. Із прийняттям нового статуту 1842 р. значно активізувалися зусилля по організації славістичної кафедри на історико-філологічному відділенні філософського факультету Університету Св. Володимира. Фактично навчальний процес розпочався у другому півріччі 1846–1847 рр., коли курс чеської мови прочитав ад'юнкт К. Ф. Страшкевич. З часом тут розгорнулося викладання фахових дисциплін у повному обсязі, передбаченому Міністерством народної освіти, відбулася ціла низка наукових заходів, переважно філологічного характеру. Викладачам слов'янознавства ставилося за обов'язок читати свій предмет, виходячи з "підвалин російської народності", не торкаючись будь-яких політичних питань, в дусі затвердженої програми вивчення слов'яно-російської філології, розробленої І. І. Срезневським (1849). Після припинення існування філософського факультету 1850 р. його колишні відділення перетворилися на самостійні факультети – історико-філологічний та фізико-математичний [1, с. 627; 4, с. 9–17].

У 1863 р. було схвалено проект реорганізації історико-філологічного факультету, закріплений невдовзі в університетському статуті. Він передбачав утворення поряд з відділеннями історичних наук та класичної філології спеціального відділення слов'яно-російської філології. Водночас замість колишньої кафедри історії та літератури слов'янських нарід встановлювалася кафедра слов'янської філології, де передбачалося викладання наступних дисциплін: слов'янські нарідчя, історія слов'янських літератур, слов'янські старожитності. Додатково при юридичному факультеті утворилася кафедра історії слов'янських законодавств. За наступним статутом 1884 р. в університеті вперше запроваджувався самостійний курс з історії південних та західних

слов'ян, що являв собою до цього часу лише складову частину загального філологічного огляду слов'янських народів. Передісторія таких нововведень та їхні наслідки здатні пояснити причини якісно нового етапу в становленні вітчизняного слов'янознавства [4, с. 19–21; 20, с. 3–4].

В другій половині XIX ст. Університет Св.Володимира перетворився на один з провідних центрів європейського слов'янознавства, де працювала ціла плеяда видатних учених-істориків. Завдяки зусиллям представників кафедри слов'янської філології (О. О. Котляревського, Т. Д. Флоринського, В. Я. Яроцького), інших його кафедр та факультетів (М. М. Любовича, М. Ф. Владимирського-Буданова, Ф. Я. Фортинського) викладання профільних дисциплін піднялося до найвищого рівня досягнень тогочасної науки, розширилися рамки та змістовність наукових розвідок, активізувалися зв'язки із зарубіжними осередками. Славістичне життя стало більш насиченим та різноманітним: була створена Слов'янська бібліотека Св. Кирила і Мефодія, діяло Київське слов'янське благодійне товариство, видавався "Слов'янський щорічник", а "Університетські вісті" регулярно публікували огляди найновіших праць зі славістики. Враховуючи те, що слов'янознавство в Російській імперії було пов'язане спершу з політичним слов'янофільством (панславізмом), біля філологічно-археографічного сегменту суттєво розросталися історичний та етнографічний. Цим значною мірою визначалися пріоритети в наукових уподобаннях викладачів університету [1, с. 111–117, 303–325, 672–673, 677–679, 790–791; 2, с. 10–15; 5].

У зазначений період по висхідній лінії розвивається дослідження різних аспектів історії та культури слов'янських народів. Відбувалося це в рамках декількох основних історіографічних шкіл, представники яких, різні за своїми переконаннями, пропонували власне бачення слов'янської історії, концепції історичного процесу, систему тлумачення фактів і явищ, свою оригінальну методологію дослідження, специфічне ставлення до джерел. Аж до початку XX ст. у вітчизняній історичній славистиці існувало три основних напрями: слов'янофільський, народницький та позитивістський. На зміну нечисленним

розробкам із славістичної тематики, що базувалися переважно не на ретельному аналізі джерел, а були більшою чи меншою мірою запозиченням із зарубіжної літератури, врешті-решт приходять ґрунтовні, багатопланові, фактологічно виважені наукові праці, які базувалися переважно на порівняльно-історичному методі й досьгодні не втратили свого пізнавального значення. Накопичення значного обсягу джерел та вихід у світ наукових досліджень, що стали не тільки відправним пунктом для подальшої розробки різноманітних проблем, але й значним досягненням світової славістики, безумовно, позитивно вплинуло на рівень університетського слов'янознавства [7, с. 179–180].

Проте на початку ХХ ст. в Університеті Св. Володимира все ще була відсутньою яскраво виражена історико-славістична школа. Це пояснювалося, насамперед, тим, що на той час не існувало профільної кафедри та відповідної спеціалізації – історичного слов'янознавства. Дана проблема мала шанс бути вирішеною наприкінці 1919 р., коли передбачалося відкриття кафедри історії слов'ян, яка, однак, так і не розпочала свою роботу через реорганізацію університету в 1920 р. [6, с. 15].

Незважаючи на перешкоди об'єктивного і суб'єктивного характерів, що гальмували розвиток університетського слов'янознавства, загальні тенденції цього процесу мали прогресивний характер. Вихованці та представники педагогічного колективу університету посідали чільне місце серед інших вітчизняних і зарубіжних славістів. Це повною мірою стосується й історії Чехії, одним з родоначальників вивчення якої став відомий історик-медієвіст Антон Микитович Ясинський (1864–1933) – доктор загальної історії, професор, член-кореспондент Чеського товариства наук, член Чеської академії наук та мистецтв (1907), академік АН БРСР (1928). Після закінчення Першої київської гімназії (1884) та історико-філологічного факультету Університету Св. Володимира (1888), він був залишений для продовження науково-викладацької діяльності. Упродовж 1890–1893 рр. працював учителем історії в Київському кадетському корпусі та в жіночій гімназії В. М. Ващенко-Захарченко. Захистивши дисертацію 1895 р., А. М. Ясинський отримав ступінь

магістра й почав читати в університеті лекції з середньовічної історії в якості приват-доцента. Того ж року був призначений вчителем історії в Першій гімназії, одночасно викладаючи в Інституті шляхетних дівчат. Восени 1896 р. він прийняв запрошення Юр'ївського (Дерптського, нині – Тартуського) університету на посаду екстраординарного (з 1901 р. – ординарного) професора по кафедрі всесвітньої історії. З 1911 р. працював у вищих навчальних та науково-дослідних установах Москви, Воронежу, Вітебська, Смоленська [14, с. 546–606].

Формування А. М. Ясинського як провідного вченого-славіста, фахівця із соціально-правової історії Чехії розпочалося саме в "український період" життя, у стінах Університету Св. Володимира, де пройшли студентські роки, початок наукової та педагогічної діяльності. Про цей період можна знайти деякі відомості в особистому архіві його двоюрідної сестри, бібліографа Київського університету З. З. Піскорської (Андрієнко) та в щоденнику історика В. К. Піскорського [16, с. 43].

Магістерська дисертація "Занепад земського устрою в Чеській державі (X–XIII ст.)" (1895) та докторська "Основи соціального устрою чеського народу в епоху панування звичаєвого права" (1901) захищалися Ясинським у Києві. Докторську дисертацію, видану у двох томах під загальною назвою "Нариси і дослідження з соціальної та економічної історії Чехії в середні віки", було відзначено преміями імені професора О. О. Котляревського (за перший том) та імені М. В. Ломоносова (за другий). Працюючи в університетах та інших установах Росії, Білорусії, він часто навідувався до Києва (1911 р., приміром, приїздив на XI Археологічний з'їзд) та підтримував плідні зв'язки з місцевою науковою громадськістю [8, с. 323; 16, с. 44–45].

У своїх дослідженнях А. М. Ясинський розробив численні проблеми соціально-економічної, аграрної та правової історії середньовічної Чехії. Ним було запроваджено своєрідну й доволі оригінальну схему соціального розвитку чеського суспільства, що дозволила досліднику не лише простежити закономірності історичної еволюції на теренах однієї держави, але й доповнити

панораму поступу інших держав Центрально-Східної Європи. В контексті цієї схеми найдавніша стадія отримала назву "колективних форм побуту". Її заступив "земський устрій", для якого характерним була майнова нерівність, наявність суспільних прошарків та державного апарату управління, однак, при збереженні заснованих на "самобутніх, колективних формах побуту" правових норм. Учений тлумачив феодализм, усіляко уникаючи використання цього терміну, як "станово-привілейований устрій", що прийшов у другій половині XIV ст. на зміну "земському" та знищив юридичну самобутність народу [19, с. 383–384].

Праці А. М. Ясинського з історії Чехії присвячено насамперед аналізу розвитку чеського суспільства в добу переходу від "земського ладу" до "станово-привілейованого". Головну увагу він приділив питанню щодо ступеня та характеру іноземного, точніше німецького впливу на долю Чехії XIII-XIV ст., який мав місце, зокрема, внаслідок колонізації. Цей вплив уявлявся Ясинському, по суті, другорядним чинником, котрий, проте, отримав важливе значення тому, що держава вже дозріла для відповідних соціальних змін. Докладно розглянувши процес виникнення станів, апарату управління центральних та земських установ, розділення держави на адміністративні області, соціальну організацію села, розвиток найважливіших господарських документів, Ясинський констатував, що німецькі організаційні форми були прийняті в Чехії XIII-XIV ст. лише відносно деяких суспільних явищ, а тому в жодному разі не можна говорити про повну асиміляцію чеських інституцій німецькими [7, с. 183–184].

Подібна концепція дослідника суперечила висновкам тогочасної західноєвропейської історіографії, а тому її положення викликали неоднозначну реакцію колег і критичні відгуки наукових опонентів. Лише багато років по тому було визнано заслуги А. М. Ясинського, зокрема, його роль у боротьбі проти однобічних уявлень про механічне запозичення Чехією суспільних і правових порядків Німеччини. Проте й наприкінці XIX – на початку XX ст. критики ставили праці цього богеміста вище наукового доробку

деяких чеських і німецьких учених, відмічаючи в них ґрунтовні огляди джерел та літератури, використання всього доступного історичного матеріалу, ясність викладення, оригінальність висновків [16, с. 45].

У своїх студіях із соціально-економічної історії Чехії Ясинський виступав також проти теорії індивідуального або приватного землеволодіння західних науковців Н. Д. Фюстеля де Куланжа, К. Т. Інама-Штернегга, Х. Віттиха, Ф. Сібома та Б. Гільдебранда, які зазначали, що на перших стадіях розвитку в народній масі переважали раби й залежні люди, а самі форми спільного володіння полями та угіддями виникли згодом під впливом фінансових та економічних інтересів землевласників. Створивши нарис аграрних відносин у Чехії і першим дослідивши чеські поземельні описи-урбарії XIII – XIV ст., вчений дійшов висновку, що головну масу залежного селянства становили вихідці з колись вільного сільського населення [13, с. 312–314; 16, с. 46–56].

А. М. Ясинський, без перебільшення, вважається одним з найвидатніших вітчизняних істориків Чехії, а його праці – верхівкою історичної богемістики зазначеної доби ("Чеське свідчення XIV століття про російське металеве виробництво" (1898); "Сприяння чехів успіхам германізації на берегах Балтійського моря" (1898); "Основні риси розвитку права в Чехії XIII-XV ст." (1902); "Запровадження німецького права в селах Чехії XIV століття" (1903); "Присяга селян по чеському середньовічному праву" (1904), "Лекції з історії середніх віків. Раннє середньовіччя" (1910), "Емфітевзис та перемір полів в середньовічній Чехії" (1929) та ін.) [5; 13, с. 243-245, 317, 415, 433]. За своєю науковою значущістю вони з повним правом можуть стояти поряд з працями провідних європейських істориків-медієвістів. Найбільшого схвалення Ясинський дістав у самій Чехії, як учений, що зрозумів і дав правильну оцінку історичному значенню чеського народу й своїми розвідками суттєво збагатив знання в галузі давньої суспільної та соціальної історії чехів.

Значний внесок у розробку окремих питань історії та культури Чехії, крім А. М. Ясинського, зробили й інші науковці, котрі працювали в Університеті Св. Володимира в середині XIX – на початку XX ст. Серед них: В. О. Більбасов

(досліджував діяльність Кирила та Мефодія, Яна Гуса, яким присвятив свої праці "Кирило і Мефодій за документальними джерелами" (1868–1871), "Чех Ян Гус з Гусинця" (1869)), М. Д. Іванишев (займався історією слов'янських законодавств, в тому числі богемського, переклав російською мовою кілька пам'яток давньочеського права, зокрема, збірку законів "Ряд земського права" (1841), автор студії "Про ідею особистості у стародавньому праві богемському і скандинавському" (1841)), Є. А. Рихлік (Рихлик) (мовознавець, написав праці "Поетична діяльність Франца Ладіслава Челаковського (з історії чеського літературного відродження)" (1915), "Життя слов'ян: популярні нариси" (1915), "Досліди над чеськими колоніями в Україні" (1925)), А. І. Степович (Дудка-Степович) (вивчав історію слов'янських літератур, захистив дисертацію "Праці В. Б. Небеського з історії середньовічної чеської літератури" (1892), є автором розвідок "Етюди з галузі нової чеської літератури" (1881), "Нарис історії чеської літератури" (1886), "Нариси з історії слов'янських літератур" (1893)), А. В. Стороженко (в своїй дисертації дослідив Зеленогорський та Краледворський рукописи), К. Ф. Страшкевич (займався аналізом та викладанням чеської мови, розробив "Чеську граматику" з хрестоматією та словником (1852)), Т. Д. Флоринський (підготував та видав "Посібник до лекцій з історії Чехії" (1915), де виклав історію чехів від її початку до 1526 р., є автором статей "Гус і Віклеф" (1884), "Ян Амос Коменський, друг людства" (1892)) [1, с. 49, 207–224, 627; 13, с. 150, 206–207, 247, 312–317, 350–442; 14, с. 629–665, 671–680; 19].

Реорганізація університету, який фактично припинив своє існування в 1920 р. (натомість були засновані Вищий інститут народної освіти, Київський інститут народної освіти) та репресії 20–30-х рр. ХХ ст. проти інтелігенції, перш за все гуманітарної, спричинили розгром української славістики. Тому після відновлення його роботи в 1933 р. викладати славістичні дисципліни було майже нікому. Відродження славістики розпочалося лише за часів Другої світової війни (в евакуації) в умовах відомої політичної кон'юнктури та завершилося в організаційному сенсі у 1946 р., коли була відновлена кафедра

слов'янської філології на філологічному факультеті, на чолі якої став академік Л. А. Булаховський. Від початку своєї роботи кафедра забезпечувала викладання західнослов'янських мов та літератур – чеської та польської. З 1987 р. кафедра працює під керівництвом відомої богемістки, професора О. Л. Паламарчук, співавтора першої української "Граматики чеської мови" (1992) і чеськомовного навчального посібника "Культура чеського народу – традиції та сучасність" (2010), перекладних словників і розмовників, а також численних праць з лексикології слов'янських мов, історії славістики, проблем міжслов'янського перекладу. Наразі важливою складовою науково-педагогічного процесу на кафедрі є навчальні курси з чеської мови, історії чеської культури та літератури, історичної граматики чеської мови, чеської лексикографії та лексикології, словотвору чеської мови та ін. [3; 15, с. 242– 243; 17, с. 143-146; 18, с. 113–119]

З цього часу розпочинається й новий етап у розвитку університетської історичної богемістики. Вагомий внесок у вивчення чеської історії зробили викладачі й вихованці кафедр історичного (1955–1964 рр. – історико-філософського) факультету Київського університету, які представляють різні покоління вітчизняної славістики ХХ – ХХІ ст.: І. С. Дзюбко, М. В. Кірсенко, В. П. Шумило, С. М. Мотрук, І. В. Малацай, О. О. Песчаний, Т. С. Бровченко, В. О. Бака, Б. О. Скопненко та ін.

Гідне поповнення отримала українська богемістика в особі відомого вченого-славіста Анатолія Федоровича Кізченка (1924–1991) – доктора історичних наук, професора. В 1948 – 1953 рр. він – студент міжнародного факультету, а потім відділу міжнародних відносин історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (отримав кваліфікацію – історик-міжнародник, референт-перекладач), в 1953 – 1956 рр. – аспірант кафедри нової історії та історії міжнародних відносин історичного, з 1955 р. – історико-філософського факультету. В червні 1956 р. А. Ф. Кізченко достроково захистив кандидатську дисертацію "Радянсько-чехословацькі відносини в період загрози фашизму і гітлерівської агресії (1933–1937 рр.)". А в

листопаді 1972 р. ним була захищена докторська дисертація "Зовнішня політика Чехословаччини напередодні Другої світової війни (травень 1935 р. – березень 1939 р.)". Дисертаційні роботи вченого стали помітним явищем у вітчизняній славистиці та отримали високу оцінку спеціалістів. З листопада 1956 р. А. Ф. Кізченко – старший викладач кафедри історії середніх віків та стародавнього світу, з липня 1961 р. – доцент. У 1967–1984 рр. він працював на новоствореній кафедрі історії зарубіжних соціалістичних країн, спочатку на посаді доцента, а з квітня 1974 р. – професора. В листопаді 1975 р. отримав звання професора. Впродовж 1960–1972 рр. перебував на посадах заступника декана, 1978–1988 рр. – декана історичного факультету, 1984–1989 рр. – завідувача кафедри історії середніх віків та стародавнього світу. Останні роки свого життя (з травня 1989 р.) працював професором цієї кафедри [5].

За час роботи в університеті А. Ф. Кізченко не тільки розробив і читав значну кількість різноманітних нормативних та спеціальних лекційних курсів ("Історія первісного суспільства", "Історія стародавнього Сходу", "Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки (середні віки)", "Історія Китаю (середні віки)", "Історія південних та західних слов'ян (XVIII – XX ст.)", "Історія Чехословаччини", "Історія та культура Чехословаччини", "Гуситський рух у Чехії XV ст.", "Основи науково-дослідної роботи з історії зарубіжних соціалістичних країн" та ін.), а й був умілим популяризатором та інтерпретатором наукових знань, організатором історичної науки, займався активною дослідницькою роботою. Стилю науково-педагогічної діяльності вченого були властиві постійна увага до теоретично-методологічних питань, глибоке проникнення в суть досліджуваних явищ, оригінальний підхід до розв'язання складних проблем, блискуче знання фактичного матеріалу. Він успішно представляв вітчизняну науку на міжнародних та національних симпозіумах, конгресах, конференціях, брав участь в роботі кількох вчених рад по захисту кандидатських і докторських дисертацій, плідно працював як член редколегій низки фахових історичних видань, виступав з лекціями в українських та зарубіжних вишах (Чехословаччини, Німеччини, Угорщини,

Югославії). Під його керівництвом успішно здійснювалася розробка комплексної наукової теми "Історіографія та джерела з проблем соціально-економічного розвитку, антифеодальної боротьби та суспільно-політичної думки європейських країн XII-XVIII ст." [8, с. 97–103].

Відвідуючи неодноразово Чехословаччину, А. Ф. Кізченко здобув там чисельних друзів та брав разом з ними участь в реалізації спільних наукових проектів. Тривалий час він працював членом Правління Українського відділення Товариства радянсько-чехословацької дружби. Його ім'я стало своєрідною візитною карткою для багатьох колег по університетській спільноті при їхніх контактах з вченими інших осередків науки та освіти, в тому числі зарубіжних. Як багатогранний дослідник з широким науковим світоглядом, блискучий продовжувач славних традицій університетської богемістики, А. Ф. Кізченко створив на історичному факультеті широко знану далеко поза межами вишу школу славістів, представники якої нині успішно працюють в науково-дослідних, навчальних й державних установах України та інших країн світу. Плідна діяльність вченого одержала високу оцінку. Він був нагороджений Почесним знаком Союзу чехословацько-радянської дружби I ст., бронзовою медаллю Я. А. Коменського Братиславського університету, срібною медаллю Я. Е. Пуркіне Брненського університету, медаллю З. Неєдли, урядовими нагородами (медалями) СРСР [5].

Свої наукові праці (понад 100), серед яких є монографії, підручники, навчальні посібники, брошури, статті, А. Ф. Кізченко присвятив різноманітним проблемам давньої, середньовічної, нової та новітньої історії слов'янських народів, в першу чергу внутрішній та зовнішній політиці Чехословаччини ("До питання про боротьбу народних мас Чехословаччини за дружбу і союз з СРСР в період зростання загрози гітлерівської агресії" (1963); "Відносини між Чехословаччиною і Польщею напередодні Другої світової війни (1934–1938 рр.)" (1968); "Зовнішньополітичні відносини так званої "другої Чехословацької республіки" (1970); "Напередодні трагедії. З історії зовнішньої політики Чехословаччини, травень 1935 р. – березень 1938 р." (1971); "Народи – друзі,

народи – соратники" (1981); "Чехословаччина в соціалістичній співдружності" (у співавторстві) (1986); "Історія південних і західних слов'ян: підручник" (у співавторстві) (1966, 1987) та ін.) [8, с. 214].

Безумовно, концептуальні положення історичних робіт А. Ф. Кізченка, які створювалися в певних історичних умовах в рамках ідеологічно заангажованих методологічних постулатів, наразі потребують об'єктивної оцінки та критичного переосмислення. Висвітлюючи події чехословацької історії з позицій догматики "розвиненого соціалізму", вчені радянського періоду почасти замінювали аналіз імперативом партійної доцільності та алгоритмом "класовості". Такий однобічний підхід серйозно звужував можливість для дійсно наукового висвітлення суспільно-політичної історії Чехії (Чехословаччини).

Проте й досьгодні праці цього українського вченого-богеміста не втратили фактологічної цінності та актуальності. Особливо це стосується його монографії, яка побачила світ у 1971 р. В ній вперше у вітчизняній історіографії на основі архівних дипломатичних документів відтворювалася динамічна, повна суперечливих моментів картина чехословацької зовнішньої політики 30-х рр. ХХ ст., визначалися її мета, зміст, характер і напрями, аналізувалися відносини Чехословацької республіки з іншими державами, ставлення керівництва країни до міжнародних подій напередодні Другої світової війни, що спричинили мюнхенську трагедію. Не менш цінним за фактологічним наповненням та системою подачі матеріалу залишається для сучасної вищої школи підручник з історії південних і західних слов'ян (1966, 1987), членом авторського колективу й редактором якого був А. Ф. Кізченко. В підручнику знайшли відображення загальні закономірності й специфічні особливості соціально-економічного, політичного та культурного розвитку низки країн Центрально-Східної Європи, в тому числі Чехії, з давніх часів до середини 80-х рр. ХХ ст.

Традиції університетського слов'янознавства та богемістики як його важливої складової набули свого найбільш повного й вираженого продовження

на історичному факультеті в роботі кафедри історії слов'ян, що була утворена в лютому 1967 р. за наказом Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР від 30 грудня 1966 р. На час виникнення кафедра мала назву "історії зарубіжних соціалістичних країн", з 1985 р. – "історії соціалістичних країн Європи", з 1990 р. – "історії західних та південних слов'ян", з 1996 р. – "історії слов'ян". В різні часи кафедру очолювали професори І. С. Дзюбка (1967–1971), К. О. Джеджула (1972–1988), В. І. Яровий (з 1988–2016) [20, с. 5-6]. 29 червня 2016 р. Вчена рада Київського національного університету імені Тараса Шевченка прийняла рішення про створення кафедри історії Центральної та Східної Європи шляхом об'єднання кафедр історії слов'ян та історії Росії в рамках нової освітньої програми "Східноєвропейські історичні студії" (завідувач кафедри – професор В. М. Мордвінцев). Наказ ректора № 573-32 від 30 червня 2016 р. затвердив рішення Вченої ради університету [10].

Створення кафедри було обумовлене необхідністю підготовки фахівців з історії народів Центральної та Східної Європи, зважаючи на їхню роль у розвитку людської цивілізації та забезпеченні зовнішньополітичних інтересів України. Нині кафедра, колектив якої складається з 10 викладачів (доктори історичних наук, професори В. М. Мордвінцев, В. І. Яровий, І. В. Верба, кандидати історичних наук, доценти О. С. Антонюк, О. В. Ляпіна, О. П. Мельничук, І. В. Малацай, С. М. Мотрук, А. О. Руккас, кандидат історичних наук, асистент А. Г. Папакін), забезпечує викладання історії цього регіону Європи від найдавніших часів і середньовіччя до нової доби і сьогодення в нормативних курсах "Історія народів Південно-Східної і Центральної Європи", "Історія народів Східної Європи" та дисциплінах вільного вибору (спеціалізації "Держава і суспільство в країнах Центральної та Східної Європи", "Націотворення та міжетнічні процеси в країнах Центральної та Східної Європи"), у тому числі з історії Чехії ("Особливості історичного розвитку Чехії", "Гусизм в історії Центрально-Східної Європи"). Здійснюється підготовка фахівців, які отримують ОКР "бакалавр" та "магістр". Окрім базової англійської, вони мають можливість оволодіти чеською, польською та

хорватською мовами. В контексті трансформації навчальних планів та програм наукових досліджень плануються певні зміни щодо тематичної спрямованості та змісту лекційних курсів. Широкою і різноманітною є тематика наукових досліджень богемістів кафедри. Ними активно розробляються проблеми національно-визвольного руху чехів, становлення та розвитку незалежної Чехословацької Республіки, функціонування та краху тоталітарного режиму в Чехословаччині в другій половині ХХ ст., посттоталітарної трансформації, демократичної опозиції, "Празької весни" 1968 р., "ніжної революції" 1989 р., кризи та розпаду ЧСФР, сучасного становища Чеської Республіки, її внутрішньої та зовнішньої політики, євроінтеграційного досвіду, чесько-українських взаємин, історії української громади в Чехії тощо. Викладачі кафедри брали участь у розробці кількох наукових тем, які безпосередньо торкалися різних аспектів чеської історії. Серед них, зокрема, "Історія соціально-політичного розвитку слов'янських країн та українсько-слов'янські зв'язки. ХІХ – ХХ ст.", "Суспільно-політичні кризи та їх наслідки в країнах Центральної та Південно-Східної Європи (кінець 40-х – початок 90-х рр. ХХ ст.)", "Історія слов'янських народів у контексті становлення та розвитку україно-європейських стосунків з давніх часів до початку ХХ ст."). В результаті підготовлено до друку та опубліковано цілу низку наукових та навчально-методичних праць [8, с. 89–95, 100; 10].

Отже, починаючи із середини ХІХ ст. вивчення історії та культури чехів стало важливою складовою науково-педагогічного процесу в Київському університеті. Університетська богемістика, яка пройшла складний шлях становлення та розвитку, представлена доволі широким спектром досліджень, присвячених різним етнополітичним, економічним та культурним проблемам, та навчальних курсів, які посіли чільне місце серед інших історичних й філологічних дисциплін. Втім за роки, що минули, тут, на відміну від багатьох інших вишів України (наприклад, Ужгородського національного університету, де з 2010 р. діє Центр історичних студій з богемістики і словакістики), так й не було створено потужного науково-дослідного богемістичного центру,

спроможного теоретично й практично стимулювати системні розвідки в цій галузі, готувати нові покоління профільних фахівців. Тому наразі вкрай необхідним є не тільки гідне продовження і збагачення традицій богемістики, вивчення, критичне осмислення та узагальнення попереднього наукового досвіду, а й розробка якісно нової концепції її подальшого розвитку в контексті сучасних викликів і нових можливостей. Це всіляко сприятиме повноцінному розвитку українсько-чеського співробітництва, поширенню знань про Чехію в Україні, гідній репрезентації вітчизняної науки на міжнародній арені.

Список використаних джерел та літератури:

1. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Св. Владимира (1834-1884) / сост. и изд. под ред. В. С. Иконникова. – Киев: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1884. – 860 с.
2. Гирич І. Б. Під захистом святого Володимира: Університет та його околиці / І. Гирич. – Київ: Либідь, 2014. – 80 с.
3. Даниленко Л. І. Богемістика / Л. Даниленко // Енциклопедія сучасної України. – [Електронний ресурс] Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=35834 (Дата звернення: 29 серпня 2018 р.) – Назва з екрану.
4. Досталь М. Ю. К истории создания кафедры славистики в Киевском университете Св. Владимира / М. Досталь // Славистика в университетах России: сб. науч. трудов / отв. ред. И. Г. Воробьева. – Тверь: УОП Тверского государственного университета, 1993. – С. 9–25.
5. Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс] – Режим доступу: eu.univ.kiev.ua – Назва з екрану. (Дата звернення: 30 серпня 2018 р.) – Назва з екрану.
6. Журжа І. В. Становлення та розвиток слов'янознавства в Університеті св. Володимира (1834 – 1919 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.06 / І. В. Журжа. – Київ, 2006. – 20 с.

7. Историография истории южных и западных славян / отв. ред. И. В.Созин. – Москва: Издательство Московского университета, 1987. – 262 с.

8. Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле і сьогодення / під ред. проф. Г. Д. Казьмирчука. – Київ: ПРАЙМ-М, 2004. – 356 с.

9. Історія Київського університету: монографія / кер. авт. кол. В. Ф. Колесник. – Київ: ВПЦ "Київський університет", 2014. – 895 с.

10. Кафедра історії Центральної та Східної Європи [Електронний ресурс] – Режим доступу: se-europe.knu.ua (Дата звернення: 31 серпня 2018 р. – Назва з екрану).

11. Киевский университет: документы и материалы. 1834–1984 / сост. В. А. Замлинский [и др.]. – Киев: Вища школа, 1984. – 190 с.

12. Київський університет імені Тараса Шевченка. Сторінки історії і сьогодення / за заг. ред. В. В. Скопенка. – Київ: ВПЦ "Київський університет", 1994. – 286 с.

13. Копилов С. А. Проблеми історії слов'янських народів в історичній думці України (остання третина XVII – початок XX ст.) / С. А. Копилов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – 464 с.

14. Лаптева Л. П. История славяноведения в России в конце XIX – первой трети XX в. / Л. Лаптева. – Москва: Индрик, 2012. – 840 с.

15. Нариси історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка: 1834–2004 / В. Різун [та ін.]. – Київ: Наша культура і наука, 2004. – 440 с.

16. Новикова О. Антон Ясинський – український дослідник чеського Середньовіччя / О. Новикова // Хроніка-2000. – Ч. I. "Україна-Чехія". – 1999. – Вип. 25–26. – С. 43–57.

17. Паламарчук О.Л. Особливості підготовки студентів-славістів Київського університету імені Тараса Шевченка в сучасних умовах / О. Л. Паламарчук, О. Р. Чмир // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2010. – Вип. 12. – С. 141–146.

18. Палій О. П. Літературознавча богемістика на кафедрі слов'янської філології КНУ: традиції і сучасність / О. Палій // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2011. – Вип. 14. – С. 112–119.

19. Славяноведение в дореволюционной России: библиографический словарь / отв. ред. В. А. Дьяков. – Москва: Наука, 1979. – 430 с.

20. Яровий В. І. Становлення та розвиток історичного слов'янознавства в Київському університеті імені Тараса Шевченка / В. Яровий // Вісник Київського університету. Історія. – 1998. – Вип. 37. – С. 3–6.

References:

1. IKONNIKOV, V. S. (ed.) (1884) *Biograficheskiy slovar' professorov i prepodavatelej Imperatorskogo Universiteta Sv. Vladimira (1834 – 1884)*. Kiev: Tipografija Imperatorskogo Universiteta Sv. Vladimira.

2. HYRYCH, I. B. (2014) *Pid zachystom svyatoho Volodymyra: Universytet ta joho okolyci*. Kyiv: Lybid'.

3. DANYLENKO, L. I. (2004) Bohemistyka. *Encyklopedia suchasnoyi Ukrayiny* [Online] Available from: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=35834 (Accessed: August 29, 2018).

4. DOSTAL', M. Ju. (1993) K istorii sozdaniya kafedry slavistiki v Kievskom universitete Sv. Vladimira. *Slavistika v universitetah Rossii: sb. nauch. trudov*. Tver': UOP Tverskoj gosudarstvennyj universitet, p. 9-25.

5. Encyklopediya Kyyivs"koho nacional"noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Online] Available from: eu.univ.kiev.ua (Accessed: August 30, 2018).

6. ZHURZHA, I. V. (2006) *Stanovlennya ta rozvytok slov'yanoznavstva v Universyteti sv. Volodymyra (1834–1919 rr.)*. Unpublished Thesis Abstract (PhD). Kyiv, Kyyivs"kyj naukovo-doslidnyj instytut arxivnoyi spravy ta dokumentoznavstva.

7. SOZIN, I. V. (1987) *Istoriografija istorii juzhnych i zapadnych slavjan*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta.

8. KAZ"MYRCHUK, H. D. (ed.) (2004) *Istorychnyj fakul"tet Kyyivs"koho nacional"noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: mynule i s"ohodennya*. Kyiv: PRAJM-M.
9. KOLESNYK, V. F. (ed.) (2014) *Istoriya Kyyivs"koho universytetu: monohrafiya*. Kyiv: VPC "Kyyivs"kyj universytet".
10. Kafedra istoriyi Central"noyi ta Shidnoyi Yevropy [Online] Available from: ce-europe.knu.ua (Accessed: August 31, 2018).
11. ZAMLINSKIJ, V. A. et al. (1984) *Kievskij universitet: dokumenty i materialy. 1834 – 1984*. Kyiv: Vishha shkola.
12. SKOPENKO, V. V. (ed.) (1994) *Kyyivs"kyj universytet imeni Tarasa Shevchenka. Storinky istoriyi i s"ohodennya*. Kyiv: VPC "Kyyivs"kyj universytet".
13. KOPYLOV, S. A. (2005) *Problemy istoriyi slov'yans"kyx narodiv v istorychnij dumci Ukrayiny (ostannya tretyna XVII – pochatok XX st.)*. Kam'yanec – Podil"s"kyj: OIYuM.
14. LAPTEVA, L. P. (2012) *Istorija slavjanovedenija v Rossii v konce XIX – pervoj treti XX v.* Moskva: Indrik.
15. RIZUN, V. V. et al. (2004) *Narysy istoriyi Kyyivs"koho nacional"noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: 1834–2004*. Kyiv: Nasha kul"tura i nauka.
16. NOVYKOVA, O. (1999) Anton Yasyns"kyj – ukrajins"kyj doslidnyk ches"koho Seredn"ovichchya. *Xronika – 2000. "Ukrayina – Chexiya"*. I. 25–26, p. 43–57.
17. PALAMARCHUK, O. L., CHMYR, O. R. (2010) Osoblyvosti pidhotovky studentiv-slavistiv Kyyivs"koho universytetu v suchasnyx umovach. *Komparatyvni doslidzhenya slov'yans"kych mov i literatur*. 12, p. 141–146.
18. PALIJ, O. P. (2011) Literaturoznavcha bohemistika na kafedri slov'yans"koyi filolohiyi KNU: tradycii i suchsnist". *Komparatyvni doslidzhenya slov'yans"kych mov i literatur*. 14, p. 141–146.
19. D'JAKOV, V. A. (1979) *Slavjanovedenie v dorevoljucionnoj Rossii: bibliograficheskij slovar'*. Moskva: Nauka.

20. YAROVYJ, V. I. (1998) Stanovlennya ta rozvytok istorychnoho slov'yanoznavstva v Kyyivs'komu universyteti. *Visnyk Kyyivs'koho universytetu. Istoriya*. 37, p. 3–6.

Svitlana Motruk,

PhD (History), Associate Prof.,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**TRADITIONS AND DEVELOPMENT PROSPECTS
OF THE CZECH STUDIES IN TARAS SHEVCHENKO
NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV**

Abstract. *The article focuses on the basic directions and subjects of the scientific activity in the Bohemian studies at Kyiv University within the context of formation and development of historical Slavic studies. In particular, general laws and specific features during different development stages have been emphasized, so was the contribution of each individual university departments to the Czech history and culture studies. The establishment of the domestic Slavic studies as a whole and Czech studies in particular is related to a great extent to the scientific activity of the universities of the Russian Empire. In the 1830s – 1840s, the Department of History and Literature of the Slavonic Dialects, and later – Slavonic Philology were founded. The famous Professor of Medieval history A. M. Yasynsky was among the pioneers of Ukrainian Czech studies. The traditions of the university's Czech studies have been shaped by the work of the Department, which was established on the Faculty of History in 1967 (Department of History of Slavs since 1996). The brightest representative of this institution and specialist in the foreign policy of Czechoslovakia in the eve of the Second World War was Professor A. F. Kithchenko. Nowadays the Department of History of Central and East Europe, established in 2016 within the framework of the new educational program «Eastern European historical studies», has a wide range of research subjects and interests. Nevertheless, in spite of the*

years of research and the established historical tradition, no center able to stimulate systematic theoretical and practical explorations in this field hasn't been created so far.

Key words: *Czech studies, University of St. Volodymyr, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Department of History and Literature of the Slavonic Dialects, Department of History of Slavs, Department of History of Central and Eastern Europe.*

Надійшла до редколегії 10.09.2018

УДК 94:341.214(415) «1930/1939»

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.210-226>

Ольга Нагнибіда,
аспірантка,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІРЛАНДСЬКОГО НЕЙТРАЛІТЕТУ В 30-Х РР. ХХ СТ.

Анотація. В статті розглянуто особливості виникнення та формування концепції нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії 1930-х рр. Проаналізовано історичні та геополітичні передумови курсу нейтралітету в контексті боротьби за незалежність та суверенітет Ірландії. Досліджено роль прем'єр-міністра Еймона де Валери як автора принципу нейтралітету в зовнішній політиці Ірландської Вільної Держави. Визначено роль і місце Ірландії у Лізі Націй. Акцентовано увагу на тому, що на відміну від інших нейтральних держав, де нейтральний статус було закріплено юридично, нейтралітет Ірландії має традиційний характер, оскільки відсутні чіткі законодавчі нормативи, за якими Ірландія зобов'язана дотримуватися принципу нейтралітету в зовнішній політиці. Автор приділяє увагу внутрішнім факторам, що сприяли вибору даної політики та наголошує на ролі нейтралітету у формуванні засадничих основ всієї зовнішньої політики держави. Встановлено, яким чином були подолані останні перепони, що стояли на шляху до проголошення нейтрального статусу Ірландії: у прийнятій 1937 р. Конституції було зафіксовано офіційне визначення анексії Ольстеру; в 1938 р. було припинено перебування британських військово-морських баз на ірландській території.

Ключові слова: Ірландія, нейтралітет, зовнішня політика, Північна Ірландія, політика безпеки.

Постановка проблеми. Практика застосування нейтралітету в зовнішній політиці не є чимось особливим. Не лише Ірландія, а й інші країни в різні часи вибирали нейтральний курс чи дотримувалися нейтрального статусу. Ірландія є унікальною тому, що її вибір на користь нейтралітету був головним чином зумовлений відносинами з найближчим сусідом – Великою Британією. Під час боротьби за незалежність народився принцип військового ірландського нейтралітету, згідно з яким доктрина неучасті у військових конфліктах була нерозривно пов'язана зі здобуттям суверенітету країни.

Витоки ірландського нейтралітету беруть початок у подіях, які сталися задовго до того, як країна здобула незалежність. На відміну від інших нейтральних держав, таких як Австрія, де нейтральний статус закріплений окремим Державним договором 1955 р. та Конституцією, нейтралітет Ірландії ґрунтується лише на традиціях та громадській підтримці. Така специфіка є унікальною як при розгляді природи ірландського нейтралітету, так і особливостей його застосування, оскільки відсутні чіткі законодавчі інструкції, згідно з якими Ірландія зобов'язана дотримуватися принципу нейтралітету в своїй зовнішній політиці.

Метою статті є дослідження витоків, становлення та особливостей набуття й застосування Ірландією принципу нейтралітету в зовнішній політиці в 1930-х рр. XX ст.

Історіографія проблеми. Традиційний підхід у дослідженні становлення нейтралітету відображений у роботі ірландського історика Р. Фаннінга [12], що висвітлює нейтралітет у контексті англо-ірландських відносин, оминаючи більш широкі міжнародні рамки.

Інший ірландський науковець, П. Кітінг [16], який провів вичерпне і ґрунтовне дослідження діяльності Ірландської Вільної Держави у Лізі Націй, надає великого значення фактору особистості, оскільки вважає Е. де Валеру – видатного ірландського політика, тимчасового президента Ірландії 1921–1922 рр. та прем'єр-міністра країни в 1932–1948 рр. одним із головних архітекторів нейтралітету Ірландії.

У працях українських істориків становлення ірландського нейтралітету в 1930-х рр. XX ст. є малодослідженою темою. У вітчизняній історіографії варто виокремити праці, які опосередковано торкаються зазначеної проблеми. В цьому контексті доцільно відзначити монографію Е. Кучменко [7], в якій аналізуються історичні корені конфлікту в Ольстері.

Ірландській проблемі на початку XX ст. присвячена дисертаційна робота українського історика О. Сахновського [10]. В своїх дослідженнях О. Сахновський розглядає питання ірландського автономізму (рух за гомруль) в 1910-ті рр., наголошуючи, що це був один із альтернативних варіантів вирішення ірландського питання в умовах першої половини XX ст. Крім того, на думку історика, вивчення англо-ірландських відносин періоду Першої світової війни дає краще розуміння витоків ольстерської проблеми.

Основна частина. У 1172 р. англійський король Генріх II Плантагенет завоював частину Ірландії, а в 1541 році Генріх VII проголосив себе ірландським королем, що поклало початок виступам проти англійської корони [1]. Специфіка колонізації Ірландії полягала в тому, що в південній частині острова заселення англійцями не носило масового характеру, в той час як північно-східну наводнила потужна хвиля еміграції. Ольстер ставав центром розвитку капіталістичних відносин, але решта Ірландії залишалася аграрною [2, с. 17]. В першій половині XVII ст. Ольстер заселяли англійці та шотландці, на вимогу яких Англія в 1782 р. була змушена визнати право на існування власного парламенту в Дубліні. У 1801 р. місцевий парламент було розпущено і проголошено Сполучене Королівство Великої Британії та Ірландії, що де-юре передбачало існування в межах Сполученого Королівства двох рівноправних частин. Проте на практиці Ірландія (і з 1921 р. – Північна Ірландія) мала статус залежної території, за якою закріпився статус провінції [6, с. 123]. Протягом усього XIX ст. в країні виникали рухи за автономію, і навіть за незалежність Ірландії (рухи О'Конелла, «Молодої Ірландії», феніїв, Ірландська парламентська партія Ч. Парнелла), які зрештою 1912 р. змусили британський уряд пообіцяти запровадження гомрулю (англ. Home Rule – самоуправління або

внутрішня автономія). Водночас прихильники збереження Ірландії в складі Сполученого Королівства, в більшості протестанти, значна частина яких проживала в провінції Ольстер, взяли до рук зброю, щоб завадити цьому процесу. Гомруль мав вступити в дію в 1914 р., але його реалізація була відкладена через Першу світову війну, що підштовхнуло ірландських націоналістів до відкритого повстання проти англійської колоніальної влади. Під час повстання в Дубліні у великодній понеділок 1916 р. була проголошена незалежна Ірландська Республіка, але британська армія придушила виступи національно налаштованої частини інтелігенції і робітників [2, с. 22; 11, с. 19].

З кінця XVI ст. і до Пасхального повстання 1916 р. ірландські лідери неодноразово шукали підтримки у континентальних держав Європи. В різні часи це були Папський престол, Іспанія, Франція та Німеччина. Дійшло до того, що в 1919 р. на таємних переговорах з домом німецької імператорської династії Гогенцоллернів йшлося про можливість запрошення шостого сина кайзера Вільгельма II – Іоакіма на ірландський престол.

Лідер ірландського повстання 1916 р. П. Пірс розумів, що перемога Німеччини у Першій світовій війні стане передумовою для досягнення незалежності Ірландії від Великобританії, проте, це обов'язково тягло за собою, як свідчила європейська практика XIX ст., встановлення німецької монархії на острові. І тоді про незалежність годі буде думати, адже просто відбудеться зміна метрополії. У зв'язку з цим, вважав П. Пірс, питання незалежності Ірландії може бути врегульовано обома сторонами лише після того як Ірландія гарантувала би безпеку Великій Британії. Таку думку поділяв і інший лідер національного руху Е. де Валера. Навіть у розпал війни за незалежність Ірландії (1919–1921 рр.) він вважав за доцільне проголосити принцип, згідно з яким незалежна Ірландія ніколи не стане інструментом у руках інших держав для створення загрози безпеки Великій Британії [13].

Лідер війни за незалежність де Валера стверджував, що «взаємний інтерес робить народи цих двох островів за умови незалежності кожного з них найближчими можливими союзниками в момент реальної національної

небезпеки для будь-кого з них». Заради здобуття незалежності де Валера навіть вважав за можливе запропонувати Лондону щось на кшталт «британської доктрини Монро», відповідно до якої відносини Ірландії з Великою Британією могли б бути аналогічними відносинам Куби зі США. Він також пропонував розглянути питання про гарантії – «міжнародний інструмент, ... як у випадку з Бельгією», а також про участь Ірландії в Лізі Націй, у рамках якої всі погоджуються поважати та захищати цілісність та незалежність один одного. Адже, на його думку, ірландці повинні «бачити страх у падінні Британії та побоюватися, а не сподіватися під час кожної атаки на Сполучене Королівство» [13, с. 28].

Таким чином, принцип згідно якого незалежна Ірландія не може бути використана як військовий плацдарм проти Британії, був покладений в основу майбутньої зовнішньої політики Ірландії ще до заснування держави. Тому на переговорах, які завершилися підписанням англо-ірландського договору від 6 грудня 1921 р. питання про спільні оборонні механізми, включаючи британські військово-морські бази на території Ірландії, не викликали заперечень [13].

Здобуття статусу домініону під назвою Ірландська Вільна Держава дало його урядам можливість розпочали формування власної зовнішньої політики, головну мету якої становив пошук місця країни в повоєнній Європі [12]. Одним із найбільш важливих кроків в цьому напрямку став вступ Ірландської Вільної Держави до Ліги Націй у 1923 р. Цікаво, що в цей час Ірландія не висувала вимог щодо розгляду її як нейтральної держави. Вона повністю усвідомлювала свої зобов'язання щодо членства. В цьому випадку участь у будь-якій війні вимагала лише згоди ірландського парламенту (Дойла). Ірландія не заявляла про намір дотримання у зовнішній політиці принципу нейтралітету, навіть після того як Швейцарія вчинила прецедент у 1920 р. проголосивши себе нейтральною державою. Отже, питання нейтралітету не стояло на порядку денному Ірландської Вільної Держави. Більш важливим та пріоритетними для Ірландії було «збереження її суверенітету по відношенню до Великої Британії». Протягом перших восьми років свого членства в Лізі Націй основна мета Ейре

полягала в «спробах продемонструвати не тільки іншим урядам, але й обездоленим, розчарованим і скептичним ірландцям можливість перегляду певних пунктів договору 1921 р. на користь Ірландії» [13, с. 29].

Після вступу до Ліги Націй країна почала налагоджувати міжнародні зв'язки з іншими країнами. Вже у 1924 р. при уряді США був акредитований ірландський повноважний представник, що стало першим самостійним представництвом домініону на міжнародній арені. Завдяки Ірландії в 1930 р. був прийнятий Вестмінстерський статут, згідно з яким на домініони більше не поширювалися закони британського парламенту. В 1928–1929 рр. була отримана акредитація для дипломатичних місій у Ватикані, Німеччині та Франції [9].

Фундаментальні зрушення в ірландській політиці відбулися коли прем'єр-міністром став ветеран громадянської війни Е. де Валера, оскільки його новостворена партія Фіанна Файл виграла парламентські вибори 1932 р. У вересні 1932 р., звертаючись до Ліги Націй, він висловився про необхідність «без сумніву показати, що Пакт Ліги Націй (статут) – це урочистий договір, зобов'язання якого будь-яка держава, велика чи мала, не може проігнорувати». Він стверджував, що Ірландія, як і інші малі держави, мають право приймати рішення «не стати інструментом в руках будь-якої великої держави», і всі вони повинні «всіма доступними засобами протистояти будь-якій спробі змусити їх вступити у війну проти своєї волі» [17].

Підхід де Валери стосовно відносин Ірландії та Великої Британії був спрямований на утвердження Ірландії на міжнародній арені як незалежної держави та збільшення самостійності в її рішеннях. Наприкінці 1930-х рр. настав час для розгляду спірних положень англо-ірландського договору 1921 р. Ірландський уряд скасував присягу на вірність короні, а також призупинив зобов'язання щодо виплати земельних ануїтетних платежів, які також були обумовлені договором 1921 р.

У 1930-х рр. між Ірландією й Британією йшла торгівельна війна, під час якої Велика Британія намагалася збалансувати несплачені земельні ануїтетні

платежі шляхом встановлення штрафних «надзвичайних» тарифів на ввезення ірландських товарів. Лондон установив заборонні мита на імпорт ірландських яловичини та вовни, а Дублін відповів введенням тарифів на британські промислові товари. У результаті цього ірландська економіка, особливо сільськогосподарський сектор, зазнала суттєвих втрат. Проте, все це не було даремним, оскільки зрештою Велика Британія підписала англо-ірландську угоду 1938 р., згідно якої три ірландські глибоководні торгові порти були повернуті Ірландії, а торговельні обмеження взаємно скасовувалися. Цікаво відзначити, що ще під час переговорів щодо ірландської торговельної угоди де Валера припускав можливість укладення оборонної угоди між Ірландією та Сполученим Королівством. Однак після того, як основні торгові порти були повернуті Ірландії, підготовку оборонного договору було припинено. Повернення під контроль Ірландії трьох морських портів, що могли використовуватися для базування військово-морських сил, означало припинення іноземної військової присутності на території держави. Цим було створено суттєву передумову для реалізації ірландського нейтралітету. Відтак, як відзначав ірландський політичний діяч Г. Фітцджеральд, вже не можна було об'єктивно стверджувати, що існує будь-який військовий або стратегічний зв'язок між двома державами [13].

Після того, як Велика Британія закрила свої військово-морські бази на ірландській території, Ірландія отримала можливість розпочати реалізацію політики нейтралітету, сформульованого як загальний принцип політичної орієнтації. Передумовою запровадження політики нейтралітету стала Конституція Ірландії 1937 р., яка покінчила зі статусом домініону і проголосила Ірландію «суверенною, незалежною й демократичною державою». Шість графств Ольстеру розглядалися в Основному Законі як «частина національної території, на яку в цей час не поширюється юрисдикція ірландського уряду» [7]. Це мало вирішальне значення для утвердження та подальшої реалізації принципу нейтралітету Ірландії, адже Конституція офіційно визнала цю територію як анексовану. Відтак подальша участь потенційному у

міжнародному збройному конфлікті на боці Великої Британії ставала неможливою. Водночас дотримання нейтрального статусу давало Ірландії шанс уберегти себе від небезпеки з боку інших великих гравців на міжнародній арені. У ст. 28 Конституції Ірландії було зафіксовано, що «війна не має бути оголошеною і держава не має брати участь у будь-якій війні без згоди Палати представників», і що лише «у випадку вторгнення на її територію уряд може почати дії, які вбачатиме за необхідні для захисту» [18, с. 21].

Ірландський уряд виступив з осудом італійської агресії проти Ефіопії (1935–1936 рр.). Через підтримку Ірландією концепції колективної безпеки Ліги Націй у вересні 1935 р. уряд Ірландії під керівництвом Е. де Валери приєднався до військових санкцій проти Італії, запроваджених після її вторгнення до Ефіопії. Таке рішення було ухвалено попри його можливу непопулярність у самій Ірландії через існування певного зв'язку між Ірландією та Італією як двома католицькими країнами. Неспроможність Ліги Націй вплинути на перебіг конфлікту була сприйнята де Валерою як «гірке приниження».

На початку 1938 р. де Валера вперше прокоментував міжнародне становище, яке тоді склалося у Європі: «якби були шанси на те, що наш нейтралітет взагалі можливий, ймовірно, ми би заявили, що хочемо залишатися нейтральними». При цьому він додав, що «консультації з Великою Британією можуть бути необхідними і доцільними», оскільки в разі нападу іноземної держави в британських інтересах допомогти Ірландії, і ми повинні спробувати заздалегідь передбачити, щоб ця допомога була для нас максимально вигідною» [13].

На цьому тлі в наступні місяці налагоджувалося спеціальне співробітництво в галузі оборони. Своєї кульмінації воно досягло після Мюнхенської змови, коли де Валера зробив пропозицію призначити французького офіцера в якості військового радника ірландської армії, що мало б стати «чіткою демонстрацією Німеччині та світу, що Ейре стоїть на боці західних демократій». Ця ідея була відхилена британським урядом на тій штучно вигаданій підставі, що Ірландія була союзною країною, яка має доступ

до секретної військової техніки та інформації, й тому британська корона не може ризикувати, бо через такого офіцера секретні матеріали можуть стати доступними для іноземної держави.

У 1930-і рр. ірландці брали участь у громадянській війні в Іспанії, причому відразу по обидві боки фронту – уряд країни підтримував республіканців, а бійці Ірландської республіканської армії воювали на стороні франкістів [4]. У цей період у самій Ірландії активізувалися реакційні праворадикальні елементи, що створили фашистську організацію «блакитних сорочок» (за прикладом «коричневих сорочок» у Німеччині та «чорних» – в Італії). Її членами ставали в основному колишні військовослужбовці Ірландської Вільної Держави, що загартувалися в розправах з лівими силами. На чолі організації стояв колишній генерал ІРА Оуен О'Даффі, який проголосив себе послідовником А. Гітлера та Б. Муссоліні – «католицьким хрестоносцем проти темних сил комунізму». Втім його агітація не дістала суттєвої підтримки серед населення країни. Уряд Ірландії відреагував на появу фашистської організації вкрай негативно, особливо після того як влітку 1933 р. і восени 1934 р. фашисти здійснили спроби захопити владу силою та встановити тоталітарний режим. У різних районах відбувалися сутички добровольців «блакитних сорочок» із загонами ІРА, і до кінця 1930-х рр. «блакитні сорочки» остаточно зникли з ірландської політичної сцени. Втім, у 1940 р. Комуністична партія Ірландії (заснована в червні 1933 р.) також була змушена тимчасово припинити свою діяльність на території Ейре (у Північній Ірландії вона продовжувала діяти як Комуністична партія Північної Ірландії) [4].

Суттєвий інтерес істориків привертають відносини Ірландії та Німеччині у 1930-і рр., які подекуди характеризуються як «ділові». Уряд Ірландії не підтримав пропозицію про скасування Олімпійських ігор у Берліні 1936 р. та перенесення їх до іншої країни. Попри активну міжнародну дискусію з цього приводу, Ірландія в 1936 р. і 1939 р. проводила товариські футбольні матчі із збірною Німеччини.

Професор Ірландського національного університету М. О'Дріскол у своїй книзі «Ірландія, Німеччина та нацисти: політика та дипломатія (1919–1939 рр.)» [15] презентував глибоке дослідження відносин Ірландії і Німеччини в період між двома світовими війнами, побудоване на ірландських, британських і німецьких архівних документах. Він стверджує, що ірландсько-німецькі відносини відіграли важливу роль у становленні Ірландії як незалежної держави, у тому числі, суттєво позначилися на розвитку ірландського націоналізму, суть якого полягала в проведенні політики незалежності від Великої Британії. Нацистський режим відверто вбачав у бійцях ІРА інструмент боротьби проти Великої Британії. Натомість уряд де Валери послідовно дотримувався нейтральної позиції щодо німецько-британських відносин і продовжував репресії проти ІРА. В 1936 р. уряд де Валери проголосив Ірландську республіканську армію поза законом.

Напередодні Другої світової війни німецька розвідка спробувала засилати до Ірландії своїх агентів, однак без суттєвих результатів. У першому випадку трьох агентів, у тому числі одного індуса, швидко виявили у сільській місцевості, куди їх висадили на парашутах. У другому випадку затриманий агент утік з дублінської в'язниці Маунтджой, переодягнувшись у жіночий одяг і спробував найнятися на роботу, однак був заарештований повторно. Під час війни німецький підводний човен висадив в Ірландії колишнього члена ІРА Ш. Рассела, який організував серію вибухів у Британії в 1939–1940 рр., але він невдовзі помер від хвороби, а його напарник повернувся до Німеччини. Загалом представникам різних угруповань ІРА не вдалося переконати німецьку розвідку в своїй спроможності. Резидент нацистської розвідки в Ірландії казав одному з членів ІРА: «Ти знаєш, як померти за Ірландію, але не маєш розуміння про те, як за неї боротися» [8].

Після вторгнення Німеччини до Польщі (1 вересня 1939 р.), Велика Британія оголосила їй війну. Північна Ірландія як частина території воюючої держави невдовзі зазнала німецьких бомбардувань. Зі свого боку уряд Ірландської Республіки, враховуючи її обмежені військові ресурси, негайно

оголосив про свій нейтралітет. З цього боку, якби повернення морських портів не відбулося напередодні війни, проголошення ірландським урядом нейтрального статусу країни було б неможливим.

Уряд Ейре відчував певну небезпеку, особливо після вторгнення німецьких військ у 1940 р. до восьми нейтральних європейських країн. Знайдені після війни документи свідчать, що А. Гітлер мав плани вторгнення в Ірландію. Операція, що отримала назву «Грін», мала забезпечити трамплін для вторгнення у материкову Британію через її незахищене західне узбережжя. Операція «Грін» мала бути проведена одночасно з окупацією південної частини Британії в рамках операції «Морський лев». Утім окупація Ірландії окремо від «Морського лева» розглядалася Вермахтом як марна і даремна, оскільки постачання окупованих територій було б неможливе через протидію з боку Сполученого Королівства. Вторгнення так і не відбулося через перегляд стратегічних настанов і рішення про напад на СРСР. У відповідь на це Ірландія і Британія розробили так званий «План W», згідно з яким у разі вторгнення німців до Ірландії на захист відразу ж мали виступити дислоковані в Ольстері британські частини [8].

Прагнення забезпечити нейтральну позицію Ірландії у війні було продиктовано й іншими, суто військовими обставинами. Ірландія не володіла необхідною системою оборони. Її армія була нечисленна і погано озброєна. В 1939 р. вона налічувала 19783 особи, з яких 7494 становили регулярні війська, 5066 були резервістами і 7223 – волонтерами. На її озброєнні було 2 легких танки, 21 броньований автомобіль (13 із них – з часів англо-ірландської війни), 24 військових літака, з яких лише 10 відповідали сучасним вимогам [9, с. 114].

Дефіцит офіцерських кадрів також спонукав до проголошення нейтрального статусу. Окремі ірландські діячі навіть виступали з чудернацькими пропозиціями провести повне роззброєння країни та оголосити Ірландію демілітаризованою зоною. Ця точка зору знайшла відображення в парламентських дебатах, де її прихильники заявляли, що за відсутності в Ірландії армії на неї ніхто не нападе. Генерал армії Р. Мулкахі, зокрема, був

переконали, що в Ірландію ніхто не вторгнеться і її не будуть бомбардувати лише за умови її повного роззброєння. Очевидно, що подібні настрої, також як і військова незахищеність Ірландії, впливали на рішення про проголошення політики нейтралітету.

Цікавим є й те, що саме у 1940 р. генеральним секретарем Ліги Націй став ірландський політик Ш. Лестерн. До цього призначення, протягом 1930-х рр., він обіймав посаду постійного представника Ірландії в Лізі Націй і був активним учасником дебатів щодо врегулювання міжнародних конфліктів, що мали місце напередодні Другої світової війни [9].

Висновки. Проаналізовані факти та тенденції дозволяють дійти висновку, що становлення нейтралітету Ірландії було зумовлено наступними чинниками:

1. Впливом антиколоніальної традиції ірландського національного руху, яка в перші десятиліття після здобуття статусу домініону зумовлювала постановку таких політичних завдань, як ствердження суверенітету, дистанціювання від колишньої метрополії та звільнення від її контролю за зовнішньою та безпековою політикою країни.

2. Впливом проблеми Ольстеру, яка розглядалася як результат колоніалізму, зовнішнього примусу та порушення територіальної цілісності країни.

3. Підписанням англо-ірландського договору 1938 р., який припинив використання британськими військово-морськими силами глибоководних портів на території Ірландської Вільної Держави, що створило військово-політичну передумову для проголошення нейтрального статусу країни.

4. Реалізація принципу нейтралітету передбачала можливість Ірландії не бути втягнутою у глобальні міжнародні конфлікти, в яких країна могла понести значні втрати, однак не могла розраховувати на отримання політичних дивідендів.

5. Головним завданням військового нейтралітету під час Другої світової війни було прагнення вберегти територію та населення країни від іноземної окупації та матеріальних втрат.

6. Проголошенню нейтралітету сприяв досвід, який Ірландія набула в Лізі Націй, і який на загал свідчив про нехтування великими державами інтересів малих і нейтральних країн Європи. Тому на загал проголошення нейтралітету Ірландії можна вважати як свідомим, так і вимушеним кроком, який базувався на адекватній оцінці як інтересів, так і військових можливостей країни, які були неспівставними з військовим потенціалом основних учасників Другої світової війни.

7. Якби ірландський нейтралітет не ґрунтувався на традиціях ірландського національного руху й не був би співзвучним настроям переважної більшості населення країни, він би напевно мав ситуативний характер і міг би бути переглянутий після Другої світової війни. Проте, як засвідчив подальший перебіг подій, принцип нейтралітету було збережено в ході практичної реалізації ірландської зовнішньої політики впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст., що дозволяє розглядати його як історично обумовлений феномен, тісно пов'язаний з політичною свідомістю та культурою суспільства.

Список використаних джерел і літератури

1. Афанасьєв Г. История Ирландии / Г. Афанасьєв. – СПб: Брокгауз-Ефрон, 1907. – 312 с.
2. Григорович М. Як Ірландія здобула собі волю / М. Григорович. – Катеринослав – Лейпціг: Українське вид-во в Катеринославі, 1924. – 64 с.
3. Зимулина Л. А. Ирландская Республиканская Армия (исторический очерк) / Л. Зимулина // Вопросы истории. – 1970. – № 8. – С. 130–141.
4. Конноли Дж. Рабочий класс в истории Ирландии. Отвоение Ирландии / Дж. Конноли. – М.: Прогресс, 1969. – 303 с.
5. Кулишер О. Автономия Ирландии / О. Кулишер. – М.: Типография Г. Лиснера и Д. Совко, 1915. – 81 с.
6. Кунина В.И. Национально – освободительная борьба ирландского народа в 1848 г. / [В.И. Кунина; под ред. Ф.В.Потемкина, А.И. Молока]. – М.: Изд. АН СССР, 1952. – 660 с.

7. Кучменко Е.М. Ірландія і Ольстерська криза, пошуки шляхів її подолання у другій половині ХХ століття: (Історичний огляд) / Інститут історії України НАН України. – К., 2000. – 98 с.
8. Невилл П. Ирландия: История страны / П. Невилл. – М.: Эксмо, 2009. – 352 с.
9. Полякова Е.Ю. Ирландия в ХХ веке / Е.Ю. Полякова. – М.: ИВИ РАН, 2009. – 168 с.
10. Сахновський О.Є. Ірландський автономіям у роки Першої світової війни: позиція партії гомруля та політика британських урядів: Дис. канд. іст. наук: 07.00.02 / О.Є. Сахновський. – Чернівці, 2006. – 191 с.
11. Толстов С.В. Английское общество и ирландское восстание 1916 года: Автореф. дис. канд. истор. наук: 07.00.03 / С.В. Толстов. – К., 1983. – 26 с.
12. Fanning R. Irish Neutrality: An Historical Review // Irish Studies in International Affairs. – 1982. – Vol. 1, №. 3. – P. 27-38.
13. Fitzgerald G. The Origins, Development and Present Status of Irish Neutrality / G. Fitzgerald. // Irish Studies in International Affairs. – 1998. – Vol. 9. – P. 11–19.
14. Fitzgerald G. Wisdom called for in relations with a powerful neighbour / G. Fitzgerald // The Irish Times. – 2008. – Sept. 13. [Electronic resource] – Mode of Access: <https://www.irishtimes.com/opinion/wisdom-called-for-in-relations-with-a-powerful-neighbour-1.938334> (Last Access: May 5, 2018) – Title from the Screen.
15. O’Driscoll M. Ireland, Germany and the Nazis: Politics and Diplomacy, 1919–1939 / M. O’Driscoll. – Dublin: Four Courts Press, 2004. – 304 p.
16. Keatinge P. Ireland and the League of Nations / Patrick Keatinge. // Irish Province of the Society of Jesus. – 1970. – № 59. – P. 133–147.
17. Speech by Eamon de Valera at the League of Nations Assembly (Copy). Geneva, 2 July 1936 // Documents on Irish Foreign Policy. – No. 347 NAI DFA 26/94. – [Electronic resource] – Mode of Access:

<http://www.difp.ie/docs/1936/Failure-of-the-League-of-Nations/1716.htm>. (Last Access: May 14, 2018) – Title from the Screen.

18. The Irish Constitution 1937. [Electronic resource] – Mode of Access: http://www.citizensinformation.ie/en/government_in_ireland/irish_constitution_1/constitution_introduction.html#l0b797 (Last Access: May 28, 2018) – Title from the Screen.

References

1. AFANASIEV, G. (1907). *Istoria Irlandii*. Sankt Peterburg: Brokhauz-Efron.
2. GRIGOROVIC, M. (1924). *Yak Irlandia zdobula sobi volu*. Katerinoslav-Lejpcig: Ukrainske vid-vo v Katerinoslavi.
3. ZIMULINA, L. A. (1970). Irlandskaa Respublikanskaya Armia (istoriceskij ocerk). *Voprosy istorii*, № 8, p. 130–141.
4. KONNOLLY, J. (1969). *Rabocij klass v istorii Irlandii*. Otvoevanie Irlandii. Moskva.: Progress.
5. KULISER, O. (1915). *Avtonomia Irlandii*. Moskva: Uridiceskij vesnik.
6. KUNINA, V. I. (1952). *Nacionalno-osvoboditelnaa borba irlandskogo naroda v 1848 g.* Moskva: Izd.AN SSSR.
7. KUCHMENKO, E.M. (2000). *Irlandiya i Ol'sters'ka kryza, poshuky shlyaxiv yiyi podolannya u druhij polovyni XX stolittya: (Istorychnyj ohlyad)*. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny.
8. NEVILL, P. (2009). *Irlandija: Istorija strany*. Moskva: Eksmo.
9. POLJAKOVA, E.J. (2009). *Irlandija v XX veke*. Moskva: IVI RAN.
10. SAHNOVSKYJ, O.Y. (2006). *Irlands'kyj avtonomiyam u roky Pershoyi svitovoyi vijny: pozyciya partiyi homrulya ta polityka brytans'kyx uryadiv*. Unpublished Thesis (PhD). Chernivtsi, Chernivetskiy natsional'niy universytet im. Yu. Fed'kovycha.
11. TOLSTOV, S.V. (1983). *Anglijskoe obshhestvo i irlandskoe vosstanie 1916 goda*: Unpublished Thesis Abstract (PhD). Kyiv, Kyivskiy natsional'niy universytet imeni Tarasa Shevchenka.

12. FANNING, R. (1982). Irish Neutrality: An Historical Review. *Irish Studies in International Affairs*, Vol. 1, №. 3, p. 27–38.

13. FITZGERALD, G. (1998). The Origins, Development and Present Status of Irish Neutrality. *Irish Studies in International Affairs*, Vol. 9, p. 11–19.

14. FITZGERALD, G. (2008). Wisdom called for in relations with a powerful neighbour. *The Irish times*. Sept. 13. [Online]. Available from: <https://www.irishtimes.com/opinion/wisdom-called-for-in-relations-with-a-powerful-neighbour-1.938334> [Accessed: 5th May 2018].

15. O'DRISCOLL, M. (2004). Ireland, germany and the nazis: politics and diplomacy 1919-1939. Dublin: *Four Courts Press*.

16. KEATINGE, P. (1970). Ireland and the League of Nations. *Irish Province of the Society of Jesus*, №.59, p. 133–147.

17. DE VALERA, E. (1936). *Speech at the League Of Nations Assembly*. Documents on Irish Foreign Policy. №. 347 NAI DFA 26/94. [Online]. Available from: <http://www.difp.ie/docs/1936/Failure-of-the-League-of-Nations/1716.htm> [Accessed: May 14, 2018].

18. The Irish Constitution (1937). [Online]. Available from: http://www.citizensinformation.ie/en/government_in_ireland/irish_constitution_1/constitution_introduction.html#10b797 [Accessed: May 28, 2018].

Olha Nahnybida,

Graduate student

National Pedagogical University of Ukraine, Kyiv

FORMATION OF THE IRISH NEUTRALITY CONCEPT IN THE 1930 s

Abstract. *The article describes the specific aspects of the appearance, formation and evolution of the Irish neutrality as a foreign policy principle in the 1930s. The historical and geopolitical background of the formation of neutrality policy in the context of the struggle for independence and sovereignty of Ireland has*

been investigated. The role of Prime Minister Éamon de Valera as an 'architect' of neutrality policy of the Irish Free State and its foreign policy concept has been explored. It is emphasized that, unlike other neutral states, where the neutral status is legally secured, the neutrality of Ireland is of a traditional nature, since there are no clear legislative instructions according to which Ireland shall be obliged to adhere to the principle of neutrality in its foreign policy. The overcoming of the last obstacles to the proclamation of the neutral status of Ireland has been outlined, i.a. the elimination of the British naval presence in the Irish ports in 1938 and adoption of the Irish Constitution in 1937, which officially defined the annexation of Ulster. Finally, the influence of forthcoming WW2 has been explored. In the years of war, Ireland hoped to keep abstained not by adherence to some theoretical or abstract idea of neutrality, but by addressing to the practical question that the Irish government didn't want to get involved in this conflict. They merely wanted to keep their people safe away from such consequences as they might appear when Ireland was directly involved in the war.

Keywords: *Ireland, neutrality, foreign policy, Northern Ireland, security policy.*

Надійшла до редколегії 05.09.2018

УДК: 94:325.54+327(450)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.227-240>

Віра Саварин,

магістр історії,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

ІТАЛІЙСЬКА ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНА ОПЕРАЦІЯ «MARE NOSTRUM» (2013-2014 рр.)

Анотація. У статті досліджено політику Італії по врегулюванню ситуації на Середземному морі, а саме детально розглядається військово-гуманітарна операція «Mare Nostrum» («Наше море»). Досліджуються передумови кризової ситуації біля берегів о. Лампедуза, у розрізі італійсько-лівійських відносин.

Особлива увага надається перебігу операції, реакції італійського суспільства, європейської громадськості та політичних кіл. Наголошується на кількості людей яких вдалося врятувати в ході операції та силах які було залучено до цього. Показано роль європейських інституцій у даних рятувальних заходах. Проаналізовано дискусії в політичних колах, щодо необхідності таких операцій. Розкрито причини радикалізації італійського суспільства на даному етапі.

Обстоюється думка, що стратегія обрана урядом Італії на самостійне врегулювання кризи була економічно не вигідною для бюджету країни, а також, що дана операція не тільки врятувала тисячі біженців, а й відкрила шлях до країни великій кількості економічних іммігрантів та контрабандистів. Доведено, що спільні європейські проекти є економічно більш вдалими, сприяють реалізації охорони кордону ЄС, хоча і спричиняють наростання протиріч у плані спільної зовнішньої політики серед країн ЄС.

Ключові слова: Італія, імміграція, міграційна криза, Середземне море, операція «Mare Nostrum».

Криза біженців стала однією з найбільших гуманітарних катастроф сучасності, в якій світ опинився внаслідок Арабської весни та загострення Сирійського протистояння. Станом на 2014 р., повідомляє «The Guardian» загальна кількість біженців у всьому світі вперше після Другої світової війни перевищила 50 мільйонів [17].

Італія, як країна, що територіально близько знаходиться до зон військових конфліктів та «гарячих точок», особливо важко відчула на собі наслідки міграційної кризи. Найбільше проблем для Італії у плані кількості біженців створила Лівія, яку охопила Арабська весна. Ця країна опинилася у вирі громадянської війни і не контролювала потоки населення, які проходили через її територію у напрямку Європи. Таким чином, з'явився Центральноморський шлях біженців, через який у розглядааний нами період 2013–2014 рр. переправилося до Італії понад 150 тис. людей, переважно вихідців з Африки та Близького Сходу. Загалом за період з 2011 по 2018 рр. Італія за даними Агенції ООН у справах біженців прийняла близько 1,6 млн. біженців [19]. Це серйозно вплинуло на економічний стан країни, та призвело до радикалізації суспільства.

На парламентських виборах весни 2018 р. перемагають радикальні сили «Рух п'яти зірок» та «Ліга Півночі» і новоутворений кабінет Джузеппе Конте починає політику спрямовану на зменшення кількості іммігрантів. Все більш популярними стають гасла «не дамо перетворити Італію на табір для біженців» [9]. З огляду на ситуацію, що склалася у 2018 р. цікаво проаналізувати дії попередніх урядів, що призвели до такої антиімміграційної риторики. Одним з прикладів політики Італії у цьому напрямі була військово-гуманітарна операція «Mare Nostrum» («Наше море»), як така, що фінансувалася з бюджету Італії, і обходилася країні щомісячно 9 млн. євро [10].

Історіографія даної проблематики є недостатньо широкою у зв'язку з тим, що події не надто віддалені від нас у часі. Питанням нелегальної імміграції, контролю кордонів, запобігання торгівлі людьми, боротьбі з поширенням наркотиків та врегулюванню криміногенної ситуації на Середземному морі

присвячена праця 2014 р. Дж. Кампессі [4]. Р. Сієферле у своїй роботі, яка вийшла у 2017 р. звертає увагу на загрози, що несе неконтрольована імміграція для безпеки Європи в культурному та економічному вимірах. Автор, в основному, розглядає ситуацію, що склалася на Середземномор'ї [18]. Джованні Крешенці є автором ґрунтовного дослідження проблеми рятувальних операцій у Середземному морі. У своєму дослідженні він аналізує заходи проведені Фронтекс (Агенція ЄС з безпеки зовнішніх кордонів) із середини 2000-х рр., та акцентує увагу на порівнянні операцій «Mare Nostrum» та «Тритон», надаючи численні статистичні данні та оцінки [5]. Емілі Коллер у своїй праці дає порівняльну характеристику наймасштабніших операцій «Mare Nostrum» та «Тритон» [11]. Під час прем'єрства С. Берлусконі між Італією та Росією зав'язалися партнерські стосунки, що певним чином вплинуло на зацікавлення російськими науковцями політикою Італії, особливо у розрізі євроскептичних очікувань спричинених імміграційною кризою. Автор, зокрема, використала праці І. В. Гребенкіної [1] та Т. В. Зонової [2; 3]. Під час роботи над даною проблемою було використано статті з даного питання, які надруковані у впливових періодичних виданнях «The Economist» і «The Guardian». В українській історіографії дана тематика поки що не знайшла свого відображення.

Операція «Mare Nostrum» розпочалася в 2013 р. як реакція на трагедію, що сталася 3 жовтня в Середземному морі, коли затонув човен, на борту якого знаходилось сотні мігрантів. Ця трагедія коштувала життя 366 людям, включаючи багато дітей. Ці події отримали назву «трагедія Лампедузи» і привернули велику увагу ЗМІ. 11 жовтня стався черговий трагічний випадок за 100 км від берегів о. Лампедузи, який забрав життя 268 сирійців, у тому числі 60 дітей [14].

Щоб розуміти особливу ситуацію, що склалася на італо-лівійському кордоні, варто зазначити, що у 2008 р. відбулося ослаблення міжнародних санкцій щодо Лівії. Як наслідок стали частішими зустрічі Муаммара Каддафі з прем'єр-міністром Італії Сільвіо Берлусконі, з яким у нього склалися дружні

стосунки, як з представником Євросоюзу і керівником колишньої метрополії. В цей час Тріполі добивається від Риму компенсацій за дії італійських військ, що окупували Лівію з 1911 р. до кінця Другої світової війни [3, с. 152–156]. Рим же, в першу чергу, хвилювало питання поставок нафти і нелегальної імміграції.

Завдяки «панафриканській» політиці М. Каддафі Лівія стала перевалочною базою для іммігрантів в Європу. Після того як у Лівії в'їзні візи для вихідців з африканських країн були скасовані, тисячі біженців з Центральної і Південної Африки кинулися до узбережжя Лівії з метою перебраться в Європу [1, с. 60].

30 серпня 2008 р. був підписаний Договір про дружбу і співробітництво між Урядом Італії та Урядом Лівії. В цілому документ передбачав інвестиції з боку Італії в розмірі 5 млрд. дол. протягом 20 років. В обмін Лівія повинна була відновити співпрацю з Італією в боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків і нелегальною імміграцією. З метою протидії нелегальної імміграції передбачалося патрулювання італійцями лівійських кордонів [7].

Витрати на здійснення патрульної операції, відповідно договору, на паритетних засадах брали на себе Італія і Європейський Союз. З початку громадянської війни в Лівії за даними офіційного представника Міжнародного Комітету Червоного Хреста Монджоя Сліма, майже 100 тис. чоловік починаючи з 20 лютого 2011 р. рятуючись перетнули кордон [12]. Величезна маса біженців у пошуках притулку направились на італійський острів Лампедуза, розташований всього в 113 км від Лівії.

Для Італії кризова імміграційна ситуація на Південних кордонах почала складатися ще з 2011 р., але саме в жовтні 2013 р. набула свого апогею, адже Лівія охоплена суцільним безладом та громадянською війною не могла контролювати транзиту іммігрантів через свою територію та дотримуватися зобов'язань які передбачав договір з Італією.

Реакція італійського уряду на чолі з Енріко Летта, була швидкою. Прем'єр-міністр ухвалив ряд рятувальних заходів, які вперше в офіційних

документах отримали назву гуманітарно-військова операція «Mare Nostrum» [14].

Варто зазначити, що дана операція не була єдиною, яка велася на Середземномор'ї в 2013–2014 рр. Вона проходила паралельно з іншими операціями, які проводилися під егідою Фронтекс. На думку дослідника даного питання Джованні Крешенці, Італія з розгортанням цієї нової операції хотіла дати потужний сигнал для Європи та всіх інституцій Європейського Союзу, про те, що вони просять - про розширення та вдосконалення діяльності Фронтекс, та більш активну участь держав-членів у вирішенні остаточного становища нелегальних іммігрантів. Це робилося для того, щоб зупинити масові смерті серед чоловіків, жінок та дітей у Середземному морі [5, р. 42].

Відразу після трагедії 3 жовтня 2013 р. Європейський комісар з внутрішніх справ, Сесілія Мальмстрьом заявила: «Давайте переконаємося, що те, що сталося з Лампедузою, – посилює не лише тривогу, а і взаємну підтримку та солідарність, щоб уникнути подібних трагедій у майбутньому» [13]. Комісар закликала Європейський Союз збільшити активність Фронтекс, і насамперед намагатися зосередитись на більш спрямованих діях по захисту людських життів, а не військового захисту своїх кордонів.

18 жовтня 2013 р. став першим днем роботи морської місії «Mare Nostrum». Трагедія біля о. Лампедузи привернула увагу світової громадськості. На острів приїхали глава Європейської комісії, Жозе Мануел Баррозу та Комісар з питань внутрішніх справ Сесілія Мальмстрьом, вони побували в центрі де розмістилися 155 людей із першого човна, яким вдалося вижити.

Операція «Mare Nostrum», тривала з 13 жовтня 2013 р. до 31 жовтня 2014 р. В порівнянні з усіма іншими заходами, що були проведені на Середземному морі, вона мала на меті посилити контроль над імміграційними потоками, а також попередити торгівлю людьми, затримуючи торговців і віддаючи їх правосуддю. Але перш за все операція мала гуманітарну мету охорони життя іммігрантів, яких все частіше і частіше починають змальовуватися в італійському медійному і суспільному просторі як ворогів.

Для проведення операції було залучено Військово-морські сили Італії, що прийняли на себе командування операцією, Військово-повітряні сили, карабінери, берегову охорону, Червоний Хрест та Мальтійський Орден.

У ході проведення операції «Mare Nostrum», італійський Військово-морський флот патрулював 70 тисяч квадратних кілометрів акваторії Середземного моря, яка охоплювала пошукові та рятувальні зони Італії, Лівії та Мальти. В розпорядженні рятувальних груп перебувало сім суден, шість літальних апаратів та 900 військовослужбовців [16].

Персонал, залучений до операції, включав представників з відділу громадської безпеки, центрального управління імміграції та прикордонної поліції. Всі іммігранти проходили медичний огляд на борту рятувальних суден. Огляд виконувався лікарями з відділу охорони кордону та італійського Червоного Хреста.

Під час операції з 13 жовтня 2013 р. до 31 жовтня 2014 р. було здійснено 421 місію, в результаті чого більше 100 тис. іммігрантів були врятовані.[16] Але разом з тим, в морі загинуло понад 3 тис. інших іммігрантів намагаючись перетнути Середземномор'я в цей самий період. Крім того, було затримано 728 торгівців людьми [4, р.104–106].

Хоча італійський уряд спочатку оцінив вартість операції «Mare Nostrum» в 1,5 млн. євро на місяць, фактичні витрати були набагато більшими приблизно 9 млн. євро на місяць [16].

Таким чином, хоча дана операція і розглядається як ефективна в пошуково-рятувальному плані, вартість її підтримки була надто високою для того, щоб італійський уряд оплачував її самотужки. Італія розглядала таку ситуацію, як несправедливу, адже проводячи дану операцію італійці захищали інтереси всіх країн ЄС, а фінансові витрати країна несла самотужки. Це призвело до рішення Італії припинити дію операції «Mare Nostrum» 31 жовтня 2014 р. та повернутись до регулярних операцій. З цього часу італійська берегова охорона продовжує здійснювати пошуково-рятувальні роботи, але

тільки в італійських водах і лише в масштабах, які були до 2013 р. Станом на 2017 р. на долю Італії припадало 26% всіх рятівників у Середземному морі [8].

З точки зору виконання своєї першочергової мети, спрямованої на збереження життя іммігрантів, операція «Mare Nostrum» зображувалася як успіх посадовців Італії і ЄС. Другорядна мета – арештовувати тих, хто займається торгівлею людьми, також, отримала високу оцінку. Але є і певні суперечності у даному питанні. Скептики вважають, що вищезгадана операція зробила Середземне море більш привабливим для нелегальних мігрантів [9, р. 76]. На думку автора, дійсно, статистично кількість іммігрантів зросла, але це було спричинено не тільки рятувальними діями в Середземному морі, але і глобальних передумовами, військових конфліктів, та нестабільної економічної ситуації в країнах Африки.

У 2014 р., під час дії операції спостерігається значне збільшення кількості іммігрантів, які використовують Середземне море для досягнення кордонів ЄС. Цей факт дає змогу стверджувати, що, іммігранти вважають, що перетин кордону став менш ризикованим, оскільки іммігранти у разі необхідності будуть врятовані в рамках операції «Mare Nostrum». Ця тема продовжує широко обговорюватися, навіть тоді коли кількість іммігрантів, які користуються маршрутом Середземного моря, продовжує зростати з кожним роком навіть після припинення дії операції [15].

7 грудня 2014 р. представляючи підсумки операції в Сенаті командувач операцією адмірал Джузеппе Де Джіорджі заявив: «Це не операція «Mare Nostrum» збільшила кількість іммігрантів на наших берегах. Причину необхідно шукати в глобальних чинниках, таких як нестабільність та громадянські війни у Еритреї, Сирії та Лівії. Хвилі прибуття людей до нашої країни почали різко зростати ще до початку операції» [6].

Думка, висловлена виконавчим директором Фронтекс Фабріціо Леджері, була дещо іншою. Оцінюючи результати операції він зазначив в інтерв'ю авторитетному виданню «The Guardian», що з жовтня 2013 р. значно зросла кількість охочих перетнути Середземне море в нелегальний спосіб.

Контрабандисти почали використовувати все більш небезпечні човни для переправлення людей, зменшувати харчові пайки та запас питної води на подорож, ставлячи все більше під загрозу людські життя, думаючи, що італійці їх швидше всього врятують [6]. На наш погляд, ця оцінка є правомірною, адже, насправді, під час операції з'явилося більше охочих іммігрувати в Європу. Але не можна пов'язувати це явище виключно з рятувальними діями, очевидним є також те, що на ситуацію не менше впливала нестабільна ситуація в регіоні Близького Сходу та Магрибу.

З 1 листопада 2014 р. почалася повномасштабна операція під управлінням Фронтекс, названа спочатку Фронтекс Плюс, а потім «Тритон». Але неодноразово наголошувалося, що її абсолютно не слід розглядати як таку що замінить операцію «Mare Nostrum» [11, р. 22].

Таким чином, можна зробити висновок що у розгляданий період Італія опинилася у вирі міграційної кризи у зв'язку з конфліктами, що розгорілися в регіоні Близького Сходу та Північної Африки. Географічна наближеність та давні відносини з Лівією, зробили цю країну ідеальним місцем для транзиту іммігрантів. Дана ситуація потребувала негайних дій з боку італійського уряду, щодо порятунку людей у Середземному морі через операцію «Mare Nostrum». Впроваджена операція отримала неоднозначну оцінку. З одного боку схвальні відгуки, адже за період її дії вдалося врятувати більше 100 тис. людей. Разом з тим 3 тис. іммігрантів загинуло. Загалом кількість людей, що прагнули скористатися Центрально-Середземноморським шляхом значно зростала за 2013–2014 рр. Скептики пов'язують, це головним чином, з рятувальними діями Італії. Збільшення потоку людей призвело до активізації контрабандистів та торговців людьми, на боротьбу з якими також успішно була направлена операція «Mare Nostrum».

Автор вважає, що дана операція була необхідною в ситуації з якою зіткнувся Середземноморський регіон у 2013 р. Станом на 31 жовтня 2014 р. було виконано головне завдання – порятунок людей в акваторії. Тому критиці піддаються побічні наслідки операції, в першу чергу це стосується збільшення

кількості іммігрантів, хоча причини даного явища, на наш погляд, варто шукати у військовій та економічній нестабільності країн Африки та Близького Сходу.

Стратегія обрана урядом Італії на самостійне врегулювання кризи, була занадто обтяжливою для бюджету, та економічно збитковою, тому, автор вважає більш прийнятними спільні європейські проекти під керівництвом Фронтекс, адже таким чином перерозподіляється фінансова відповідальність за охорону спільного кордону ЄС на всі держави-учасниці, а відтак ситуація не перетворюється у критично кризову для однієї країни, як це сталося з Італією у 2013–2014 рр.

Список використаних джерел та літератури

1. Гребенкина И. В. Политика Италии в отношении нелегальных мигрантов после «Арабской весны» / И. Гребенкина // Вестник МГИМО Университета. – 2012. – №1. – С. 68–74.

2. Зонова Т. В. Миграционный аспект глобализации: казус Италии / Т. Зонова // Научный диалог. – 2015. – №1. – С. 130–138.

3. Зонова Т. В. История внешней политики Италии / Т. Зонова. – Москва, 2016. – 352 с.

4. Campessi. G. Le frontiere del controllo. Migrazioni, sicurezza, criminalizzazione / G. Campessi. – 2014. – 160 p.

5. Crescenzi G. Frontex e le operazioni congiunte nel Mediterraneo: da Mare Nostrum a Triton / G. Crescenzi // Liberta universita internazionale degli studi sociali. – 2016. [Risorsa Elettronica] – Modalità di Accesso https://tesi.luiss.it/17826/1/072852_CRESCENZI_GIOVANNI.pdf. (Data di Accesso: Ottobre 23, 2018) – Titolo dallo Schermo.

6. Davies L. Italy: end of ongoing sea rescue mission ‘puts thousands at risk’ / L. Davies, A. Neslen // The Guardian. – 2014. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/31/italy-sea-mission-thousands-risk> (last access: October 23, 2018). – Title from the Screen.

7. I rapporti tra Italia e Libia // Istituto di ricerche internazionali, Archivio Disarmo. – 2008. [Risorsa Elettronica] – Modalità di Accesso

<http://www.archiviodisarmo.it>. (Data di Accesso: Ottobre 23, 2018) – Titolo dallo Schermo.

8. Irregular Migration via the Central Mediterranean: From Emergency Responses to Systemic Solutions // European Political Strategy Centre. – 2017. – [Electronic Resource] – Mode of Access: https://ec.europa.eu/epsc/publications/strategic-notes/irregular-migration-central-mediterranean_en. (last access: October 23, 2018). – Title from the Screen.

9. Italian Interior Minister Matteo Salvini: Italy not 'Europe's refugee camp' // Deutsche Welle. – 2018. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.dw.com/en/italian-interior-minister-matteo-salvini-italy-not-europes-refugee-camp/a-44062004> (last access: October 23, 2018). – Title from the Screen.

10. Junker J. European Commission – Press release – Speech by President Jean-Claude Juncker at the debate in the European Parliament on the conclusions of the Special European Council on 23 April: ‘Tackling the migration crisis’ / J. Junker // European Commission. – 2015. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-4896_en.htm (last access: October 23, 2018). – Title from the Screen.

11. Koller E. Mare Nostrum vs. Triton / E. Koller // The University of Toronto. – 2017. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://munkschool.utoronto.ca/ceres/files/2017/10/Paper-Emily-Koller.pdf>. (last access: October 23, 2018). – Title from the Screen.

12. Libya: reuniting hundreds of families // International committee of the Red cross. – 2011. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents>. (last access: October 23, 2018). – Title from the Screen.

13. Malmstrom S. European Commission - PRESS RELEASES - Press release – Commissioner Cecilia Malmström commemorates the Lampedusa tragedy. / S. Malmstrom // European Commission. – 2014. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-14-296_en.htm (last access: October 23, 2018). – Title from the Screen.

14. Mare Nostrum Operation // Ministero Della Difesa. – 2017. [Risorsa Elettronica] - Modalità di Accesso <http://www.marina.difesa.it/EN/operations/Pagine/MareNostrum.aspx>. (Data di Accesso: Ottobre 23, 2018) - Titolo dallo Schermo.

15. Refugees in the Mediterranean: the Worst Yet? // The Economist.2015. – 2015. [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.economist.com/news/europe/21648896-another-boat-capsizesbetween-libya-and-italy-europe-debates-migration-policy-worst-drowning-yet>. (last access: October 23, 2018). – Title from the Screen.

16. Scherer S. Italy Ends Sea Rescue Mission that Saved 100,000 Migrants / S. Scherer, M. Di Giorgio // Reuters. – 2014. [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.reuters.com/article/usitalymigrantseuid>(last access: October 23, 2018). – Title from the Screen.

17. Sherwood H. Global refugee figure passes 50m for first time since second world war / H. Sherwood // The Guardian. – 2014. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/20/global-refugee-figure-passes-50-million-unhcr-report> (last access: October 23, 2018). – Title from the Screen.

18. Sieferle R. Migrazioni. La fine dell'Europa / R. Sieferle. – 2018. – 127p.

19. UNHCR Report: Mediterranean situation // UNHCR Operational portal. – 2018. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean>. (last access: October 23, 2018). – Title from the Screen.

References

1. GREBENKINA, I. (2012). Politika Italii v otnoshenii nelegal'nyh migrantov posle «Arabskoj vesny». Moskva: *Vestnik MGIMO Universiteta*, pp.68-74.

2. ZONOVA, T. (2015). Migracionnyj aspekt globalizacii: kazus Italii. Moskva: *Nauchnyj dialog*, pp.130-138.

3. ZONOVA, T. (2016). *Istorija vneshnej politiki Italii*. Moskva.

4. CAMPESSI, G. (2014). *Le frontiere del controllo. Migrazioni, sicurezza, criminalizzazione*. 1st ed. Mimesis.

5. CRESCENZI, G. (2016). *Frontex e le operazioni congiunte nel Mediterraneo: da Mare Nostrum a Triton*. Candidato Matr.072852. Liberta universita internazionale degli studi sociali. [Online] Available at: https://tesi.luiss.it/17826/1/072852_CRESCENZI_GIOVANNI.pdf [Accessed: October 23, 2018]

6. DAVIES, L., NESLEN, A. (2014). Italy: end of ongoing sea rescue mission 'puts thousands at risk'. *The Guardian*. [Online] Available at: <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/31/italy-sea-mission-thousands-risk> [Accessed 23 Oct. 2018].

7. *Archivo Disarmo, Istituto di ricerche internazionali*. (2008). I rapporti tra Italia e Libia. Roma, 9 p. [Online] Available at: <http://www.archiviodisarmo.it>. [Accessed 23 Oct. 2018].

8. EPSC. (2018). Irregular Migration via the Central Mediterranean - EPSC - European Commission. [Online] Available at: https://ec.europa.eu/epsc/publications/strategic-notes/irregular-migration-central-mediterranean_en [Accessed 23 Oct. 2018].

9. *Deutsche Welle*. (2018). Italian Interior Minister Matteo Salvini: Italy not 'Europe's refugee camp' | DW | 03.06.2018. [Online] Available at: <https://www.dw.com/en/italian-interior-minister-matteo-salvini-italy-not-europes-refugee-camp/a-44062004> [Accessed 23 Oct. 2018].

10. JUNCKER, J. (2015). European Commission - Press release - Speech by President Jean-Claude Juncker at the debate in the European Parliament on the conclusions of the Special European Council on 23 April: 'Tackling the migration crisis'. *Europa.eu*. [Online] Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-4896_en.htm [Accessed 23 Oct. 2018].

11. KOLLER, E. (2017). *Mare Nostrum vs. Triton*. [Online] Available at: <https://munkschool.utoronto.ca/ceres/files/2017/10/Paper-Emily-Koller.pdf>. [Accessed 23 Oct. 2018].

12. *International Comitee of the Red Cross*. (2011). Libya: reuniting hundreds of families - ICRC. [Online] Available at: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/news-release/2011/libya-news-2011-06-23.htm> [Accessed 23 Oct. 2018].

13. MALMSTROM, C. (2014). European Commission - PRESS RELEASES - Press release - Commissioner Cecilia Malmström commemorates the Lampedusa tragedy. *Europa.eu*. [Online] Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-14-296_en.htm [Accessed 23 Oct. 2018].

14. *Ministerio Della Difesa..* (2017). Mare Nostrum Operation. [Online] Available at: <http://www.marina.difesa.it/EN/operations/Pagine/MareNostrum.aspx>. [Accessed 1 Nov. 2018].

15. *The Economist*. (2015). Refugees in the Mediterranean: The worst yet?. [Online] Available at: <https://www.economist.com/europe/2015/04/19/the-worst-yet> [Accessed 23 Oct. 2018].

16. SCHERER, S., DI GIORGIO, M. (2014). Italy to end sea rescue mission that saved 100,000 migrants. [Online] Available at: <https://www.reuters.com/article/us-italy-migrants-eu/italy-to-end-sea-rescue-mission-that-saved-100000-migrants-idUSKBN0IK22220141031> [Accessed 23 Oct. 2018].

17. SHERWOOD, H. (2014). Global refugee figure passes 50m for first time since second world war. *The Guardian*. [Online] Available at: <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/20/global-refugee-figure-passes-50-million-unhcr-report> [Accessed 23 Oct. 2018].

18. SIEFERLE, R. (2018). *La fine dell'Europa*. Libreria Editrice Goriziana.

19. *UNHCR*. (2018). UNHCR Report: Mediterranean Situation. [Online] Available at: <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean> [Accessed 1 Nov. 2018].

Vira Savaryn,

Master of History

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ITALIAN MILITARY-HUMANITARIAN OPERATION "MARE NOSTRUM" (2013-2014)

***Abstract.** The article touches upon the policy of Italy in regulating the situation in the Mediterranean Sea area, in particular, the military-humanitarian operation "Mare Nostrum" ("Our Sea") has considered in details. The preconditions of the crisis situation near the banks of Lampedusa Island in the context of the Italian-Libyan relations have been investigated.*

Special attention is paid to the course of the operation, the reaction of the Italian society, the European public and political circles. The number of people saved during the operation and the involved forces has been given. The role of the European institutions in the rescue activities has been shown. The discussions in political circles concerning the necessity of such operations have been analyzed. The reasons of radicalization of the Italian society at this stage have been revealed.

It is argued that the strategy chosen by the Italian government to resolve the crisis has not been economically profitable for the country's budget. What is more, the operation not only did save thousands of refugees, but also opened the way for a large number of economic immigrants and smugglers to the country. It is proved that joint European projects were more economically successful and facilitated the realization of the protection of the EU's border. However, they do cause an increase in contradictions within the framework of a common foreign policy among the EU member states.

***Key words:** Italy, immigration, migration crisis, Mediterranean Sea, operation "Mare Nostrum"*

Надійшла до редколегії 10.09.2018

УДК 94(477):930.5(083)«1922»

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.241-253>

Ігор Срібняк,

доктор історичних наук, професор,

Київський університет імені Бориса Грінченка

**«ГАНЕБНА ПРОПОЗИЦІЯ ПОВЕРНУТИСЯ ДО БАТЬКІВЩИНИ...»:
ОГОЛОШЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЮ ДИПЛОМАТІЄЮ
АМНІСТІЙ В ТАБОРІ ІНТЕРНОВАНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ КАЛІШ,
ПОЛЬША (1922 р.)**

Анотація. У статті відтворено події, що мали місце напередодні та під час оголошення польсько-радянською делегацією двох амністій в таборі інтернованих вояків-українців Каліш (Польща) у 1922 р. Більшовицькі уповноважені намагались в такий спосіб заохотити до виїзду до радянської України якомога більшої кількості таборян, проте їх спроби внести розкол в лави таборян виявились марними. Не зумівши домогтись бажаного для себе результату під час проведення першої амністії, більшовицькі дипломати вдалися до індивідуального опитування таборян під час проведення другої, але й цього разу більшість українського вояцтва задекларувала своє рішуче «ні» всім спробам їх деморалізації.

Хоча командування армії УНР, штаб групи інтернованих та культурно-освітні відділи дивізії вдавались до реалізації комплексу контрпропагандистських заходів з метою розкриття дійсних цілей більшовиків, агітація останніх все ж таки мала свої невтішні наслідки. Радянській дипломатії вдалось частково досягти своєї мети та «виманити» з Польщі досить чисельну групу українського вояцтва, у т.ч. й декого з числа старшин, що стало болючим ударом для інтернованої армії УНР, чисельний склад якої у 1922 р. стрімко зменшувався в силу цілого комплексу причин.

Ключові слова: інтерновані, табір, амністія, комісія, уповноважений, армія УНР, Каліш.

Дана дослідницька проблема вже перебувала у полі зору автора цієї статті [2], але подана ним інформація про проведення амністії у таборах була настільки стислою, що не давала можливості скласти цілісне уявлення про її перебіг. Значно більший обсяг даних про підготовку і проведення згадуваних амністій був синтезований в монографії М.Павленка, який використав для цього документи «радянського походження» з ф.4 Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) [1]. Ця обставина значною мірою обумовила те, що центром його дослідницької уваги стала власне діяльність радянської делегації (зі складу Змішаною полько-російсько-української репатріаційної комісії).

Проте видається важливим провести й реконструкцію того, як сприйняли приїзд до табору і специфіку роботи більшовицьких дипломатів власне інтерновані вояки-українці в Каліші. Крім відтворення особливостей оголошення амністії на проведення аналізу заслуговують й пропагандистські акції більшовиків, що мали своєю метою внесення розкладу в лави інтернованих, а також контрпропагандистські заходи головної команди Військ УНР та штабу групи інтернованих – що визначають мету і завдання даної статті.

***

Півторарічне перебування інтернованих вояків-українців у таборі Каліш у великій мірі вичерпало запас їх моральних і душевних сил, а хронічний брак усього самого необхідного (одягу, взуття, мила), недостатнє харчування та безрадісність тривалого перебування за дротами змушувало задумуватись про подальші життєві перспективи. Але попри це частини армії УНР зберігали свою військову організацію та штаби, в таборі продовжували працювати спеціальні та загальноосвітні школи, діяла ціла низка громадських організацій. Таборове повсякдення вояцтва урізноманітнювали культурно-мистецькі осередки (театральні, співочо-хорові та оркестрові), регулярні виступи яких наповнювали душі старшин і козаків теплими згадками про Батьківщину.

У 1922 р. на додаток до всіх їх випробувань побутового характеру додалися й інші виклики, а саме – приїзд та оголошення більшовицькими уповноваженими двох амністій (у квітні та жовтні 1922 р.). Це потребувало напруження всіх моральних сил вояцтва, виснаженого скрутними умовами існування в таборі й відсутністю будь-яких змін на краще. Стабілізація радянської влади в Росії змушувала таборян переглянути способи боротьби з більшовиками, та тимчасово відмовитись від збройної боротьби з ними, водночас в силу багатьох обставин багато хто з інтернованих не мав бажання залишатись на постійне проживання в Польщі.

Польська влада також була у цей час зацікавлена у суттєвому зменшенні кількості інтернованих у таборах, що дозволило би зменшити видатки на їх утримання в таборах. Крім того – дехто з польських урядовців обстоював думку про «доцільність» залишення в таборах тільки «добірної частки» армії УНР, вважаючи можливим позбутись тієї категорії вояків, які не мали тривких національно-державницьких орієнтирів та були схильні до ідейних хитань.

Цими настроями в середовищі інтернованих та польського політикуму з користю для себе користалася Москва, яка намагалася через своїх агентів та агітаторів внести ще більшу дезорієнтацію в голови таборян. Більшовики не шкодували ресурсів для розкладу інтернованих, а перелік їх «прийомів» був настільки різноманітним, що на їх «гачок» потрапляла й частина вояків-українців, причому – намагаючись «zareкомендувати» себе в очах радянських спецслужб – дехто з них ставав їх платним «конфідентом» та починав провадити таємну агітацію за виїзд до УСРР вже в самому таборі.

Плекаючи надію покінчити з уенерівською течією в Польщі (або принаймні з її найпослідовнішими противниками – вояками армії УНР), Москва вдалась і до здійснення низки кроків міжнародно-правового характеру, оголосивши амністію учасникам збройних антирадянських формувань та ініціювавши створення Змішаної польсько-російсько-української репатріаційної комісії. Увійшовши до її складу більшовицькі уповноважені отримали можливість доступитись до таборів – задля оголошення тесту амністії

та проведення опитування українського вояцтва щодо їх примирення з радянською владою та повернення додому.

У кінці березня 1922 р. – після тривалих переговорів та узгоджень – члени згаданої комісії прибули до Калішу. Таборяни знали про майбутній приїзд більшовицьких представників, бо напередодні їх появи в таборі (30 березня) їм було повідомлено про порядок оголошення амністії та проведення опитування вояцтва щодо бажання скористатись нею. При цьому саме оголошення амністії мало відбуватись старшинам і козакам окремо. Також польська сторона закликала українське командування вижити всі заходи морального впливу на вояцтво аби запобігти будь-яким ексцесам, як то трапилось у Щипіорно (завдання українцем-інвалідом удару милицею більшовицькому делегатові Змішаної комісії) [4, арк.49].

Ввечері того ж дня співробітниками дивізійних культурно-освітніх відділів була складена «Заява-протест українського вояцтва з приводу відвідин табору совітською делегацією», в якій, зокрема, йшлося: «Ми, інтерновані в таборі українці, вже чотири роки боролися зі зброєю в руках, а зараз обеззброєні боремося морально з совітською владою[...] Ми погодилися піти у неволю за дроти, щоб не бути вільними під совітською владою на дорогій нам Батьківщині. Тому одна поява між нами більшовицьких представників, а тим більше їх ганебна пропозиція повернутися до Батьківщини є вже величезна образа нашої народної гідності» [3, с.1]. Її текст у перекладі на польську був переданий комісаріату табору та вручений представникові військового міністерства Польщі майорові Штабріну.

Вранці 31 березня всі таборяни були виведені з бараків та поділені на чотири групи («волинська», «юнацька», «залізна» і «старшинська») для оголошення амністії. Після понад двогодинного очікування під снігом вояки розійшлись на обід, і тільки під вечір до табору прибули більшовицькі представники, які лише оглянули табір у супроводі озброєної польської варти. Оголошення тексту амністії було відкладено на наступний день, і мало відбутись на плацу поза табором. При виході кожної групи на визначене місце

старшини відокремлювались від козаків, і в присутності польських солдатів з примкненими багнетами чекали на прихід членів Змішаної комісії [4, арк.49].

На вимогу українців текст амністії був відчитаний польською мовою, а потім українською – більшовиком Янкелем Серебринським (Хрестовим). В останньому випадку це робилось невправно і з акцентом, що «страшенно бентежило козаків». Коли «волинська» група – після прослуховування амністії – поверталась за дроти, козаки і старшини заспівали «Ще не вмерла Україна!». У відповідь національний гімн заспівали й ті групи, які очікували на свою чергу та території табору. Намагаючись змусити українців до тиші один з польських офіцерів вивів із строю командира 3-го кінного полку 3-ої Залізної дивізії полковника А.Гамзу. В цей момент старшини і козаки цього полку виступили наперед і зажадали звільнення полковника А.Гамзи або арешту особового складу цілого полку. Аби не загострювати ситуацію останнього було звільнено [4, арк.49-50].

Зусиллями полковника П.Шандрука на плацу була вистроєна «старшинська» група. Вслід за козаками старшини висловлювали своє обурення прочитанням амністії ламаю українською мовою. Не витримавши такої наруги над нею – хорунжий Довгаль «істерично крізь сльози крикнув: «Нашо ти псуєш українську мову»?», після чого останній був виведений зі строю та відправлений до бараку. Повертаючись до табору «старшинська» група почала співати національний гімн, причому присутні тут польські офіцери вдалися до погроз – вимагаючи припинити спів. Коли ж це не вплинуло на українське вояцтво, польська влада взяла під 30-ти денний арешт чотирьох українців [4, арк.50].

На думку невідомого автора цитованої тут і вище доповіді про оголошення амністії в таборі, «таке поводження польської влади, переслідуючої тих українців, які наслідком хоч чим небудь висловити своє глибоке ображення самим змістом... амністії – національного почуття, – викликало у найменш відпорних, знесилених голодовкою і злиднями у таборі козаків враження, що нібито Українська справа цілком загинула, коли навіть бувші союзники під

загрозою багнетів примушують слухати образи від наших і колись спільних ворогів» [4, арк.51]. Коментуючи цей докір, висловлений на адресу польської влади, слід зважати на те, що вона була змушена до такого «сценарію» оголошення амністії, і водночас будь-що хотіла уникнути навіть дрібних ексцесів під час цього. З іншого боку, продемонстрована під час оголошення дійсна чи позірна толеранція більшовицьких представників була сприйнята частиною українського вояцтва як занедбання польською владою УНР, хоча насправді це було далеким від дійсності.

Найголовнішим було те, що українське вояцтво продемонструвало високий рівень стійкості, не піддавшись на більшовицьку агітацію. Результати проголошення амністії в Каліші були незначними – повернутися до радянської України висловили бажання тільки 93 осіб [8, с.129]. Очевидно, що це була не та кількість, на яку розраховувала більшовицька дипломатія. Попри цю відверту невдачу, Москва не збиралась відмовлятися від спроб підриву морального духу інтернованих вояків-українців, добре уявляючи всю потенційну загрозу для свого існування з боку Державного центру УНР в екзилі та інтернованих Військ УНР. До цього більшовиків спонукала популярність імені С.Петлюри серед українського селянства, а також та подиву гідна витримка, яку демонстрували вояки-українці в таборах, які продовжували зберігати свою військову організацію.

Тому Москва наполягла на проведенні ще одного оголошення амністії, підготовка до чого була розпочата на початку вересня 1922 р. Тоді польським комісаром табору було оприлюднене звернення до українського вояцтва з пропозицією зголоситись до канцелярії табору тим, хто бажав би виїхати до радянської України. За наполяганням комісаріату така пропозиція була поширена й через командування групи інтернованих Військ УНР. Крім того, текст цього звернення був розклеєний на усіх бараках табору, відтак його зміст став добре відомий усьому українському вояцтву.

Вище військово-політичне керівництво УНР дуже добре усвідомлювало всю потенційну небезпеку оголошення амністії, що була спрямована на

«вимивання» з лав інтернованої армії тієї категорії вояцтва, яке втомилось від багатомісячного сидіння за дротами, і хибно вважало, що більшовики дійсно простять їм «провину» збройної боротьби з ними. Тому майже відразу вищий військово-політичний провід УНР вдався до проведення власної пропагандистської контракції, зокрема, у таборах було оголошено наказ головної команди Військ УНР (ч.5) за підписом головного отамана С.Петлюри і військового міністра, в якому йшлося про можливі форми покарання «поворотців» – арешт, заслання до Сибіру або й фізична ліквідація більшовицькими спецслужбами. ДЦ УНР в екзилі намагався вплинути й на представників радянської України у Змішаній комісії, підготувавши та надрукувавши окреме звернення, в якому викривалась повна залежність українських радянських дипломатів від своїх московських господарів. З огляду на це провід УНР категорично заперечував можливість будь-яких контактів з «делегацією так званої УСРР».

Але умови перебування у таборі – навіть якщо це був найкращий в усіх відношеннях Каліш – були дуже обтяжливими, і спонукали декого з таборян обирати собі можливість повернення додому шляхом амністування. Всіх, хто висловлював таке бажання, реєстрували та виокремлювали до спеціального бараку. Жодних обмежувальних заходів до цієї категорії осіб – на відміну від «першого» проголошення – вже не застосовувалось, так що ще до появи в Каліші польсько-більшовицької репатріаційної комісії до виїзду в УСРР зголосилось 196 осіб [5, арк.172].

Разом з тим українське командування намагалось надати психологічну допомогу тим з числа «амністованих», хто здійснив цей фатальний крок у хвилину слабкості чи розпуки. Дехто з цієї категорії бажав би відкликати свою згоду на виїзд до радянської України, але зробити цього вже не дозволялось польською владою. Аби вислухати заяви цих «горе-поворотців» до їх бараку 4 жовтня 1922 р. до їх бараку навідався один зі старших військових начальників армії УНР – генерал-поручник П.Єрошевич. Під час розмови генерала з

інтернованими трапився його конфлікт з розпропагандованими більшовиками вояками-українцями [5, арк.166-167].

Ця обставина стала відома більшовикам – членам змішаної репатріаційної комісії, які у супроводі її співголови від польської сторони Станкевича, прибули до Каліша 6 жовтня 1922 р. Того ж дня за наполяганням радянських дипломатів генерала П.Єрошевича було взято під арешт – аби перешкодити в такий спосіб проведенню антибільшовицької агітації в таборі. 7 жовтня мала відбутись процедура оголошення амністії, перед проведенням якої відбулись довірчі зустрічі (консультації) між українською і польською сторонами. При цьому командування групи інтернованих отримало запевнення польської сторони, що текст амністії оголошуватиметься в присутності усього вояцтва, і за жодних обставин не буде застосоване індивідуальне їх опитування. Увага комісії буде передусім скерована на тих, хто вже висловив свою згоду повернутись, які мали бути згруповані в окремому бараку та ближчим часом перевезені до Варшави.

Але як невдовзі виявилось, такі обіцянки були дані тільки для заспокоєння українського вояцтва, між тим – під тиском з боку більшовицьких дипломатів – польські представники комісії не збирались їх дотримуватись, бо останні, як вважав генерал-інспектор Військ УНР – забули «про ту кров, яка лилась з українських вояків на терені Польщі поруч з побратимами по зброї польськими жовнірами боях кампанії 1920 р. проти Москви», а гідність українського вояцтва в цій ситуації була віддана «на поталу[...] москалям» [5, арк.166].

У порушення даних обіцянок вранці 7 жовтня 1922 р. польська влада розпорядилась про проведення індивідуального опитування українських вояків в окремій кімнаті комісаріату табору, при чому – вразі відмови таборян від цього – застосувати примусовий привід до комісаріату силами озброєних польських солдатів. Таким чином це «вже вдруге інтернованому вояцтву довелось переносити незаслужене нешляхетне відношення (ставлення – *авт.*) до нього польського довудства». Але спроба конвоювання українців до комісаріату була зірвана, бо таборяни влаштували «бурну, патріотичну

маніфестацію зі співами польських і українських гімнів і величезними оваціями для Пана Головного Отамана і Начальника Панства Польського». Внаслідок цього польська влада відкликала своє розпорядження про проведення індивідуального опитування, не будучи також готовою до застосування якихось репресивних дій щодо інтернованих. Невдовзі члени комісії залишили табір за «мовчазної присутності всього вояцтва» та повернулись до міста [5, арк.167].

Після цього комісар табору Щепанський підтвердив відмову комісії від проведення індивідуального опитування, наполягав на неодмінності оголошення амністії перед усіма мешканцями табору. Але й цього разу ця обіцянка не була дотримана – о 15 годині, коли члени комісії повернулись до табору, «польська варта несподівано наскочила на українське вояцтво й примусило його йти на поодинокій допит». Такі дії викликали «страшне обурення за нестримане слово польської влади», лунали вигуки на кшталт: «Так колись вони (польські дипломати – *авт.*) видадуть нас всіх більшовикам, одне обіцяють, друге роблять!» [5, арк.167].

Такі дії польсько-більшовицької комісії призвели до того, що у вояцтва «упала [...] віра в те, що нас може захистити польська влада [...] впа в моральний дух». Особливо принизливим для інтернованих був процес підведення «під багнетами в кімнату, де була мішана комісія, і також те, що більшовики і тут дозволяли собі агітувати». Кінцевим акордом проголошення амністії стала нахабна вимога більшовиків провести індивідуальне опитування арештованого генерал-поручника П.Єрошевича, який також був відекскортований до комісаріату озброєними польськими солдатами, що стало на думку автора цитованого рапорту, «глузом над Українською армією». Лише після цього комісія, «під прокльони, гуки (вигуки – *авт.*), свисти українських вояків», залишила табір [5, арк.167].

У цитованому рапорті була вказана й кількість інтернованих, які зголосились до виїзду в день роботи комісії (58 осіб – з Калішу, 102 – з Щипіорно), пояснивши це падінням віри вояцтва у здатність польської держави захисти їх інтереси в таборах [5, арк.167]. Ця ж кількість (58 осіб) фігурує в

рапорті (ч.734 від 9 жовтня 1922 р.) С.Петлюрі генерал-інспектора Військ УНР О.Загородського [5, арк.137]. Але насправді їх кількість була більшою – бо у додатку до згаданого рапорту П.Єрошевич було наведено наступне – під час роботи комісії до повернення в УСРР зголосилось 232 особи (у т.ч. й старшини), а після її від'їзду – ще 146 вояків [5, арк.172]. Ця кількість кореспондується і з даними більшовицьких дипломатів, згідно до яких з Каліша виїхало 168 «амністованих», а з Щипіорна – 224 особи [6, арк.178].

Майже річна діяльність більшовицької дипломатії в Польщі призвела до «вполювання» нею понад 1400 українців, які виїхали до УСРР у період з 1 червня 1922 і до 1 січня 1923 рр. [7, арк.150] Це, без сумніву, стало болючим ударом для інтернованої армії УНР, чисельний склад якої стрімко зменшувався в силу цілого комплексу причин. Ця підступна практика радянських «людоловів» тривала у наступному році – за даними польського дослідника З.Карпуса у 1923 р. репатріацією скористались близько однієї тисячі українських емігрантів у Польщі, у т.ч. й частина інтернованих у таборах [8, с.131].

Отже, проведення двох амністій для інтернованого у таборі Каліш українського вояцтва засвідчило тривкість національно-державницьких принципів його переважної більшості. Всі спроби більшовиків внести розкол в лави таборян (зокрема між старшинством і вояцтвом) виявились марними. Не зумівши домогтись бажаного для Москви результату під час проведення першої амністії, більшовицькі дипломати вдались до індивідуального опитування таборян, які були змушені поодинці заходити до окремої кімнати і особисто висловлювати своє ставлення до повернення до радянської України. Але й цього разу більшість українського вояцтва задекларувала своє рішуче «ні» всім спробам їх деморалізації.

Разом з тим слід відзначити, що більшовицькій дипломатії все ж таки вдалось частково досягти своєї мети та «виманити» з Польщі досить чисельну групу українського вояцтва, у т.ч. й декого з числа старшин. Їх виїзд до УСРР став для них початком сходження на більшовицьку голгофу, бо всі вони – після

проходження «фільтрації» – опинились під таємним спостереженням радянських спецслужб, не маючи вже в силу цього жодної можливості для професійної або творчої самореалізації. Але й цей відносно спокійний для них період існування протривав ледь більше десятиліття, бо майже всі поворотці з табору інтернованих в Каліші загинули в жорнах сталінських репресій 1930-х рр.

Список використаних джерел та літератури:

1. Павленко М. І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924 рр.) / М.І. Павленко. – К.: Інститут історії України НАНУ, 1999. – 352 с.

2. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921-1924 рр.) / І.Срібняк. – Київ-Філядельфія, 1997: Вид-во імені Олени Теліги. – 187 с.

3. Український сурмач. – Щипіорно, 1922. – 28 травня – Ч.3. – С.1-4.

4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф.1078, оп.2, спр.166.

5. ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.824.

6. ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр.825.

7. ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр.15.

8. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924 / Z.Karpus. – Toruń: UMK, 1997. – 209 с.

References

1. PAVLENKO, M. I. (1999) *Ukrayins'ki viys'kovopoloneni y internovani u taborakh Pol'shchi, Chekhoslovachchyny ta Rumuniyi: stavlennya vlady i umovy perebuvannya (1919-1924 rr.)*. Kyiv.

2. SRIBNYAK, I. (1997) *Obezzbroyena, ale neskorena: Internovana Armiya UNR u taborakh Pol'shchi y Rumuniyi (1921-1924 rr.)*. Kyiv-Filyadel'fiya.

3. *Ukrayins'kyu surmach*, (1922) *Shchypiorno*, 3, 1.

4. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy (TSDAVO Ukrainy), f.1078, op.2, spr.166.
5. TSDAVO Ukrayiny, f.1075, op.2, spr.824.
6. TSDAVO Ukrayiny, f.4, op.1, spr.825.
7. TSDAVO Ukrayiny, f.4, op.1, spr.15.
8. KARPUS, Z. (1997) *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924*. Toruń.

Ihor Sribnyak

DoS (History), Professor

Head of the Department of World History

Historical-philosophical faculty

Borys Grinchenko Kyiv University

**«THE SHAMEFUL PROPOSAL TO RETURN TO THE MOTHERLAND...»:
DECLARING BOLSHEVIK DIPLOMACY
OF AMNESTY IN THE CAMP OF INTERNED
SOLDIERS-UKRAINIANS KALISZ, POLAND (1922)**

***Abstract.** The article reproduces events, which took place on the eve of and during the announcement by the Polish-Soviet delegation of two amnesties in the camp of interned Ukrainian soldiers Kalisz (Poland) in 1922. At this time, Moscow resorted to a number of international legal steps, having declared the amnesty to the participants of armed anti-Soviet formations and initiated the creation of the Mixed Polish-Russian-Ukrainian Repatriation Commission. Its members got the right to advertise the amnesty text in the Kalisz camp, so as to encourage, as far as possible, the number of Interned to leave for Soviet Ukraine. However, their attempts to split into the ranks of the soldier proved to be in vain. During the second amnesty, the Bolshevik diplomats resorted to an individual poll of the campers, but this time most*

Ukrainian belligerents declared their resolute «no» to all attempts to demoralize them.

Although the main team of the UPR troops, the headquarters of the group of interned and cultural and educational divisions of the division resorted to the implementation of a counter-propaganda campaign aimed at revealing the real goals of the Bolsheviks, the agitation of the latter still had its disastrous consequences. Soviet diplomacy was able to achieve its goal in part and to «lure» from Poland a fairly large group of Ukrainian warriors, incl. and some of the number of senior officers, which became a painful blow to the interned army of the UPR, the number of which in 1922 rapidly decreased due to a whole set of reasons.

Key words: *interned, camp, amnesty, commission, commissioner, UNR army, Kalisz.*

Надійшла до редколегії 20.09.2018

УДК 94(73).091.7

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.254-270>

Володимир Юшкевич,

кандидат історичних наук, докторант

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СПІВПРАЦІ МІЖ ВІЙСЬКОВОЮ РАДОЮ З ПИТАНЬ БІЖЕНЦІВ США ТА НЕУРЯДОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ (1944 – 1945)

Анотація. У статті аналізується один із векторів практичної роботи Військової ради з питань біженців (далі – ВРБ), пов'язаний зі співробітництвом американської урядової агенції з громадськими організаціями. Метою діяльності нової держструктури США, яка постала наприкінці Другої світової війни, було планування й здійснення допомогових та рятувальних акцій щодо євреїв і переслідуваних нацистами меншин в умовах воєнного часу. Ця організація з'явилася на початку 1944 р. завдяки зусиллям американського міністра фінансів Генрі Моргентау-молодшого та за підтримки Президента Франкліна Рузвельта. ВРБ доповнювала міжнародні організації, які опікувалися питаннями вимушених мігрантів та активним учасником яких були Сполучені Штати. У статті показано, що упродовж шістнадцяти місяців своєї роботи досліджувана держструктура могла виконувати специфічні завдання на території нейтральних та окупованих країн завдяки прямому підпорядкуванню американській адміністрації. Відсутність потреби в ухваленні колективних рішень шляхом консенсусу, робила ВРБ більш гнучкою та оперативнішою організацією, порівняно з міжнародними утвореннями – Міжурядовим комітетом з питань біженців та Адміністрацією Об'єднаних Націй для допомоги та відбудови. Встановлено, що важливою складовою роботи Військової ради було співробітництво з громадськими неурядовими об'єднаннями. Визначено коло американських

єврейських та християнських структур, що налагодили тісне співробітництво з Військовою радою. Значну увагу приділено аналізу основних напрямів двосторонньої співпраці. Важливим елементом реалізації допомогової політики США у поневоленіх нацистами країнах Європи стало залучення фінансових ресурсів низки, головним чином єврейських, громадських організацій. Відзначено, що неодмінною складовою діяльності ВРБ були фінансова та дипломатична робота в нейтральних країнах Європи, яка посилювалася завдяки співпраці з агентами неурядових структур на окупованих територіях.

Ключові слова: ВРБ, Ф. Рузвельт, Г. Трумен, Друга світова війна, євреї, військові біженці, неурядові організації, США.

Великі міждержавні конфлікти двадцятого століття зумовлювали виникнення катастрофічної демографічної ситуації в Європі, одним із проявів якої була поява величезної кількості вимушених переселенців. Намічені влітку 1938 р. на Евіанській конференції плани стосовно міжнародної координації підтримки виїзду з нацистської Німеччини представників переслідуваних з політичних мотивів меншин фактично були зірвані новим великим військовим конфліктом.

Тема американської допомогової політики стосовно європейських біженців напередодні та у роки Другої світової війни не достатньо досліджена в історіографії. Різноманітні аспекти діяльності Військової ради з питань біженців до недавнього часу або оминалися зарубіжними фахівцями або висвітлювалися схематично [10]. Упродовж тривалого часу створені по «свіжих слідах» звіти про роботу організації лишалися унікальними друкованими працями. Мова йде про звіт виконавчого директора ВРБ та тритомник «Історія ВРБ» [8; 4-6]. Нещодавно ці прогалини були дещо заповнені внаслідок появи дисертаційного дослідження Ребеки Елбердінг [3]. Однак, незважаючи на це, можна констатувати відсутність окремої праці, в якій би аналізувався відносини Військової ради з неурядовими громадськими організаціями. Отож метою даної

статті є фокусування уваги на заходах практичного втілення планів ВРБ, зокрема стосовно фінансування рятівних операцій та збору інформації на окупованих нацистами територіях, здійснюваних завдяки співпраці з європейськими представництвами неурядових американських структур.

Оскільки в 1943 р. надії на швидкий розгром країн Осі, що виникли після капітуляції Африканського корпусу в Тунісі та виходу з війни Італії, не виправдалися. Ф. Рузвельту довелося скоригувати свою позицію стосовно того, що переслідуваних осіб може врятувати лише військова перемога над нацизмом [2 р. 237]. Наміри Президента збігалися із запитом єврейських активістів, якими у жовтні 1943 р. було проведено низку заходів. Серед них, вирізнявся марш чотирьохсот равинів урядовим центром Вашингтону та зустріч із віцепрезидентом Г. Воллесом, де піднімалося питання створення допомогової структури під егідою уряду США. Одним з представників «групи Бергсона» юристом Фаулером Харпером було розроблено відповідний законопроект, з підтримкою якого виступив сенатор Елберт Томас.

У листопаді 1943 р. в американському Конгресі пройшли слухання стосовно створення спеціалізованої державної установи, головною метою якої був порятунок європейських євреїв від нацистського переслідування. Проте, «Резолюція порятунку» (Rescue resolution), висунута конгресменами Джозефом Болдуїном та Віллом Роджерсом в Палаті представників та сенаторами Гаєм Джилетом і Робертом Тафтом не здобула підтримки парламентарів. Шанси на успішність конгресового проходження законопроекту зменшилися після заяв заступника голови Держдепу США Брекериджа Лонга. 27 жовтня він повідомив, що заснування нової структури є необґрунтованим та викличне непотрібне дублювання функцій Міжурядового комітету з питань біженців (далі – МКБ), загрожуючи самому комітету. За місяць, 26 листопада на конгресових слуханнях Б. Лонг виступив проти білю Джилета-Роджерса. Вдало зігравши на ізоляціоністських настроях конгресменів він повідомив, що США з моменту приходу Гітлера до влади й так надали притулок для 580 000 біженців.

Розуміючи примарність шансів на ухвалення відповідного рішення під час повторного розгляду, запланованого 24 січня 1944 р., міністр фінансів Г. Моргентау-молодший вирішив переконати Ф. Рузвельта ухвалити це рішення самостійно. Тому чиновниками міністерства фінансів було підготовано сімнадцятисторінкову доповідь «Поступливість уряду стосовно вбивств євреїв» (The Acquiescence of this Government in the Murder of the Jews). Напередодні ознайомлення Ф. Рузвельта зі змістом документа, формулювання його назви змінили нейтральним словосполученням «Особистий звіт Президенту». 16 січня 1944 р. під час зустрічі з американським лідером Генрі Моргентау, Джон Пелі та Рендолф Пол представили проект створення спеціального урядового органу, який би займався негайним порятунком європейських євреїв та інших жертв ворожих переслідувань. Одним зі співавторів проекту указу став Оскар Кокс, який працював у Адміністрації Ленд-Лізу та управлінні з надзвичайних ситуацій [9, р. 26].

22 січня 1944 р. Президент Рузвельт підписав указ № 9417, який санкціонував створення Військової ради з питань біженців. До її складу увійшли відповідно займаних посад: держсекретар Кордел Халл (1 грудня його змінив Едвард Райлі Стеттініус-молодший), міністр фінансів Генрі Моргентау-молодший та міністр оборони Генрі Стімсон, який і став формальним головою ВРБ. Метою діяльності цієї організації проголошувалися порятунок жертв ворожих переслідувань. У першу чергу мова йшла про осіб, що перебували на територіях окупованих ворогом і яким загрожувала смерть.

Рада функціонувала як незалежна урядова агенція при Виконавчому офісі Президента США. ВРБ несла відповідальність перед Президентом і була підзвітною винятково голові держави. Завданнями держустанови проголошувалися координація та активна участь у формуванні урядової політики стосовно порятунку біженців. Співробітники ВРБ також мали займатися розробкою планів, програм і заходів щодо порятунку, підтримки, транспортування, надання притулку, допомоги, реабілітації специфічній категорії жертв війни – військовим біженцям. Окрім того, в юрисдикції агенції

перебували питання переселення вимушених мігрантів, пошук місць притулку, створення та організація таборів і забезпечення фінансування відповідних операцій. Всі державні органи зобов'язувалися сприяти роботі ВРБ, у першу чергу в питання збору інформації та забезпечення транспортом.

Свою закордонну діяльність ВРБ здійснювала через призначених Державним департаментом США за рекомендацією ради спеціальних аташе. Невдовзі посланці агенції з'явилися у Туреччині, Швейцарії, Швеції, Португалії, Великій Британії, Італії та Північній Африці.

Безпосередньою реалізацією проектів ВРБ займався виконавчий директор. Першим на цю посаду був призначений помічник міністра фінансів 34-річний Джон Пелі. Пізніше його змінив бригадний генерал Вільям О'Дваєр. Перший директор Військової ради Д. Пелі негайно набрав штат з тридцяти працівників для канцелярської роботи у Вашингтоні. Найняті співробітники займалися переважно фінансовими та казначейським справами. Більшість з них мали досвід попередньої роботи у цій сфері. Не дивно, що офіси ВРБ розташовувалися у приміщенні американського мінфіну.

Оскільки головним напрямом роботи агенції визначили евакуацію євреїв та інших осіб, яким загрожувало фізичне знищення з територій контрольованих силами Осі, то подібні єврейська громада поставила питання про запозичення американського досвіду. Так, невдовзі британські єврейські організації звернулися до уряду Сполученого Королівства з проханням створити в країні Військову раду, аналогічну до американської [7, р. 2].

На прес-конференції у березні 1944 р. Президент Ф. Рузвельт анонсував відкриття на території США Надзвичайного табору для біженців, а 12 червня було повідомлено про створення «вільного порту» для біженців у Форт-Онтаріо в місті Освего, штат Нью-Йорк. Одним з реалізованих ВРБ проектів стало транспортування до «американського притулку» 982 біженців, переважно єврейського походження. Близько сотні з них пройшли через концтабори Бухенвальд та Дахау. Поява на американській землі такої установи спричинили звернення до ВРБ щодо розширення кількості американських «вільних портів».

Так, Союз американських єврейських конгрегацій, ще напередодні офіційного відкриття табору, 28 травня надіслав листа до агенції з проханням збільшити їх кількість у США [12, р. 3].

Значний інтерес до співпраці з ВРБ виявили єврейські громадські організації. Найбільш тісно з Військовою радою співпрацювали Джойнт, Надзвичайний комітет порятунку союзу ортодоксальних равинів Ваад-Хахатцала, Світовий єврейський конгрес, Єврейський робітничий комітет, Американський єврейський комітет, Надзвичайний комітет порятунку єврейського народу, Товариство притулку та допомоги єврейським іммігрантам, Сіоністська організація Америки, Поале-Сіоністська організація. Одним із напрямів такого співробітництва стало обговорення пропозицій, зміст яких зводився до розгляду планів щодо визволення хоч частини євреїв з окупованих територій до нейтральних країн та їх подальше транспортування до нових місць притулку. На думку представників сіоністських організацій центри прийому осіб, врятованих від нацизму необхідно було розміщувати у Палестині [8, р. 12-13]. З числа єврейських громадських організацій чи не найтіснішою було співробітництво ВРБ з Джойнтом. Вже у січні 1944 р. до Вашингтону для налагодження співпраці та проведення консультацій прибув секретар Джойнту Мозес Лівітт.

Хоч при створенні агенції передбачалося виділити мільйон доларів, головний тягар витрат ВРБ мав покриватися за рахунок залучення коштів приватних осіб та структур. Для надання підтримки реалізації рятівних та допомогівих проектів у Європі вони мали пройти процедуру державного ліцензування. Згідно положень Акту про торгівлю з ворогом від 6 жовтня 1917 р., будь-яка приватна структура чи особа, що бажала перевести кошти на територію супротивника повинна була одержати ліцензію від департаменту з контролю за іноземними фондами мінфіну США. Якщо раніше ця процедура могла розтягнутися на декілька місяців, то залучення до справи ВРБ дозволяло скоротити її до лічених днів. Існували різні види ліцензій. Так, код «W» означав, що гроші можуть бути витрачені на ворожій території, тоді як коди

«NY» та «PH» пов'язувалися з банківськими установами Нью-Йорку та Філадельфії. Їх використання означало, що освоєння коштів дозволялося здійснювати тільки в межах союзних або нейтральних країн [3, р. 727].

Окрім єврейських громадських організацій процедуру ліцензування пройшли християнські неурядові структури: Квакерська організація Американський комітет Друзів на службі суспільству, Унітаріанський комітет, Національна католицька благодійна конференція, Американський християнський комітет для біженців, Міжнародний комітет спасіння та допомоги, Трудова ліга прав людини, Конгрес промислових організацій комітету військової допомоги, Організація американської допомоги Норвегії [8, р. 12-13].

Ліцензування американських неурядових громадських організацій для переведення коштів за кордон з метою фінансування рятівних акцій міністерство фінансів США здійснювало під пильним контролем закордонних представників Військової ради [8, р. 13]. У такий спосіб вдалося залучити близько двадцяти мільйонів доларів. Найбільшим донором виступив Джойнт, силами якого вдалося зібрати три чверті зазначеної суми. До участі у фінансуванні проектів ВРБ також долучилися Надзвичайний комітет порятунку Ваад-хахацала (понад 1 000 000 \$), Світовий єврейський конгрес (понад 300 000 \$) та інші.

Окрім єврейських громадських організацій, за ліцензуванням до ВРБ зверталось міністерство фінансів польського міграційного уряду в Лондоні. 2 травня 1944 р. йому було надано ліцензію NY 624875 для передачі 30 100 \$ Вааду, спрямованих на підтримку польських єврейських біженців у Шанхаї. Згодом, упродовж вересня 1944 – січня 1945 р. поляки додатково здійснили п'ять транзакцій на загальну суму 74 000 \$ [3, р. 728-732].

Саме цей напрям діяльності ВРБ зазнав серйозної критики з боку британського союзника. Фінансові операції з переведення грошей на європейські рахунки з метою реалізації рятівних та допомогових проектів, на

думку Лондона, ставили під загрозу політику блокади, спільно здійснювану країнами Антигітлерівської коаліції [10, р. 151].

Важливим вектором співпраці з громадськими організаціями був пошук фактів для інформування світової спільноти про нацистські злочини. Ще 7 жовтня 1942 р. Президент Ф. Рузвельт виголосив заяву, в якій зазначалося про відповідальність країн Осі за варварські військові злочини проти цивільного населення і декларувалося створення після завершення війни спеціального трибуналу для нацистських злочинців. У роки війни світовій громадськості було небагато відомо про німецькі концтабори. Більше того, у червні 1944 р. нацисти лицемірним чином продемонстрували представникам «Червоного хреста» зрежисовані епізоди життя єврейських в'язнів у Терезієнштадтському таборі. Показані іноземним гостям школа, лікарня, театр, кафе та дитячий садок були безсоромною містифікацією нацистської пропаганди. Сфальшована дійсність увійшла до фільму «Фюрер дарує євреям місто» та до німецької кінохроніки. Тому існувала потреба пошуку, збирання та передачі інформації про німецькі табори смерті, переважно розташованих на території окупованої Польщі.

У зборі правдивої інформації ВРБ допомагали представники громадських організацій. Найвідомішим випадком їх кооперації стало оприлюднення «Протоколів Аушвіцу» [1]. Інформацію про жахи Освенціму вдалося отримати від в'язнів-втікачів. Доповідь складалася з трьох частин, перша з них «Табори смерті Аушвіц (Освенцім) та Біркенау у Верхній Сілезії», була написана словацькими євреями Рудольфом Врбою та Альфредом Ветцлером і потрапила до рук ВРБ завдяки словацьким підпільникам та співпраці єврейських громадських діячів в Угорщині, Румунії та Швейцарії. Зібрані матеріали були оприлюднені ВРБ 25 листопада 1944 р. До публікованих «Протоколів» також увійшли свідчення Єжи Табау, Арноста Росіна та Чеслава Мордовича. У перекладі іноземними мовами та переправленні матеріалів до нейтральних країн особливу роль відіграли представники Єврейської ради, будапештського

відділення комітету допомоги і порятунку Ваад-Хахатца, женецького відділення Єврейської телеграфної агенції та інші.

ВРБ була не єдиною союзницькою структурою, що опікувалася проблемами політичних біженців у Європі. Проте на відміну від ЮНРРА, МКБ був американською урядовою, а не міжнародною структурою. Невдовзі після створення ВРБ, заступник голови МКБ М. Тейлор звернувся до Ф. Рузвельта з проханням акуратно вибудувати відносини з Міжурядовим комітетом, враховуючи застереження про те, що для багатьох країн факт заснування США нової структури може бути сприйнятий як ознака американського розчарування в перспективах Комітету та в найгіршому випадку спровокувати масовий вихід з нього [10, р. 152].

Для вирішення питань юрисдикції у квітні 1944 р. до Вашингтону прибули керівники МКБ сер Герберт Емерсон та Патрік Малін. На зустрічі з Джоном Пелі вони домовилися, що ВРБ зосереджуватиме свою діяльність на питаннях термінової допомоги на окупованих територіях. Маючи статус американської короткотермінової агенції, Військова рада не мала претендувати на участь у реалізації довгострокових проєктів.

На здійснення ВРБ своєї діяльності не могли не вплинути політичні зміни у Центрально-Східній Європі, що відбулися у першій половині 1944 р., зокрема в Угорщині. Варто зауважити що, якщо напередодні Другої світової війни Угорщина перебувала в колі країн з антисемітськими законами, то після її початку угорська влада не стала поширювати в країні німецьку практику фізичного знищення представників єврейської національності. Перші відповідні акції пройшли ще 29 травня 1938 р., коли місцевим парламентом було ухвалено «перший єврейський закон», що передбачав зменшення на 20 % рівня представництва євреїв серед торговців, журналістів, адвокатів, інженерів та лікарів. «Другий єврейський закон», оприлюднений 5 травня 1939 р., посилив дискримінаційні заходи. Євреї, в переважній більшості, позбавлялися виборчих прав, обмежувалася можливість обіймати керівні посади. Зайнятість в театрі й

кіно, медицині, юридичній та інженерній справі обмежувалася 6 %, у приватній сфері – дванадцятьма відсотками.

Угорських євреїв змушували відбувати трудову повинність на окупованих територіях, проте угорський прем'єр Міклош Каллаї та диктатор Міклош Горті відмовлялися депортувати їх до німецьких таборів смерті. Керівники Угорщини чинили опір німецькому тиску до 19 березня 1944 р., коли у результаті проведення операції «Маргарет», територію королівства було окуповано силами Вермахту. Новий будапештський уряд погодився розпочати депортацію місцевих євреїв до концтаборів. Вивезення євреїв тривали з 15 травня до 9 липня і були припинені окремим розпорядженням М. Горті. Диктатор був змушений це зробити після серії попереджень представників антигітлерівської коаліції та загрози масованих авіаційних атак.

Після зміни влади в Будапешті та незадовго до початку депортацій, 7 квітня 1944 р. до ВРБ звернувся представник Світового єврейського конгресу Леон Кубовіцкі. Він попросив американських чиновників передати по своїм каналам застереження для угорських євреїв, щоб вони усіляко уникали офіційної ідентифікації, відмовляючись від носіння жовтих зірок та шляхом знищення документальних реєстрів [2, р. 273].

Ще з часів Євіанської конференції у 1938 р. нацисти заявляли про свою готовність «торгувати життями». На межі 1938 – 1939 рр. тривали переговори між представниками Міжурядового комітету з питань біженців та німецькими можновладцями стосовно можливості тотального виїзду євреїв з Німеччини в обмін на фінансову компенсацію. Вершиною цинізму стала пропозиція, яку зробив оберштурмбанфюрер СС Адольф Ейхман представнику будапештського комітету допомоги євреям Йоелю Брандту. Зміст есесівських умов зводився до використання принципу «кров за товари», що передбачало звільнення мільйона євреїв в обмін на постачання західними союзниками десяти тисяч вантажівок з продовольством для забезпечення вермахту в боротьбі з радянськими військами [11]. Й. Брандт відбув на Близький Схід, де через представників Всесвітньої сіоністської організації намагався розпочати реалізацію проекту, однак не

зустрів підтримки та невдовзі був заарештований британцями. Невдовзі його допитав представник ВРБ в Туреччині Айра Хіршманн.

Інші пропозиції стосувалися питання бомбардування інфраструктури головного з німецьких таборів смерті. 18 червня, представник організації Агудаш в Нью-Йорку Джейкоб Розенхайм запропонував шляхом авіанальотів знищити залізничне сполучення між Угорщиною та Освенцімом.

З подібним клопотанням виступив швейцарський репрезентант Світового єврейського конгресу Герхард Рігнер, який за підтримки чехословацького міграційного уряду пропонував розбомбити крематорії та газові камери сумнозвісного концтабору. Авіаційний «силовий сценарій» також схвалював засновник Надзвичайного комітету з порятунку єврейського народу в Європі Пітер Бергсон (Гілеел Кук).

Подібні заклики не були позбавлені практичного підґрунтя. Прецедент проведення повітряної атаки мав місце 18 лютого 1944 р., коли літаки британських та новозеландських ВПС, з метою звільнення діячів Руху опору та політв'язнів, здійснили авіабомбовий наліт на в'язницю, розташовану в окупованому німцями французькому Ам'єні. Під час операції було зруйновано тюремні мури та казарми охорони. Проте, у результаті нальоту та дій охорони із понад семисот бранців майже двісті було вбито та поранено. Із 255 осіб яким вдалося втекти, 182 згодом було затримано. Згодом американці зважилися на бомбардування заводу, розташованого поблизу Бухенвальду. Після нальоту 24 серпня 1944 р. 315 таборників загинули, ще майже півтори тисячі бранців одержали пораня різного ступеня тяжкості, що переконало союзників у недоцільності проведення подібних акцій.

Цієї ж думки притримувався єврейський громадський діяч Л. Кубовіцкі, який також виступив проти бомбардувань, що на його переконання могли призвести до значних людських жертв. Натомість 28 червня на зустрічі з виконавчим директором ВРБ Д. Пелом активіст пропонував задіяти загін американських командос або звернутися за допомогою до представників польської Армії Крайової чи інших підпільних груп [2, р. 281].

Однією з найвідоміших рятівних операцій на окупованих територіях часів війни стала місія Рауля Валленберга в угорській столиці. Використовуючи дипломатичний статус першого секретаря шведського посольства він видавав євреям фіктивні документи, за якими вони підлягали репатріації з країни. Скандинавського дипломата де-факто призначили неофіційним представником ВРБ в Угорщині. Р. Валленберг в Будапешті масово видавав тимчасові паспорти, розміщував біженців на території диппредставництв, вирішував питання з їх евакуацією за межі країни. У своїй діяльності швед міг розраховувати на підтримку Будапештської Єврейської ради, Танжерського комітету допомоги біженцям, колег-дипломатів із іспанського та португальського посольства.

Іншою рятівною операцією, до якої були причетні представники ВРБ стала допомога данським євреям у Швеції. Після того, у вересні 1943 р. Данією пройшли чутки про спробу реалізації в країні сценарію щодо «остаточного вирішення єврейського питання», силами місцевих мешканців переважну більшість представників єврейської громади вдалося переправити до сусідньої Швеції, де допомогу їм надавали представник ВРБ Айвор Ольсен та посол США у Стокгольмі Гершель Джонсон.

Після успішного здійснення десантної операції «Оверлорд» керівництво Туреччини взяло курс на перехід від співчутливого нейтралітету стосовно Німеччини до підтримки дій антигітлерівської коаліції, починаючи від акцій порятунку євреїв. Офіційна Анкара оголосила про відкриття портів, надаючи змогу переправляти євреїв через Румунію та Болгарію. Лише за 1944 р., за даними ВРБ 6527 мігрантів потрапили до Палестини «турецьким маршрутом» [13, р. 6].

Щоб не допустити голодної смерті ув'язнених нацистським режимом осіб, ВРБ за допомогою Червоного Хреста передавали у Німеччину трикілограмові продовольчі пакунки. Відповідну державну програму було схвалено 20 лютого 1945 р. При зборі пакунків, ВРБ розраховував на фінансову підтримку недержавних єврейських та християнських організацій. Після того,

вантаж зі США морським шляхом транспортувався до Швеції та Швейцарії, звідки зусиллям МЧХ або швейцарської Асоціації молодих християн посилки транспортувалися до Німеччини [14, р. 1].

По мірі просування лінії фронту в східному напрямі, найголовнішим завданням ВРБ став розшук та порятунок в'язнів нацистських концтаборів на звільнених територіях [15, р. 1-6]. Саме тому від початку весни 1945 р. головним партнером американської державної агенції у цьому питанні стали збройні сили США, представлені в Європі союзним верховним головнокомандуванням. До речі, представниками останнього висловлювалося незадоволення існуючою наприкінці війни системою обліку, зокрема щодо відсутності єдиного реєстру біженців. Після виконання поставлених перед ВРБ завдань, Президент Г. Трумен указом № 9614 від 15 вересня 1945 р. припинив роботу досліджуваної структури.

Отже, створена на початку 1944 р. американська державна агенція вирішувала низку специфічних завдань щодо термінового порятунку переслідуваних нацистами груп населення, у першу чергу євреїв. Реалізація планів ВРБ на окупованих територіях та в нейтральних країнах потребувала тісних контактів із неурядовими громадськими організаціями. Відносини з ними стали однією з найголовніших складових діяльності агенції та розвивалися в руслі державної політики США у фінансовій та інформаційно-пропагандистській площині. Найбільш ефективним видом співробітництва недержавних товариств та ВРБ можна вважати двосторонню взаємодію з метою налагоджування неформальних контактів у Центрально-Східній та Південній Європі, а також фінансування рятівних операцій.

Список використаних джерел та літератури:

1. Auschwitz Report / War Refugee Board – Washington: War Refugee Board, 1944. – 63 р.
2. Breitman R. FDR and the Jews / R. Breitman, A. Lichtman. – Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2013. – 433 р.

3. Erbelding R. L. About time: the history of the War Refugee Board: A Dissertation for Degree of Doctor of Philosophy (History) / Rebecca Erbelding. – Fairfax, 2015. – 796 p.

4. History of the War Refugee Board: With selected documents, January 22, 1944 – September 15, 1945. – Volume 1. – Washington: War Refugee Board, 1945. – P. 1-448.

5. History of the War Refugee Board: With selected documents, January 22, 1944 – September 15, 1945. – Volume 2. – Washington: War Refugee Board, 1945. – P. 449-940.

6. History of the War Refugee Board: With selected documents, January 22, 1944 – September 15, 1945. – Volume 3. – Washington: War Refugee Board, 1945. – P. 941-1433.

7. Jewish Delegation Asks British Government to Establish War Refugee Board in Britain // Jewish Telegraphic Agency. Daily News Bulletin. – 1944. – February, 23. – P. 2.

8. O'Dwyer W. Final summary report of the executive director, War refugee board / W. O'Dwyer. – Washington, 1945. – 74 p.

9. Palmer R. W. The role of Oscar Cox in the creation of War Refugee Board (1943 – 1944) / R. Palmer // Federal History Journal. – 2017. – Issue 9. – P. 26-47.

10. Sjöberg T. The Powers and the Persecuted. The Refugee Problem in the Intergovernmental Committee on Refugees (IGCR), 1938 – 1947 / T. Sjöberg. – Lund: Lund University Press, 1991. – 260 p. – (Lund studies in International history).

11. Szita S. Trading in Lives? Operations of the Jewish Relief and Rescue Committee in Budapest, 1944 – 1945 / S. Szita. – Budapest – New York: Central European University Press, 2005. – 237 p.

12. Union of American Hebrew Congregations Wants “free Ports” // Jewish Telegraphic Agency. Daily News Bulletin. – 1944. – May, 29. – P. 3.

13. The U. S. National Archive. RG 59. General Records of the Department of State. Records Relating to the War Refugee Board. Report of the War Refugee Board for the week of January 22 to 27, 1945. – 7 p.

14. The U. S. National Archive. RG 59. General Records of the Department of State. Records Relating to the War Refugee Board. Memorandum of William O'Dwyer for the President, March 27, 1945. – 3 p.

15. The U. S. National Archive. RG 59. General Records of the Department of State. Records Relating to the War Refugee Board. Report of the War Refugee Board for the Period from May 7 to June 2, 1945. – 6 p.

References

1. WAR REFUGEE BOARD (1944) *Auschwitz Report*. Washington: War Refugee Board.

2. BREITMAN, R., LICHTMAN, A. J. (2013) *FDR and the Jews*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

3. ERBELDING, R. L. (2015) *About time: the history of the War Refugee Board*. Unpublished Thesis (PhD). Fairfax: George Mason University.

4. WAR REFUGEE BOARD (1945) *History of the War Refugee Board: With selected documents, January 22, 1944 – September 15, 1945*. Volume 1. Washington: War Refugee Board.

5. WAR REFUGEE BOARD (1945) *History of the War Refugee Board: With selected documents, January 22, 1944 – September 15, 1945*. Volume 2. Washington: War Refugee Board.

6. WAR REFUGEE BOARD (1945) *History of the War Refugee Board: With selected documents, January 22, 1944 – September 15, 1945*. Volume 3. Washington: War Refugee Board.

7. *Jewish Telegraphic Agency. Daily News Bulletin*. (1944) Jewish Delegation Asks British Government to Establish War Refugee Board in Britain. February 23.

8. O'DWYER, W. (1945) *Final summary report of the executive director, War refugee board*. Washington: War refugee board.

9. PALMER, R. W. (2017) The role of Oscar Cox in the creation of War Refugee Board (1943 – 1944). *Federal History Journal*. 9, p. 26-47.

10. SJÖBERG, T. (1991) *The Powers and the Persecuted. The Refugee Problem in the Intergovernmental Committee on Refugees (IGCR), 1938 – 1947*. Lund: Lund University Press.

11. SZITA, S. (2005) *Trading in Lives? Operations of the Jewish Relief and Rescue Committee in Budapest, 1944 – 1945*. Budapest – New York: Central European University Press.

12. *Jewish Telegraphic Agency. Daily News Bulletin*. (1944) Union of American Hebrew Congregations Wants “free Ports”. May 29.

13. WAR REFUGEE BOARD (1945) *Report of the War Refugee Board for the week of January 22 to 27, 1945* [Microfilm]. Records Relating to the War Refugee Board. General Records of the Department of State, RG 59. The U. S. National Archive. Washington.

14. WAR REFUGEE BOARD (1945) *Memorandum of William O’Dwyer for the President, March 27, 1945* [Microfilm]. Records Relating to the War Refugee Board. General Records of the Department of State, RG 59. The U. S. National Archive. Washington.

15. WAR REFUGEE BOARD (1945) *Report of the War Refugee Board for the Period from May 7 to June 2, 1945*. [Microfilm]. Records Relating to the War Refugee Board. General Records of the Department of State, RG 59. The U. S. National Archive. Washington.

Volodymur Yushkevych,

PhD (History),

Postdoctorate Student

Taras Shevchenko Kyiv National University

**MAJOR VECTORS OF COOPERATION OF THE WAR REFUGEE BOARD
WITH NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS (1944 - 1945)**

Abstract. The article analyzes one of the areas of the operational work of the War Refugee Board, an American governmental agency that emerged at the end of the World War II. The purpose of the new US government structure was to plan and

implement relief and rescue actions for Jews and Nazi minorities persecuted in wartime. This organization appeared in early 1944 due to the efforts of the Secretary to the Treasury Henry Morgenthau Jr. and with the support of President Franklin Roosevelt. The WRB complemented the international organizations system on refugees, the active participant of which was the US government. The article shows that during the sixteen months of its existence the researched governmental structure was able to carry out specific tasks in the territory of the neutral and occupied countries as it was subordinated exclusively by the American administration. On the other hand, the WRB appeared more flexible in its operational activities in comparison with International institutions and entities (the Intergovernmental Committee on Refugees and the United Nations Relief and Rehabilitation initiative) which needed overall consensus in decision-making process. It is revealed that the important part of the work of the War Refugee Board was to cooperate with public non-governmental organizations. The range of American Jewish and Christian structures that established close partnership with the War Refugee Board has been identified. Considerable attention is paid to the analysis of the main directions of bilateral cooperation. An important element in the implementation of US aid policy in the European armed forces was the involvement of a number of financial resources licensed by the US Department of Defense, of non-governmental organizations, mainly Jewish. It was reached that financial and diplomatic work in the neutral countries of Europe was an indispensable part of the work of the WRB, which was augmented by the cooperation with agents of non-governmental organizations on the occupied territories.

Key words: *WRB, FDR, World War II, Jews, war refugees, non-governmental organizations, USA.*

Надійшла до редколегії 20.09.2018

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 327:913(470+571)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.271-275>

Олег Машевський,

доктор історичних наук, професор

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

ТРАЄКТОРІЯ ГЕОСТРАТЕГІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ РЕГІОНАЛЬНІЙ ТА ГЛОБАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

**Олег Кондратенко Геостратегічний вимір зовнішньої політики Російської
Федерації. Монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017. 607 с.**

Загальновідомо, що геополітика великих держав дедалі активніше стає об'єктом наукової уваги сучасних дослідників. Адже, геополітичні «зсуви», які відбуваються у рамках трансформації нового світового порядку безпосередньо залежать від їхньої політики. Однією з таких держав є Російська Федерація, що позиціонує себе у якості спадкоємиці СРСР та намагається повернути собі статус великої держави з глобальною амбіціями. Монографія О. Кондратенка «Геостратегічний вимір зовнішньої політики Російської Федерації» висвітлює зовнішньополітичну діяльність РФ під кутом формування та реалізації її геостратегії.

Тема просторового аспекту, піднятого автором у монографії, є сьогодні надто актуальною, передусім на тлі нелінійної (так званої гібридної) агресії, яку веде Росія проти України як найближчого свого сусіда та є ключовою загрозою вітчизняній національній безпеці. Основною причиною такого геостратегічного кроку по відношенню до України є намагання зупинити євроатлантичні устремління Києва та спроба повернути Україну в фарватер російського впливу. Проте, експансивна політика, яку веде Росія, не обмежується лише

пострадянським простором. Саме тому, малі та середні держави все частіше опиняються у зоні геополітичної турбулентності, зумовленої, головню, поведінкою великих держав. Виходячи з умов у яких опинилася Україна, нині надактуальним завданням є політологічний аналіз геостратегії Російської Федерації з тим щоби мати можливість хоча б відносно прорахувати її дії та подальші наміри. Адже, відомо, що детальний аналіз та прогнозування можливих сценаріїв зовнішньополітичної діяльності провідних держав на світовій геополітичній арені, дозволить сучасній світовій громадськості та, більшою мірою, політичним елітам краще зорієнтуватися у забезпеченні вироблення алгоритму прийняття відповідних рішень у вирі наростаючого хаосу та глобального виміру нестабільності. Монографія має досить чітку структуру, а у ході дослідження автор прийшов до цілком самостійних та логічних висновків.

Аналізуючи зміст рецензованої монографії відзначимо, що значною заслугою автора є те, що він досить детально обґрунтував цілий спектр методологічних підходів до розгляду зовнішньої політики Росії. Зокрема, доволі чітко розкрито сутність геополітики та геостратегії великих держав у класичному, а також критичному розумінні та її сучасній постмодерністській інтерпретації. Найоптимальнішим для автора визначенням геостратегії держав є передусім їх здатність досягати поставленої мети та цілей на міжнародній арені з допомогою оптимального використання національної сили та наявних зовнішньополітичних ресурсів. При цьому варто враховувати, що геополітика є передусім динамікою, так як характеризує тактику поведінки держав-гегемонів на міжнародній арені, тоді як геостратегія відзначається певною константністю, оскільки формується більшою мірою на середньо та довгострокову перспективу відповідно до зміни геополітичної ситуації в світі.

Автор докладно розкриває методологічне розуміння російської геополітики представниками євразійства, слов'янофільства, а також аналізує сучасні концепції розуміння геостратегічного виміру російської зовнішньої політики. Водночас, схарактеризовано спектр ресурсів Російської Федерації, які

забезпечують реалізацію її геостратегії. Доведено, що з розпадом СРСР Росія втратила промислову та технологічну здатність, перетворившись на державу із переважно сировинною економікою – понад 70% у експорті якої переважають енергоресурси та низькоінтелектуальна продукція. Аналіз ресурсної структури РФ дає підстави стверджувати, що практично всі наявні зовнішньополітичні засоби навряд чи в найближчій перспективі дадуть змогу Росії претендувати на статус наддержави, втрачений з крахом Радянського Союзу.

Автором також досить детально розкрито й проаналізовано критерії геостратегічного інструментарію РФ у забезпеченні її геополітичного впливу. Серед інструментів окремо виділено енергетичні ресурси, які Росія активно використовує для забезпечення вадливу як європейському, так і пострадянському просторі. До перспективних напрямів диверсифікації енергоресурсів слід виділити проект газопроводу «Сила Сибіру», за яким передбачено постачання блакитного палива до Китаю. Також РФ намагається просувати альтернативні лінії постачання газу до Європи через побудову газогонів «Північний потік-2» та «Турецький потік».

Дослідник демонструє досить глибоку обізнаність щодо реалізації геостратегії РФ у контексті її основних напрямків. Так, досить детально розглядається діяльність Росії стосовно збереження та посилення регіонального впливу на пострадянському просторі. Механізмами збереження впливу Москви на нові незалежні країни стали такі інтеграційні проекти як СНД, ЄврАзЕС, МС, ЄЕП, ОДКБ та ЄАЕС. Окремо виділено реінтеграцію пострадянських держав у рамках таких безпекових організацій як ОДКБ та ШОС. Проте, СНД як й інші інтеграційні об'єднання, так і не вирішили проблеми відбудови на ринковій основі єдиного економічного простору, необхідного для розвитку всіх пострадянських країн, що зрештою стало причиною поглиблення дезінтеграційних процесів на євразійському просторі. Всі, здавалось би, прагматичні кроки по переходу від багатостороннього до одностороннього співробітництва поки не приносять відчутних результатів. Все це стало

основною причин того, що ряд пострадянських країн віддали перевагу саме європейській інтеграційній перспективі та поміркованому зближенню з Китаєм.

Значну увагу автор приділяє західному геостратегічному вектору Росії, який стосується її відносин зі США, НАТО та ЄС. Росія активно протистоїть, на цьому напрямку, розширенню Північноатлантичному Альянсу на схід, також її непокоїть розміщення систем протиракетної оборони (ПРО) в країнах Східної Європи. Окрему увагу приділено політиці Росії щодо Балкан та Близького Сходу де РФ має наміри повернути свій геополітичний вплив, що колись належав СРСР. Разом з тим, у монографії докладно розкривається Азіатський, Африканський та Латиноамериканський вектори російської геостратегії, адже саме за рахунок низки країн цих регіонів РФ планує сформувати антизахідники блок, що може протистояти глобальному домінуванню США. Автор приділяє пильну увагу арктичному вектору російської геостратегії. Саме в Арктиці Росія намагається поширити свій вплив на багатий енергоресурсами арктичний шельф. Росія прагне закріпити свій контроль у цій частині світу силовим шляхом, передусім через відновлення колишніх радянських військово-морських баз та створення нових, про що зокрема свідчить формування оперативно-стратегічного командування «Північ».

Загалом рецензована монографія виконана на досить високому науковому рівні, оскільки розкриває надзвичайно актуальну на сьогодні тему геостратегії Російської Федерації, що зрештою визначає її поведінку на міжнародній арені. Позитивно впливає на якість дослідження значна кількість використаних автором іноземних джерел. Також підвищує науковий рівень даної роботи численний ілюстративний матеріал, який тим самим розширює її інформативність. Монографія є цілком завершеним, самостійним дослідженням та буде зі значним зацікавленням зустрінута широким колом українських науковців та дипломатів-практиків й послугує для подальших наукових розвідок у царині геостратегічного аспекту політики великих держав.

Oleg Mashevskiy,

Dr. of Science (History), Prof.

Taras Shevchenko National

University of Kyiv

**THE TRAJECTORY OF RUSSIAN GEOSTRATEGY:
CHALLENGES AND THREATS OF REGIONAL AND GLOBAL
SECURITY**

Oleg Kondratenko's Geostrategic Dimension of Foreign Policy of the Russian Federation. Monograph. Kyiv: PPC "Kyiv University", 2017. 607 p.

***Abstract.** The results of the reviewing the geostrategic aspect of foreign policy activity of the Russian Federation have been presented. The analysis of the level of disclosure given by the author of the methodological principles of Russian geostrategy, its planning and key vectors of implementation, has been provided. The estimated level of presentation of the content of the regional vector of Russian geostrategy comes as follows: its priority is to provide geopolitical influence in the post-Soviet space through its reintegration, as well as through the creation of controlled conflicts. The monograph has separately analyzed the degree of disclosure of the essence of the global dimension of geostrategy of the Russian Federation in the context of the West, Middle East, Asia-Pacific, African, Latin American and Arctic foreign policy directions of Russia. Thus, through a number of such directions, Russia attempts to implement its influence on the international security and the emergence of a new world order.*

***Key words:** Russian Federation, geostrategy, geopolitics, vectors of geostrategy, superpowers.*

Надійшла до редколегії 07.10.2018

УДК 930.24:271.4](477) «1939/1991»

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.276-281>

Петро Опанащук,

кандидат історичних наук, доцент

Житомирський державний університет

імені Івана Франка

**РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ
ТА ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ**

**Тарас Пшеничний. Українська греко-католицька церква (1939 – 1991 рр.):
історіографія. Монографія. Київ: ФОРМ БЛОХІН О.А., 428 с.**

Незалежність, яку здобуло українське суспільство у 1991 р. стала поступом до відродження його державності, до пробудження його самоідентичності. Різні чинники передували цьому і усі вони увінчані трагізмом, героїзмом і великою жертовністю народу. Не було такого суспільного інституту, якого б не торкнулася радянська тоталітарна машина. Серед них виключенням не стала й Українська греко-католицька церква, яка наприкінці 1930-х – на початку 1940-х рр. виявилася єдиним національним острівцем українського національного духу, захисником народу, промоутером справедливості та гуманізму. Монографія Т. Пшеничного «Українська греко-католицька церква (1939 – 1991 рр.): історіографія» є представленням історичної думки про місце Української греко-католицької церкви в умовах радянської окупації західноукраїнських земель після 1939 р.

Історіописання про одну з найчисельніших вітчизняних церковних конфесій, Українську греко-католицьку церкву, є сьогодні вкрай актуальним. Події, які відбуваються на церковній карті Української держави, стимулюють досліджувати процес становлення не лише політичних інститутів, але й церковних. В умовах інформаційної війни, яку нав'язує українському

суспільству політична еліта Російської Федерації, агресивна пропаганда «Русского міра», спрямованого на анексію українського церковного простору, лише актуалізує вивчення національної церковної історії. В контексті аналізу цілого механізму репресивних заходів спрямованих проти українства у середині і другій половині ХХ ст., нині доволі важливим є висвітлення історичної думки про знищення націєтворчих ініціатив українського народу на прикладі ліквідації Берестейської та Ужгородської церковних уній у 1946 та 1949 рр. Адже історіографія УГКЦ в радянську добу – це одна з малодосліджених сторінок вітчизняної історії.

Перехід від тоталітаризму до плюралістичної демократії в Україні на зламі 1980-х – 1990-х років, трансформація соціальних структур суспільства, посилення процесів соціальної диференціації, відродження церковного життя створили основу для повернення із забуття подій і фактів, які тривалий час приховувалися від громадськості. Це знайшло відображення у виникненні цілого руху за легалізації греко-католицької церкви. Таким чином, це засвідчило, що церковне життя в УРСР увійшло в нову фазу свого розвитку. Повернення з еміграції греко-католицьких чернечих згромаджень наприкінці 1980-х рр. лише активізувало цей процес, якому вороття вже не було. Важливим чинником виходу УГКЦ з підпілля стали суспільні акції в обласних центрах західної України, зокрема до тисячоліття хрещення Київської Русі у 1988 р. Окрім того, одна з вимог надання греко-католикам легального статусу в СРСР була на озброєнні учасників Української Гельсінської групи, а з 1988 р. Української Гельсінської спілки.

Однак, необхідно відзначити, що стереотипи радянської доби щодо оцінки ролі Української греко-католицької церкви, її єпископату, духовенства та монашества у суспільному житті західноукраїнського населення, а інколи і не лише його, залишаються популярними й досі. А це, у свою чергу, служить виключно на користь тим тенденціям, які спрямовані на розпалювання ворожнечі на українському церковному просторі сьогодні. І лише здорові та національно-спрямовані ініціативи українського суспільства, підтримані

якісними та об'єктивними науковими дослідженнями, можуть створити потужний інформаційний спротив російській пропаганді.

Вдаючись до детального аналізу змісту монографії слід також відзначити, що до заслуг автора слід віднести і те, що йому вдалося не лише представити широкий спектр методологічних прийомів, які застосовуються до такого роду досліджень, але й обґрунтувати їхню доцільність при вивченні історіографії Української греко-католицької церкви в 1939 – 1991 рр. У монографії наголошується, що еволюцію наукових розвідок з церковної історії постійно ставить перед дослідником неухильне завдання – «замислитися перед оцінюючим узагальненням теоретико-методологічних досягнень минулого, побудовою чіткої диференціації тих фундаментальних знань, які ставляться»¹. Окрім цього, автор наголошує, що надмірна гіперболізація важливості окремих методологічних принципів може призвести до продукування вченими однобокого підходу до проблематики, яка вивчається. Для прикладу Т. Пшеничний наводить історіографічний пласт досліджень, який вийшов із клерикального середовища науковців, який сформувався і розвивався в еміграції.

Актуальність монографії засвідчує відсутність спеціальних комплексних досліджень, присвячених темі що досліджується. Автором проведено копітку пошукову роботу при збиранні, класифікації та введенні до наукового обігу широкого спектру джерел. Дослідник відзначає, що питання функціонування інститутів Української греко-католицької в Радянському Союзі, її «катакомбне» існування після ліквідації на Львівському псевдособорі у березні 1946 р. привертають увагу сучасних дослідників, як вітчизняних так і зарубіжних. Окремі з них схильні вважати, що підпілля УГКЦ було явищем, з яким пов'язують функціонування в західних областях УРСР руху спротиву радянській тоталітарній системі. Перші наукові розвідки, присвячені греко-католицькій тематиці у радянську добу, характеризувалися єдністю у ставленні

---

¹ Пшеничний Т. Українська греко-католицька церква (1939 – 1991 рр.): історіографія. – К.: ФОП Блохін О.А. – С. 19.

дослідників до місця і ролі цієї церкви в суспільному житті. Це було пов'язано насамперед з тим, що їхніми авторами були українські історики в еміграції. Їхні висновки були побудовані на патріотичних переконаннях та національному вихованні. Власне, це засвідчує і той факт, на думку автора монографії, що українська наукова еміграція зуміла доволі сміливо вести інформаційну війну з радянською історичною думкою, яка УГКЦ розглядала як колабораціоніста. Т. Пшеничний здійснив комплексне дослідження історіописання греко-католицької церкви з позиції наукової об'єктивності та критичного аналізу використаних джерел.

Автор демонструє фахову ґрунтовну обізнаність у масиві праць, які частково чи повністю присвячені зазначеній проблематиці. Ним здійснено комплексний аналіз історіографічних джерел, опублікованих документів і матеріалів, дисертаційних досліджень не лише з історії УГКЦ, але Української православної церкви тощо. Це дозволило науковцю визначити цілий пласт недосліджених або малодосліджених проблем з історії греко-католицької церкви в Україні зокрема, та з вітчизняної церковної історії загалом.

Монографія написана на належному науково-теоретичному рівні. Її автор вперше звернувся до таких проблем історіографії, як передісторії ліквідації Української греко-католицької церкви у першій половині 1940-х рр.; масштабів і стихійності репресій проти її єпископату і духовенства у другій половині 1940-х рр.; феномену греко-католицького підпілля; розроблення і популяризація ідеї легалізації УГКЦ українськими дисидентами.

Опираючись на спеціально-історичні методи та принципи наукового аналізу, Т. Пшеничний отримав ґрунтовні, переконливі наукові висновки про стан і ступінь дослідження проблеми на основі наукових надбань історіографії, визначив та обґрунтував основні етапи в дослідженні історії Української греко-католицької церкви у 1939 – 1991 рр., визначив і класифікував джерельну базу дослідження, обґрунтував її вірогідність та репрезентативність, а також ступінь інформаційної насиченості історичних джерел, узагальнив досвід історіографічних розробок та визначив ступінь вивчення в літературі

радянського періоду історії УГКЦ. Отримані результати дослідження сприяють об'єктивному висвітленню питання історіографії цієї церкви у 1939 – 1991 рр. Монографія є цілком завершеним самостійним дослідженням. Вона отримає зацікавлення серед українських науковців, представників Української греко-католицької церкви та усіх тих, хто цікавиться і вивчає історію української церкви й послугує для майбутній наукових праць з історії Української греко-католицької церкви.

Petro Opanashchuk

PhD, Associate professor

Zhytomyr Ivan Franko State University

**THE SOVIET PERIOD IN HISTORY OF UKRAINIAN GREEK CATHOLIC
CHURCH IN NATIONAL AND FOREIGN HISTOROGRAPHY**

**Taras Pshenechnyi. Ukrainian Greek Catholic Church (1939 - 1991):
historiography. Monograph. Kyiv: FOP Blohin O.A., 2017. 428 p.**

***Abstract.** The book analyzes scientific papers, available nowadays, that deals with the history of the UGCC. The author indicates the situation of lack of detailed and analytical researches in the historiographical complex of the problem, which is informationally limited and includes many composite works that do not meet the requirements of modern scientific researches. Main attention in the monograph is focused on the historiographical heritage formed by researchers in emigration. The author notes that the patriotic concept of studying the history of Ukraine in general and the history of the Ukrainian church in particular was formed exactly among emigrants. The historiographical analysis is based on special methods of historical and historiographical studies.*

The result of the research contributes to an objective coverage of the issue of historiography of Ukrainian Greek Catholic Church in the period of 1939-1991. The

monography is complete and independent research. The monography can be usefull for ukrainian scientists, represents of Ukrainian Greek Catholic Church and all interested in studying the history of Ukrainian church. The monography can be used for further researches in history of religious movements and organizations in Ukraine

Key words: *Ukrainian Greco-catholic church, historiography, USSR, terror, repressions.*

НАУКОВА ХРОНІКА

Сабіна Котова,

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.282-291>

аспірантка,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

Сергій Стельмах,

доктор історичних наук, професор

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

«НАЦІОНАЛІЗМ, КСЕНОФОБІЯ І ТОЛЕРАНТНІСТЬ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ: ВИТОКИ, ІДЕОЛОГІЯ, СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА»

Міжнародний науковий семінар, Київський національний університет

імені Тараса Шевченка, 16 жовтня 2018 року.

Анотація. 16 жовтня 2018 р. у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка відбувся міжнародний науковий семінар «Націоналізм, ксенофобія і толерантність у Східній Європі: витоки, ідеологія, соціальна структура» за підтримки Фонду Фрідріха Науманна за Свободу (Friedrich Naumann Stiftung für die Freiheit), спільно з Лейбніц-Інститутом дослідження Східної і Південно-Східної Європи (Leibniz-Institut für Ost- und Südosteuropaforschung (IOS) Regensburg, ФРН). Подано огляд доповідей на Семінарі та дискусій. Під час семінару учасники/ці – соціологи, історики, політологи і правозахисники – дискутували про історичні витоки та сучасні прояви і особливості націоналізму, ксенофобії, антисемітизму, етнічних упереджень і нетерпимості та ворожнечі у Східній Європі та в Україні зокрема.

Ключові слова: націоналізм, ксенофобія, толерантність, Східна Європа, ідеологія, соціальна структура.

Сучасні світові процеси глобалізації супроводжуються не лише соціально-економічною та культурною інтеграцією, але й породжують прояви «нового імперіалізму». Його виклики в багатьох країнах Східної Європи відроджують націоналізм, правий радикалізм, ксенофобію і мігрантофобію навіть попри низьку привабливість регіону для імігрантів. В мігрантах та біженцях вбачають додаткових конкурентів у розподілі обмежених ресурсів, чинник зростання злочинності, загрозу національній ідентичності тощо. Ці тенденції у Східній Європі мають чітко виражену історичну складову, яка стала наслідком трагічної історії регіону в ХХ ст. Дослідження формування націоналізму, ксенофобії і толерантності в історичній перспективі сприятиме глибшому розумінню сучасних процесів в регіоні, матиме практичне значення для протидії мігрантофобії, свідомого сприйняття реальної ситуації громадськістю і владою.

Розпад СРСР у 1991 р., який вважався останньою імперією в світі, в гуманітарному дискурсі супроводжувався появою численних праць, присвячених імперській проблематиці, оскільки на передній план вийшли питання не лише про процес створення імперій, але й про імперську спадщину і прояви імперських традицій в поліетнічних національних державах. Традиційний «трансісторичний» підхід, за яким історії імперій розглядалися з позицій стосунку «центру і периферії» (К. Barkey, M. von Hagen (Ed.). *After Empire: Multi Ethnic Societies and Nation Building: The Soviet Union and the Russian, Ottoman, and Habsburg Empires*. Boulder, CO, 1997), поступився дослідженням сформованого напрямку «нової імперської історії», для якої характерним є інтерес до культурних аспектів, зокрема, ваємовпливу культури колоніалізму на метрополії, гендерним питанням, уявленням та проявам колоніалізму в постколоніальний період тощо (К. Wilson (Ed.). *The New Imperial History: Culture, Modernity and Identity, 1660-1836*. Cambridge, 2004; A. Burton (Ed.). *After the Imperial Turn: Thinking With and Through the Nation*. Durham, NC & London, 2003; Adam Tooze. *Sintflut. Die Neuordnung der Welt*

1916–1931. Siedler Verlag: München, 2015. та ін). Особлива увага приділяється імперській спадщині в пострадянських країнах і радянському пануванні в Східній і Південно-Східній Європі, в історіографіях яких обґрунтовується думка про систему «неформальної імперії» у формі замаскованого контролю при збереженні суверенних держав; досліджуються стосунки імперського центру і периферії через призму «транснаціональної» і «глобальної» історії (М.-J. Calic. *Südosteuropa. Weltgeschichte einer Region*. München: Verlag C.H. Beck, 2016; A. Kappeler. *Ungleiche Brüder. Russen und Ukrainer. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. München, 2017). Нового імпульсу набули і дослідження націоналізму, в яких підкреслюється зв'язок між його появою і авторитарними тенденціями держави-метрополії, чи навіть утверджується думка про те, що націоналізм став наслідком розпаду імперій у ХХ ст. (М. R. Beissinger. *Rethinking Empire in the Wake of Soviet Collapse* // Z. Barany and R. G. Moser (Ed.). *Ethnic Politics and Post Communism: Theories and Practice*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005). Окремим блоком можна виділити і численні сучасні праці, присвячені проявам нетерпимості і ксенофобії у Східній Європі (R. Segal. *Genocide in the Carpathians: War, Social Breakdown, and Mass Violence, 1914-1945*. – Stanford, CA: Stanford University Press, 2016 та ін.).

Новий науковий проект історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (науковий керівник – д-р іст. наук, проф. Сергій Стельмах) «Імперіалізм, націоналізм, ксенофобія і толерантність у Східній Європі в ХХ–ХХІ століттях» частково має заповнити прогалину у вітчизняній історіографії і сформувати поле для міждисциплінарного наукового дослідження із залученням не лише істориків, але і соціологів, філософів, політологів, спеціалістів з вивчення демографічних і міграційних процесів.

Міжнародний науковий семінар «Націоналізм, ксенофобія і толерантність у Східній Європі: витоки, ідеологія, соціальна структура» відбувся за підтримки Фонду Фрідріха Науманна за Свободу (Friedrich Naumann Stiftung für die Freiheit), спільно з Лейбніц-Інститутом дослідження Східної і Південно-

Східної Європи (Leibniz-Institut für Ost- und Südosteuropaforschung (IOS) Regensburg, ФРН).

У вітальних словах проректор з наукової роботи Віктор Мартинюк та декан історичного факультету Іван Патриляк наголосили на важливості міждисциплінарності дослідницьких проектів та кооперації між істориками, соціологами, філософами, політологами для більш глибокого вивчення особливостей трансформації постколоніального простору Східної Європи в національні держави, розвитку в них радикальних рухів для виявлення причин нетерпимості ксенофобії та встановлення точок культурного трансферу і взаєморозуміння.

Модератор Гідо Гаусманн (IOS) надав перше слово керівнику проекту Сергію Стельмаху (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), котрий озвучив основні гіпотези та завдання майбутнього дослідження, висвітлив теоретичні та методологічні підходи, історіографічні напрацювання проблеми. Головними робочими гіпотезами проекту доповідач визначив: а) внаслідок модернізаційних процесів в континентальних імперіях (Австро-Угорська, Османська і Російська імперії), загострення між ними конкурентної боротьби і «націоналізації» титульної нації, виникає ідея суверенітету колоніальних і підконтрольних територій, що призводить до краху імперій і виникнення національних держав; б) новостворені національні держави запозичують «імперські» форми організації верховної влади, що в умовах поліетнічного складу населення створює підґрунтя до появи нетерпимості, формування образу «чужого» і ксенофобії; в) однак, в умовах взаємообміну і культурного трансферу східноєвропейського «фронтиру» створюється «ситуація серединності», яка призводить до пошуку культурної узгодженості та є підставою для розвитку толерантності. В теоретико-методологічному плані передбачається замість традиційного підходу до розгляду історії імперій з позиції «центр-периферія», використовуватиметься сучасний підхід, який передбачає зміщення акценту на транслокальні, трансрегіональні і транснаціональні підходи; при аналізі виникнення

націоналізму з програмою державного суверенітету пропонується використати концепцію «імперських революцій», яка встановлює взаємозв'язок між модернізаційними процесами в імперіях, «націоналізацією» титульної нації і формуванням національної опозиції на периферіях; виникнення у країнах Європи після Першої світової війни ідеї власної величі і значимості, що призвело до створення міфів про національну виключність та їх політичному оформленню в міжвоєнний період, може бути інтерпретовано за допомогою концепції «імперської» і «колоніальної» ситуації, яка пропонує розглядати новостворені національні держави в перманентному запозиченні організаційних форм і практик колишніх метрополій, що створює основу до появи ксенофобії і нетерпимості в поліетнічному середовищі, але ці процеси в поліетнічних спільнотах східноєвропейського «фронтиру» в окремих випадках створювали точки взаємного пересікання, ситуації культурного трансферу, відбувалося поєднання насилля, жорстокості і порозуміння, що дає підстави здійснити спробу дослідити вияви толерантності в історичній порівняльній перспективі тощо.

Після промови першого спікера розпочалася жвава дискусія, яка точилася довкола запропонованої методології дослідження. Г. Гаусманну сподобалась ідея на основі узагальнення емпіричного матеріалу з історії Східної Європи ХХ-ХХІ століть продемонструвати, що внаслідок модернізаційних процесів в континентальних імперіях (Австро-Угорська, Османська і Російська імперії), загострення між ними конкурентної боротьби і «націоналізації» титульної нації, виникла ідея суверенітету колоніальних і підконтрольних територій, що призвела до краху імперій і виникнення національних держав. Проте німецький історик висловив сумніви щодо широких територіальних рамок, що породжує складність для дослідження, виявлення причин та закономірностей сучасних міграційних процесів і функціонування суспільств в умовах міжкультурного трансферу.

Віталій Нахманович (Музей історії Києва) погодився з тезою С. Стельмаха, що новостворені національні держави запозичують «імперські»

форми організації верховної влади, що в умовах поліетнічного складу населення створює підґрунтя до появи нетерпимості, формування образу «чужого» і ксенофобії. Однак, в умовах взаємообміну і культурного трансферу східноєвропейського «фронтиру» створюється основа для пошуку культурної узгодженості та є підставою для розвитку толерантності.

Провідною темою багатьох доповідей були методологічні аспекти вивчення «ксенофобії» та «толерантності». Відтак, Віталій Нахманович та Володимир Паніотто (Києво-Могилянська Академія) в своїх виступах підняли питання відносності визначень та оцінок понять «ксенофобія та толерантність». Згідно з уявленнями В. Нахмановича, суспільні науки навіть і не могли передбачити сплеск сучасного агресивного сепаратизму, популяризації «мови ворожнечі» та дегуманізації цілих категорій людей. На його думку, сучасний конфлікт має цивілізаційний характер, адже боротьба ведеться за кордон між самодостатньою вільною демократичною Європою та патерналістською рабською авторитарною Євразією. В. Нахманович наголосив на необхідності соціологам більшу уваги приділяти стосункам між окремими частинами «національної більшості», замість того, щоб вишукувати примари расизму, чи антисемітизму. Дослідник досить скептично віднісся до інструменту вимірювання рівня ксенофобії в українському суспільстві за «шкалою Богардуса», адже відповіді респондентів на питання можна аналізувати порізно. Позитивним моментом В. Нахманович вбачає те, що соціологи можуть надати складну куртину етно-расової дистанції, яка включає в себе загальні рівні відкритості та традиціоналізму, особистий та суспільний виміри етнічного упередження та ксенофобії.

Володимир Паніотто погодився з попереднім спікером щодо необхідності кардинальної переоцінки результатів, отриманих шляхом багаторічних опитувань за шкалою Богардуса та повного перегляду самої методології для дослідження дихотомії «свій-чужий» у суспільстві та виявлення рівня нетерпимості. Професор ознайомив аудиторію з багаторічним дослідженням динаміки ксенофобії та антисемітизму в Україні, починаючи з 1994 року. На

його думку, сплеск нетерпимості в українському суспільстві 2014 року насамперед пов'язаний з радикалізацією настроїв. Проте існує кореляція загального виміру: чим вище рівень освіти, тим нижче рівень ксенофобії, у місті він нижчий, ніж у селі. В. Паніотто проілюстрував доповідь графіками, які наочно демонструвати тенденції.

В'ячеслав Ліхачов (керівник міжнародної Групи моніторингу прав національних меншин) продемонстрував результати моніторингу злочинів на ґрунті ненависті в контексті інформаційного забезпечення російської агресії проти України для виявлення реального та уявного антисемітизму. На його думку, тема антисемітизму була дуже важливою у пропагандистській антиукраїнській кампанії, розв'язаній Кремлем для виправдання і навіть обґрунтування агресії проти України. Адже Міністерство іноземних справ Росії для обвинувачень України звичайно використовує три напрямки: русофобію, неонацизм та антисемітизм. Для країн Заходу Москва лобіює саме третій аспект, адже образ «українського бандерівця» лякає лише місцевих, для Європи і США більш загрозливою сприймається візія українця-антисеміта. Аудиторію цікавило питання: «Чи впливає фейковий нав'язаний антисемітизм на реальні погляди українців?». Згідно з точки зору В. Ліхачова, впливає. Адже Росії потрібна гарна картинка, яку можна досягти інформаційним тиском та пропагандою на українське суспільство.

Олена Малиновська (Національний інститут стратегічних досліджень) підняла гостре питання сучасної міграції українців до Польщі та пов'язані з нею виклики, адже після загострення відносин з Росією, саме західна сусідка стала основною в трудовому міграційному вимірі українців. Серед найбільш значущих проблем дослідниця виділила «втрату мізків», адже за освітнім рівнем українські мігранти досить освічені. Другою проблемою для переміщення українців – легальність статусу. О. Малиновська відмітила зміну настроїв пересічних поляків до мігрантів і зазначила, що люди, які наразі ставляться нейтрально, можуть змінити свою думку на краще, або навпаки на вороже ставлення.

Доповідь викликала гостру дискусію між Олегом Машевським (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), Іваном Киселем (Державна архівна служба України) та Юрієм Радченко (Центр дослідження міжетнічних відносин Східної Європи). Головним аспектом стало з'ясування місця «карти поляка» в юридичному ключі, шляхи покращення української освіти, щоб молодь не виїжджала в польські університети, залишаючись на Батьківщині. Адже українці їдуть до Польщі, поляки до Німеччини, а хто приїде до України?

Йосиф Зісельс та Олексій Шестаковський (Конгрес національних громад України) розповіли про освітні проекти КНГУ (2002-2018 рр.), практику виховання міжетнічної та міжконфесійної толерантності. Доповідачі ознайомили публіку з просвітницьким проектом Табір «Джерела толерантності» в якому сотні дітей різних етнічних спільнот з усіх куточків України занурюються в етнокультуру народів. Кожен день діти знайомляться з певним народом – його піснями і казками, кухнею, традиціями, мистецтвом та історією. У таборі представлені грецька, кримськотатарська, вірменська, українська, болгарська, литовська, єврейська, німецька, румунська спільноти. Пізнаючи особливості різних народів, діти глибше усвідомлюють власну ідентичність. Діти з різних етнічних спільнот відпочивають разом, вчаться долати стереотипи, гідно презентувати себе і свою етнічну громаду, розуміти один одного та взаємодіяти у своїй місцевій громаді, в країні та у світовому співтоваристві. Окрім національних днів, у Таборі проводяться День Прав Людини, Фестиваль Мов і День Громадянина.

Наступна частина семінару перейшла з соціологічного напрямку обговорень в суто історичне. Олег Машевський звернув увагу в своїй доповіді на українську дипломатію 1917-1920 років, яка перебувала між двох вогнів: толерантністю та націоналізмом, захистом своїх інтересів. Професор вирішив шукати витоки революційних промахів в Першій світовій війні (1914-1918), адже українці в ній приймали участь на різних геополітичних полюсах. Проте на завершення бойових дій, патріотизм взяв гору, що дозволило нації

об'єднатися. Прорахунки політиків, недооцінювання зовнішньої загрози, складна міжнародна ситуація не дали українцям шанс здобути державу.

Наступний спікер Андрій Руккас (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) підняв мало вивчене питання єврейських погромів 1918-1920 років. Дослідник наголосив, що в тогочасному вимірі люди сприймали по-різному поняття «національності» та «державності», армія була хаотичною, не було територіальної стабільності, тому безліч неконтрольованих бандитських формувань чинили єврейські погроми. А. Руккас звернув увагу на постать Симона Петлюри, якому часто закидають антисемітизм. Натомість вчений висунув пропозицію змістити дискусію з провини лідера Директорії на питання «що він робив, щоб запобігти погромам на зростання антисемітизму?». А. Руккас навів приклад листа солдата, який тривалий час вірно захищав українські інтереси, але в алкогольному сп'янінні знущався над євреями, за що отримав смертний вирок. Рядовий просив помилування, але С. Петлюра вирішив покарання залишити в силі. Водночас, в доповіді наводилися конкретні приклади толерантного ставлення місцевого населення до євреїв.

Під час обговорення Ю. Радченко висунув тезу, що постать С. Петлюру потрібно розглядати без відтінків глорифікації, чи віктимізації, адже в умовах військового та революційного часу поведінка людей кардинально відрізняється від звичайного рутинного життя.

Підводячи підсумки семінару модератори С. Стельмах і Г. Гаусманн згадали тезу свого вчителя Андреаса Каппелера (Віденський університет), що в передвоєнній Україні досить глибокими були соціальні суперечності між релігійними та етнічними групами, панували бідність, політичні та культурно-мовні утиски. Однак, на тлі жахливих страждань і масових убивств, що їх принесли націоналізм, антисемітизм, радянський комунізм, з'явився світ більш людяніший, відкритий до всього світу, «очищений» соціальними та етнічними «чистками» неймовірних масштабів. Модератори висловили сподівання на подальшу німецько-українську співпрацю та очікування результатів від виконання проекту.

У заключному обговоренні учасники домовилися про зустріч 30 листопада 2018 р. на другому міжнародному науковому семінарі «Національні ідеології і практики в імперських "периферіях" Східної Європи в транснаціональному вимірі» та публікацію виступів в спеціальному збірнику журналу «Історія та історіографія в Європі».

Sabina Kotova,

Graduate Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Sergiy Stelmakh,

Chief Research Fellow

Research Department (Faculty of History)

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**“NATIONALISM, XENOPHOBIA AND TOLERANCE IN EAST
EUROPE: ORIGINS, IDEOLOGY, SOCIAL STRUCTURE”**

**International Scientific Seminar, Taras Shevchenko National University of
Kyiv, October 16th, 2018**

International Scientific Seminar "Nationalism, xenophobia and tolerance in Eastern Europe: origins, ideology, social structure" was held at Taras Shevchenko National University of Kyiv on October 16th, 2018 with the support of Friedrich Naumann Stiftung FÜR DIE FREIHEIT in conjunction with IOS Regensburg University (Leibniz Institute for East and Southeast European Studies). The overview of the speeches delivered during the seminar and of the discussions provided has been given. Participants of the seminar (sociologists, historians, political scientists and human rights activists) discussed the historical origins of modern manifestations and peculiarities of nationalism, xenophobia, anti-Semitism, ethnic intolerance, prejudices of hostility in East Europe and Ukraine. Thirty young scholars from all over Ukraine took part in the workshop and found out about some new approaches and trends of science in the world.

Key words: nationalism, xenophobia, tolerance, East Europe, ideology, social structure.

Надійшла до редколегії 20.10.2018

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ірина Автушенко – кандидат історичних наук, доцент, Національний транспортний університет, м. Київ.

Ольга Бутурлімова – аспірантка історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Сергій Горопаха – аспірант історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дмитро Лакішик – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Юрій Латиш – кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Сабіна Котова – аспірантка історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Андрій Мартинов – доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України, Інститут історії України НАН України.

Олег Машевський – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Галина Мінгазутдінова – кандидат історичних наук, історик науково-дослідної частини історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Оксана Мітрофанова – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Світлана Мотрук – кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Ольга Нагнибіда – аспірантка кафедри всесвітньої історії, факультету історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ.

Петро Опанащук – кандидат історичних наук, доцент Житомирський державний університет імені Івана Франка

Віра Саварин, магістр історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ігор Срібняк – доктор історичних наук, професор Київського університету імені Бориса Грінченка.

Сергій Стельмах – доктор історичних наук, головний науковий співробітник науково-дослідної частини історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Євген Хан – кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник науково-дослідної частини історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Володимир Юшкевич – кандидат історичних наук, докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Iryna Avtushenko – PhD (History), assistant professor National Transport University, Kyiv.

Olha Buturlimova – Postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Serhii Horopakha – Graduate Student, Faculty of History Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Dmytro Lakishyk – PhD (History), Senior Research Fellow, Institute of World History of the National Academy of Science of Ukraine.

Yurii Latysh – PhD (History), Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Evgen Khan – PhD (history), Junior Research Fellow, Research Department (history department), Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Sabina Kotova – Graduate Student Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Andriy Martynov – DoS (History), Professor, Senior Research Fellow, History of the International Relations and Foreign Policy of Ukraine Department, Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine.

Oleg Mashevskiy – DoS (History), Professor, Head of New and Modern History Department, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Galyna Mingazutdinova – PhD (history), Historian of the Research Department (history department) of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Oksana Mitrofanova – PhD (Political science), Senior Researcher, State Institution “Institute of World History”.

Svitlana Motruk – PhD (History), Associate Prof., Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv.

Olha Nahnybida – Graduate student, National Pedagogical University of Ukraine, Kyiv.

Petro Opanashchuk, PhD, Associate professor Zhytomyr Ivan Franko State University.

Vira Savaryn – Master of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Ihor Sribnyak – DoS (History), Professor, Head of the Department of World History, Historical-Philosophical Faculty, Borys Grinchenko Kyiv University.

Sergiy Stelmakh – DoS, Chief Research Fellow, Research Department (Faculty of History), Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Volodymur Yushkevych – PhD (History), postdoctorate student, Taras Shevchenko Kyiv National University.

**Вимоги до оформлення статей,
що подаються до наукового
журналу «ЄВРОПЕЙСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ»**

Науковий журнал «Європейські історичні студії» публікує наукові статті в яких висвітлюються європейські інтеграційні процеси, зовнішня політика країн Європейського Союзу, євроінтеграція України, європейська історія та міжнародні відносини.

Передбачені такі рубрики: європейська інтеграція: історія та сучасність; актуальні проблеми європейської історії та міжнародних відносини; наукова хроніка.

Журнал «Європейські історичні студії» включений до переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки».

(Наказ МОН України від 09.03.2016 № 241 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 25 лютого 2016 року»)

1. Відповідно до постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» та Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 до друку приймаються лише статті, які мають такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті приймаються **лише в електронному варіанті** (e-mail: europaen_studies@ukr.net ; olegmashev@ukr.net). Тел. (068) 3525285, (066) 360 00 80.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку.

2. Вимоги до оформлення:

Файл у форматі doc. Шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал – 1,5. Береги (поля): ліве – 3 см, верхнє – 2 см, праве – 1,5 см, нижнє – 2 см.

До статті обов'язково додаються:

- УДК;
- переклад назви статті англійською і російською мовами;
- анотація українською (обсяг – 150–200 слів) та англійською мовами (обсяг – 200–250 слів). В анотації не допускається скорочення і аббревіатури крім загальноновживаних;
- ключові слова українською та англійською мовами. Кількість ключових слів – від 5 до 7 (не менше);
- обов'язковим є транслітерований латинкою список використаних джерел (References), який додається у зв'язку з необхідністю включення «Європейських історичних студій» до міжнародних наукометричних баз.

Звертаємо увагу авторів на необхідність кваліфікованого перекладу анотації та назви статті англійською мовою («машинний» переклад неприпустимий).

Позиції у списку літератури оформлюються за алфавітом.

3. Послідовність розміщення елементів статті:

- УДК (ліворуч);
- на рядок нижче – ім'я та прізвище автора (праворуч), учений ступінь, вчене звання (якщо є) та (або) посада (за відсутності вченого ступеня) кожного співавтора; на рядок нижче місце роботи або навчання (вирівнювання по правому краю);
- назва статті (великими літерами по центру) 5–9 слів без словосполучень «Дослідження питань...», «Деякі питання...», «Проблеми...», «Шляхи...» тощо (вирівнювання по центру).
- анотація (обсяг – 150 – 200 слів) і ключові слова мовою статті від 5 до 7);
- виклад основного матеріалу статті;
- джерела та література (нумерація позицій автоматична). Список джерел та літератури оформлюється згідно з вимогами ВАК (Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 5), відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»; Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015.
- назва статті, анотація і ключові слова іншою мовою (наприклад англійською, якщо стаття написана українською). Анотація (обсяг – 200–250 слів) і ключові слова – від 5 до 7.

- **Обов'язковим** є транслітерований латинкою список використаних джерел (References), який додається у зв'язку з необхідністю включення «Європейських історичних студій» до міжнародних наукометричних баз. Список оформляється згідно з правилами **Британського Гарвардського Стандарту** (Harvard-British Standard). Транслітерацію можна зробити за допомогою «Google перекладач» або сайту <http://ua.translit.cc/>. **Приклади оформлення списку джерел дивитись на http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/harvard_quick_guide_tcm44-47797.pdf**
- Прізвище автора, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи/навчання, назва статті, анотація і ключові слова англійською мовою, (прізвище, науковий ступінь, вчене звання та місце роботи автора статті вирівнюються тут по лівому краю).

Обсяг статті – 0,5–0,7 ум. друк. арк.

4. Статті приймаються українською, російською, англійською мовами.

Редколегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних, цитат, фактів та посилань.

Редакційна колегія залишає за собою право відхиляти матеріали, що не відповідають редакційним вимогам, викладеним у інформаційному листі, мають низький науковий рівень та не пройшли внутрішнє рецензування.

5. Окремим файлом подаються – відомості про автора: повні прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (навчання), посада, робоча і домашня адреси (з індексом), мобільний телефон, e-mail.

Назва файлу статті – латинськими літерами прізвище автора (наприклад: ivanov.doc). Назва файлу з відомостями про автора – латинськими літерами за зразком: ivanov_avtor.doc

6. Додаткові вимоги до тексту статті:

1. Посилання оформлюються в квадратних дужках. Наприклад: [1, с. 54], де 1 – порядковий номер позиції (монографії, статті) у списку літератури, 54 – номер сторінки; [7, арк. 67], де 7 – порядковий номер позиції (архіву) у списку літератури, 67 – номер аркушу архівної справи.

“Там само” – не допускається.

2. Позиції у списку літератури оформлюються не за алфавітом, а по мірі того, як вони зустрічаються в тексті.

3. Архівні джерела у списку джерел потрібно оформити згідно рекомендацій МОН (див.: «Бюлетень ВАК» № 3, 2010 – http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_6_2009/34.pdf).

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 94(4)

Іван Іванов,

кандидат історичних наук, доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

НАЗВА СТАТТІ

Анотація до статті українською мовою (150 – 200 слів)

Ключові слова (5 – 7 слів)

Текст статті

Список використаних джерел та літератури:

1. Виноградов В. Н. Дэвид Ллойд-Джордж / В. Н. Виноградов. – М.: Мысль, 1970. – 418 с.
2. Дейвіс Н. Європа. Історія / Н. Дейвіс. – К.: АСТ, Транзиткнига, 2004. – 944 с.
3. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель. – Київ : Основи, 1995. – 903 с.

References:

1. Vinogradov, V.N. (1970) Devid Lloid-Dzhordzh. M., Mysl.
2. Deivis, N. Yevropa. Istoriia. K.: AST, Tranzytknyha
3. Diurozel, Zh.-B. (1995) Istoriia dyplomatii vid 1919 roku do nashukh dniv. Kyiv: Osnovy.

Ivan Ivanov,

Ph.D.,

assistant professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

TITLE OF ARTICLE

English summary (200-250 words).

Key words (5–7).

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ У СПИСКУ ДЖЕРЕЛ

Книги одного автора

Терський С. В. Княже місто Володимир / С. В. Терський. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2010. – 320 с.

TERSKYI, S.V. (2010) *Kniazhe misto Volodymyr*. Lviv: Vydavnytstvo natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika".

Книги двох і трьох авторів

Костюк П. Г. Іони кальцію у функції мозку – від фізіології до патології / П. Г. Костюк, О. П. Костюк, О. О. Лук'янець. – Київ : Наук. думка, 2005. – 197 с.

KOSTIUK, P.H., KOSTIUK, O.P., LUKIANETS, O.O. (2015) *Iony kaltsiiu u funktsii mozku – vid fiziologii do patologii*. Kyiv: Nauk. dumka.

Книги чотирьох і більше авторів

Архітектура Львова. Час і стилі XIII–XXI ст. / М. Бевз [та ін.]. – Львів : Центр Європи, 2008. – 720 с.

BEVZ, M. et al. (2008) *Arkhitektura Lvova. Chas i styli XIII-XXI st.* Lviv: Centr Evropy.

Дисертації

Верес З. Є. Методи та засоби масштабування рухомих та нерухомих зображень : дис. ... канд. техн. наук : 05.13.23 / Зеновій Євгенович Верес ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2015. – 236 с.

VERES, Z.Ye. (2015) *Metody ta zasoby masshtabuvannia rukhomykh ta nerukhomykh zobrazhen* (PhD), Nac. Un-t "Lviv. politekhnika", Lviv.

Автореферати дисертацій

Башта Б. Б. Хімічна модифікація карбоксилвмісних олігоестерів епоксидними сполуками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. хім. наук : 02.00.06 / Богдана Богданівна Башта ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2015. – 21 с.

BASHTA, B.B. (2015) *Khimichna modyfikatsiia karboksylvmisnykh olihoesteriv epoksydnykh spolukamy*. Abstract of unpublished thesis (PhD of chemical Science), Nac. un-t "Lvivska politekhnika".

Архівні матеріали

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України), ф. 129, оп. 2, спр. 1144, арк. 4.
2. ЦДАЛ України, ф. 309, оп.1, спр. 346, арк. 5–10

Статті із журналів та збірників

Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури бібліотек в умовах демократичних перетворень / Тетяна Гранчак, Валерій Горовий // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 6. – С. 14–17.

HRANCHAK, T.; HOROVYI, V. (2006) *Informatsiino-analitychi struktury bibliotek v umovakh demokratychnykh peretvoren*. *Bibliotechnyi visnyk*. 6, p. 14-17.

Складові частини матеріалів конференцій

Винник Ю. Ю. Сучасний стан незалежності НБУ та його вплив на загальноекономічний стан країни / Ю. Ю. Винник, П. І. Віблій // Современные направления теоретических и прикладных исследований 2012 : сб. науч. тр. SWorld по материалам междунар. науч.-практ. конф., 20–31 марта 2012 г., Одесса / Науч.-исследоват. проект.-конструкт. ин-т мор. флота Украины [и др.]. – Одесса, 2012. – Т. 18 : Экономика – С. 47–51.

VYNNYK, Yu. Yu.; VIBLYI, P.I. (2012) Suchasnyi stan nezalezhnosti NDU ta ioho vplyv na zahalnoekonomichni stan krainy. In: Sovremennyye napravleniya teoreticheskikh i prikladnykh issledovaniy 2012: sb. nauch. tr. SWorld po materialam mezhdunar. nauch-prakt. konf., Odessa, Mart 2012. Odessa, vol. 18, p. 47-51.

Електронні ресурси

Иванов И. Е. Распределение транспортных средств на городских пассажирских маршрутах [Электронный ресурс] / И. Е. Иванов, Р. Б. Рогальский // Совершенствование организации дорожного движения и перевозок пассажиров и грузов : сб. науч. тр. / Беларус. нац. техн. ун-т. – Минск, 2015. – Режим доступа: <http://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/18778/87-93.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. – Название с экрана. – Дата обращения: 11.04.16.

IVANOV, I.E.; ROGALSKII, R.B. Raspredelenie transportnykh sredstv na gorodskikh passazhirskikh marshrutakh. Sovershenstvovanie organizatsii dorozhnogo dvizheniia i perevozk passazhirov i gruzov [Online]. Available from: <http://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/18778/87-93.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Accessed: 11th April 2016]

Сняданко І. І. Дослідження методу активного соціально-психологічного навчання в роботі психологічної служби в Україні [Електронний ресурс] / І. І. Сняданко // Соціотехнічні системи : інтернет-журнал. – 2010. – Вип. 4. – С. 1–13. – Режим доступу: <http://www.lp.edu.ua/Institute/IGS/IPP/WebRC/issues/Issue%204/Snyadanko.pdf>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.08.2009.

SNIADANKO, I.I. (2010) Doslidzhennya metodu aktyvnogo sotsialno-psykhologichnogo navchannya v roboti psykhologichnoi sluzhby v Ukraini. *Sotsiotekhnichni systemy*. [Online] 4, p. 1–13. Available from: <http://www.lp.edu.ua/Institute/IGS> [Accessed: 03 th July 2008].

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

2018 – № 11

Редакційна колегія:

Голова редколегії – доктор історичних наук, проф. Машевський Олег Петрович

Заступник голови редколегії – доктор історичних наук, проф. Мартинов Андрій Юрійович

Заступник голови редколегії – кандидат історичних наук, доц. Купчик Олег Романович

Відповідальний секретар – кандидат історичних наук, ас. Пількевич Вікторія Олександрівна

Комп'ютерна верстка: Скульська Ірина Петрівна

Автори статей несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей. Тексти подаються в авторській редакції.